

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XVI
2005 • Nr. 1–2

NUMĂR OMAGIAL DIMITRIE GUSTI
(1880–1955)

DIN SUMAR

Dimitrie Gusti – cronologia vieții și a operei (Marin Diaconu)

DIMITRIE GUSTI, Sociologia ca știință

DIMITRIE GUSTI, Corespondență (scrisori trimise lui Mircea Vulcănescu; scrisori trimise lui Petru Comarnescu)

Al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, București, 29 august–6 septembrie 1939

MIRCEA M. VULCĂNESCU, Câteva observațiuni asupra vieții spirituale a sâtenilor din Goicea-Mare – note dintr-o anchetă sociologică

Convorbire cu H.H. Stahl despre filmul sociologic, realizată de B.T. Rîpeanu și Ion I. Cantacuzino

CRISTIAN AMZĂR, Jurnal berlinez

GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, Raport despre activitatea desfășurată în cadrul echipei regale în comuna Năpădeni, județul Bălți

GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, Jurnal (fragmente)

*EXEGEZE ȘI COMENTARII; SOCIETATE ȘI POLITICI SOCIALE; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ;
RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. Ilie BĂDESCU, director al Institutului de Sociologie; dr. Sorin M. RĂDULESCU, redactor șef; dr. Iancu FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. Maria COBIANU-BĂCANU, redactor șef-adjunct; dr. Dan BANCIU, dr. Ștefan BUZĂRNESCU; dr. Mihail CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. Emilian M. DOBRESCU; dr. Ioan DRĂGAN; Ion GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. Oscar HOFFMAN; dr. Petru ILUȚ; dr. Michel MAFFESOLI, profesor Universitatea Paris V; dr. Paul H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române; director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); dr. Ioana PETRE; dr. Ivan TCHALAKOV, Președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria.

Responsabili de număr: Ilie BĂDESCU și Iancu FILIPESCU

Redactor: Simona-Grazia DIMA
Microprocesare și tehnoredactare computerizată: Cristiana TUTUNEA

REDACȚIA: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, București, România
Tel.: 318 81 06; 318 81 46; 318 81 28 / 2417
Tel. / fax: 318 24 48
E-mail: revista@insoc.ro

Redactor: Ana BOROȘ
Tehnoredactare computerizată: Daniela FLORESCU
Coperta: Iolanda POVARĂ

© 2005, EDITURA ACADEMIEI ROMANE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5
050711, București, România
Tel.: 318 81 46; 318 81 06; 318 81 28,
Tel. / fax: 318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XVI, nr. 1-2 • 2005

NUMĂR OMAGIAL DIMITRIE GUSTI (1880-1955)

SUMAR

Dimitrie Gusti – cronologia vieții și a operei (Marin Diaconu) 5

DOCUMENTE INEDITE ȘI MĂRTURII DE EPOCĂ

DIMITRIE GUSTI, Sociologia ca știință 21
DIMITRIE GUSTI, Corespondență (scrisori trimise lui Mircea Vulcănescu; scrisori trimise lui Petru Comarnescu) 37
Al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie, București, 29 august-6 septembrie 1939 43
MIRCEA M. VULCĂNESCU, Câteva observațiuni asupra vieții spirituale a sâtenilor din Goicea-Mare – note dintr-o anchetă sociologică 61
Convorbire cu Henri H. Stahl despre filmul sociologic, realizată de B.T. Ripeanu și Ion I. Cantacuzino 69
DUMITRU CRISTIAN AMZĂR, Jurnal berlinez 81
GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, Raport despre activitatea desfășurată în cadrul echipei regale în comuna Năpădeni, județul Bălți 93
GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, Jurnal (fragmente). 99

EXEGEZE ȘI COMENTARII

ILIE BĂDESCU, Școala Gusti: perenitatea unei paradigme 107
ION VLĂDUȚ, Dimitrie Gusti despre reforma socială și rolul sociologiei în realizarea acesteia 113
CONSTANTIN ASLAM, Dimitrie Gusti – fundamente filosofice ale sistemului sociologic 119
IRINA CRISTEA, Un program de cultivare a cercetării sociologice – Dimitrie Gusti 133
ANGELA BANCIU, DAN BANCIU, Dimitrie Gusti despre drept, sociologie și reformă legislativă 141
GEORGETA MARGHESCU, Dimitrie Gusti și „școala de după școală” 151
MANUELA GHEORGHE, Proiectul gustian al unei „sociologii religioase” în România 163
MARIN DIACONU, MONICA MARINESCU, Cercetarea regionalului românesc – obiectiv al școlii sociologice gustiene 169
RODICA LĂZĂRESCU, Un preot sociolog: Gheorghe C. Lăzărescu 177

SOCIETATE ȘI POLITICI SOCIALE

MICHAEL M. CERNEA, Sociologie? cultură? ... la Banca Mondială? – scrisoare către un prieten 183

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 1-2, p. 1-214, București, 2005

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică omagială consacrată împlinirii a 125 de ani de la nașterea lui Dimitrie Gusti, Academia Română, 23 februarie 2005 (Simona-Grazia Dima) 193

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

MIRCEA VULCĂNESCU, Cuvinte pentru fratele rămas departe. Conferințe la Radio 1930–1940, ediție îngrijită de Marin Diaconu. Documentar audio realizat de Anca Mateescu, București, Editura Casa Radio, 2004 (Monica Marinescu); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale. Forme culturale și evaluare filosofică azi, București, Editura Albatros, vol. I, 2003; vol. II, 2004 (Viorel Cernica); MIRCEA BUNEA, *Socioestetica teatrului*, București, Editura Adam, 2004; SIMONA ȘTEFĂNESCU, Crize politice – o abordare sociologică, București, Editura Printech, 2004 (Carmen Bucinschi) 197

DIMITRIE GUSTI
(1880-1955)

DIMITRIE GUSTI – CRONOLOGIA VIETII ȘI A OPEREI

- 1880 februarie 13** – Se naște, la Iași, Dimitrie Gusti, fiul lui Ștefan Gusti, moșier (cu „titlul de boierie din timpul domniei lui Sturdza”) și al Nataliei (n. Gatoschi, cu ascendență slavă), gospodină. Copilăria și vacanțele școlare la Iași (unde familia avea o casă) și în satele Nebuna și Bulbucani (la proprietăți ale familiei).
- 1886 iunie 24** – Se naște, la București, Nicolae Petrescu (m. 1954).
- 1887 toamna** – Este înscris în clasa I, la Internatul Caracaș din Iași. Va sta în internat 11 ani.
- 1891 iunie 29** – Se naște, la Brăila, Petre Andrei (m. 1940).
- 1894 toamna** – Începe studii liceale la Liceul „Institutele Unite” din Iași.
- 1895 octombrie 22** – Se naște, în satul Răcoasa, jud. Vrancea, Gh. Vlădescu-Răcoasa (m. 1989).
- 1897 decembrie 27/1898 ianuarie 8** – Se naște, la Giurgiu, Tudor Vianu (m. 1964).
- 1898** – Începe studiile liceale și susține bacalaureatul. I-a avut ca profesori pe: Nicolae Culianu, Petre Poni, Al. Philippide, A. D. Xenopol ș.a.; a fost premiant I.
- toamna** – Se înscrie la Facultatea de Filosofie și Litere din Iași.
- 1899 toamna** – Se înscrie, ca student, la Facultatea de Filosofie din Berlin. Audiază pe Fr. Paulsen și Georg Simmel.
- 1900** – Colaborează la „Noua Revistă Română” cu articolul *Aniversarea lui Paulsen*.
- toamna** – Continuă studiile la Universitatea din Leipzig; aici va rămâne până în 1904.
- Se formează sub înrâurirea lui W. Wundt (ia lecții, la laboratorul de psihologie experimentală – cinci semestre), Karl Bücher, Paul Barth, Karl Lamprecht, Friedrich Ratzel.
- 1901** – În „Noua Revistă Română” publică articolul *E sociologia o știință?*
– *Reflecții cu prilejul apariției a două lucrări* (publicate de Gustav Schmoller și A. D. Xenopol).
- 1902 octombrie 12** – Se naște, la București, Henri H. Stahl (m. 1991). În „Arhiva” i se publică o recenzie.

- 1903** **octombrie 15** – Se naște, la Rășcani, jud. Vaslui, Gh. Focșa (m. 1995). La seminariile de științe de stat și economie politică prezintă referate.
- 1904** **martie 3** – Se naște, la București, Mircea Vulcănescu (m. 1952).
mai 1 – Se naște, la București, Paul Sterian (m. 1984).
octombrie 24 – La Strehăia, jud. Dolj, se naște D.C. (Mitu) Georgescu (m. 1974).
– Susține doctoratul în filosofie, la Universitatea din Leipzig, cu teza *Egoismus und Altruismus* (tipărită în „Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie”). În „Cultura Română” apare articolul *Im. Kant (centenarul morții lui)*.
- 1905** – Studii de specializare la Universitatea din Berlin, cu Fr. von Liszt (seminar de criminalistică).
- 1906** – Comunicarea *Gabriel Tarde*, prezentată la seminarul de științe de stat al lui Gustav von Schmoller, apare în „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reiche”.
- 1907** **februarie 18** – Se naște, în satul Iași, jud. Făgăraș, Traian Herseni (m. 1980).
aprilie 8 – Se naște, în București, Paula Gusty (căs. Herseni) (m. 2005).
august 7 – Se naște, la Craiova, Ion Zamfirescu (m. 2001).
- 1908** – Se înscrie la concursul pentru ocuparea Catedrei de istorie a filosofiei antice și etică (titularul C. Leonardescu, m. 1907). Nu este acceptat de minister.
– La Paris, studii de specializare sociologică cu É. Durkheim (o jumătate de an).
– Colaborează la „Abhandlungen der Kriminalistischen Seminars der Universität Berlin”.
- 1909** **mai 12** – Se naște, la Prigor, jud. Caraș-Severin, Anton Golopenția (m. 1951).
– Trece la Berlin, pentru adâncirea studiilor de specializare. Îl cunoaște pe I. L. Caragiale (stabilit în capitala Germaniei). Tipărește *Memoriu prezentat onor. Minister al Cultelor și Instrucțiunii Publice*.
- 1910** **aprilie 1** – Este numit profesor agregat definitiv la Catedra de istoria filosofiei grecești, etică și sociologie de la Facultatea de Litere și Filosofie din Iași.
aprilie 8 – Rostește lecția inaugurală *Introducere la Cursul de istoria filosofiei grecești, etică și sociologie* (tipărită în „Convorbiri literare”, 1910).
decembrie 6 – Se naște, la Caransebeș, Octavian Neamțu (m. 1976). În „Arhiva” publică *Programul cursului de sociologie*.
– Colaborează la „Cultura Română” (cu articolul *Despre natura vieții sociale*) și la „Zeitschrift für Politik” (Berlin).
- 1911** – Împreună cu câțiva studenți (Petre Andrei ș.a.) înfăptuiește pe teren o investigare monografică la Schitul Tărăța.

- 1912** – Colaborează la revista lui Karl Bücher („Vierteljahr...”), cu studiul *Ein Seminar für Soziologie, Politik und Ethik am der Universität Iassy*.
- 1913** – Vrea să scoată revista „Arhiva pentru știința și reforma socială” (vezi *Scrisoare adresată colaboratorilor „Arhivei”,* în „Arhiva”). Rostește cuvântarea *În memoria lui Vasile Conta*, la Cimitirul „Eternitatea” din Iași, cu prilejul dezvelirii unui monument (cuvântarea se publică în „Noua Revistă Română”). Apare studiul *Necesitatea reorganizării Bibliotecii Centrale de pe lângă Universitatea din Iași*.
- 1914** – Scoate broșura *Întemeierea bibliotecii și a seminariilor de pe lângă Universitatea din Iași*.
- 1915** **februarie 18** – Se naște, la Berevoești, jud. Muscel, Vasile Caramelea (m. 1994).
aprilie 1 – Este numit profesor titular definitiv. Publică *Sociologia războiului*.
 Apar, în 2 volume, *Din lucrările Seminarului de sociologie și etică al Facultății de Litere și Filosofie din Iași*; director: D. Gusti; colaboratori: Petre Andrei, N. Ghiulea, Corina Leon ș.a.
- 1916** **toamna** – România este în război; autoritățile centrale ale statului se retrag la Iași.
 – D. Gusti este mobilizat la Cenzura presei.
- 1918** – Îl găzduiește pe V. Pârvan. Legături strânse cu intelectuali așezați la Iași: N. Iorga, I. Simionescu, V. Madgearu ș.a.
martie 18 – La Iași, întemeiază Asociația pentru Studiul și Reforma Socială; i se alătură V. Madgearu, M. Sanielevici, V. Slăvescu, Traian Bratu ș.a.. Se adoptă *Statutul Asociației...* Se țin adunări săptămânal, până la 12 octombrie.
 – Este ales decan al Facultății de Litere și Filosofie din Iași.
octombrie 10 – Este ales membru corespondent al Academiei Române, în Secțiunea Istorică.
noiembrie 23 – Asociația pentru Studiul și Reforma Socială se mută la București.
 – Petre Andrei susține doctoratul în filosofie, cu lucrarea *Filosofia valorii*, pregătită sub îndrumarea lui D. Gusti (tipărită postum, în 1945).
- 1919** **aprilie 1** – Apare nr. 1 al „Arhivei pentru știința și reforma socială”, organ al Asociației pentru Studiul și Reforma Socială. Director: D. Gusti; secretar de redacție: Virgil Madgearu; rubrici: articole; arhiva legislativă; arhiva documentară; recenzii; Buletinul Asociației pentru Studiul și Reforma Socială; necroloage. Colaboratori la nr. 1: D. Gusti, Vasile Pârvan, I. Nistor, V. Madgearu, Mihail Manoilescu, Ion Setlacec, C. Brătescu, Gr. Tăbăcaru ș.a. Periodicitate: trimestrială (cu mici variații, de-a lungul anilor, până în 1943).
 – Este ales membru al Academiei Române.
iunie 4 – În „Arhiva...”, nr. 2–3, publică studiul *Problema națiunii*.

- 1920** – În „Arhiva...” an I, nr. 4 (ianuarie) se publică un text inedit al lui Vasile Conta, *L'art de se conduire et de conduire dans la société*, în traducerea și cu comentariul lui D. Gusti.
– Este reales decan al Facultății de Litere și Filosofie din Iași.
noiembrie 1 – Este transferat ca profesor la Catedra de sociologie, etică, politică și estetică a Universității din București.
– În „Arhiva...”, (an II, nr. 1–3) tipărește studiul *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism. Clasificarea sistemelor privitoare la societatea viitoare*.
- 1921** **februarie 13** – La Adunarea generală, Asociația pentru Studiul și Reforma Socială se transformă în Institutul Social Român. Președinte: D. Gusti; vicepreședinți: Corneliu Botez și C. Bușilă; secretar general: Virgil Madgearu. Se adoptă *Statutul I.S.R.* Secții: agrară; financiară; comercială; industrială; juridică; administrativă; de politică și igienă socială și demografică; culturală; de teorie politică și socială.
– În săptămânile următoare, în secții se prezintă și se discută comunicări. Din 8 iulie, I.S.R. este asociat la Société d'Études Législatives din Paris.
decembrie 18 – Se deschide primul ciclu de prelegeri publice organizat de I.S.R., cu tema *Noua Constituție a României*. D. Gusti rostește un cuvânt introductiv; N. Iorga prezintă prelegerea *Istoricul Constituției noastre*.
– Este numit președintele Casei Culturii Poporului, acum înființată.
- 1922** **mai 28** – Rostește comunicarea *Individul, societatea și statul în Constituția viitoare*, în încheierea ciclului *Noua Constituție a României*, organizat de I.S.R. (tipărită în vol. colectiv *Noua Constituție a României și noile Constituții europene*, 1922).
iunie 22 – În numele Direcției generale a Casei Culturii Poporului, al cărei președinte este, înaintează Guvernului un *Memoriu* (publicat în vol. colectiv *Politica culturii*, 1930).
noiembrie – În seminarul de sociologie (condus de Gh. Vlădescu-Răcoasa) se discută și se elaborează planul unei monografii rurale, plan întemeiat pe concepția sociologică a profesorului titular, D. Gusti.
decembrie 3 – În deschiderea celui de al doilea ciclu de prelegeri publice organizat de I.S.R., intitulat *Doctrinile partidelor politice*, în aula Fundației Universitare „Carol I”, rostește conferința *Partidul politic* (ciclul durează până în 26 mai 1923).
- 1923** **martie – aprilie** – Vizita la București a lui Célestin Bouglé, la invitația Societății Române de Filosofie. În 30 și 31 martie, prezintă conferința *La sociologie française contemporaine* (tipărită în „Arhiva...”, V, 1–2, 1924).
În „Arhiva...” (IV, 4–5) apare prelegerea *Partidul politic*.
aprilie – iunie – În seminarul de sociologie se discută și se elaborează *Programul studențesc pentru organizarea vieții universitare* (tipărit în „Arhiva...”, V, 1–2, 1924).

- mai 26** – Se încheie ciclul *Doctrinile partidelor politice*, organizat de I.S.R. (tipărit în vol., 1924).
- ianie 6** – Este ales vicepreședinte al Academiei Române (până în 11 iunie 1925).
- ianie 10** – Rostește discursul de recepție la Academia Română, *Ființa și menirea academiilor*; răspunde la discurs: Vasile Pârvan.
- noiembrie 1** – Gh. Vlădescu-Răcoasa este numit asistent în cadrul Catedrei conduse de D. Gusti.
- decembrie 9** – Se deschide ciclul de conferințe *Politica externă*, organizat de I.S.R. în aula Fundației Universitare „Carol I”.
- 1924** **ianuarie 27** – În cadrul ciclului organizat de I.S.R., citește prelegerea *Istoricul și ființa Societății Națiunilor*.
- februarie 7** – Consiliul Facultății de Filosofie și Litere aprobă ca Tudor Vianu să țină, ca suplinitor, cursul de estetică (Din toamnă, Vianu ține cursul cu tema istoria doctrinelor estetice).
- Apare volumul colectiv *Doctrinile partidelor politice*.
- 1925** **ianuarie 18** – În deschiderea ciclului organizat de I.S.R., *Viața socială a României după război*, prezintă *Studiile sociale în România*.
- ianuarie** – Mircea Vulcănescu susține licența în filosofie cu o lucrare îndrumată de D. Gusti.
- februarie – aprilie** – În cadrul seminarului de sociologie se pregătește ieșirea pe terenul realității sociale a satului.
- aprilie 25 – mai 1** – Conduce prima campanie monografică, în satul Goicea-Mare, jud. Dolj. Alături de profesor și asistentul Gh. Vlădescu-Răcoasa, se află absolventul Mircea Vulcănescu și opt studenți: D. Prejbeanu, D.C. (Mitu) Georgescu (medicinist), Gh. Popescu-Goicea ș.a.
- mai 30** – În încheierea ciclului *Capitalismul în viața socială*, organizat de I.S.R., vorbește despre *Elita socială și intelectuală în societatea capitalistă*.
- iulie 12–26** – În comuna Rușețu, jud. Brăila, are loc a doua campanie monografică; este prima la care participă H.H. Stahl.
- 1926** Gh. Vlădescu-Răcoasa publică lucrarea *Institutul Social Român. 1919–1926*.
- 1927** **ianuarie 19** – Deschide ciclul *Orașul și satul*, organizat de I.S.R.; prezintă *Metoda și însemnătatea cercetării satelor și orașelor*.
- februarie 1** – Tudor Vianu este numit conferențiar suplinitor de estetică în cadrul catedrei conduse de D. Gusti.
- ianie 19** – În cadrul Adunării generale a I.S.R., rostește comunicarea *Rolul institutelor de cercetări sociale în statul modern*.
- iulie 11** – Își inaugurează activitatea Oficiul Universitar din București, creat din inițiativa lui D. Gusti.

- iulie 16 – august 16** – În satul Nereju, jud. Putna, se desfășoară cea de a treia campanie monografică (S-au tipărit mai multe studii în reviste și monografia *Nerej*, 3 vol., 1939).
- octombrie** – Oficiul Universitar scoate *Călăuza studentului. Vademecum academicum. 1927–1928*, cu un cuvânt introductiv al lui D. Gusti.
- noiembrie** – Deschide cursul de sociologie cu prelegerea *Personalitatea lui Vasile Pârvan* (membru al I.S.R., prieten, m. 27 iunie 1927), tipărită în „Arhiva...”, nr. 3–4, 1928.
- noiembrie 20** – I.S.R. deschide ciclul de prelegeri publice *Politica culturii*.
- 1928 iunie 3** – În încheierea ciclului *Politica culturii*, vorbește despre *Statul cultural* (Volumul colectiv *Politica culturii* va apărea în 1930). În „Societatea de mâine” (V, 22–24) prezintă *Misiunea monografiilor sociologice*.
- iulie 10 – august 10** – A patra campanie monografică are loc la Fundul Moldovei, jud. Câmpulung. Se constituie Asociația Monografiștilor, cu D. Gusti, președinte. Apare *Călăuza studentului, 1928–1929*, mai bogată decât cea din anul universitar 1927–1928; colaborează: D. Gusti, Sandu Tudor, Mircea Vulcănescu (*Tehnica muncii intelectuale*) ș.a.
- Ca asistent, Mircea Vulcănescu conduce seminarul de sociologie.
- decembrie 1** – La Universitatea din București, rostește cuvântarea *Cu prilejul aniversării a zece ani de la Unirea Ardealului, Banatului și a părții locuite de români din Ungaria cu Vechiul Regat* (tipărită în „Arhiva...”, VIII, 1–3, 1929).
- 1929 martie 1** – Este ales decan al Facultății de Filosofie și Litere din București (până în 6 octombrie 1932).
- iulie 13 – august 16** – În a cincea campanie monografică este cercetat satul Drăguș, jud. Făgăraș. Este cea mai reușită campanie; participă peste 90 de monografiști; se fac fotografii și se realizează primul film sociologic, *Drăguș* (se revine în 1932 și 1933).
- H.H. Stahl este numit asistent onorific în cadrul catedrei conduse de D. Gusti.
- octombrie 1** – La Editura Scrisul Românesc din Craiova apare broșura *Institutul Social Român. 1918–1928* (tradusă și în limbile franceză, germană și engleză).
- În „Revue Internaționale de Sociologie”, G. Vlădescu–Răcoasa prezintă *La sociologie en Roumanie*.
- În „Societatea de mâine”, Traian Herseni publică un serial despre *Monografia sociologică* (început în septembrie, continuă până în octombrie 1931).

1930 martie 3 – Ca președinte al Consiliului de administrație al Societății Române de Radiodifuziune, inițiază și inaugurează emisiunea „Universitatea Radio”, prilej cu care vorbește despre *Menirea radiofoniei românești*.

aprilie 1 – Tudor Vianu este numit conferențiar definitiv de estetică.

iunie 29 – august 18 – Cea de a șasea campanie monografică are loc în satul Runcu, jud. Gorj; participă 67 de monografiști.

octombrie – noiembrie – La Facultatea de Filosofie și Litere din București se desfășoară o anchetă sociologică privitoare la viața studențească. (Rezultatele, în forma prelucrată și interpretată de Roman Cressin, vor fi tipărite în volumul omagial *D. Gusti*, 1936).

– Cursul de sociologie din anul universitar 1930–1931 se deschide cu lecția *Legitimitatea și problemele sociologiei*; teme ale cursului: organizarea muncii științifice și a celei sociologice; sociologia ca știință; metoda în sociologie; obiectul sociologiei.

– Apare volumul colectiv *Politica culturii*; colaboratori: N. Iorga, Traian Brăileanu, C. Rădulescu–Motru, Petre Andrei, T. Vianu, D. Gusti ș.a.

1931 martie 10 – Deschide ciclul *Problema crizelor economice și aspectul lor în România*, organizat de I.S.R.

iunie 25 – august 13 – La Cornova, jud. Orhei (Basarabia), are loc a șaptea campanie monografică; participă: peste 55 de monografiști. Se realizează filmul sociologic *Un sat basarabean: Cornova* (Rezultate ale cercetării, în „Arhiva...”, 1932; vezi și volumul colectiv *Cornova*, 2000).

– Împreună cu Marin Popescu–Spineni, scoate un *Îndreptar pentru studentul de la Facultatea de Filosofie și Litere din București*.

– În anul universitar 1931–1932, prezintă cursul de sociologie, cu următoarele teme principale: problema națională; națiune și umanitate; războiul; cadrul istoric și cel psihic ș.a. (litogr.).

1932 ianuarie 13 – iunie 1 – La secția sociologică a I.S.R. se prezintă rezultatele cercetării de la Cornova (1931).

iunie 9 – Este numit ministru al Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, în guvernul condus de Al. Vaida–Voevod (rezistă remanierilor și schimbărilor guvernamentale, până la 13 noiembrie 1933).

– Este senător de Ilfov.

iulie 1 – N. Petrescu este numit conferențiar în cadrul catedrei conduse de D. Gusti.

– Se revine la Drăguș, în campanie monografică.

vara – În satul Breaza, jud. Buzău, se naște Ovidiu Bădina.

– Apare „Arhiva pentru știința și reforma socială” (an V, nr. 1–4) (peste 1000 p.); este cel mai substanțial volum de cercetări monografice.

– Publică *Sociologia. Schița unui sistem de sociologie*.

- 1933 vara** – Într-o nouă campanie monografică, un grup restrâns de monografiști revine încă o dată la Drăguș, pentru verificări și redactări de texte. Cursul de sociologie din anul universitar 1933–1934 îl deschide cu lecția *Introducere în problematica științifică a omului ca ființă socială*; temele cursului: manifestări sociale, unități sociale și voința socială (litogr.).
– La cel de-al XI-lea Congres Internațional de Sociologie (Geneva, 16–22 octombrie) este ales vicepreședinte al Institutului Internațional de Sociologie.
– Gh. Vlădescu–Răcoasa tipărește volumul *L'institut Social Roumain. XV ans d'activité. 1918–1933*.
- 1934** – Este numit director general al Fundației Culturale Regale.
vara – Își încep activitatea de ridicare culturală și gospodărescă a satelor românești echipele regale studențești: 12 echipe, cu studenți de la diferite facultăți, activează în 12 sate.
– Tipărește prima culegere a studiilor sale importante: *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*.
– Apare vol. colectiv *Un an de activitate la Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor, 1932–1933*. Se publică rezultatele unei cercetări asupra activității ministerului și a instituțiilor subordonate și se pledează pentru transformarea ministerului în Ministerul Culturii Naționale. Sub coordonarea lui D. Gusti, ministru, au colaborat: Ap. D. Culea, C. Rădulescu–Motru, Petre Andrei, I.C. Petrescu, Vasile Băncilă, Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția ș. a.
– Prefățează lucrarea lui Traian Herseni, *Teoria monografiei sociologice*.
- 1935 ianuarie 10** – La facultatea de Litere din Paris, rostește conferința *La monographie sociologique en Roumanie*.
ianuarie 16 – La Facultatea de Drept din Paris vorbește despre *L'action monographique en Roumanie*.
– Apare „Curierul echipelor studențești”.
– Este ales președinte al Secțiunii Istorice a Academiei Române (până în 1938).
– La Congresul Internațional de Sociologie de la Bruxelles, prezintă comunicarea *La sociologie des unités sociales*.
– Apar *Elemente de sociologie*, manual..., semnat de D. Gusti și Traian Herseni (nouă ed., până în 1944).
- 1936 ianuarie** – Apare o nouă publicație, lunară: „Sociologie românească”. D. Gusti este director și semnează articolul program *Sociologie românească*.
mai – Se inaugurează Muzeul Satului. D. Gusti rostește o cuvântare (publicată în „Sociologie românească”).
– Apare *Manualul de etică* pentru clasa a VIII–a secundară, semnat în colaborare cu Ion Zamfirescu.

– Cu prilejul împlinirii a 25 de ani de învățământ, „Arhiva pentru știința și reforma socială” (an XIV) i se dedică integral: *Omagiu profesorului D. Gusti. XXV de ani de învățământ universitar (1910–1935)*, vol. I–II (peste 1350 p.). Colaborează: C. Bouglé, G. Breazul, E. Dupreel, G.L. Duprat, Traian Herseni, René Maunier, Octav Onicescu, Gaston Richard, Werner Sombart, Eduard Spranger, Henri H. Stahl, G. Vlădescu-Răcoasa, L. von Wiese, Petru Comarnescu, Al. Dima, D.C. Georgescu, V.N. Madgearu, C. Rădulescu–Motru, Tudor Vianu, Mircea Vulcănescu, Ion Zamfirescu ș.a.

– În „The Sociological Review”, Philip E. Mosely prezintă *The Sociological School of Dimitrie Gusti*.

– Iar în „Arhiva...”, Gaston Richard scrie despre *La méthode sociologique en Roumanie: l'œuvre du prof. D. Gusti*.

1937 – „Arhiva pentru știința și reforma socială” devine organ al Institutului Social Român și al Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie.

La Expoziția Internațională de la Paris, este comisar general al Pavilionului României, la realizarea căruia a contribuit în chip hotărâtor.

– La Congresul Internațional de Sociologie de la Paris, rostește comunicarea *La loi du parallélisme sociologique comme loi d'équilibre social*.

– La Congresul Internațional de Științe Sociale (Paris), prezintă comunicările *La sociologie et les sciences sociales* și *Les sciences sociales en Roumanie*.

octombrie 1 – Anton Golopenția este numit asistent onorific la catedra lui D. Gusti.

Stanciu Stoian publică studiul *D. Gusti. Reformatorul și pedagogul*.

1938 **octombrie 13** – Se publică *Legea Serviciului Social*. D. Gusti este numit președinte al Serviciului Social. Institutul Social Român se transformă în Institutul de Cercetări Sociale al României.

– Editează lucrările: *La sociologie et les sciences sociales*; *La loi du parallélisme sociologique comme loi d'équilibre social*; *La situation des sciences sociales en Roumanie*.

– Apar vol. I și II ale *Enciclopediei României*. D. Gusti este președinte al Comitetului de direcție; în vol. I semnează prefața *O enciclopedie românească*.

– În „Annales sociologiques”, Mircea Vulcănescu prezintă, *Publications de l'école roumaine de sociologie* (printre care se află *Sociologia militans* și *Un an de activitate la Ministerul Instrucției...*).

1939 **iunie 24** – Este ales membru al Academiei de Științe Morale și Politice din Paris, prilej cu care rostește comunicarea *Le loi du Service Social en Roumanie*.

– Este comisar general al Expoziției Internaționale de la New York.

- august 29** – Era programat ca la București să se deschidă lucrările celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Sociologie; ținerea congresului se amână, *sine die*, întrucât începe războiul mondial. Urmău să participe peste 1 100 de sociologi, din peste 30 de țări. S-au editat câteva volume, cu peste 100 de comunicări.
- octombrie 13** – Se suspendă Legea Serviciului Social. Institutul de Cercetări Sociale al României se transformă în Institutul de Științe Sociale al României.
- Apare culegerea *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (2 vol.). Apare vol. al III-lea al *Enciclopediei României*.
 - Prefățează monografia colectivă *Nerej. Un village d'une région archaïque*.
 - Sub egida Columbia University Press, apar *Considerations on the Service Law in Romania*.
 - În „American Sociological Review” este prezentat *Romanian Sociological Institute*.
 - Traian Herseni este numit conferențiar pentru Sociologie rurală.
- 1940** **ianuarie 19** – La Academia Română, prezintă comunicarea *Considerații asupra unui sistem de sociologie, etică și politică*.
- martie 15** – La Academia Română rostește comunicarea *Monografia sociologică. Planul de lucru*. Peste o săptămână, în 22 martie, continuă cu *Metoda de lucru a Monografiei sociologice*.
- Cele trei comunicări sunt reunite în culegerea *Problemele sociologiei*.
- octombrie 4** – Se sinucide, la Iași, Petre Andrei (n. 1891).
- 1941** **mai 9** – În ședință publică la Academia Română susține comunicarea *Știința și pedagogia națiunii*.
- La Paris apare lucrarea *La science de la réalité sociale*.
 - Se editează culegerea *60 de sate românești – cercetate de echipele studentești în vara 1938* (coordonatori: A. Golopenția și D.C. Georgescu).
- 1943** **iunie 1** – Este ales vicepreședinte al Academiei Române (până în 2 iunie 1944).
- „Arhiva pentru știința și reforma socială” și „Sociologia românească” își încetează apariția. „Arhiva...” nu a apărut în anii 1939–1942; ultimul nr. apărut: 1–4, 1943. Din „Sociologie românească”, ultimul număr tipărit este 1–6, 1943.
- 1944** **iunie 2** – Este ales președinte al Academiei Române (până în 6 iunie 1946).
- Este președinte al Societății Româno-Americane și vicepreședinte al Asociației Române pentru Legături de prietenie cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.). (11 noiembrie).
 - Institutul de Cercetări Sociale al României se transformă în Institutul Social Român.

- Apare lucrarea *Institutul de Științe Sociale al României. 25 de ani de publicații*.
- 1945 ianuarie** – Deschide cursul de sociologie; prezintă aspectul sociologic al reformei agrare (legiferate în martie).
 – Tipărește *Cincisprezece elogii academice*.
 – Colaborează la „Căminul cultural” și „Scânteia”.
 – Prefătează lucrarea *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, scrisă de Lucia Apolzan. (Cercetările monografice din anii 1925–1933 nu au fost organizate de Institutul Social Român, ci de Seminarul de sociologie al Universității din București; la I.S.R. s-au prezentat comunicări cu rezultate ale cercetărilor monografice).
 – Se înființează Consiliul Național al Cercetării Științifice; președinte: D. Gusti.
 Vizitează Moscova și Leningradul, cu prilejul sărbătoririi a 220 de ani de la întemeierea Academiei de Științe a U.R.S.S.
 – Îngrijește editarea lucrării *Filosofia valorii* a lui Petre Andrei (prezentată ca teză de doctorat în 1918).
- 1946 martie 8** – La Academia Română, prezintă comunicarea *Institutele naționale și Institutul Central Internațional pentru Cercetarea și Cunoașterea Națiunilor Unite*.
 Apare *Sociologia militans* (volumule I–II).
mai 20 – La Paris, susține comunicarea *Vers une conception réaliste et scientifique de la paix*.
 – Colaborează la „Căminul cultural” și la „La République Française”.
- 1947** Călătorește în Statele Unite ale Americii, la sediul O.N.U., la academiile din Philadelphia și Washington și la universitățile din Princeton, Wisconsin, Chicago, Harvard și Yale; la unele dintre ele susține prelegeri.
 – Publică darea de seamă *Un an de activitate în afară de țară*.
 – La Paris ține comunicarea *L'étude de la réalité sociale d'après l'École sociologique roumaine*.
- 1948** – Colaborează la „Buletinul informativ...” al Academiei Române.
 – Se pensionează de la catedră (la 68 de ani).
 – Prin transformarea Academiei Române în Academia R.P.R., este îndepărtat dintre membrii instituției (Va fi reprimat în 1990).
- 1951 septembrie 19** – Moare, în închisoare, Anton Golopenția (n. 1909).
- 1952 octombrie 24** – Moare, în închisoare, Mircea Vulcănescu (n. 1904).
- 1954 octombrie 13** – Moare, la București, Nicolae Petrescu (n. 1886).
- 1955** – La Radio București vorbește despre *Soluția pașnică a problemelor atomice*.
octombrie 30 – Moare, la București, D. Gusti. Este înmormântat la Cimitirul Bellu. Rostește un discurs funebru Ion Zamfirescu.

- 1956 – În „Revue des Travaux de l'Académie des Sciences Sociales, Morales et Politiques”, Paul Bastid publică *Allocution à l'occasion du décès de M. Démètre Gusti*.
- 1963 – În „Contemporanul”, Paul H. Stahl și Paul Petrescu publică articolul *Dimitrie Gusti și Muzeul Satului din București*.
- 1964 – T. Bugnariu și Traian Herseni prezintă, în „Contemporanul”, *Școala sociologică de la București*.
- 1965 – La Editura Științifică se tipărește culegerea *Pagini alese* (ed. îngrijită de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu).
– Apare monografia *Dimitrie Gusti*, semnată de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu.
– La 10 ani de la moarte, se publică articole scrise de Achim Mișu, H.H. Stahl, Ovidiu Trăsnea, Gh. Zane, Ath. Joja ș.a.
- 1966 – Continuă seria articolelor de valorizare critică, cu cele semnate de: Ovidiu Bădina, Emanoil Ancuța, Traian Herseni, Costin Murgescu, Octavian Neamțu, H.H. Stahl, Bucur Țincu ș.a.
- 1967 – Apare monografia *D. Gusti. Viața și personalitatea*, scrisă de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu (trad. în franceză, germană și engleză, 1968).
- 1968 – Se deschide ediția de *Opere*, îngrijită de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu. În vol. I se publică: *Introducere la cursul de Istoria filozofiei grecești, etică și sociologie; Școala monografică – știință a realității sociale; Legile unităților sociale; Știința națiunii ș. a.*
- 1969 – Apare *Opere*, volumul II, cu studii de etică: *Egoism și altruism* (trad. de Grigore Popa); *Tendințe sociologice și etica nouă; Curs de etică (1931–1932); modele etice ș. a.*
- 1970 – Apare vol. III. al ed. de *Opere*, cu studii de doctrină politică, organizarea cercetării științifice și de politică a culturii; și vol. IV, în continuare, cu sociologia națiunii, sociologia războiului, relații politice internaționale ș.a.
- 1971 – Apare volumul V. al ed. de *Opere*, cu *Fragmente autobiografice (1880–1955)*.
– În seria „Sociologia militans” a Editurii Științifice, se publică vol. colectiv *Școala sociologică de la București*; în cele două volume, semnează: Henri H. Stahl, Traian Herseni, Octavian Neamțu, Vasile V. Caramela, Anton Golopenția, Leon Țopa, Ovidiu Bădina, Pompiliu Caraiouan și Paula Herseni.
- 1973 – Apar *Scrieri pedagogice* (ed. Ion Berca și O. Neamțu).
- 1974 – Moare, la București, D. C. Georgescu (n. 1904).
H.H. Stahl publică volumul I. al lucrării *Teoria și practica investigațiilor sociale* (volumul II: 1975).
- 1976 **iuilie** – Moare, la București, Octavian Neamțu (n. 1910).

- 1977** – Vol. VI. al ed. de *Opere* cuprinde: documente despre I.S.R., institute sociale regionale, publicații, glosar, indici și sumarul ediției (Volumul VII va apărea în 1993).
- 1979** – Grigore Traian Pop publică, în colecția „Bibliografii” a Editurii Științifice și Enciclopedice, vol. I al lucrării *Reviste de filosofie și sociologie*, în care este inclusă și bibliografia „Arhivei pentru știința și reforma socială” și cea a „Sociologiei românești”.
- 1980** **februarie 13** – Centenarul nașterii. În presă apar multe articole. Se editează vol. colectiv de studii critice *Dimitrie Gusti*, coordonat de Henri H. Stahl. Semnează : Lucia Apolzan, Ovidiu Bădina, Alex. Bărbat, Xenia Costa-Foru, Ion Drăgan, Traian Herseni, Ion Ungureanu ș. a.
iulie 17 – Moare, la București, Traian Herseni (n. 1907).
- 1981** – Henri H. Stahl tipărește *Amintiri și gânduri din vechea școală a «monografiilor sociologice»*.
- 1982** – Se tipărește, postum, tratatul lui Traian Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*.
- 1984** **septembrie 15** – Moare, la București, Paul Sterian (n. 1904).
- 1989** **decembrie 17** – Moare, la București, G. Vlădescu-Răcoasa (n. 1895).
- 1990** **ianuarie 14** – Este înființată Editura „Dimitrie Gusti”.
iulie 3 – Este repus în drepturi ca membru titular al Academiei Române.
– Se înființează Fundația „D. Gusti”; președinte: Ovidiu Bădina.
– Apare o serie nouă a revistei „Sociologie românească” (redactor șef: Ion Ungureanu). Se republică articolul lui D. Gusti, *Sociologie românească*.
– Se publică articole cu prilejul împlinirii a 110 ani de la naștere.
- 1991** **septembrie 9** – Moare, la București, Henri H. Stahl (n. 1901).
- 1993** – Sub egida Editurii Științifice, Argentina Furuță retipărește studiul *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism* (nu a fost inclus în ed. de *Opere*).
– Apare volumul VII al ed. de *Opere* ce cuprinde: completări la volumele IV și VI despre: Unirea Ardealului, autoanalize, Muzeul Satului, filmul sociologic, scrisori, dedicații ș.a.
- 1994** **iulie 31** – Moare, la București, Vasile V. Caramela (n. 1915).
- 1995** – Apare culegerea *Sociologia națiunii și a războiului* (ed. Ilie Bădescu).
– Constantin Marinescu publică lucrarea *Dimitrie Gusti și școala sa. Însemnări. Evocări*.
noiembrie 1 – Moare, la București, Gh. Focșa (n. 1903).
- 1996** – Ovidiu Bădina îngrijește ediția D. Gusti, *Opere. Despre cultură*.
– Apare vol. colectiv *Școala sociologică de la București* (coord. Maria Larionescu); colaboratori: Dan Banciu, Ovidiu Bădina, Septimiu Chelcea, Ion Drăgan, Iancu Filipescu, Gheorghită Geană ș.a.

- mai 23** – La Făgăraș se pun bazele Fundației „Școala sociologică de la București” – cu obiectiv: reluarea cercetării monografice a satului Drăguș; președinte: Gh. Roșculeț.
- 1997** – Apare culegerea *Sociologie juridică*.
– Se editează *Prolegomene sociologice la satul românesc* de Mircea Vulcănescu.
- 1998** – La Editura Eminescu apare culegerea lui Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti*.
- 1999 aprilie 27** – Moare, la București, Ovidiu Bădina (n. 1932), monografist și editor al lui D. Gusti.
- 2000** – La Chișinău, Vasile Șoimaru proiectează, coordonează și editează vol. colectiv *Cornova* (peste 700 p.).
– Apare *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti, Documentar sociologic*, vol. I, 1880–1933, alcătuit de Marin Diaconu.
- 2002** – La Editura Enciclopedică, apar *Opere complete*, vol. I, de Anton Golopenția (ed. Sanda Golopenția) (vol. II: 2000).
- 2005 februarie 23** – *La Academia Română, are loc sesiunea omagială prilejuită de împlinirea a 125 de ani de la nașterea lui D. Gusti. Prezintă comunicări: Gh. Vlăduțescu, Cătălin Zamfir, Ilie Bădescu.*
aprilie – Moare, la București, Paula Herseni (n. 1907).

BIBLIOGRAFIE

Lista volumelor de sociologie ale lui D. Gusti

1. *Sociologia războiului*. București, Editura C. Sfetea, 1915, 108 p.
2. *Ființa și menirea academiilor*. Discurs de recepțiune la Academia Română (...) București, 1923, 50 p.
3. *Curs de sociologie*. Predat de 1926–1927. Note stenografice de Teodor Ionescu și H. H. Stahl. București, 324 p. (Facultatea de Litere și Filosofie din București) (litografiat).
4. *Etica*. Curs predat de ~, 1929–1930. Editat după note stenografice de Alfred Ionescu. București, 400 p. (Universitatea din București) (litografiat).
5. *Note la cursul de sociologie* al d-lui ~, 1929–1930. Editate sub îngrijirea d-lui asistent M. Vulcănescu, de M. Cernea și C. Furtunescu. București, 310 p. (Facultatea de Litere și Filosofie) (litografiat).
6. *Curs de sociologie generală*. 1930–1931. Publicat sub îngrijirea d-lui D.C. Amzăr, doctorand în filosofie, și editat de d-l Dem. N. Vasilescu, doctorand în filologie romanică. București, 384 p. (Universitatea din București) (litografiat).
7. *Curs de sociologie generală*. Partea a II-a. 1931–1932. Îngrijit de D.C. Amzăr și Ernest Bernea. București, 328 p. (Universitatea din București) (litografiat).
8. *Curs de etică*. 1931–1932. Îngrijit de D.C. Amzăr și Ernest Bernea. București, 264 p. (Universitatea din București) (litografiat).
9. *Curs de sociologie*. Partea a III-a. 1933–1934. Editat de Dem. N. Vasilescu. București, 468 p. (Universitatea din București) (litografiat).
10. *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*. București, Institutul Social Român, 1934, XII + 614 p.
11. *La monographie et l'Action Monographique en Roumanie*. Paris, Les Éditions Domat – Montchrestien, 1935, 72 p. (ed. a II-a, 1937).

12. *Elemente de etică pentru clasa a VIII-a secundară*. Manual... Craiova, București, Editura Scrisul Românesc, 1935, 277 p. (în colab. cu Ion Zamfirescu). (ed. a IX-a, 1944).
13. *Elemente de sociologie*. „Manual”, București, Editura Adevărul, 1935 (V + 346 p. în colab. cu Traian Herseni) (alte ediții: ed. a IX-a, 1944).
14. *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I-II. București, Institutul de Științe Sociale al României, 1939, 1940, VIII + 271 + 261 p.
15. *Problema sociologiei. Sistem și metodă. Trei comunicări*. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940, 84 p. (Academia Română).
16. *Știința și pedagogia națiunii*. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1941, 26 p. + 5 tab. + 3 h. (Academia Română).
17. *La Science de la réalité sociale. Introduction à un système de sociologie, d'éthique et de politique*. Paris, Alcan, P. U. F., 1941, 220 p.
18. *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I-II. București, Fundația „Regele Mihai I”, 1946, VI + 524 + IV + 396 p. (I – Cunoaștere; II – Acțiune).
19. *Un an de activitate în afară de țară. Crearea Institutului Social al Națiunilor*. București, Imprimeria Națională, 1947, 61 p.
20. *Pagini alese*. Texte stabilite și note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu. Studiu introductiv de Ovidiu Bădina. București, Editura Științifică, 1965, 408 p.
21. *Opere*, vol. I-VII. Texte stabilite, comentarii, note de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu. Studiu introductiv de Ovidiu Bădina. București, Editura Academiei R.S.R., 1968-1971, 1977, 1993.
I. Sistemul de sociologie. etică și politică. A. *Sociologia*; 1968, 563 p.; **II – B. Etica**, 1969, 485 p.; **III – C. Politică**, partea I, 1970, 499 p. ; **IV – C. Politică**, partea a II-a, 1970, 420 p.; **V – Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți**, 1971, 437 p.; **VI** – documente, glosar gustian, indice de materii, indice de nume, sumarul analitic al ediției; **VII** – autoanalize, comentarii din epocă, documente și mărturii, Editura Academiei Române, 1993, 248 p.
22. *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism. Clasificarea sistemelor privitoare la societatea viitoare*. Cuvânt – înainte și note de Argentina Firuță. București, Editura Științifică, 1993, 144 p. (col. „Opinii”).
23. *Sociologia națiunii și a războiului*. Prefață de Ilie Bădescu. București, Editura Floarea Darurilor, 1995, p. XVIII + 148 p.
24. *Opere. Despre cultură*. Texte stabilite (...) de Ovidiu Bădina. București, Editura „Dimitrie Gusti”, 1996, 640 p. (Fundația „Dimitrie Gusti”), Biblioteca Județeană „V. Voiculescu”, Buzău).
25. *Sociologie juridică. Culegere de texte*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1997, 180 p.

Despre Dimitrie Gusti

1. *Mélanges D. Gusti, XXV ans d'enseignement universitaire (1910-1935)*, I („Arhiva pentru știința și reforma socială”, an XIII, 1936), VII + 511 p.
2. *Omagiu profesorului D. Gusti. XXV de ani de învățământ universitar (1910-1935)*. II („Arhiva pentru știința și reforma socială”, an XIV, 1936), VII + p. 513-1328 + 32 p.
3. *D. Gusti și Școala sociologică de la București*. București, Institutul Social Român, 1937.
4. BĂDINA, OVIDIU, *Dimitrie Gusti. Contribuții la cunoașterea operei și activității sale*. București, Editura Științifică, 1965, 208 p.
5. BĂDINA, OVIDIU, NEAMȚU, OCTAVIAN, *Dimitrie Gusti. Viață și personalitate*. București, Editura Tineretului, 1967, 239 p. (col. „Oameni de seamă”) (trad. în limbile franceză, germană și engleză, 1968).
6. *Școala sociologică de la București*, vol. I-II. București, Editura Științifică, 1971, 275 + 219 p. (col. „Sociologia militans”, III-IV).
7. *Dimitrie Gusti. Studii critice*. Coordonator: Henri H. Stahl. București, 1980, 391 p.
8. STAHL, HENRI H., *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”*. București, Editura Minerva, 1981, 428 p.

9. LARIONESCU, MARIA, *Dimitrie Gusti*; în *Sociologie românească*, vol. I. București, 1995, p. 5–58 (Academia Română. Institutul de Sociologie”) (litogr.) (bibliografie, p. 65–88).
10. *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*. Coordonator: Maria Larionescu. București, Editura Metropol, 1996, 375 p.
11. LARIONESCU, MARIA, *Sistemul sociologic gustian (...)*; în vol. colectiv *Istoria sociologiei românești*. București, Editura Fundației „România de Măine”, 1998, p. 289–300.
12. DIACONU, MARIN, *Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti. Documentar sociologic*, vol. I, 1880–1933. București, Editura Eminescu. 2000. 256 p.
13. LARIONESCU, MARIA, *Dimitrie Gusti*; în vol. colectiv *Sociologi români. Mică enciclopedie*. București, Editura Expert, 2001, p. 221–230.

Marin Diaconu

SOCIOLOGIA CA ȘTIINȚĂ*

DIMITRIE GUSTI

Sociologii contemporani ar putea fi împărțiți în trei clase:

1. clasa amatorilor (Faguet a întrebuițat pentru prima oară denumirea de „amatorism” în politică și în democrație); adică, fiecare se consideră competent, pentru că este amator. Dacă în politică diletantismul este destul de grav, în știință el este și mai grav, căci cu pretenția lor (a diletanților) de a face știință, [ei] nu fac decât să contribuie la compromiterea științei. Amatorii, fie că pornesc de la filosofie, fie că pornesc de la științele sociale, sunt numai niște esești;

2. a doua clasă, mai puțin primejdioasă, o formează cei care susțin că sociologia n-are nici un rost în rândul științelor. Ei aduc două categorii de argumente împotriva acestei științe:

a. propriu-zis, nici nu există o sociologie, căci, dacă ar exista, n-am avea atât de multe și de variate sisteme de sociologie. Deci, argumentul ar fi diversitatea de păreri ale sociologilor, care ar face ca adevărul științific comun să nu se găsească. Totuși, nu se poate deduce din aceasta că adevărul nu va fi cândva găsit, iar pe de altă parte, consultând bibliografia, se observă că sociologii au ajuns și la păreri comune, ca, de exemplu, acelea la care au ajuns curente predominante în sociologie;

b. dacă este adevărat că sociologia există, ce fel de știință este aceasta care s-a improvizat deodată de la Auguste Comte încoace, căci acesta este primul care întrebuițează termenul de sociologie, împreună, la pagina 128, volumul 4 al *Cursului de filosofie pozitivă* (ediția Littré), cuvântul latinesc *societas-tis* și cuvântul grec *logos*; sociologia a fost întotdeauna considerată ca o anexă a economiei politice, a dreptului, a statisticii; prin urmare, unei astfel de științe parazite nu i se poate da viață și nici nu i se poate crea o metodă; deci nu se poate decreta autonomia sociologiei din punct de vedere logic sau metodologic.

Vom face o expunere istorică și informativă, înainte de a trece la partea constructivă a sociologiei, care ne interesează în cel mai înalt grad.

* Fragmente din *Note la cursul de sociologie al domnului profesor Dimitrie Gusti*, editate sub îngrijirea domnului asistent M. Vulcănescu, de M. Cernea și C. Fortunescu, București, Facultatea de Litere și Filosofie, 1929–1930; apar în numărul de față sub îngrijirea lui Marin Diaconu și a Simonei–Grazia Dima.

Să luăm pe rând cele două argumente aduse împotriva sociologiei: argumentul lipsei de tradiție a sociologiei (istoric) și argumentul metodologic.

Prima întrebare ne duce la clasificarea științelor, ca atare, la cercetarea asupra obiectului sociologiei și raportului dintre subiectul și obiectul ei, asupra rostului și locului ei între celelalte științe sociale.

A doua întrebare ne face să aflăm că această știință este necesară din punct de vedere metodologic și se impune pentru că are o *metodă* și un *obiect* propriu de cercetare. Nu sociologia a fost o anexă a altor științe, ci acele alte științe au fost anexe ale sociologiei, numai că nu i se spunea cu numele acesta. Sociologia este tot așa de veche ca și celelalte științe, deși Sombart, ilustrul economist și sociolog, afirmă, în *Die Anfänge der Soziologie*, că ar porni de la Hobbes, care se ridică împotriva filosofiei lui Rousseau și împotriva dreptului natural. Însă, dacă am considera această știință din punct de vedere al obiectului de cercetare, care este societatea, atunci găsim începuturile sociologiei la greci, ale căror creațiuni au rămas științifice sub „*specie aeternitatis*”, nu numai terminologic, dar și principiile științelor sunt creațiuni grecești, principii despre care se poate spune că pornesc de la cei doi mari protagoniști ai gândirii omenești în general: Platon și Aristotel.

La Platon, sociologia are denumirea de *etică*; la Aristotel, ceva mai precis, de *politică*; și unul și altul tratează în aceste științe faptele societății, pentru că și etica și politica se ocupă cu problemele sociale. Platon clasifică științele în: *dialectică*, *fizică* și *etică*; iar Aristotel în: *teoretice*, *practice* și *poetice*, clasificări pe care le regăsim până astăzi la foarte mulți cugetători, ca de exemplu la Paulsen, care împarte disciplinele filosofice în *dialectică* și *etică* în modul lui Platon. Astăzi, deosebirea dintre științele teoretice și practice, ca la Aristotel, este curentă. *Republica* și *Legile* lui Platon, precum și *Politica* lui Aristotel sunt necesare pentru studiat aproape toate chestiunile din sociologie și din științele care se ating cu sociologia. Problemele sociologiei le găsim tratate sistematic, nu la Hobbes, adversarul dreptului natural, ci la Platon și la Aristotel.

Mai departe, cel care a dat un suflu și un imbold nou dezvoltării științelor este Bacon, cu acel *globus intellectualis*, totalul obiectelor de cercetare. După el, sunt trei categorii de științe:

1. Cele în cercetarea cărora găsim luând parte memoria, cum este istoria;
2. Cele în cercetarea cărora găsim luând parte fantezia, cum sunt științele poeziei;
3. Cele în cercetarea cărora găsim rațiunea, filosofia.

Istoria, după Bacon, este *aut naturalis*, *aut civilia*, deosebire pe care în timpurile noastre o vom regăsi la Xenopol. *Scientia civilis* se ocupă cu omul individual sau cu omul civil. Pentru că cercetările științelor sale privesc pe *Deus*, *homo*, *natura*, reiese că Bacon pune interesul pentru cercetările sociologiei, alături de cercetările naturale.

Începând sociologia cu Hobbes, Sombart a trecut totuși peste acest mare precursor al sociologiei și peste clasificarea acestuia.

Între Bacon și Auguste Comte intervin doi cugetători care încontinuu au în vedere și insistă asupra necesității cercetării societății: unul este jurisconsultul și

utilitaristul Bentham (1824) și celălalt este fizicianul și matematicianul de la Sorbona, Ampère (1839).

Ambii împart științele în două categorii (nu în trei, ca până acum): *științe ale materiei și științe ale spiritului* (care ar fi științele sociale de azi); *științe cosmologice*, care se ocupă cu natura, și *științe noologice*, care se ocupă cu manifestările spiritului, sau *științe somatologice*, referitoare la corp (materie) și *științe pneumatologice*. Aceste două categorii le-au împărțit apoi în sute de diviziuni și de subdiviziuni, care să cuprindă toate manifestările, atât ale naturii, cât și ale spiritului. Chiar cuvântul de știință socială se datorește lui Ampère; tot el vorbește pentru prima oară de istorie politică, socială, religioasă, nu considerată ca o înșiruire cronologică de fapte, ci sub formă de sisteme ca fiind împreună cu alte științe noologice.

Faptul că întâlnim cuvântul de *noologie* și pe cel de *scientia civilis* și că prin etică și politică se înțelegea sociologie, ne denotă că n-a fost cugetător în istoria filosofiei, care să nu aibă în vedere și cercetarea societății sau a problemelor sociale.

S-a scris o istorie a doctrinelor statistice, două ale doctrinelor etice, una pentru istoria filosofiei din punct de vedere al teoriei cunoașterii; nu s-a scris însă nici o istorie a ideilor și doctrinelor sociologice.

În rezumat, toți filosofii până la Auguste Comte au făcut sociologie și au tratat probleme sociologice, dar fără să știe, iar sociologia este tot atât de veche ca și cele mai vechi științe.

SOCIOLOGIA ÎN CLASIFICAREA ȘTIINȚELOR LA AUGUSTE COMTE

Până la Auguste Comte, toate clasificările au fost influențate de clasificarea lui Platon și a lui Aristotel. Însă, de la Auguste Comte se dă un loc distinct și onorabil sociologiei: în clasificarea acestuia, sociologia fiind considerată ca încoronarea tuturor eforturilor intelectuale și științifice și ocupând locul cel mai de frunte. Sociologia ar fi, după acest mare filosof, regina științelor, știința științelor. Clasificarea lui Comte este următoarea:

I. matematica, **II.** astronomia, **III.** fizica, **IV.** chimia, **V.** biologia, **VI.** sociologia – este, adică, o clasificare liniară. De la un obiect la altul este însă o legătură, o continuitate logică între aceste științe, și anume: toate științele – spune Comte – pornesc de la cercetarea obiectelor foarte simple și foarte generale și ajung la obiecte foarte complexe și foarte particulare. Astfel, matematica se ocupă cu obiectele cele mai simple și mai generale: *formulele matematice*, iar sociologia, cu cele mai complexe și mai particulare; *problemele sociale*. Dar, această evoluție stabilește o dependență între științe; de exemplu, astronomia are ca obiect obiectul matematicii și un plus propriu de elemente, care o face mai complexă și mai particulară. În felul acesta, sociologia depinde de toate celelalte științe. Această continuitate logică înseamnă însă și o ierarhie a științelor, pentru că – spune Comte – toate științele sunt în continuă ascensiune, de la simplu la complex, de la general la

particular. De exemplu, sociologia, care reprezintă capătul ascensiunii către ceva particular și complex, este știința cea mai înaintată și cel mai greu de cercetat și de aceea este cel mai târziu și mai puțin cercetată. După această ierarhie a științei, avem, prin urmare, și o cronologie a științelor: știința cea mai grea este cea mai tânără și cea mai ușoară este cea mai bătrână.

SOCIOLOGIA ÎN CLASIFICAREA ȘTIINȚELOR LA SPENCER

Spencer a ajuns la concluzii identice, totuși nu poate fi învinuit că ar fi fost influențat de Comte, iar asemănarea dintre acești doi mari cugetători se datorează numai unei coincidențe între preocupările caracteristice ale timpului. Este interesant cum preocupările unui timp, prin condițiile analoge de frământare spirituală și structura spirituală a timpului, duc cam la aceleași concluzii. Pozitivismul lui Spencer și cel al lui Auguste Comte sunt ilustrațiile acestei teze.

Clasificarea lui Spencer este cam aceeași ca a lui Comte, cu deosebirea foarte importantă că întrebuintează alt criteriu de clasificare. El nu pleacă de la obiecte generale și simple, pentru a ajunge la obiecte particulare și complexe, pentru că pe el nu-l interesează *însușirile obiectelor*, ci *obiectele ca atare* și acest obiect nu poate fi decât *concret sau abstract*. Între cei doi termeni: *general* și *abstract*, este o deosebire foarte mare. Spencer, cu intuiția sa științifică, demonstrează clar că general e una și abstract e alta; adevărurile generale se deosebesc de cele abstracte, pentru că adevărurile abstracte nu se pot percepe, pe când adevărurile concrete sunt perceptibile. Un adevăr general rezumă însușiri reprezentative și comune ale diferitelor obiecte concrete; adevărul abstract este ceva care se multiplică în diferite obiecte, dar nu este reprezentat în ele. De exemplu, adevărul: *Creta aceasta este albă* este un adevăr recunoscut de fiecare dintre noi, care se multiplică în fiecare dintre noi, fără însă să fie reprezentativ pentru noi; este, adică, un adevăr abstract. Când stabilesc însă adevărul că *din 60 de inși de aici din sală, 59 au aceeași preocupare spirituală de a face diferența dintre adevărul general și adevărul abstract*, acest adevăr este, de asemenea, comun celor 59. El este însă, în același timp, și reprezentativ pentru fiecare din cei 59.

În cazul acesta, într-o clasificare trebuie să nu se aibă în vedere însușirile obiectelor, ca la Auguste Comte, ci distincția dintre obiecte, dacă sunt abstracte sau concrete, dacă se pot sau nu se pot percepe. De aici rezultă, pentru clasificarea lui Spencer, că științele sunt de trei feluri:

1. științe pur abstracte sau formale: logica și matematica;
2. științe abstracte-concrete: mecanica, chimia și fizica;
3. științe concrete: astronomia, geologia, biologia, psihologia și sociologia.

Avem aici sociologia considerată ca o știință care se ocupă cu viața socială, care este concepută și deosebit, dar și asemănător, se poate zice, față de felul cum a conceput-o Auguste Comte.

Aceste două încercări ingenioase de clasificare sunt infinit superioare încercărilor cunoscute până acum.

CLASIFICAREA ȘTIINTELOR DUPĂ WINDELBANDT ȘI RICKERT

O altă inovație, demnă de a fi cunoscută, este aceea descrisă în discursul de rector la Universitatea din Strassburg al lui Findelbandt, unul dintre cei mai puternici și mai originali cercetători ai istoriei filosofiei: *Geschichte und Naturwissenschaft*. Elevul său foarte distins, Rickert, a format chiar școală și a ajuns la aceleași rezultate ca Windelbandt, însă pe altă cale, în lucrarea *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Grundgedanken*. Windelbandt și Rickert introduceau în științe deosebirea între general și individual, în sensul că:

1. sunt științe care se ocupă cu lucruri universal valabile și atunci se pot stabili legi; deci, sunt științe care pot ajunge la formulare de legi, și

2. sunt științe care se ocupă cu lucruri ce au apărut numai o dată, cu lucruri individuale; deci, sunt științe care nu pot ajunge la formulări de legi.

Prima categorie o numea *științe ale naturii*, iar pe cealaltă *discipline istorice*.

În același timp, când Windelbandt și Rickert erau preocupați de această idee, a ajuns și istoricul nostru Xenopol la aceeași împărțire, fără să fi cunoscut ceva din preocupările acelor. Plutea în atmosfera științifică această idee, pe care apoi cei trei o redau sub forma unei noi clasificări. Clasificarea lui Xenopol se cuprinde în cartea sa *Théorie de l'histoire*.

SOCIOLOGIA DUPĂ XENOPOL

Cei mai de seamă gânditori înțeleg viața socială dintr-un punct de vedere pe care ei îl numesc istoric; aceasta însă numai începând cu Bacon.

De la Bacon încoace până la Rickert, nimeni n-a mai reluat serios problema cunoștinței istorice. Istoria nu este o simplă chestiune de memorie, cum zicea Bacon, nici de fantezie, arta de a trezi și a reînvia trecutul, cum spunea Voltaire. De aceea, Windelbandt numește istoria *știința individualului*, clasificând științele după obiect și nu după însușiri.

Xenopol precizează această clasificare într-un mod mai vioi, mai latin. Primele sale studii apar sub formă de introduceri, de descoperiri ușoare, în 1899, sub titlul *Principiile fundamentale ale istoriei*, traduse și în franțuzește. Este o carte foarte bine informată și dă o bogată bibliografie franceză, germană și engleză. Apoi apare *Théorie de l'histoire*.

„Eu fac logica istoriei, nu filosofia istoriei. Eu am descoperit logica inferenței, după cum Aristotel a descoperit logica deductivă, iar Bacon logica inductivă” – a spus Xenopol și nu permitea nimănui să-i spună că ar fi făcut filosofia și nu teoria istoriei. Toată expunerea lui Xenopol se reduce la cinci constatări.

Prima constatare. Dacă observăm domeniul tuturor științelor, constatăm că ele nu pot fi decât de două feluri:

a. sau sunt totdeauna aceleași, indiferent de împrejurări, indiferent de spațiu, cum este, de exemplu, căderea unui corp spre centrul pământului, în virtutea legii gravitației; adică, avem de-a face cu un fenomen repetabil, veșnic idêntic cu el însuși;

b. sau sunt continuu schimbătoare, unice, individuale, succedându-se unele altora, dar diferite cu totul de precedentele lor; avem, adică, de-a face cu un fenomen de succesiune însă schimbându-se fără să se repete.

Pe cele dintâi le vom numi *fenomene de repetiție*, neschimbătoare; pe cele de-al doilea, *fenomene de succesiune*, schimbătoare.

A doua constatare. Aceste *fenomene de repetiție* și aceste fenomene de succesiune nu se referă numai la lumea umană, ci își găsesc aplicarea la întregul univers; nu sunt, adică, fenomene numai sociale sau numai psihice sau numai cosmice, ci sunt fenomene universale. De exemplu: au existat o civilizație feniciană, o civilizație greacă, o civilizație romană. Fenomenul s-a schimbat încontinuu, fără să se repete. De asemenea, transformarea reptilelor în păsări a avut loc o singură dată etc.

A treia constatare. Care este cauza, motivul pentru care unele fenomene sunt repetabile, altele nu? La aceasta, Xenopol răspunde: pentru că intervine factorul *împ*, care influențează numai asupra fenomenelor de succesiune și le individualizează. În ce mod se săvârșește această individualizare însă, Xenopol nu ne spune.

A patra constatare, care este de fapt consecința celorlalte. Fenomenele repetabile, asemănătoare, identice cu ele însele, pot fi cu ușurință subsumate unor legi. Fenomenele celelalte însă, cele individualizate, pot fi, la rândul lor, explicate în mod cauzal, prin înlănțuire de fapte cauzale sub forma de serie, fără să fie subsumate unor legi. Probabil că Xenopol va fi cunoscut și va fi fost influențat de problema seriilor a lui Cournot. În științele istorice n-avem nevoie de lege însă *seria*, deși fără valabilitatea universală a legii, poate explica foarte bine diferite fenomene.

Prin urmare, sunt două căi de stabilit adevărul: prin lege (fenomene care se repetă, dar nu se schimbă) și prin serie (fenomene care se schimbă, dar nu se repetă; fenomene individualizate).

A cincea constatare. De-aici reiese că sunt unele fenomene ce pot fi prezise, sunt și altele despre a căror prorocire nu se poate spune nimic. De exemplu: nu pot spune cum va fi lumea peste o sută de ani de acum [înainte].

Xenopol a ținut mai multe prelegeri la Academia de Științe Morale și Politice din Paris. După *Théorie de l'histoire* apar și alte comunicări în care se oglindește ultima fasonare a spiritului marelui istoric.

Aceste cinci constatări alcătuiesc sistemul lui Xenopol.

De aici și două concluzii:

1. Istoria nu este o știință, ci o concepție de viață, un nou mod de cunoaștere a lumii, pe lângă cunoașterea științifică a lumii;

2. Sunt științe care se ocupă cu descoperiri de legi, altele, *nu*. Logica inferenței, cum a numit Xenopol metoda sa, însemnează plecarea de la fapte particulare, pentru a ajunge la adevăruri tot particulare. După Xenopol, sociologia este o știință de legi, spre deosebire de istorie, căci sociologia se ocupă cu fenomene repetabile după legi sociale.

CLASIFICAREA ȘTIINTELOR DUPĂ W. WUNDT

Dintre cugetătorii studiați până acum, Platon și Aristotel se ocupă cu știința sociologiei fără să denumească obiectul, Bacon și Ampère denumeau obiectul fără să se ocupe cu studiul societății, adică nu tratează materia, iar Auguste Comte și Spencer denumesc obiectul și tratează și materia.

Unul dintre cei mai mari cugetători al veacului al XIX-lea este și Wilhelm Wundt, numit cu drept cuvânt un Leibniz al acestui secol. Întemeietorul psihologiei experimentale a publicat manuale de etică, de logică, un sistem de filosofie (*Einführung in der Philosophie*), care, de altfel, nu se poate citi decât după ce ești cu totul orientat în istoria filosofiei, căci nu este o introducere, ci o încoronare a studiilor sale filosofice, scrisă foarte concis. În această *Einführung in der Philosophie* se cuprinde o împărțire a științelor, în care nu se pomenește nimic de sociologie. Tratatul de logică cuprinde trei volume:

1. Logica formală;
2. Științele naturii;
3. Științele spiritului.

În acestea din urmă pune în contact problemele logicii cu mersul științelor. Aici are un capitol foarte important, special, în care dă sociologiei o considerație științifică deosebită, fără însă să se ocupe de materie. În cartea sa însă, apărută în 10 volume, *Völkerpsychologie*, nu spune că face sociologie, dar se ocupă tocmai de societate și de chestiunile sociale. Faptul acesta ne dovedește că nu putem trece peste necesitatea de a cerceta problemele sociale.

În toate părțile, chiar și în sistemul lui Kant, care afirmă primatul rațiunii practice, înseamnă că se afirmă primatul voinței, al societății, nu numai că se acordă problemelor sociale o atenție, dar se afirmă categoric primatul acestor cercetări. Totuși, dezacordul dintre știință și obiect se menține.

În stabilirea acordului dintre știință și obiect, fiecare cugetător lua un criteriu de împărțire și de plasare al științelor care se ocupau cu societatea, un criteriu greșit.

1. Societatea trebuie cercetată după însușirile sau calitățile cugetătorului; de exemplu, memoria (în științele istorice), fantezia (în științele practice) și rațiunea (în științele filosofice); prin urmare, un criteriu naiv (la Bacon).

2. Voința (în etică), senzația (în fizică) și judecata (în dialectică) constituie un principiu mai serios la Platon.

Ambele pornesc de la facultatea de înțelegere, de cunoaștere.

3. Aristotel introduce un punct nou de vedere: nu facultatea cercetătorului, ci scopul pe care-l urmărește acest cercetător ne interesează și după acest criteriu le împarte și el în științe teoretice, practice și tehnice.

4. O împărțire care a rămas până azi este aceea încercată de Bentham și Ampère: științe ale materiei și științe ale spiritului, cum face și Wundt: științe ale naturii și științe ale spiritului. Acum, pentru întâia oară, se mută criteriul de împărțire de la însușirile intelectuale ale cercetătorului și de la scopul pe care-l urmărește cercetarea asupra obiectelor și după cum sunt obiectele acelea corp sau spirit avem de-a face cu științe ale corpului (somatologice) și științe ale spiritului (pneumatologice).

5. Clasificarea lui Auguste Comte și a lui Spencer, având în vedere tot însușirile obiectelor, are drept criteriu, la unul, evoluția de la simplu și general spre complex și particular, iar la celălalt, deosebirea dintre concret și abstract.

Toate aceste clasificări sunt greșite. Prima, făcută după însușirile intelectuale, nu se poate susține. Iar în ce privește calitatea de simplu sau complex, concret sau abstract, acestea intră în toate științele și deci unul din ele nu poate fi luat drept criteriu de diferențiere a acestei clasificări.

În clasificare nu interesează obiectele sau lucrurile, ci criteriile, principiile de clasificare. Atunci, o primă chestiune, un principiu este acesta: societatea este un obiect de cercetare al unor științe, dar mai sunt obiecte care nu sunt societatea (non-societatea) și care e natura, Universul.

Cum s-a definit natura în decursul timpului? Natura a fost concepută mai întâi din punct de vedere pragmatic, utilitarist, pentru a fi apoi concepută, prin analogie cu viața omului, într-un mod antropomorfic; mai în urmă s-a dat o interpretare metafizică și, în sfârșit, s-a ajuns la o interpretare critică, științifică.

La început, omul făcea parte integrantă din natură, după cum dovedește faptul că el își lua numele după animale, după plante (este o lucrare, *Evoluția numelui*, care arată că numele este un produs târziu al societății). Atunci natura avea oarecare scop, după valoarea satisfacerii trebuințelor omului. Acest întreg sistem de gândire este caracterizat prin totemism: boul și pisica la egipteni, bivolul la indieni erau considerate ca strămoși ai lor și deci considerate ca ceva sfânt. În această primă etapă, omul a trăit cu totul nediferențiat de lumea înconjurătoare.

Cu totul altfel este în a doua etapă, când omul începe să deosebească între lucrurile care îl înconjoară, însă atunci judecă aceste lucruri după propria sa viață; însuflețește mediul prin analogie cu sine. El, de exemplu, are la dispoziție toate vânturile; la fel, o mulțime de alți zei, care însuflețesc continuu natura.

A treia etapă, cea metafizică, a înțelegerii naturii, e superioară. Omul pune ca substrat al naturii nu ființe, nu spirite, ci niște entități. Atunci avem toată istoria filosofiei concentrată aici: avem ori ideea lui Platon, ori entelehia (virtualitatea) lui Aristotel, ori substanța lui Spinoza, ori voința de afirmare a lui Schopenhauer, ori voința de a domina a lui Nietzsche. Toate aceste principii sau entități metafizice,

care se află în dosul naturii, fac ca natura să fie așa cum este și să se manifeste așa cum se manifestă.

În sfârșit, ultima concepție a naturii este concepția critică – științifică, când natura este considerată drept ceva deosebit și drept cunoștință, nu este altceva decât un raport de reciprocitate între subiect și obiect. Stabilirea de interdependențe, de reciprocități între subiect și obiect constituie cunoștința. Cunoștința nu este numai subiect, în sensul lui Platon și al lui Bacon, și nici numai obiect, în sensul lui Bentham și Ampère.

Numai raportul dintre subiect și obiect stabilește știința. Știința este alcătuită nu din cunoștințe izolate, ci din sistematizări de cunoștințe.

OBIECTUL SOCIOLOGIEI. Atunci, cum procedăm noi în materie de sociologie pentru sistematizarea acestor cunoștințe, pentru a avea o știință a sociologiei, știință care se ocupă cu societatea? La această întrebare, s-au dat răspunsuri cu totul nemulțumitoare. De aceea, noi vom căuta să facem complet abstracție de tot ceea ce s-a spus în sociologie de la Platon încoace și vom căuta să dăm un răspuns propriu, un răspuns principial, hotărâtor pentru înțelegerea acestei științe, atât a cursului nostru, cât și pentru concepția științei sociologiei ca atare, spre deosebire de celelalte științe, și care răspunde la imputarea multora că sociologia nu face decât să repete ceea ce fac alte științe și la imputarea că sociologia n-ar avea un trecut științific.

Natura este concepută în mod utilitarist, antropomorfic, metafizic și critic. Ce este natura față de societate? Natura este ceva mut, ceva rece, neînțeles, este ceva pe care nu-l putem înțelege, evident, decât prin stabilirea raportului dintre facultățile noastre de cercetare și obiectul pe care-l cercetăm.

Dar, în cazul acesta, nu avem a face cu explicarea, cu priceperea, ci cu înțelegerea lucrurilor, a însușirilor lor, mai adâncă și mai rapidă. Înțelegerea depinde de simțurile noastre. Dacă am fi avut optzeci de simțuri – zicea Voltaire –, lumea ne-ar fi apărut cu totul altfel.

Explicarea se raportează la lucrurile care formează această natură moartă, iar înțelegerea, la lucrurile care formează toate evenimentele, care alcătuiesc această umanitate și tot ceea ce privește omul. Tot ceea ce privește omul interesează infinit mai mult decât ceea ce privește natura, pentru că omul este singurul considerat în acest Univers ca egal mie [vorbitorul]. Într-un grad oricât de inferior de civilizație s-ar găsi omul, eu totuși am o înțelegere a stărilor lui sufletești. Dar, afară de această constatare, este o alta tot așa de hotărâtoare pentru necesitatea diferenței de cercetare a acestor două obiecte: natura, pe de o parte, și societatea, pe de altă parte.

ASPECTELE VIETII SOCIALE ȘI CRITERIILE ȘTIINTELOR SOCIALE

Omul trăiește în două lumi, în univers, în cosmos și în umanitate, în două lumi diferite, prin faptul că universul apare omului drept ceva brut, pe când în umanitate găsim o ființă superioară, considerată ca egalul omului. Bucuria și

întristarea omului este bucuria și întristarea umanității. Universul este explicat prin înlănțuire cauzală de către științele naturii. Umanitatea este alcătuită totdeauna din stări de conștiință și personalități. Prin urmare, știind ce înseamnă o personalitate, putem spune că umanitatea este alcătuită din stări de voință. Nu *Cogito, ergo sum*, ci *Ego, ergo sum* (sau *Agit, ergo est*).

În umanitate avem a face cu scop și cu motive, cu valori, cu elemente cu o valoare a lor proprie. Numai aici, în societate, se poate pune noțiunea de valoare. De aceea, numai aici elementele au valoare proprie. În univers, elementele au o valoare mai mare sau mai mică, după folosința lor, după funcțiunea ce o îndeplinesc, după gradul de folos ce aduc, nu au, adică, o valoare intrinsecă. Valoarea proprie există numai atunci când sunt stări de conștiință, de voință, de acțiune, când avem postulări de scopuri și de mijloace.

De altfel, știm că individ abstract, liber de societate, nu există. Nu există decât individ concret. Chiar izolarea voită ne dovedește că, cu cât omul vrea să se izoleze mai mult, el nu poate totuși niciodată ieși din acest cadru, el nu poate trăi singur. O atmosferă cuprinde în sine și individ și societate, una fără alta nu pot persista.

Ceea ce caracterizează umanitatea este viața socială. Care sunt însă motivele care diferențiază științele sociale în cercetările lor, căci, deși toate studiază viața socială, ele sunt totuși distincte una de alta? Aceasta constituie întrebarea întrebuintării, care interesează pe toți, din toate cadrele și din toate clasele sociale.

O cunoștință nu este identică cu obiectul ei. Între cunoștință și obiectul ei este un raport de reciprocitate. De la Kant se știe că senzațiile sunt prelucrări ale recepțiilor simțurilor și, la rândul-le, prelucrate, dau cunoștința.

Raportul dintre societate (obiect) și cercetătorul ei (subiectul) poate fi studiat după două criterii: un criteriu subiectiv (privit, adică, din punct de vedere al subiectului) și unul obiectiv (din punct de vedere al societății).

Societatea ni se prezintă sub două aspecte fundamentale:

1. un aspect fenomenologic, static, un aspect dat, așa cum se află societatea într-un anumit loc și timp, și

2. un aspect de proces, dinamic, de mișcare, de transformare. Nu există fenomen care să nu poată fi studiat sub aceste aspecte. Iată, de exemplu, Societatea Națiunilor, studiată din punct de vedere al stării ei actuale, așa cum ni se prezintă acum, ne oferă aspectul fenomenologic; studiată însă din punct de vedere al transformărilor de până acum, privită evolutiv, ne oferă aspectul procesual de mișcare. Avem, adică, după cum s-a mai spus, cu referință la acțiunea Asociației Monografice, un punct de vedere fotografic (static) și un punct de vedere cinematografic (dinamic).

Dar nu numai aspectul obiectului, ci și atitudinea pe care o ia cercetătorul sociolog ne interesează pe noi.

Intelectul omenesc are două funcțiuni fundamentale:

1. funcțiunea sau necesitatea de a pătrunde în miezul lucrului, de a intra în cele mai mari profunzimi ale obiectului, necesitatea de a cuceri, de a-și subordona cât mai mult obiectul: este necesitatea cunoașterii, opera de cunoaștere;

2. funcțiunea sau necesitatea de a modela, de a transforma această realitate cunoscută într-un anumit fel: este opera sau funcțiunea de apreciere. Mă întreb: cum este ? bun, rău ? Totdeauna cunoașterea este întovărășită de o apreciere, care se bazează pe această cunoaștere.

De aici urmează că avem a face cu două feluri de cunoștințe: una întemeiată pe funcțiunea de cunoaștere, alta pe funcțiunea de apreciere.

Pe aceeași diferențiere se clasifică în logică judecățile în judecăți existențiale și judecăți de valoare. *Societatea Națiunilor există*. Constat un fenomen ce există în realitate și fac o judecată de existență, valabilă pentru toți. Când zic însă: *Societatea Națiunilor este foarte bună sau: nu e bună, e un simplu mofl internațional*, fac o judecată de valoare, a cărei valabilitate nu mai este universală, ci în strânsă dependență de subiectivismul fiecăruia. Această deosebire este cea mai frumoasă consecință, căci

a. cu cercetarea societății din punct de vedere fenomenologic (deci al cunoașterii) se ocupă științele sociale particulare (drept, economie politică) și sociologia;

b. cu cercetarea societății din punct de vedere procesual (deci, al aprecierii) se ocupă științele politice particulare și etica.

SISTEMUL ȘTIINTELOR SOCIALE

D-I Vâlsan a ajuns la concluzia că, dacă geografia nu e o știință, e totuși o disciplină științifică. Sociologia este mai mult decât o disciplină științifică, este o știință. Noi am deosebit două categorii de științe: științe care se ocupă cu cosmosul și științe care se ocupă cu umanitatea, cu socialul (individul și societatea și produsele spirituale ale societății). Mai departe, am găsit că societatea sau socialul poate fi privit ori din punctul de vedere al aspectelor obiectelor, care se impun atitudinii subiective, ori din punctul de vedere al atitudinii subiectului, care se impune obiectului; din primul punct de vedere, avem științele fenomenologice și științele procesuale, iar din al doilea punct de vedere, avem științele de cunoaștere și științele de apreciere, care corespund celor două facultăți ale intelectului uman. Când spun că un lucru este așa cum este, fac o judecată existențială, de cunoaștere; dacă spun că e bun sau rău, fac o judecată de apreciere, de valoare. În alte cazuri, când caut cauza anumitor fenomene (a unei crime sau a căderii dictaturii în Spania), atunci stabilesc judecăți tot de cunoaștere a fenomenelor. Între cunoaștere și apreciere, cei mai mulți sociologi nu confundă niciodată.

Sociologia operează totdeauna cu valori, fiindcă între cosmos și umanitate mai este și deosebirea aceasta: lumea cosmosului este străină de valori, pe când lumea socială este domeniul valorilor. De asemenea, un curs poate cuprinde aceste trei aspecte:

1. este o valoare proprie, o valoare în sine, o valoare de fapt;
2. este o valoare de cunoaștere și
3. este o judecată de apreciere.

Judecata de cunoaștere, de existență, duce la știință, de aici necesitatea de a stabili judecăți cauzale în științele particulare sociale și în sociologie. Pe de altă parte, o stabilire de judecăți de valoare ne duce la formularea științelor politice și etice. Judecățile de valoare sau de apreciere, prin firea lor, sunt forțe, sunt *idei-forțe*, cum le zice Alfred Fouillée, pentru că întotdeauna ele ordonă sau opresc ceva, sfătuiesc sau deconsiliază în viață. Aceste judecăți îți impun un sistem de atitudini. De exemplu, un student, atunci când îi impun anumite obligații, pentru ca procesul culturii să aibă loc. Judecăți de valoare sunt și legile decalogului, care îți ordonă sau te împiedică să faci ceva.

Deci, totdeauna o judecată de valoare cuprinde un imperativ.

Judecățile de cunoaștere ne duc la judecățile de valoare, judecățile de apreciere ne duc la *norme*. Norma de obicei, este atunci când se stabilește o judecată de apreciere din mai multe judecăți de valoare.

Cu alte cuvinte, norma iese nu dintr-o singură judecată de valoare, ci din mai multe, care stau între ele în anumite raporturi constante.

Atunci, putem deosebi și două categorii de științe:

1. cele care stabilesc judecăți de cunoaștere se numesc *științe explicative*: logica, matematica etc.

2. științe care au a stabili judecăți de valoare (estetica, etica etc.). Din acest punct de vedere, științele care se ocupă cu cunoașterea socială sunt științele sociale particulare (economia politică, dreptul) și sociologia, iar științele care se ocupă cu aprecierile sociale sunt științele politice particulare și etica.

Ce este legea ?

Legea perfectă are trei însușiri:

1. stabilește raporturi constante între fenomenele independente, nu între însușirile fenomenelor;

2. stabilește raporturi constante între fenomene cauzale;

3. stabilește raporturi constante și de valabilitate universală.

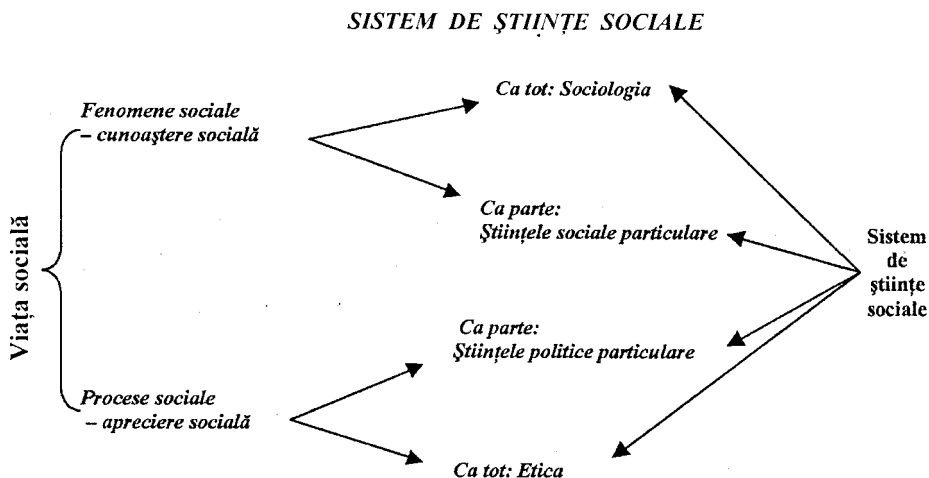
Fenomenele individuale nu pot fi erijate în legi, pentru că cu ele avem a face numai o singură dată, după cum au arătat Xenopol și Rickert. Științele corespunzătoare acestor fenomene individuale se ocupă cu norme, cu judecăți de apreciere, de valori.

Judecățile de valori sunt infinit de variabile și de variate. Numai atunci vom putea vorbi de etică înțeleasă ca știință, când ea va ajunge să stabilească raporturi constante între norme ca să ne dea o normă a normelor, care e legea morală normativă sau, cu un termen consacrat, e idealul, căruia i se subsumează toate posibilitățile de apreciere, toate normele și toate valorile care stau mai jos, tot așa cum și legile obișnuite nu fac decât să subsumeze în legi generale, de valabilitate universală, ceea ce se poate întâmpla. În timp ce sociologia formulează o lege a legilor din punct de vedere explicativ, etica formulează o normă a normelor, idealul, norma supremă etică, din punct de vedere normativ.

Ce este valoarea ? Ea iese din lăuntru lucrurilor sau din afara lor ? Durkheim, la Congresul Internațional de Filosofie din Bologne, dă exemplul cu drapelul: acesta n-are o valoare în el, ci cuprinde o valoare simbolică, o valoare pe care i-o dăm noi, oamenii. Tot așa stă cazul cu hârtia monedă sau cu mărcile poștale. Va să zică, valoarea nu este cuprinsă în obiectul de valoare, ci este ceva care i se oferă de către subiect. Atunci, ce este o valoare ? Valoarea este atunci când intervine o judecată. O judecată de valoare este raportul de reciprocitate dintre subiect și obiect, de cele mai multe ori bazat pe procesul de cunoaștere. De aici și însemnătatea care se dă sesizării, înțelegerii judecății de valoare.

Ne rămâne, pentru a treia întrebare, să cercetăm ce deosebiri sunt între științele sociale particulare și sociologie, pe de o parte, și între științele politice particulare și etică, pe de altă parte.

Cele două perechi de categorii de științe nu sunt identice, pentru că intervine un criteriu care are însemnătate pentru cercetarea sociologică și în special pentru cercetarea monografică, anume, cercetarea vieții sociale din două puncte de vedere: ori iau viața, așa cum mi se prezintă, ca un tot indivizibil, ori iau viața socială, așa cum mi se prezintă, sub diferite aspecte, deci ca părți. Tot așa cum celula este compusă din molecule, fără ca totuși să fie suma acelor molecule, pentru că cuprinde în plus viața, tot așa și societatea este compusă din părți sau aspecte (laturile economică, juridică, politică etc.) Totuși ea este una și indivizibilă. Atunci societatea o putem judeca ori din punctul de vedere al părților, ori din al totalului. Și astfel, avem științe care se ocupă cu părțile (științe sociale particulare și științe politice particulare) și științe care se ocupă cu totul social (sociologia și etica). Viața socială dă naștere acestui sistem de științe sociale în care vedem locul ocupat de sociologie și etică (vezi schema).

Raporturile dintre științele sociale particulare și cele politice particulare

Am văzut ce rol joacă, în sistemul nostru, sociologia și etica. Întrebarea ce ni se pune acum este: cu ce se ocupă sociologia ? În 1925, la Congresul German de Sociologie, ce s-a ținut la Viena, s-au pus în discuție anumite probleme. Atunci a apărut faimosul sociolog și economist Othmar Spann, care pune problema dacă se poate vorbi despre sociologie ca știință autonomă și cu ce se ocupă această știință. La discuția provocată de Spann a luat parte și von Wiese, cunoscutul sociolog german. Spann vorbea în sens romantic metafizic și accentua totalul (*das Ganze*); von Wiese, din contră, ridiculiza acest romantism. Discuția s-a continuat și după aceea, iar în 1928 apare lucrarea lui Karl Dunkman *Der Kampf um Othmar Spann*, care informează asupra acestor discuțiuni.

Etnologi, geografi, economiști etc. contestă că sociologia ar avea un rost logic. De fapt însă, este o necesitate, este imperios necesară din punct de vedere logic. Se spune că societatea este suma indivizilor, și anume, din manifestări politice, juridice, economice etc. Ceea ce este real – spun aceștia – este individul ce se manifestă, pe când societatea este o abstracție, un nume colectiv care nu spune nimic. Societatea nu există ca un lucru concret. În realitate, există numai *partea* din societate, *totalul* nu există. Profund fals!, compătimitor de fals!

Dar, atunci, mai putem vorbi de biologie ? Tot așa s-ar putea spune că nu există biologie, pentru că aceasta, la fel, se ocupă cu generalul, cu abstractul, cu *viața*. Noi adăugăm doar și spunem *viața socială*. Viața e celulă (carbon + azot + etc.). Atomii celulei au atribuite fizice, chimice etc., studiate de fizică și chimie. Celula ca atare, de ce mai este studiată ? Pentru că celula este un *tot*, alcătuit din părți diverse ce formează o unitate armonioasă și sintetică, una care are proprietăți pe care părțile, considerate izolat, nu le au.

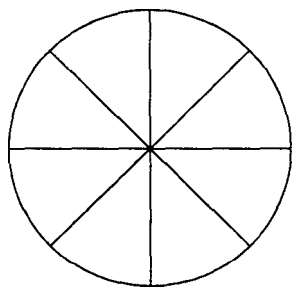
Prin analogie, ce este viața socială ? Activitatea economică, juridică, politică sunt părți ale vieții sociale care se vede. Totul, conștiințele individuale ce se îmbină, formează, prin uniune, sinteza unitară, care prezintă ceva nou, deosebită fiind de indivizii componenți și de activitatea lor.

Așa trebuie înțeleasă și formula lui Spinoza „*Totam naturam unum esse individuum*”. Din trei case eu nu pot face o singură casă, mai mare, prin alăturare. Satul este o societate, orașul o alta. Din mai multe unități sociale nu pot face o societate mai mare. Rostul cercetărilor monografice este tocmai de a descoperi ce este acest altceva ce se adaugă peste proprietățile părților componente.

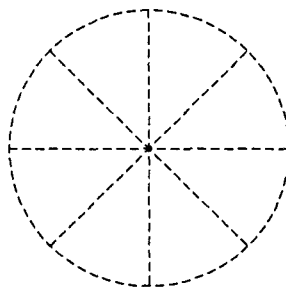
Iată deci că singurul lucru concret existent este societatea și inversăm astfel propozițiunea adversarilor sociologiei. Singurul lucru real este societatea și părțile sunt abstracțiuni. Colectivitatea, unitatea socială, dă viață acestor elemente, care nu pot exista decât în cadrul acesta, în combinarea, în confundarea lor în unitatea sintetică. Părțile componente ale satului, de exemplu, există numai pentru că există satul. Ele trăiesc numai în el și numai prin el. Avem deci un proces sintetic (totalul) și unul analitic (părțile).

Aceeași realitate socială, luată din punct de vedere al procesului de devenire, al aprecierii, al valorificării, ne dă la iveală aceeași diferențiere.

Satul – și, ca el, orice unitate socială – are o tendință de devenire în care părțile sunt târâte. Privit din acest punct de vedere, satul ne oferă aspectul dinamic, de devenire a părților sale componente.

a. Societatea ca tot

b. Societatea ca părți

Știința politică este o știință normativă, de apreciere, de valorificare. Științele normative politice sunt deosebite, după cum deosebite sunt părțile vieții sociale. În orice societate, avem o tendință specific economică. De exemplu, la sat se poate vedea tendința de transformare, de evoluție, de la tipul de economie casnică închisă spre tipul de economie capitalistă deschisă. E o tendință de evoluție ce poate fi prinsă cu ușurință. Această tendință merge paralel cu o mentalitate deosebită, cu o activitate politică deosebită etc.

Așa se poate face o politică economică, hotărând pe țărani să se ridice de la economia casnică la cea capitalistă. Se poate face o politică culturală, prin înființarea de biblioteci, case de citire etc. Se poate face o politică în sensul vieții politice, deșteptând conștiința de neam etc. Și, de asemenea, se poate face o politică administrativă.

Sinteza politică e ceea ce numim etica. Tot ceea ce facem: politică economică, politică juridică, politică culturală etc. duc la legea, la norma, la idealul etic. Toate sunt mijloace pentru înfăptuirea idealului etic. Formarea personalităților creatoare de cultură este cerută cu insistență.

Științele politice particulare sunt mijloace de realizare a nornei supreme etice.

Raporturile dintre aceste științe sunt raporturi necesare. Sociologia este necesară pentru înțelegerea totului, singurul real. Observăm că economiștii simt necesitatea de a face filosofia juridică sau sociologia; simt, adică, necesitatea de a privi societatea ca tot și nu numai ca parte. Tratatul lui Schmoller e mai mult de sociologie decât de economie.

Când juristul, fie el publicist (adică, de drept public), fie penalist, trece de la manifestările juridice la principii, el nu mai face știință juridică, ci știință sociologică și este mult mai pregătit, este superior celui ce se mărginește la știința juridică.

Romanul *jus* derivă din sanscritul *ju*, care înseamnă consistență, direcție în viața socială. Nu poate fi concepută o dispoziție juridică decât ca o stabilire de identitate între ea și realitatea socială. Problemele juridice nu se reduc numai la o dialectică subtilă, sofistică; ci ele sunt în primul rând probleme sociale. Lucrul acesta se evidențiază în știința criminalității. Azi interesează nu crima, ci criminalul și cauzele care l-au determinat să o comită. Prin cauzalitatea aceasta se stabilește criteriul responsabilității, conștiința antisocială a criminalului. De aceea, se cere nu numai pedepsirea criminalului, ci și combaterea crimei prin diverse mijloace. Crima este un fapt natural, normal, privită sociologic, adică din punct de vedere cauzal științific – spunea Durkheim – considerând-o drept consecința naturală a anumitor condițiuni economice. Tarde susține contrariul: crima este ceva monstruos. De la acest punct pleacă Franz von Liszt și școala de sociologie penală, care cere combaterea crimei prin înlăturarea cauzelor criminalității; nu trebuie combătut efectul, căci nu ajungem la nici un rezultat. Prin urmare, trebuie să fie mai ales sociolog.

Cel ce studiază constituția, pentru a înțelege instituțiile de drept public, pentru a înțelege rostul și evoluția lor, trebuie să fie și un sociolog al poporului. O privire sintetică sociologică asupra acestor procese și fenomene de cunoaștere trebuie să se sprijine pe studiul științelor sociale particulare. Trebuie să fii stăpân cel puțin pe una din științele particulare, pe o parte din tot, căci numai așa vei înțelege totul.

Între aceste științe particulare și sociologie este un raport necesar de condiționare reciprocă: sociologia nu se poate întemeia decât pe rezultatele științelor sociale particulare și acestea sunt înțelese prin coordonarea sintetică a acestor rezultate în sociologie.

La fel se întemeiază și raportul dintre etică și științele politice particulare.

Vedem, prin urmare, că sistemul științelor sociale este o logică înlănțuire a științelor, care sunt în independență, distincte una față de alta, dar și înlănțuite, deoarece toate studiază viața socială. Științele cosmosului sunt recunoscute. E de datoria cercetătorilor sociologici de a da prestigiu și științelor sociale, pentru binele general.

CORRESPONDENȚĂ

DIMITRIE GUSTI

SCRISORI TRIMISE LUI MIRCEA VULCĂNESCU

DIMITRIE GUSTI
București
Maria Rossetti, 28

2 iulie 1926

Scumpe Domnule Vulcănescu,

În ajunul plecării prietenului meu Ionică, câteva rânduri sumar.

În curând, mai mult.

Cele mai vii mulțumiri pentru amabilele și interesantele d-tale rânduri !

Pentru lucrarea care te preocupă nu știu dacă cunoști lucrările monografice ale faimosului „Verein für Sozialpolitik”, bunăoară am sub ochi colecția: „Die geistiger Arbeiter. Erster Teil. Freies Schriftstellartum und Literatur – verlag” de L. Sinzheimer (München and Leipzig, Verlag Dunker Humblot, 1922) – pe cât știu am rătăcite în biblioteca mea câteva lucrări în aceeași colecție, asupra avocaților, doctorilor și a altor profesioni.

Nu știu apoi dacă cunoști:

Die freien Berufe. Versuch einer allgemeinen Kulturwirtschaftslehre de Sigbert Feuchtwanger (același editor ca mai sus, 1922).

Lucrarea d-tale se va mărgini la Franța. Totuși, cred că scrierile de mai sus ți-ar putea oferi câteva sugestii de metodă, pe lângă că, firește, ți-ar desăvârși / deservi ? / bibliografia comparată.

Deși nu pot scrie decât aceste puține rânduri, acum, nu mă pot opri să-ți spun cât m-a bucurat scrisoarea d-tale și buna d-tale amintire. Dar, în curând mai mult. La 10 iulie ne ducem iarăși Seminarul într-a doua explorare sociologică pe teren, la Rușetu (jud. Brăila).

Acum succes la toate întreprinderile.

Cu cele mai cordiale salutări prietenești,

D. Gusti

[P.S.] Curând îți voi trimite ultimul număr din „Arhivă”. Acum, prin bunătaea lui Ionică, citește broșura: Institutul Social Român.

Universitatea din București
Facultatea de Filosofie și Litere
Seminarul de sociologie, etică și politică
Director: Prof. D. Gusti

Dragă Domnule Vulcănescu,

Te-am așteptat astăzi, sâmbătă, 13 ianuarie, de la orele 6 la 8 și n-ai venit.

Te rog trimite *urgent* lista cărților de etică, iată va trece anul și noi, *cu bani în casă*, nu vom putea utiliza cărțile trebuincioase lucrărilor de seminar.

Te rog *nu uita*, în fiecare sâmbătă, după orele 6, avem întrunire monografică la seminar.

Apoi – Luni dau la tipar volumul privitor la activitatea de un an a Ministerului de Instrucție. Aștept deci la începutul săptămânii și lucrarea d-tale.

Salutări cordiale
D. Gusti

Ce s-a făcut cu d-l Brăiloiu, – cu colaborarea d-sale?

Vino, te rog, săptămâna viitoare și *marți*, 16 ianuarie, orele 6, și *sâmbătă!*

Noutate: după ce am încheiat scrisoarea *s-au descoperit, în sfârșit*, grație d-lui Neamțu – salvatorul ! – *fișele economice*.

D. Gusti

Vino și le ia în primire!

Facultatea de Litere și Filosofie
din București
Seminarul de sociologie,
etică și politică

Luni, 4 iunie, ora 6 d.a., având loc, în sala Seminarului de Sociologie, o confruntare monografică în legătură cu lucrările din vara aceasta, sunteți rugat să luați neapărat parte, în vederea unor hotărâri importante de luat.

Cu salutări cordiale monografice !

D. Gusti

D-na Cantacuzino mi-a telefonat că congresistele vor veni după orele 11, rog deci să le așteptați până la orele 12.

Regret că fiind bolnav nu pot fi și eu cu d-voastră.

D. Gusti

SCRISORI TRIMISE LUI PETRU COMARNESCU

Deși puțin numeroase, documentele din arhiva Muzeului Național al Literaturii Române privitoare la relațiile dintre D. Gusti și Petru Comarnescu acoperă mai bine de două decenii; este vorba de patru scrisori, trimise de cel dintâi, datând dintre 1926–1947. Au fost achiziționate în 1982 de la Traian Filip și se publică acum pentru prima dată.

Dora Mezdrea

1

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN

București, 22 decembrie 1926
Calea Victoriei 102/III

Stimate Domnule Comarnescu,

Alăturăm:

1. o scurtă orientare asupra rostului Institutului Social Român;
2. lista ciclului de conferințe din acest an;
3. o invitația pentru audierea lor.

Aveți amabilitatea și inserați cât mai curând în „Politica” și, eventual, în „Rampa” *lista întreagă* a conferințelor, pentru ca cetitorii să-și dea socoteală de unitatea lor. În același [timp], vă rugăm să faceți o notiță *despre Institut*, așa cum reiese din micul prospect.

După zilele Crăciunului și după ce veți face aceste două note, v-aș sta la dispoziție cu cea mai mare plăcere pentru o convorbire privitoare la ciclu, ca și la Institut.

Cu cele mai bune mulțumiri și salutări cordiale.

Dim. Gusti

2

INSTITUTUL SOCIAL ROMÂN
PIAȚA ROMANĂ, NR. 6
PALATUL ACADEMIEI DE
ÎNALTE STUDII COMERCIALE
ȘI INDUSTRIALE

București, 23 ianuarie 1929
Tel. 207/39

Scumpe Domnule Comarnescu,

Îți trimitem alăturat programul [de] activitate din acest an, a[1] I. S. R., și care coincide cu aniversarea a zece ani de existență.

Cum însă este vorba de un număr însemnat de comunicări (154!), facem apel la amabilitatea d-tale pentru a sprijini, ca totdeauna, străduințele noastre și a dispune să apară în „Ultima oră”, în numărul cel mai apropiat:

1. programul de lucru al celor 12 secții ale I.S.R., cu titlul general al comunicărilor fiecăreia dintre secții;

2. data ținerii comunicatelor, după anunțul general ce se va trimite de secretariatul I. S. R.;

3. scurte rezumate ale comunicărilor făcute și pe care același secretariat va avea grijă să vi le trimeată.

Acum alăturăm, pe lângă programul comunicărilor, și anunțul primelor patru comunicări din săptămâna I.

Punem mare preț pe concursul d-tale, cu cele mai cordiale mulțumiri și salutări,

Dim. Gusti

3

D. GUSTI

Scumpe Domnule Comarnescu,

Am spus la Academie să-ți trimeată ultimele mele „elogii” – unul privitor la redobândirea și administrativă a Ardealului și altul la decesul lui I. R[ădulescu]-Pogoneanu.

Acest din urmă va apărea în broșura „Cincisprezece elogii”, a Academiei.

„Ardealul” l-ai primit, poate. Când îl publici? În numărul din aprilie ori din mai? În tot cazul, cetește-l și vezi dacă cadrează cu revista!

Cordială afecție,

Dim. Gusti

28.II.45

[P. S.] Te rog, vezi „Adaosul” de la sfârșitul *Amintirilor Caragiale*.

4

ACADEMIA ROMÂNĂ
CONSILIUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE

București, 29 sept. 1947
Calea Victoriei, 124

Scumpe Domnule Comarnescu,

Te felicit călduros pentru frumosul număr al revistei. Este unul din cele mai reușite, dacă nu chiar cel mai reușit! Este o minune, materialul atât de variat și valoros într-un spațiu atât de mic! Păcat că tipografia n-a fost la înălțime!

Alătur:

1. un exemplar din comunicarea mea la Academie, pentru d-voastră, cu rugămintea de a pune o notă în „Timpul”;

2. un ex[emplar] pentru vreun redactor ori director de la „Timpul” (Flaviu, Dinu etc.);

3. un ex[emplar] pentru cineva de la „Universul” – Sevastos?, pe care nu-l cunosc, dar văd că nu mai scrie;

4. un ex[emplar] pentru cineva de la „Adevărul” – îl cunosc pe Tăușan, căruia îi dedic studiul;

5. un ex[emplar] pentru cineva de la „Semnalul”, un ex[emplar] pentru d-l Șerban și altul pentru d-l Millian.

Îți mulțumesc pentru amabilitate! Aș vrea necesar să se anunțe că a apărut comunicarea tipărită.

Cu toată vechea mea prietenie devotată,

Dim. Gusti

[P. S.] Fii bun și trimite broșurile fiecăruia, la ziarul respectiv; pe lângă exemplarele cu dedicație, am mai adăugat două, pentru eventuală trimitere din partea d-tale.

Pentru Biblioteca americană trimite două ex[emplare] „Life” și patru „Time”. După ce le cetești, cu vreo ocazie, te rog, lasă-le bibliotecii, ca să mă ștergă pentru împrumutare.

AL XIV^{-lea} CONGRES INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE
29 august – 6 septembrie 1939, București

DOCUMENTE*

INSTITUTUL INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE

Președinte: René Maunier, Profesor la Universitatea din Paris

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE AL ROMÂNIEI

Președinte: D. Gusti, Profesor la Universitatea din București

București III, Strada Latină nr. 8 (Fundatia „Principele Carol”) Telefon: 5 54 43

AL XIV^{-lea} CONGRES INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE
SUB ÎNALTUL PATRONAJ AL M.S. REGELUI CAROL II
29 august – 14 septembrie 1939, București

București,

Stimate domnule Coleg,

Avem onoarea să vă aducem la cunoștință faptul că al XIV^{-lea} Congres Internațional de Sociologie va avea loc la București, între 29 august și 14 septembrie 1939.

Acest Congres, care se bucură de Înalta Președinție de Onoare a M. S. Regelui Carol II, va fi organizat de Institutul de Cercetări Sociale al României.

În numele Biroului Institutului Internațional de Sociologie și al Institutului de Cercetări Sociale al României, vă rugăm să onorați cu prezența D-voastră Congresul de la București.

Participarea D-voastră la dezbaterile asupra temelor: *Sat și Oraș, Tipurile de Unități Sociale, Învățământul Sociologiei și Organizarea Cercetărilor Sociologice* va fi dintre cele mai apreciate.

Ne îngăduim să vă trimitem, alăturat, programul Congresului și informațiile cuvenite. Institutul de Cercetări Sociale al României, onorat că poate primi pe cei mai distinși sociologi din lumea întreagă, va pune bucuros la îndemână lămuririle suplimentare, pe care le veți socoti necesare.

* Textele provin din arhiva Mircea Vulcănescu și apar sub îngrijirea lui Marin Diaconu și a Simonei-Grazia Dima.

Așteptăm cu deosebită plăcere contribuția D-voastră științifică la lucrările Congresului.

Siguri că vom primi cât de curând adeziunea D-voastră, vă rugăm să primiți, stimate domnule Coleg, salutările noastre cele mai cordiale.

RENÉ MAUNIER
Președintele
Institutului Internațional
de Sociologie

D. GUSTI
Președintele
Congresului al XIV-lea Internațional
de Sociologie

AL XIV^{-lea} CONGRES INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE
29 august – 14 septembrie 1939, București

PROGRAM

SUBIECT	SAT ȘI ORAȘ
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tipuri de unități sociale 2. Învățământul Sociologiei și al Științelor Sociale 3. Organizarea Cercetărilor Sociale
Marți, 29 august 1939	După masă: ȘEDINȚA DE DESCHIDERE
Miercuri, 30 august 1939	<p>Dimineața: SAT ȘI ORAȘ. DEFINIRE TEORETICĂ. Noțiunile sociologice de sat și oraș: geneză, tipuri de structură, subunități, relații și interacțiuni, procese, tendințe</p> <p>După masă: TIPURI DE UNITĂȚI SOCIALE (DISCUȚIE). Starea actuală a concepțiilor și a cercetărilor sociologice asupra tipurilor de unități sociale (familie, grupuri de vârstă și de sex, clasă, partid, confesiune, națiune și celelalte)</p>
Joi, 31 august 1939	<p>Dimineața: SAT ȘI ORAȘ. METODĂ. Metode sociologice pentru studiul satului și al orașului (antropologică, biologică, comparativă, demografică, economică, etnologică, fenomenologică, geografică, istorică, juridică, politică, psihologică, statistică, folclor, anchetă, survey, monografia sociologică etc.)</p> <p>După masă: ÎNVĂȚĂMÂNTUL SOCIOLOGIEI ȘI AL ȘTIINȚELOR SOCIALE (DISCUȚIE). Organizarea învățământului sociologiei și al științelor sociale: institute de învățământ sociologic, facultăți de științe sociale etc.</p>

- Vineri, 1 septembrie 1939 **Dimineața: SAT ȘI ORAȘ. FUNCȚIUNEA PRACTICĂ A CERCETĂRILOR.** Contribuția cercetărilor sociologice la organizarea și ameliorarea satului și a orașului: politică socială, ridicarea nivelului de viață, serviciu social, planificare, urbanism și ruralism etc.
După masă: ORGANIZAREA CERCETĂRILOR SOCIALE (DISCUȚIE). Organizarea și rolul cercetărilor sociale (institute, fundații și cercetători izolați)
- Sâmbătă, 2 septembrie 1939 **Dimineața: ȘEDINȚA ADMINISTRATIVĂ. ȘEDINȚA DE ÎNCHIDERE.**
După masă: vizitarea Muzeului Satului și a Expoziției Sociologice.
- Luni, 4 septembrie 1939 până Joi, 14 septembrie 1939 Excursie, pentru a cunoaște opera de cercetare și de acțiune socială a echipelor, în sate din Muntenia, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania, Banat, Oltenia, Dobrogea

LĂMURIRI

Participanții la cel de al XIV^{-lea} Congres Internațional de Sociologie sunt rugați să ia cunoștință de următoarele informații:

- I. Urmează să trimită Biroului Congresului, la Institutul de Cercetări Sociale al României, Strada Latină nr. 8 (Fundația „Principele Carol”) București III:
 - a. buletinul de adeziune;
 - b. titlul comunicării lor;
 - c. rezumatul, de zece până la douăzeci de rânduri, al acestei comunicări, înainte de 1 martie 1939;
 - d. textul complet al comunicării, înainte de 15 aprilie 1939, spre a îngădui imprimarea ei înainte de Congres și așezarea, în acest fel, a dezbaterilor Congresului pe o temelie sistematică. După toate așteptările, aceste comunicări vor ajunge să aibă o mare însemnătate în domeniul cercetărilor științifice asupra SATULUI și a ORAȘULUI, a învățământului sociologic și a concepției despre rolul sociologiei. Durata maximă a fiecărei comunicări este fixată la 20 de minute. Textul nu ar trebui să depășească zece pagini de tipar (format în 8°), exclusiv ilustrațiile și tablourile de cifre.
- II. Limbile admise pentru rapoarte și comunicări sunt: engleza, franceza, germana, italiana.
- III. Participanții care vor completa și restitui buletinul de adeziune vor primi legitimații de participare, spre a obține, pentru ei și membrii

- familiei lor: reducerea de 75% asupra tarifului Căilor Ferate Române din localitatea unde domiciliază până la București și înapoi.
- IV. Participanții vor avea prețuri speciale la hotelurile din București, ei și membrii familiei lor. Lista acestor hoteluri le va fi comunicată din vreme.
- V. Participanții și membrii familiei lor vor fi oaspeții Președintelui Congresului, pentru durata excursiei științifice de la 4 la 14 septembrie, 1939 (transportul, întreținerea etc., complet gratuite). Ei sunt rugați să menționeze în buletinul de adeziune dacă doresc să participe la excursie.
- VI. Adeziunile la Congres, titlurile și rezumatele comunicărilor (în dublu exemplar), textele complete ale comunicărilor (în dublu exemplar), ca și cererile de informații, vor fi adresate Biroului Congresului, la Institutul de Cercetări Sociale al României, Strada Latină nr. 8 (Fundatia „Principele Carol”), București III.

**INSTITUTUL INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE AL ROMÂNIEI
AL XIV^{-lea} CONGRES INTERNAȚIONAL DE SOCIOLOGIE
29 august – 14 septembrie, 1939 București**

BULETIN DE ADEZIUNE

Subsemnatul¹.....,
de profesie....., domiciliat în localitatea.....,
strada nr.....
însoțit de (membrii de familie, indicați numărul, numele, prenumele și adresa lor)

.....
.....
doresc să iau parte la Congres. Vă rog să binevoiți a mă înscrie printre participanți și a-mi trimite legitimația de adeziune, împreună cu celelalte documente necesare.

Semnătura și data,

**Această adeziune trebuie să ajungă înainte de 1 MARTIE 1939, la Biroul
Congresului Internațional de Sociologie:**

¹ Membrii familiei participanților vor beneficia de toate avantajele și reducerile acordate Congresiștilor.

INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE AL ROMÂNIEI
Strada Latină nr. 8 (Fundatia „Principele Carol”)
București, Tel.: 5 54 43

**XIVe CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE
SIÈGE: INSTITUT DE RECHERCHES SOCIALES DE ROUMANIE**

Strada Latină nr. 8
(Fundatia „Principele Carol”)

Bucarest III, 6 aprilie 1939
Tel.: 5 54 43

Mult stimatule domn,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că Domnul Profesor D. Gusti a hotărât, în Comitetul Directorilor care a avut loc, în vederea organizării Congresului Internațional de Sociologie, ca sociologii din țară să poată aduce aportul lor științific la problemele care interesează de aproape acest Congres.

Vă rugăm, deci, să binevoiți a prepara o comunicare până la 15 mai 1939 și ne permitem, pentru armonizarea contribuției D-voastră în cadrul programului Congresului, să vă sugerăm subiectul:

1. Situația economie țărănești.
2. Fundamentele epistemologice ale cercetării monografice.

În nădejdea că veți binevoi a ne acorda concursul D-voastră binevoitor, primiți, vă rugăm, expresiunea celor mai deosebite sentimente.

**COMITETUL DE ORGANIZARE
AL CONGRESULUI,
Christina G. Brătescu**

**XIVe CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE
SIÈGE: INSTITUT DE RECHERCHES SOCIALES DE ROUMANIE**

Strada Latină nr.8
(Fundatia „Principele Carol”)

Bucarest III, 24 iunie 1939
Tel.: 5 54 43

D-Sale
Domnului Lector Mircea Vulcănescu
Dir.[rector] Datoria Publică
Str. Popa Soare 16
Loco

Stimate Domn,

Am onoarea a vă face cunoscut că termenul pentru depunerea comunicărilor a expirat la 20 iunie a.c.

Neprimind până în prezent textul comunicării Domniei Voastre, vă rog să binevoiți a ni-l înainta, în cel mai scurt timp posibil, deoarece toate comunicările în limba română trebuie, în prealabil, traduse într-una din limbile: franceză, germană, engleză și italiană, urmând ca ulterior să fie trimise la tipar, pe la 15 iulie.

Mulțumindu-vă pentru colaborarea Domniei Voastre, vă rog să primiți, stimate Domn, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Christina G. Brătescu,
Secretara Generală a
Congresului de Sociologie

SERVICIUL SOCIAL
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE
AL ROMÂNIEI
DIRECȚIA DOCUMENTĂRII ȘTIINȚIFICE,
A ARHIVEI, BIBLIOTECHII ȘI PROPAGANDEI

București III, 12 mai 1939
 Telefon: 5 54 44
 Strada Latină nr. 8
 Fundația „Principele
 Carol”

Mult Stimat Domn,

Conform dorinței exprimate de d-l Secretar General, Al. Costin, avem onoarea a vă face cunoscut că, de data aceasta, ședința Consiliului Directorilor va avea loc, în mod excepțional, vineri, 19 mai a.c., ora 10 dimineța.

Chestiunile la ordinea de zi sunt:

1. Programul de lucru al Institutului de Cercetări Sociale al României în colaborare cu Serviciul Social;
2. Mutarea birourilor Institutului și instalarea în localul din str. Latină nr. 8

Cu stimă,
Christina Galitzi-Brătescu
Directoare

SERVICIUL SOCIAL
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIALE
AL ROMÂNIEI
DIRECȚIA PUBLICAȚIILOR

București III, 9 august 1939
 Telefon: 5 54 44
 Strada Latină nr. 8
 Fundația „Principele Carol”

Domniei Sale
Domnului Mircea Vulcănescu
LOCO
Str. Popa Soare 16

Avem onoarea să vă remitem în șpalt 3 comunicări cu privire la tema *Sat și Oraș – Metodă*, în vederea întocmirii unui raport asupra lor în numele Institutului.

Acest raport urmează, potrivit hotărârii luate în ședința din 6 august, să prezinte ideile susținute de raportori și să exprime poziția Școlii din București.

Veți primi mâine restul comunicărilor culese (pe cele puse în pagină).

Se caută o modalitate pentru ca să vă fie puse la dispoziție și comunicările românești, în majoritatea lor neculese încă.

Cu cele mai alese salutări.

DIRECTOR,
Anton Golopenția

ȘEFUL SERVICIULUI,
Z. Georgescu

The XIVth INTERNATIONAL CONGRESS OF SOCIOLOGY

List of Contributors and Title of Papers according to Subject Matter

General Subject	Name of Contributors And Country of Origin	Titles of Papers
THE VILLAGE	AZAVEDO, F. de Bresil	<i>Contribution à la sociologie rurale</i>
	CARMODY, John M. États-Unis	<i>Social Implications of Rural Electrification</i>
	DION, Prof. Roger France	<i>Conception du village français</i>
	GEORGESCU-TISTU, Prof. D. Roumanie	<i>La bibliographie du village roumain</i>
	JORNESCO, Prof. C. Roumanie	<i>Le relèvement de la vie sociale du paysan</i>
	KINKEL, Mara Bulgarie	<i>Le village bulgare et les conceptions idéologiques de nos jours</i>
	OBRDLIK, Dr. Antonin Tchécoslovaquie	<i>Une étude sur la mobilité sociale dans une village tchécoslovaque Recherches monographiques</i>
	SALVADORI, Prof. Max Italie, États-Unis	<i>Genèse et structure de la commune de Fermo-Italie</i>
	SANDERSON, Dwight États-Unis	<i>The Impact of Industrialism upon the Rural Communities</i>

	SMETS, Prof. G.
Belgique	<i>La vie rurale en Afrique</i>
	TASSITCH, Prof. G.
Yougoslavie	<i>La signification et l'importance de la structure agraire et paysanne pour le développement général de la Yougoslavie</i>
	TERPENNING, Prof.
Walter A. États-Unis	<i>Village and Open-Country Neighborhoods</i>
	TOMASIC, Prof. Dinko
Yougoslavie	<i>The Effects of Urbanization on the Zadruga Community</i>
THE VILLAGE	I. VOGALNIK, M.
Yougoslavie	<i>Le village de la Slavonie</i>
	MILOSEVIC, M.
Yougoslavie	<i>Le village de Sumadija</i>
	II. ERLIH-STERN, Vera
Yougoslavie	<i>La famille villageoise (Résultats d'une enquête)</i>
	COSIC, B.
Yougoslavie	<i>La structure économique de notre village</i>
	KOMADINIC, M.
Yougoslavie	<i>La différenciation économique et sociale dans les campagnes</i>
	MIRCOVIK, M.
Yougoslavie	<i>Les travailleurs agricoles</i>
	VUCKOVIC, M.
Yougoslavie	<i>Le coopérativisme agricole et sa signification</i>
	CONZE, W.
[Pologne]	<i>Die ländliche Übervölkerung in Polen</i>
	III. VLAJINAC, M.
Yougoslavie	<i>Moba, une forme de travail collectif par voie de l'entraide</i>
	KONSTANTINOVIC, M.
Yougoslavie	<i>Quelques formes de contract dans les rapports des paysans</i>
	NEDELJKOVIC, B.
Yougoslavie	<i>Les formes de la propriété collective</i>
	IV. DUKANAC, L.
Yougoslavie	<i>Les rapports économiques de la ville et du village</i>
	TUBOROVIC, D.
Yougoslavie	<i>L'exode rural</i>
	V. POPOVIC, S.
Yougoslavie	<i>La psychologie de la jeunesse villageoise (les résultats d'une enquête)</i>
VILLAGE AND CITY	AGANSKI, Nikolas
Bulgarie	<i>1. Ville et village – définition
2. L'importance sociale de la ville et du village à travers l'histoire</i>

ASCARI, Mario C. Italie	<i>L'origine e la distribuzione du centri abitati della Corsica</i>
BASTIDE, Roger. Brésil	<i>Étude comparative des villes et des villages brésiliens et français au point de vue de la sociologie religieuse</i>
CASANOVA, Prof. E. Italie	<i>Domus e casa nell'Alto Medio Evo Italiano</i>
DYKMANS, Dr. G. Belgique	<i>Les concepts de ville et de village en sociologie</i>
GINI, Prof. Corrado Italie	<i>Village et villes dans l'Évolution sociale</i>
GRAND, Prof. Roger France	<i>La ville engendrée par le domaine rural</i>
GUSTI, Prof. D. Roumanie	<i>Le village et la ville roumains</i>
HILDEBRANDT, Dr. Walter Allemagne	<i>Das Industriedorf im Mittelgebirge</i>
LANZILLO, G. Italie	<i>La colonizzazione in Libia</i>
PROBST, Prof. Jean-Henri France	<i>Villes et villages Nord-Africains, Musulmans et Européens</i>
TAYLOR, Dr. Carl G. Etats-Unis	<i>Village-City Interactions in the United-States</i>
VAN KAN, T. Hollande	<i>La place de la Desa javanaise dans l'administration du pays</i>
ZNANIECKI, Prof. E. Pologne	<i>The Sociological Foundations of Rural and Urban Ecology</i>
DUNAND, L. Venezuela	<i>Villes et villages du Venezuela</i>
GIERLICH, W.	<i>Die Bedeutung ökologischer Studien für die Kriminalpolitik und Polizeipraxis</i>
LA VILLE	
BLAHA, Dr. Prof. Arnost Tchécoslovaquie	<i>Recherches sur la mentalité de petite ville</i>
De LUCA, Prof. B. Italie	<i>L'equilibrio tra paese e Città nell'opera di Mussolini</i>
EUBANK, Earle États-Unis	<i>The Census Tract as A Method of Urban Analysis</i>
HALBWACHS, Maurice France	<i>La structure morphologique des grandes villes</i>

	JACQUEMYS, Prof. G. Belgique	<i>Les villes et l'évolution sociale</i>
	KOVALEVSKY, Prof. E.P. France	<i>La grange Banlieu (ni ville ni campagne)</i>
	RICHARD, Prof. Gaston France	<i>L'agglomération urbaine et la cité</i>
	ULLRICH, Prof. Zdenek Tchécoslovaquie	<i>Urbanisation des environs de Prague</i>
	ULKEN, Hilmi Ziya Turquie	<i>La formation des villes dans l'empire ottoman</i>
	WARNOTTE, Prof. D. Belgique	<i>Bibliographie relative aux villes</i>
	VUKOSAVLJEVIC, S. et collaborateurs Yougoslavie	<i>Les environs de Béograd (Les résultats d'une enquête)</i>
	KINKEL, Prof. Jean Bulgarie	<i>L'origine des villes en Europe occidentale et Centrale et d'autre part dans le monde slave orientale (la Russie, la Pologne, la Bulgarie) avec leurs importances pour le développement social et civilisateur</i>
SOCIAL GROUPS	CHALUPNY, Dr. E. Tchécoslovaquie	<i>Types de groupements sociaux</i>
	De GRANGE, Prof. Mc Quilkin États-Unis	<i>The Sociological Factor in Group Formations</i>
	DEKANY, Prof. E. Hongrie	<i>La théorie des communautés et des organisations sociales. Essai sur la classification des groupements sociaux</i>
	DJUVARA, Prof. Mircea Roumanie	<i>Reflexions épistémologiques sur l'idée du groupe ou d'unité sociale</i>
	ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, Prof. F. Roumanie	<i>La constitution biopsychique et l'adaptation sociale</i>
	MAUNIER, Prof. René France	<i>Les divers types de groupes sociaux considérés dans la durée</i>
	PFEFFER, Dr. Karl Heine Germania	<i>Begriff und Wirklichkeit der Gemeinschaft</i>
	RATH, Dr. Wilhelm Germania	<i>Die ländliche Gemeinde und ihre Finanzwirtschaft</i>

	SARKAR, Prof. B.K. Indes	<i>La morphologie sociale des villes et des villages</i>
	STOLTENBERG, Dr. Hans Germania	<i>Der Stufenbau der Verhältnisse</i>
	WILLEMS, E. Brésil	<i>Les groupes de voisinage et le „mitirão” brésilien</i>
TYPES OF SOCIAL GROUPS	BLAHA, Prof. Arnost Tchécoslovaquie	<i>Recherches sur l'utilisation des loisirs de la jeunesse de campagne</i>
	KINKEL, Prof. Jean Bulgarie	<i>Les facteurs sociaux et biologiques qui ont créé les nations antiques et contemporaines et leur essence du point de vue sociologique</i>
	KOCHANOVSKY, Prof. J.K. Pologne	<i>La famille humaine, la campagne et la ville; l'homme et la nature, la perspective du passé et de l'avenir</i>
	MOCHOTY, Dr. O. Tchécoslovaquie	<i>Les liens familiaux dans familles en ville et à la campagne</i>
	MAZZARELLA, Prof. Giuseppe Italie	<i>La comunità di famiglia come forma elementare di aggregazione sociale</i>
	MOWRER, Prof. Ernest R. États-Unis	<i>The Urban Family in the United States</i>
	OSSOWSKY, Prof. Stanislas Pologne	<i>La notion de parenté naturelle comme base de certains groupements sociaux</i>
	VINSKI, Dr. Zdenko Yougoslavie	<i>Die südslavische Grossfamilie</i>
CLASSES	MADAY, Prof. André de Suisse	<i>Les classes en tant que types de groupements sociaux</i>
	RYCHLINSKI, Prof. St. Pologne	<i>Sociological Aspects of Social Classes</i>
	SPERANȚIA, Eugen Roumanie	<i>Quelques aperçus sur les classes sociales</i>
THE NATION	BLAHA, Prof. Dr. Arnost Tchécoslovaquie	<i>Qu' est-ce qu'une nation? La nation comme type spécifique du groupe</i>
	De LUCA, Prof. B. Italie	<i>La Nazione – unita funzionale della società umana</i>

METHODOLOGY	DUPREEL, Prof. K. Belgique	<i>De l'observation à la théorie sociologique</i>
	FARQUHARSON, Prof. A. Angleterre	<i>The investigating methods of Le Play House</i>
	MILLET, Sergo Brésil	<i>Methode de recherche de la sociologie urbaine, le pâtre des maisons</i>
	ORSINI-ROSENBERG, Dr. Stanislas de France	<i>Le problème d'isoler formellement de la sociologie la science des phénomènes effectifs entre les individus et les groupes sociaux et la question de la méthodologie, de la systématique et des lois de cette science</i>
TEACHING OF THE SOCIAL SCIENCE	BOUGLE, Prof. Celestin France	<i>L'enseignement sociologique et l'organisation des recherches sociales</i>
	CHALUPNY, Dr. E. Tchécoslovaquie	<i>Enseignement de la sociologie</i>
	De GRANGE, Quilkin États-Unis	<i>Sociology: its Place and Teaching in a large American College</i>
	GROPPALI, Prof. Aless. Italie	<i>L'Insegnamento della sociologia e delle Scienze Sociali</i>
	HOSTELET, Prof. G. Belgique	<i>L'organisation des recherches sociales et l'enseignement des sciences et des techniques sociales</i>
	DIMA, Prof. Al. Roumanie	<i>La méthode sociologique appliquée à l'étude et l'art populaire</i>
	GUSTI, Prof. D. Roumanie	<i>La nécessité des facultés de sociologie et des sciences sociales</i>
	IONESCO, Octavian Roumanie	<i>La sociologie juridique et l'enseignement universitaire</i>
	IONESCO, Prof. Şerban Roumanie	<i>Est-il possible de concevoir un ordre social chrétien et de proposer dans l'enseignement théologique une sociologie chrétienne?</i>
	GHIULEA, Prof. Nicolae Roumanie	<i>L'organisation des recherches sociales</i>

		<i>La politique sociale comme base d'une faculté de science sociale</i>
	LEVY, Prof. Alessandro	<i>Sciences sociales, études</i>
	Italie	<i>sociologiques et philosophie</i>
	TOOD, A. J.	<i>The Teaching of the Social</i>
	États-Unis	<i>Sciences</i>
SOCIAL RESEARCH	DESCAMPS, Prof. Paul	<i>Recherches monographiques</i>
	Portugal	
	FAHRI, Prof. F.Z.	<i>L'organisation de l'enseignement</i>
	Turquie	<i>et des recherches</i>
APPLICATION	CHALUPNY, Dr. E.	<i>Ruralisme</i>
	Tchécoslovaquie	
	RUGARLI, Prof. Sincero	<i>Forze Centripete e Centrifuge</i>
	Italie	<i>dell'Urbanismo</i>
	OKINSKI, Dr. Wladislaw	<i>Recherches sociologiques sur</i>
	Pologne	<i>l'assistance sociale urbaine et</i>
		<i>rurale dans une commune en</i>
		<i>Pologne</i>

VORTRAGSANKÜNDIGUNGEN FÜR DEN SOZIOLOGENKONGRESS

BOEHM,	Volk als Art (Varietät) und Gruppe
BREPOHL,	Die Stadtlandschaft
CONZE,	Die ländliche Übervölkerung in Polen
FREYER,	Soziologie der Herrschaft
GIERLICH,	Die Bedeutung ökologischer Studien für die
	Kriminalpolitik und Polizeipraxis
HAUFE,	Der preussische Landkreis
HILDEBRANDT,	Das Industriedorf im Mittelgebirge
IPSEN,	Agrarische Bevölkerung
LINDE,	Agrarsoziologische Arbeiten in Deutschland
MANNHARDT,	Deutsches Bauerntum in Südamerika
MULLER,	Dorf und Stadt, zwei sozialanthropologische Auslesekreise
PFEFFER,	Begriff und Wirklichkeit der Gemeinschaft
PLEYER,	Kapitalistische Wirtschaft im Dorf
RATH,	Die politische Landgemeinde und ihre Finanzwirtschaft
RONTE,	Preussische Bauernbefreiung (Bauer und Staat)
RUMPF,	Gemüsebauerdorf Buch bei Nürnberg. Ein Beitrag zur
	Frage „Grosstadt und Umwelt“
SCHOEPKE,	Psychologische Gründe der Landflucht
SEILER,	Landflucht und Verstädterung
STOLTENBERG,	Der Stufenbau der Verhältnisse

XIVe CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE
Bucarest, 29 Août – 6 Septembre 1939
SIÈGE: Académie des Hautes Études Commerciales et Industrielle 6,

PIAȚA ROMANĂ

Horaire	Mardi, 29 août
8 ⁰⁰ –9 ⁰⁰	Réunion du Comité de Réception
9 ⁰⁰ –10 ⁰⁰	Réunion du Comité d'Organisation
11 ⁰⁰ –13 ⁰⁰	Visite de l'Exposition Sociologique et de l'Exposition du Livre Sociologique
13 ³⁰ –15 ³⁰	Déjeuner intime au Jardin Botanique, offert par le Président du Congrès: M. le Prof. D. Gusti
18 ⁰⁰ –19 ⁰⁰	SÉANCE D'OUVERTURE en présence de S.M. le ROI 1. Discours de M. le Prof. Gusti 2. Lecture de la liste des délégués: M-me Brătesco 3. Discours de M. le Prof. Maunier 4. Discours de M. le Prof. I. Răducanu, Recteur de l'Académie des Hautes Études Commerciales et Industrielles 5. Discours de M. Rădulescu–Motru
21 ⁰⁰ –22 ⁰⁰	DINER offert par S.E.M. Armand Călinesco, Président du Conseil (tenue de soirée)

Horaire	Mercredi, 30 août
10 ⁰⁰ –13 ⁰⁰	SÉANCE PLÉNIÈRE VILLAGE ET VILLE CONCEPTION Président de Séance: Rapporteur: Co-Rapporteur: M. Stahl Secrétaire: DAMES: Visite des œuvres d'Assistance Sociale Crèche „Sfânta Ecaterina” Hôpital des Enfants
13 ³⁰ –15 ³⁰	Déjeuner à l'Athénée Palace, offert par Eugène Titeano, Sous-Secrétaire d'Etat à la Presse et à la Propagande
17 ⁰⁰ –20 ⁰⁰	SÉANCE PLÉNIÈRE VILLAGE ET VILLE CONCEPTION (Suite) Président de Séance: Rapporteur: Co-Rapporteur: M. Golopenția Secrétaire: DAMES: Visite de la Ville

21⁰⁰–22⁰⁰ *DINER:* offert par le G-ral Dombrowski, Maire Général de Bucarest, au restaurant „Pescăruș” (tenue de ville)

Horaire **Jeudi, 31 août**

10⁰⁰–13⁰⁰ **SÉANCE PLÉNIÈRE**

VILLAGE ET VILLE CONCEPTION MÉTHODE

Président de Séance:

Rapporteur:

Co-Rapporteur: M. Vulcănescu

Secrétaire:

DAMES: Visite des oeuvres de la Jeunesse: Straja Tării, A.C.F., A.C.T.

13³⁰–15³⁰ Déjeuner libre

17⁰⁰–20⁰⁰ **SÉANCE PLÉNIÈRE**

VILLAGE ET VILLE APPLICATION (Urbanism – Ruralism)

Président de Séance:

Rapporteur:

Co-Rapporteur: M. Dr. Manuilă

Secrétaire:

DAMES: Visite du Bassin de Sports nautiques du Lido et Bragadiru

21⁰⁰–22⁰⁰ Gala de dances roumaines

Films: La Roumanie

Drăguș et Șanț

Horaire **Vendredi, 1 septembre**

10⁰⁰–13⁰⁰ **SÉANCE PLÉNIÈRE**

TYPES DE GROUPEMENTS SOCIAUX

Président de Séance:

Rapporteur:

Co-Rapporteur: M-me Brătescu

Secrétaire:

DAMES: Visite des œuvres de la Femme: Expositions, Églises

13³⁰–15³⁰ Déjeuner du Comité Exécutif de l' I.I.S.

(Băneasa, ou Școala de Menaj, ou Azilul „Elena Doamna”, ou Lycée „Regina Maria”)

17⁰⁰–20⁰⁰ **SÉANCE PLÉNIÈRE**

***ENSEIGNEMENT DE LA SOCIOLOGIE ET DES SCIENCES
SOCIALES ET ORGANISATION DES RECHERCHES
SOCIALES***

Président de Séance:

Rapporteur:

Co-Rapporteur: M-me Brătesco
M. Al. Costin
M. Golopenția
M. Vulcănescu

Secrétaire:

S.E.M. le Prof. D. Gusti: I.C.S.R. et ses Régionales Motions

DAMES: Visite de la Ville

21⁰⁰–22⁰⁰ **DINER:** offert au *Musée du Village*
par S.E. le Prof. Gusti
Musique et danses roumaines (Brăiloiu)

Horaire **Samedi, 2 septembre**

9⁰⁰–11⁰⁰ **SÉANCE ADMINISTRATIVE ET ÉLECTIONS**

12⁰⁰–13⁰⁰ **SÉANCE DE CLÔTURE**

M. le Prof. D. Gusti

Discours des Chefs des délégations des différents pays (5)

13³⁰–15³⁰ Déjeuner libre

17⁰⁰ Expositions du *Musée du Village* et du Service Social

22⁰⁰ Départ pour l'Excursion Scientifique

XIVe CONGRÈS INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE
SIÈGE: INSTITUT DE RECHERCHES SOCIALES
DE ROUMANIE

Strada Latină nr. 8
(Fundatia „Principele Carol”)

Bucarest III,
Tel.: 5 54 43

PROGRAMME DE L'EXCURSION SCIENTIFIQUE

du 2–6 septembre, 1939

Programme détaillé

Samedi, 22⁰⁰ heures: départ de Bucarest, en Wagons-Lits, vers
2 septembre Caracal
Dimanche, 7⁰⁰–8⁰⁰ heures: petit déjeuner au Wagons-Restaurant
3 septembre 9⁰⁰ heures: arrivée à Caracal, départ en autobus vers Dioști
10⁰⁰ (16 km)
11⁰⁰ heures: arrivée à Dioști
a. heures: inauguration du village modèle Dioști en
b. présence de S.M. LE ROI:

- c.* La sanctification de l'Église
- d.* L'inauguration de la préfecture, de la mairie, de la jandarmerie
- e.* L'inauguration du groupe scolaire
- f.* L'inauguration du Foyer Culturel avec ses trois sections:
- g.* sanitaire, économique
- h.* et culturelle
- i.* L'inauguration du Centre Agricole
- L'inauguration de l'usine électrique
- 13⁰⁰ L'inauguration de la canalisation
- 15⁰⁰ L'inauguration du réservoir d'eau
- 16⁰⁰–19⁰⁰ La visite des maisons paysannes et la distribution des titres de propriété aux
- 20⁰⁰ paysans
- 21⁰⁰ heures: DÉJEUNER au Foyer Culturel
- heures: départ vers Craiova en autobus (50 km)
- heures: La visite du Parc Bibesco
- Le Congrès des Foyers Culturels d'Olténie.
- Manifestations de culture paysanne
- heures: DINER au Wagons – Restaurant
- heures: départ vers Făgăraș

**Lundi, 4
septembre**

- 7⁰⁰–9⁰⁰ heures: petit déjeuner au Wagons – Restaurant
- 9³⁰ heures: arrivée à Făgăraș
- Visite de l'Exposition des recherches monographiques
- Films – Culturels (Caravane de L'Office National du Tourisme)
- 13⁰⁰ heures: DÉJEUNER à l'École Supérieure Paysanne de Făgăraș
- 15⁰⁰ heures: Présentation des résultats relatifs aux recherches sociologiques
- régionales et démonstrations de culture paysanne (musique et coutumes)
- de la région „Țara Oltului”, sous la direction de Messieurs Traian Herseni et T. Brăiloiu
- 1. Prof. T. Brăiloiu: La musique populaire
- 2. Asist. Conea: Les migrations de la „Țara Oltului” en Valachie
- 3. Prof. T. Herseni: Les groupes de jeunes gens et les chars de Noël
- 4. Ion Ionică: „Buzduganul” et la „Cununa” (Couronne de Cérès)

5. Asist. Șandru: Les recherches philologiques dans la „Țara Oltului”
6. M-me Golopenția: Habitudes familiales, usages familiers
7. Alex. Bărbat: La vie économique
8. Valer Butură: Ethnobotanique. Bothanique régionale et herbiers
9. Chelcea: Les Tziganes, Coutumes
10. Cociș: Danses. Reconstruction du cérémonial d’une noce

**Mardi, 5
septembre**

- 7⁰⁰–9⁰⁰ heures: petit déjeuner en Wagons – Restaurant.
 9⁰⁰ heures: départ de Făgăraș vers Drăguș en autobus (25 km)
 10⁰⁰ heures: arrivée à Drăguș
 M. le Prof. D. Gusti: présente et explique les films sociologiques
 Visite du village
 Prix pour l’embellissement décoratif du village
 Comment fait-on une monographie
 13⁰⁰ heures: départ pour le monastère Sâmbăta de Sus, en autobus (6 km)
 13³⁰ heures: DÉJEUNER au monastère, offert par S.S. l’Archevêque Nicolae Bălan
 17⁰⁰ heures: départ du monastère en autobus vers la gare Voila (9 km)
 18⁰⁰ heures: départ de la gare Voila en Wagons-Lits, vers Sinaia
 20⁰⁰ heures: DINER au Wagons – Restaurant

**Mercredi,
6 septembre**

- 9⁰⁰ heures: arrivée à Sinaia
 11⁰⁰ heures: Visite de la Résidence d’été de S.M. LE ROI
 13⁰⁰ heures: DÉJEUNER au PLACE HOTEL
 19⁰⁰ heures: départ pour Bucarest
 20⁰⁰ heures: DINER au Wagons – Restaurant
 Retour à Bucarest

CÂTEVA OBSERVAȚIUNI ASUPRA VIEȚII SPIRITUALE A SĂTENILOR DIN GOICEA-MARE – note dintr-o anchetă sociologică –

MIRCEA M. VULCĂNESCU

Generalități: Comuna Goicea-Mare, așezată pe șoseaua județeană care leagă Craiova de portul dunărean de cereale Bistrețu, între comunele Goicea-Mică, mai veche, și Satul nou, de curând autonomizată; de care nu e despărțită decât prin două uliți, la 12 km de Dunăre, și tot atât de Gara Portărești (pe linia Craiova-Calafat), în cea mai fertilă regiune a Olteniei, lângă Baltă, pe linia gorganelor preistorice ce străbate-n lat șezut românesc; comuna prezintă condițiuni ideale pentru *agricultură, pescuit și clădit*, datorită lutului industrializabil aflat în prajma Desnățuiului, ce trece pe lângă sat.

Înființată acum câteva sute de ani, prin așezarea unor ciobani de peste munți, Bichești, cărora li s-au adăugat apoi alte familii, ca Burneștii, sau elemente țigănești cu care nu s-au stabilit totuși relații, urmașii acestora formând și astăzi cea mai mare parte a locuitorilor din sat, Goicea-Mare, compusă din muncitori liberi de pământ și din meseriași tot liberi (țigani), spre deosebire de Goicea-Mică, sat de clăcași, s-a dezvoltat considerabil în extensiune, ajungând să dea naștere comunei de curând autonomizate sub nume de Goicea-Mare – Satul Nou.

Goiceanu actual este oraș, de talie mijlocie. În vâdită degenerare fizică față de bătrânii chipeși ai satului, din cauze ce nu au putut fi încă hotărât determinate: rea nutriție.

Sub raportul economic, satul se găsește în perioada de dezagregare a regimului de producție domestic și de trecere la regimul de producție capitalistă mic-burghez, cauzele acestor transformări prind a fi datorate în general *circulației intense* a oamenilor, mai ales de la război încoace.

Sub raportul cultural – și acest lucru îl vom cerceta mai de aproape – satul se găsește în faza de dezagregare a *vieții primitive*, sub influența hotărâtă și dublă a orașului, prin mirajul suburbiei asupra unora și al micii burghezii asupra altora dintre săteni.

Aceste transformări au corespondențe interesante în psihologia acestor săteni, corespondențe care par a se organiza sistematic în trei tipuri – pe care îndrăznim să

le socotim caracteristice – și să le cercetăm ca atare: tipul „primitiv”, tipul „emancipat” și tipul „adventist”.

Le vom cerceta pe rând și apoi vom nota raporturile și rolul lor deosebit în psihologia satului.

Tipul cultural primitiv al goiceanului. *Economic:* familist, producător nediferențiat de utilități cu valoare calitativă (pentru dânsul) și de cereale pentru circulație.

Consumator de bunuri produse de el însuși (hrană principală), nu rezultă nici o tendință apreciabilă de capitalizare. Între dorința de câștig, siguranța plasamentului sau disponibilitatea capitalurilor, ultima pare a fi cea mai apropiată de mentalitatea lui economică.

În *tehnologie:* urme de vechi superstiții și credințe în vrăjitorie; în *religie:* superstițios, animist și tradiționalist (ritualist); în *artă:* amorf, spirit colectivist și tipic, cu interferența multor elemente eterogene, cu predilecții decorativiste; în *drept:* tradiționalist și totuși *acomodat nevoilor economice;* în *politică:* în bună parte oportunist; în *morală:* tradiționalist și totuși sceptic.

Acest tip este în Goicea-Mare în plină descompunere datorită:

a. mirajului orașelor, prin îndoita influență a *micii burghezii* asupra elitei satului și a *suburbiei* asupra țăranilor, prin mijlocirea unei intense circulații;

b. transformării regimului economic (producție și circulație) sub influența aceleiași circulații.

Are deci loc o *transvaluare a vieții culturale* a Goiceei-Mari sub presiunea unei influențe *culturale* a orașului și a uneia economice.

Amândouă, operându-se pe cale de sugestie, nu din dezvoltarea unor nevoi reale, ci din adaptarea la comună (a unor *stimulări*) de elemente orășene.

Ea duce la crearea altor două tipuri culturale pe care le vom cerceta aici: *a. tipul dezrobiteului* și *b. adventistul.*

Asupra primului tip s-ar cuveni o observațiune mai atentă, care nouă ne-a lipsit.

În genere: (dascălul, preotul, dl. Lozan, Stan Cioroianu, doctorul, primarul negustor etc.); *economic:* producător diferențiat, comerciant sau profesionist (dl. Lozan), consumator de bunuri aflate în circulație (garderoba), cu spiritul de depozit dezvoltat (să se compare depunerile acestora la bancă cu ale celorlalți): *industrialist* în tehnologie; în *religie:* „deist” când nu „ateu”, totuși tradiționalist; în *rituri:* în *artă:* cu fond sufletesc uneori nespuse de delicat în stare să aleagă *mijloace* spre a produce *efecte* voite; în *drept:* ținând pasul nevoilor economice; în *politică:* conducându-se după interesele sau simpatiile rolului social ce reprezintă; în *morală:* optimist și pozitiv.

Menționez că aceste note sunt însoțite de puternice *variații individuale*, „distincte”, și totuși de o dorință comună de a se integra în elita satului.

Are loc aici un fel de concurență între „elita” satului, a obținerii întâietății prin surclasarea și supralicitarea influenței orașului.

„Superioritatea” pare a însemna identificare cu *burghezia orășenească*, cu care, de altfel, ține contact cultural neconținut, de la care primește valori, prin care apoi exercită o sugestie continuă asupra satului în genere (Garderoba d-nei Cioroianu).

Acest tip ar trebui studiat mai pe îndelete, constituind un exemplu interesant de diferențiere suprastructurală, fiind un simptom de progres social (relativ, firește) pentru sat prin stimulare și oferind ocazii (ca să nu zic drame) de dezadaptare socială de la condițiile vieții de sat.

Interesul lui este și mai mare când am încerca să situăm, în lumină exactă, semnificația celui de al treilea tip cultural, al adventistului, spre a ne da seama dacă – și în ce sens – reprezintă el un caz de emancipare reală a săteanului.

INDICAȚIUNI SUMARE ASUPRA OBSERVAȚIUNILOR FĂCUTE

1. Încercare de explicare generală a schimbărilor culturale din comună:

Moda 1. Nu se mai fac costume naționale (general): **2.** Zdrențele se disprețuiesc ca zestre, în comparație cu „banii peșin”. La fel la port; **3.** Țăranii se-nțolesc de la oraș; **4.** Copiii au în mare parte idealul să devină croitori; **5.** Familiile sărace urmează a se îmbrăca tot cu lucruri făcute acasă; **6.** La țesutul covoarelor se înlocuiesc modelele vechi – decorative – cu modele noi – zoomorfice. De asemeni, culorile grave îndulcite; **7.** Totuși, trăsătura e imitată, nu realistă.

Spiritul economic 8. Spiritul de depozit nu este dezvoltat; **9.** Banca face *împrumuturi* pe cambii și pe gaj. La capital de 253 000 împrumuturi 518 000. Depozite 440 000; **10.** Pe vremuri banca făcea afaceri cu cereale. Acum a renunțat. Spiritul comercial nu e deci dezvoltat; **11.** Banca nu pare a fi însă o oglindă credincioasă a realității. Spiritul economic din sat. Căci particularii fac afaceri mai intense; **12.** În sat sunt 4 mori. Mori sunt de asemeni și în satele vecine. **13.** Totuși, frații *Iovu* cheltuiesc (după unii, 800 000 lei, după alții 1 500 000 lei) spre a face o moară; **14.** *Andrei Oprea Resteanu* cumpără mărfuri pe credit spre a fi plătite la recoltă; **15.** dar se împrumută cu bani de la bancă și în tovărășie cu doi cumnați cumpără o treierătoare pe care o întrebuințează industrialicește; **16.** De asemeni – deși cu o gospodărie nu prea bine întocmită (casa de locuit nu prea bine întreținută); **17.** Construieste cu intenția de-a da cu chirie, fără a o exploata singur; **18.** Banca dă 7 % dobândă la depozite, împrumută cu 13 % la acționari și 15 % la neacționari, servește acționarilor dividend fix 8 %; **19.** Împrumutul îl face totdeauna în vederea unei operațiuni determinate (clădire de case, cumpărări de vite) – deci împrumuturi de producție și **20.** Retrage împrumutul în caz de întrebuințare a banilor în alt scop; **21.** Cantitatea de pământ care asigură unei familii (tată, mamă și 2 copii mici) un rând de mijlocăș în sat e 6 pogoane (una peste alta) **22.** Un pogon de grâu produce: după unele estimări 30 banițe grâu, după altele 40 duble, după altele 80 duble (medie 43). **23.** Banița de grâu se vinde cu *; **24.** Un pogon de porumb produce: după unele estimări *; **25.** * de porumb se vinde cu *; **26.** Cheltuieli gospodărești obișnuite se fac pe gaz, *bumbac și sare*; **27.** Ziua

de muncă (omul singur) se socotește în mijlociu 50 lei; **28.** La determinarea pământului avut de fiecare să se dea atenție, căci țaranii induc în eroare (Marin St. N. Geană are când 4 pogoane și $\frac{1}{2}$; când 1 pogon și $\frac{1}{2}$ și $\frac{1}{2}$ pogon zestre de la soție; când 6 pogoane, din care $\frac{1}{4}$ fânează și zarzavat, pe care nu-l socotește).

Obiceiuri 29. Obiceiul tradițional de a lega numele unui dispărut iubit de un așezământ (semn văzut, simbol, împlinire a dorințelor) spre a rămâne în memoria urmașilor (table la case, troițe la răspântii sau lângă fântâni, fântâni) **30.** Obicei confirmat de Moș Drăgoi, care, întrebat dac-ar vrea să nu mai moară, răspunde: „Ferească Dumnezeu!”, dar adaugă că ar vrea să rămână în amintirea oamenilor de după el; **31.** Printr-un caz de heterogenie, servește ca motiv înființării de către primar a unei case de cetire.

Cultul morților 31 bis. Îndeplinirea dorințelor celor ce nu mai sunt, de cei rămași pe urma lor, se face sub sancțiunea muștrării de cuget din partea strigoiiului celui mort, care vine de la cimitir și-l visează cei vii; **32.** Pentru înlăturarea lui se înfig trei fuse pe mormânt, sau se seamănă mei pe drum de la casa mortului până la cimitir, ca strigoiiul să se încurce la numărătoare și să-l apuce dimineța. De asemeni, se străpunge inima mortului cu un ac. Uneori, când s-a uitat acest lucru și meiul nu e eficace și nici fusul, mortul se dezgroapă în taină și se străpunge cadavrul cu un cuțit, după care țaranii se asigură că „nu mai umblă” pe la case. În același sens se înfig trei căpățâni de usturoi pe mormânt; **33.** Preotul și unii săteni (profesorii) afirmă că obiceiurile acestea sunt în descompunere. Lucrul pare a fi adevărat – în parte – pentru sătenii mai emancipați. Obiceiul se practică însă și azi (*interesant*), pe scară întinsă și nu numai prin *imitație*¹, ci din teamă superstițioasă de cel mort. Explicarea obiceiului, se face însă în feluri deosebite, ceea ce arată că instituirea obiceiului este veche, iar nevoile care se exprimă prin el sunt eterogene în parte.

Jidovi 34. O altă credință a goiceniilor este credința în jidovi, ale căror oase mari (de 2 ori cât ale locuitorilor de acum) se găsesc prin gorganele în parte neexplorate.

Scepticism 35. Această credință este luată în răs de alții (unul a trimis pe nemți să afle o comoară într-un gorgan de acestea și râdea că l-a păcălit); **36.** Figurile de pe troițe nu sunt artă locală. Ele prezintă mult interes, dar discuția asupra tipicității sau originalității nu se poate face aci, din lipsă de elemente. *Arta nelocată 37.* Spre deosebire de alți co-cercetători, socotesc aceste troițe ca motive tipice. Și mă sprijin pe: *a.* genul decorativ, nu monumental, din care fac parte troițele ca piese de artă; *b.* inspirația bizantină, concordantă cu tipicitatea curentă în genul icoanelor, unde autorul e anonim, ca și sentimentul redat de el; *c.* existența – heterogenă și ea – a unor *motive* auxiliare de decorație care altădată au avut semnificație alături de motive copiate, cu scop pur decorativ, ceea ce vădește izvorul de inspirație. Așa avem: stilizarea deformată a zvasticii, crucea încârligată a asienilor, alături de un cerc dublu inelat a cărui semnificație și origine îmi scapă,

¹ Lipsesc informațiile în manuscris.

alături de un cerc divizat în cadre dublu colorate și alături de o stea înscrisă-n cerc: *d.* toate aceste semne, simbolizări păgâne ale soarelui, par a fi imitate fie după modele mai vechi – aici originea ar fi interesantă de aflat, dar nu ne privește; afară de ultimul model, care se află și în „caiete de desen” și o imitație în acest sens nu numai că nu e imposibilă, dar e chiar *probabilă*, judecând după înrăuirile paralele exercitate de *tipărituri* asupra *motivelor de pe covoare* și asupra *literaturii*. *e.* Un alt model tratat liber este stilizarea heruvimului, cu 2 perechi de aripi împletite, adăugate unei figuri (element creștin). *f.* În ceea ce privește sfinții, păstrez aceeași impresie de tipicitate, întemeiat pe: existența unui număr relativ mic de „clișee” reproduse; modul omogen de tratare a figurilor. Totuși, asupra acestui capitol, ca și asupra colorației, se pot determina mai multe elemente personalizate.

Crucile par a fi din trei epoci – sau [conform a] trei școli – : *1.* culori grave – azi aproape pălite, cu sfinți bine conturați; predominarea roșului și albastrului. Decorație redusă; *2.* Aceleași desene, culori mai vioaie, amestec de roșu și albastru cu galben și verde; *3.* Culori variate (6 culori); pe lângă cele citate, apare albul și negrul. Chipurile deformate (lățite) și mai puțin îngrijit redat. Originalitatea acestor exemplare stă în *colorit*; oarecare variație în linii. Elementul individual nu poate fi totuși atribuit exclusiv personalității artistului: *a.* concepția este colectivă, *b.* cel mult măiestria tehnică poate fi o cauză psihologică de diferențiere. Diferența de colorit și de desen nu e sistematică și, ca atare, originalitatea pare a se datora mai ales *întâmplării*. Toate aceste concluzii asupra anonimatului acestei arte stau, firește, sub rezerva unei cercetări mai adânci. Dacă ar fi să exprimăm originea degradării desenului pe modelele noi, am atribui-o (judecând comparativ numărul exemplarelor) sub aceeași rezervă: comercializării și producției „în serie”, atât de dăunătoare *calității*.

Lemnul cioplit 38. Tot în cimitir, la căpătâiul mortului, lângă cruce, se pune o bucată de lemn cioplit, ... ca să se știe unde-i mortul”, zic cei de azi: Originea acestui „țârș” pare a fi mai veche. Semnul pare a fi uitat.

Troițe eterogene 39. Interesant de observat este faptul că sectanții, fără a recunoaște în aceste troițe *icoane*, le pun totuși pe morminte ca simple „monumente”, ceea ce constituie un nou caz de *eterogenie a obiceului* (care prezintă mare analogie cu simularea, fără a fi totuși simulare, lipsind elementul de *taină* (secret).

Correspondența psiho-economică 40. Proverbe spuse în cursul discuției de săteni: *a.* Unii muncesc viile și alții vinul; *b.* Peștele unii-l prind, alții îl mănâncă; *c.* E bine ca un om să știe multe, dar nu poate; *d.* Și d-aia e bine să știi una și bine. *41.* Aceste idei asupra diviziunii muncii, rostite de un fost marinăr unui plugar, care zicea că se pricepe la prins pește, sunt interesante de pus în legătură cu structura capitalistă a unei părți din sat, unde e: *a.* diviziunea muncii și *b.* circulație intensă de bunuri. *42.* În Goicea țaranii fac politică. *43.* Dezorientare totală asupra culturii, care, așa cum se face, nu se sprijină *deloc* pe nevoile originale ale sătenilor. La școală copii par străini. *44.* Trimiterea copiilor „la carte” nu are rădăcini în nevoile țaranului; copilul trimis la carte este pentru tatăl său *copil pierdut*. Copilul se trimite la carte din *snobism*. Acesta este un adevăr care poate fi cercetat

psihologicește mai adânc. E un caz de imitație *superioară* (Legea cascadei). 45. Așa nu se face școală: amenință degenerarea rasei, copii nemâncați, obosiți, dezorientați, cei mai buni memorează.

Contagiune mintală 46. Un caz de *contagiune mintală* este acel „da nu” al copiilor de școală. 47. Orașul exercită asupra satului un fel de atracție ideală. Se imită orașul. Se ia ca model. Se dorește.

Notă: Porcul este tabu, la *musulmani* și la *evrei*. Porcul care se taie numai la Crăciun (să nu aibă rădăcini totemice?). E de cercetat dacă nu are cauza în liberarea opririi de a mânca porc.

*

Oamenii în soc[ietățile] primitive disting greu p[unctul] de vedere estetic de cel economic, de cel moral etc.

*

1. Apusul de soare
2. Troițele

*

1. Spațiul și lupta p[entru] posesia pământului.
2. Comunicații.
3. Emanciparea de sub infl[uența] spațiului.
4. Valoarea spațiului.
5. Întreținerea spațiului.
6. Spații convenționale.

*

Izolarea caselor.

Cauzele care au determinat așezarea?

Culturile de pământ.

Casele.

Drumurile.

Monumentele.

Indicatoarele km.

Lumina.

Indivizi ce stau în mai multe comune (la studii – la afaceri).

Formarea de sat nou.

Circulație.

Domiciliu.

*

Mijloace de transport
Mijloace de luminat.
Statui de sfinți.
Pelerinaje.
Ceremonialul căsătoriei.
Credința în vrăjitori.

*

Chestionarul scurt și precis dă succese.
Răspunsurile negative arată dispariția obiceiurilor, atunci când textele le arată prezența.

*

Atunci rămâne de determinat cauzele.

*

Metoda cartografică.

Mircea M. Vulcănescu

CONVORBIRE CU HENRI H. STAHL DESPRE FILMUL SOCIOLOGIC, REALIZATĂ DE B.T. RÎPEANU ȘI ION I. CANTACUZINO

La sfârșitul anilor 60, B. T. Rîpeanu și Ion I. Cantacuzino au avut, sub auspiciile Arhivei Naționale de Filme, convorbiri cu personalități care au contribuit la afirmarea și evoluția cinematografului românesc până la cel de-al doilea război mondial, de la filme artistice la cele documentare. Ca prioritate românească pe plan european, o atenție specială a fost acordată filmului sociologic, primul fiind realizat la Drăguș, în 1929, de Paul Sterian și N. Argintescu-Amza. A urmat un altul la Cornova (1931), altul la Șanț (1936), primele două sub egida Seminarului de sociologie al lui D. Gusti, iar următorul a fost realizat sub patronajul Fundației Culturale Regale.

Pentru reconstituirea unor asemenea momente, așezate în istoria cinematografului românesc și în cea a sociologiei autohtone, în 1970 s-a desfășurat și convorbirea cu Henri H.H. Stahl, membru marcant al școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti și profund implicat în realizarea unor filme sociologice.

Textul convorbirii, transcris după o bandă magnetică din Arhiva Națională de Filme, este inedit.

DISCUȚIE PURTATĂ DE B.T. RÎPEANU ȘI ION I. CANTACUZINO CU H.H. STAHL

B. T. Rîpeanu: *Aș vrea să marcăm, în primul rând, perioada în care ați activat în cinematografie.*

H.H. Stahl: Încă din 1925, profesorul Gusti a început să facă anual campanii de cercetare la sat¹. Evident că am fost însoțiți de fotografi². *Deci, prima d-voastră legătură cu cinematograful este... prin fotografie. Am avut un fotograf foarte bun – Berman³, cu care am luat nenumărate fotografii.*

¹ Prima campanie monografică s-a desfășurat între 25 aprilie – 1 mai 1925, în satul Goicea-Mare, județul Dolj.

² Un fotograf profesionist, I. Berman, i-a însoțit pe monografiști, începând cu campania monografică din 1926, de la Rușețu, județul Brăila; este prima campanie la care participă și H. H. Stahl. La Goicea-Mare, fotografiile au fost făcute, probabil, de un amator.

³ Iosif Berman (1892–1941), fotograf român, afirmat îndeosebi prin colaborarea lui cu reporterul F. Brunea-Fox; interdicția de a lucra, datorită legislației rasiale, i-a grăbit sfârșitul prematur. Figura lui a revenit în actualitate prin documentarul *Omul cu o mie de ochi* (2001), pe care i l-a dedicat Alexandru Solomon.

– Nu, eu vă întreb în legătură cu activitatea d-voastră personală. Este cea legată de activitatea lui Gusti sau se referă și la un alt domeniu ... Este numai cea legată de filmele lui Gusti?

– Exclusiv aceea. Deci, eu vă povestesc despre felul în care s-a desfășurat...

– Să lărgim puțin discuția. Deci, d-voastră ați fost legat de fenomenul cinematografic prin ...

... prin cercetările profesorului Gusti și numai atât.

– Respectiv, n-ați lucrat în presa cinematografică ...

– Nu ! Activitatea noastră în cinematograful este legată de activitatea noastră de sociologi. Și vom insista asupra acestui aspect.

– Dar, altfel, în perioada înființării O.N.C.-ului, d-voastră n-ați lucrat la O.N.T. – O.N.C.⁴

– În cele dintâi cinci campanii, am lucrat numai cu ajutorul fotografiilor. Am avut o colecție extrem de bogată, iar profesorul Gusti simțise nevoia și a înregistrării cinematografice, date fiind atâtea scene interesante la care asistăm.

– Da, dar exista vreo sugestie exterioară care să-l ducă la asta ? A văzut filme etnografice ?

– Nu, nu. A fost o idee personală a profesorului Gusti.

– Din discuții, nu reieșea că ar fi văzut un documentar în oraș, [care să-i fi revelat] necesitatea de a se realiza filme de acest gen?

– Nu !

– Deci, sugestia a fost exclusiv creată de materialul sociologic?

– Exact. În 1925, '26, '27, '28, când a fost faza aceasta pur fotografică, nici nu știu să fi existat la noi filme documentare, etnografice⁵ etc.

– Se proiectau, totuși...

– Se poate, se poate. În orice caz, profesorul Gusti nu ne-a spus niciodată că ar fi avut vreo influență din altă parte. El s-a gândit să facem o înregistrare a vieții unui sat din toate punctele de vedere. Dânsul spunea că ar trebui să facem un

⁴ Oficiul Național de Turism a fost înființat în 1936; din toamna aceluiași an, el a inclus și un serviciu cinematografic, care, din august 1938, va deveni o Direcție în cadrul Secretariatului de Stat al Propagandei, sub titulatura Oficiului Național Cinematografic (O.N.C.).

⁵ În 1928, Mihail Vulpescu realizase documentatul etnografic de mediu metraj *Obiceiurile populare românești* (operator: Nicolae Barbelian).

film sociologic, adică un film care să fie documentar, științific, la mare rigoare, dar care să cuprindă absolut toate capitolele care interesează într-o analiză sociologică. Să fie o descriere a spațiului geografic în care se petrece viața satului; să fie și o descriere a populației; să se noteze ce există, ca trecut, și după aceea să se treacă din plin la viața economică, la munca pe care o fac oamenii și la o serie întregă de ceremonii, cu caracter etnografic și folcloric.

– *Și cum gândea el filmul ăsta? Adică, independent, să poată să trăiască singur, sau numai ca material ilustrativ la campania respectivă?*

– Era și-și. Era și o ilustrare a textului, și o operă de sine stătătoare. Dovadă că le-am și folosit, le-am proiectat.

– *Ele au fost și exploatate de sine stătător, în afara prelegerilor.*

– Au fost, au fost prezentate, chiar de către profesor. Și la Ateneu, și la Teatrul Național și-n străinătate⁶.

– *Dar toate acestea au fost prezentate ca material auxiliar?*

– Nu ca material auxiliar. Era un film sociologic, cu pretenția să creeze în cinematograful un gen nou. Adică, așa cum se folosea o expoziție, așa se utiliza și filmul; cu dublul scop de a arăta, pe de o parte, metoda lui de lucru, de cercetare, iar pe de altă parte, de a arăta filmul care avea valoare pentru conținutul său. Filmul era proiectat neînsoțit de vreun text explicativ⁷.

– *Asta-i valoarea obiectivă. Dar filmul putea exista independent, în afara profesorului Gusti?*

– Desigur. În intenția lui, era un film documentar, elaborat însă pe o concepție sociologică, adică înglobând toate aspectele acesteia. Și atunci, în '29, a făcut profesorul Gusti apel la Barbelian⁸, care lucra la Oficiul Cinematografic al Armatei – cam așa ceva ...

⁶ Filmul *Drăguș* a fost prezentat la Muzeul Pedagogic din Paris în ianuarie 1935; mai apoi, alte filme au fost prezentate în Statele Unite ale Americii și în Franța. Despre filmul sociologic, vezi nota semnată de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, în: D. Gusti, *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 533–534 (Pentru alte detalii, vezi: indice de materii, Filmul sociologic, în: D. Gusti, *Opere*, vol. VI, București, Editura Academiei R.S.R., 1977, p. 135). Vezi și: Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Filmul sociologic. Comentarii la „Un film despre filmul sociologic”*, în vol. colectiv *Tineretul și mass-media*, București, 1971, p. 338-341 (Centrul de Cercetări pentru Problemele Tineretului).

⁷ Detalii în trimiterea bibliografică de la nota 6.

⁸ Nicolae Barbelian, operator român, pionier al filmului autohton: în anii '20 a condus Serviciul cinematografic al Armatei. Sporadic, s-a manifestat și ca regizor al propriilor filme (*Cei doi Bărcănești*, 1913; *Evocațiuni eroice*, 1921; *Filmul Încoronării*, 1922; *Povestea neamului românesc*, 1923).

– *Dar știți cum a ajuns la Barbelian ? În București erau patru sau cinci operatori...*

– Probabil că a făcut apel la armată, la cunoștințele lui de aici... Nu știu! Noi ne-am pomenit, pur și simplu, într-o bună zi, că vine Barbelian cu un aparat cinematografic. Avea un aparat foarte vechi; era legat cu sfoară, pe ici – pe colo, crăpat, vai de capul lui... Dar Barbelian era dornic să facă ceva! Atunci, profesorul a dat sarcina la doi dintre monografiști să privegheze filmarea acestor vederi, conform unei scheme. Am spus adineauri cum era: o descriere geografică, o descriere a populației, a momentelor istorice care există în sat, viața economică a sătenilor⁹ și aspecte inedite.

– *Era o schemă stabilită de profesor ?*

– De profesor, desigur.

– *De comun acord cu operatorul sau acesta era un executant?*

– Un executant supravegheat de doi monografiști, care îi recomandau ce să filmeze – după planul făcut de profesorul Gusti. Aceștia doi au fost: Paul Sterian¹⁰ și Nicu Argintescu¹¹. Ei au făcut primul film, cel din 1929: *Drăguș*. Filmul suferea – atunci când a fost proiectat la Teatrul Național, imediat în același an, toamna – de o foarte neabilă montare. Se simțea faptul că fusese regizat prea din cale-afară de mult; se simțea, adică, mâna, intervenția celor doi, care au mai aranjat ... Vă pot spune și câteva detalii. De pildă, li s-a părut lor că este foarte frumos dacă iau un copilăș, drăguț, frumos îmbrăcat și să-l urce pe un bivol care pășea cu cârdul. Ei! Mare ciudă pe bivolul care pășea cu cârdul. Nu numai că nu i-a plăcut, dar a făcut și scandal ... [banda încet !]. Ei au falsificat uneori realitatea. Și au apărut o serie de asemenea lucruri la vizionare, care erau supărătoare. Și atunci, s-a hotărât să facem noi înșine o nouă aranjare, un grupaj, un montaj al filmului, scoțând tot ceea ce nu era potrivit. Se vedea clar că oamenii așteaptă să li se facă semn să înceapă și apoi făceau

⁹ Desigur, structura filmului trebuia să fie în corespondență ideatică cu clasică teorie gustiană a cadrelor și manifestărilor sociale.

¹⁰ Paul Sterian (1 mai 1904, București–15 septembrie 1984, București, poet, romancier, publicist, economist și sociolog (cu doctorat în sociologie, susținut cu D. Gusti). Vezi prezentarea din vol. colectiv *Sociologi români. Mică enciclopedie*, București, Editura Expert, 2001, p. 436–438 (prezentare scrisă de Marin Diaconu și semnată în volum de altcineva; de altfel, ca și art. despre Constantin Sudețeanu).

¹¹ N. Argintescu-Amza (22 septembrie 1904, Galați–7 septembrie 1973, București), critic de artă, eseist, traducător, cu contribuții și în domeniul sociologiei. Din păcate, dicționarul de *Sociologi români* (2001) nu-l înregistrează.

ceea ce trebuiau să facă. Adică, erau montați...

– *Dar Barbelian a dat materialul brut?*

– L-a dat cap la cap – să iasă metri cât mai mulți ...

– *El făcuse operația asta?*

– El o făcuse.

– *În ce laborator?*

– În Laboratorul Armatei. Și de aceea a fost vorba să-l refacă. S-a făcut foarte improvizat, în cadrul Seminarului de sociologie, cu mijloace științifice, operație de montaj pe care am realizat-o eu, împreună cu doctorul Georgescu¹².

– *La mână?*

– La mână. Împrumutasem un aparat de proiecție de la Casa Școalelor. Proiectam ..., unde nu ne plăcea, opream, tăiam, lipeam ... Și am făcut un nou montaj, care se păstrează în forma aceasta actuală. Și încă și-n forma actuală este extrem de dificil. De-aici am învățat un lucru: că nu trebuie să avem de-a face cu regia, să ne amestecăm; să facem ceea ce se numește astăzi *ciné-vérité*. Sunt lucruri care se întâmplă în realitate – fără nici un amestec al regiei. Regia constă numai în alegerea momentelor ...

– *Respectiv, înscenările astea de moment erau făcute de cei care-l conduseseră pe Barbelian.*

Și, la toate operațiile astea de moment erau făcute de cei care-l conduseseră pe Barbelian – după ce a predat materialul – a mai participat la vizionări?

– Nu, nu! A mai venit a doua oară la lucru, dar unul din profesorii mei s-a supărat pe el, avut loc o mică ceartă și Barbelian n-a mai colaborat.

– *Și ce fel de om era? Adică, în mediul acesta sociologic, cum pica el?*

– Știu eu? Ca un simplu om care învârte de manivelă, în timp ce i se spunea să facă cutare și cutare...

– *Adică, efectiv, nu avea punctul de vedere al profesionistului care filma, care spunea: Eu cred, domnule, c-ar ieși mai bine pe peliculă cutare treabă...*

– Nu ! Foarte drăguț, foarte cumsecade, foarte la locul lui...

– *Dar, în condițiile în care ați stat în campanie, știu eu, cât dura? – împreună...*

¹² D.C. (Mitu) Georgescu (24 octombrie 1904, Strehăia–1974, București), medic, sociologic, statistician; participant la cercetările monografice ale lui D. Gusti încă de la campania din 1925. Vezi: fișa din *Sociologi români*, 2001, p. 193–193.

- A durat mai puțin; cam două săptămâni ...
- În condițiile astea însă, în care se crea o posibilitate de apropiere, la două vorbe...
- Nu, nu prea ...
- Nu era el sociabil sau avea alte preocupări? Totuși, nu ați avut niciodată discuții asupra acestor lucruri?
- Nu numai asupra acestora, ci și asupra persoanei lui. Eu știu că era cam dificil. Noi îi spuneam, de pildă: *Contre-jour!*. Refuza să filmeze anumite scene care nu erau cu soarele în spate: „Nu, că-i *contre-jour* și nu iese nimic”. „Ia-o, domnule, că pe noi ne interesează nu numai scene frumoase, dar în primul rând cele valoroase din punct de vedere documentar. Chiar ieșite mai prost, ele înregistrează un fenomen interesant sociologic”. Drăgușul (satul), de pildă, deși din punct de vedere artistic filmul este destul de slab, documentar însă este foarte important. Drăgușul acesta s-a schimbat complet; nu mai găsești satul ca atare¹³. Este o regiune care s-a industrializat foarte puternic. Costumele țărănești – care erau splendide – au dispărut; și anumite obiceiuri, cum este claca la popă; așa-numita ceremonie a buzduganului – înregistrată atunci – nu mai există în toată țara și unicul document pe care-l avem este filmul¹⁴... [nu se înțelege; înregistrarea, pe bandă e slabă]
- Vorbeați de Runcu. Cum a fost?
- La Runcu a fost așa: Barbelian a venit târziu, mult după ce trebuia să fie prezent. Profesorul s-a supărat. [Atunci Barbelian] și-a luat bagajele și a plecat acasă. [De atunci profesorul] n-a mai lucrat cu Barbelian.
- Barbelian era plătit?
- Da, era angajat cu lucrarea.
- El punând și pelicula; aparat și peliculă.
- Da. Satul Runcu¹⁵ a rămas, deci, în anul '30, fără film documentar. Când am mers, în '31, la Cornova¹⁶, am făcut apel

¹³ Într-adevăr, ultima jumătate de veac a adus transformări profunde în toate satele românești. Conținuturi și structuri perene prin veacuri s-au schimbat mult în decurs de doar câteva decenii.

¹⁴ Un anumit interes comparativ prezintă filmul *Drăguș* – după 40 de ani, realizat în 1969 de Mircea Popescu, cel care în 1972 i-a dedicat un documentar lui D. Gusti.

¹⁵ Campania monografică de la Runcu, jud. Gorj, a fost una lungă, desfășurată între 29 iunie–18 august 1930. La ea au participat, alături de prof. D. Gusti, 66 de monografiști (studenți, asistenți, specialiști în diverse domenii, între care și fotografii I. Berman).

¹⁶ Campania monografică de la Cornova, jud. Orhei, în Basarabia, avut loc între 25 iunie–13 august 1931. Câteva studii cu rezultate ale cercetării s-au publicat în „Arhiva pentru știința și reforma socială” din 1932. Vezi și masivul volum colectiv proiectat și coordonat de Vasile Șoimarul: *Cornova*, Chișinău, Editura Muzeum, 2000, 708 p.

la Posmantir¹⁷. Acesta avea un mic laborator cinematografic pe Bulevard¹⁸ și-l cunoșteam, pentru că făcuse niște filme de călătorii¹⁹. Cu el ne-am înțeles cu mult mai bine. Tudor Posmantir era un om pasionat de meseria lui – foarte cult, puteai să discuți cu el, să-i spui ce vrei, ce urmărești – înțelegea.

– *Tocmai de aceea vă întrebam de Barbelian.*

– Nu ! Barbelian era alt om. Posmantir, în schimb, înțelegea precis despre ce-i vorba.

– *Mai e ceva. Să stai de vorbă de la nivelul oamenilor de știință cu un om pe care-l apreciezi, cunoscând poziția lui socială și relațiile personale – așa cum era Posmantir – este una, și să „colaborezi” cu un angajat, tehnician, pentru echipă ... Tocmai de aceea vă întrebam, știind că, totuși, Posmantir a lucrat 50 de ani în cinematografie ...*

– Posmantir s-a integrat și prin capacitățile lui, nu numai pentru că avea o situație specială.

– *Nu, dar asta contează. În măsura în care a stat săptămâni la echipă, se putea vedea ce fel de om este; că-i un om ciufut sau, știu eu, unul cu o meteahnă oarecare.*

– Nu era receptiv, nu l-a interesat.

– *Eu urmăream să obțin niște date în plus, personale.*

– Posmantir nu căuta să-și impună punctele de vedere, ci să rezolve, cu mijloacele de care dispunea, ceea ce urmăream noi. Se integra scopului pe care-l aveam.

– *În '31 ne-am dus în satul Cornova (?), din [județul] Orhei. Acolo grija cinematograferii am avut-o eu împreună cu Posmantir și am început să facem la fel; adică, după același tipic: descrierea geografică, a oamenilor a muncii lor etc. Însă ne lipsea, din ceea ce filmasem, exact ce era mai interesant în viața satului – de podgoreni, de viticultori – : culesul viilor. Atunci Posmantir a venit [încă] o dată, în timpul culesului viitor. Partea a doua a făcut-o Golopenția²⁰.*

¹⁷ Tudor Posmantir (Isidor Posmantirer) (1893–1981), operator român, pionier al filmului autohton; între 1920–1929 conduce Serviciul cinematografic al Fundației „Principele Carol”, iar între 1930–1936 Laboratorul Direcției Propagandei. A avut o contribuție tehnică esențială la proiectarea Studioului Buftea.

¹⁸ „Bulevardul” se numea în anii '30 Elisabeta; mai apoi s-a numit: 6 Martie, Gh. Gheorghiu-Dej, Vasile Mile, în prezent se numește Regina Elisabeta, între Piața Universității și Piața M. Kogălniceanu, și Mihail Kogălniceanu, în continuare, până la Opera Română.

¹⁹ *Peste țări și mări* (1921), dedicat călătoriei principelui Carol în jurul lumii.

²⁰ Anton Golopenția (1909–1951); vezi: fișa din *Sociologi români*, 2001, p. 213–218; *Opere complete*, apărute la Editura Enciclopedică, precum și alte lucrări, îngrijite de Sanda Golopenția și tipărite în ultimii zece ani.

Cornova nu avea farmecul Drăgușului, nici folclorul bogat, nici costume ...

Pe urmă, am lucrat filmul de la Șanț, în 1936. Începuse munca cu echipele²¹. Seminarul nu făcuse în prealabil o cercetare; abia în '36, o dată cu filmările, în combinație cu echipele studențești și cu prezența efectivă a profesorilor. S-a pus problema realizării unui film de natura celorlalte. Sarcina de a-l face ne-a revenit mie și lui Posmantir. Șanțul ... [banda încet] ... și a ieșit ceea ce se poate vedea; lucruri destul de interesante²². Filmul Șanțului a fost apoi prelucrat de Constantin Brăiloiu, atunci când s-a pus problema prezentării lui la Expoziția Internațională de la New-York²³. A trebuit să facem o ediție anume, vorbită în englezește și sonorizată.

– *Toate versiunile pentru țară au fost mute?*

– Da.

– *La toate filmele?*

– La toate.

– *Nu vă amintiți, nu vi s-a făcut, la vreo proiecție, o muzică de însoțire?*

– Ba da. Însă numai cu un cor. De pildă, Șanțul l-am prezentat în București, la Aro²⁴, cu un cor din Leșu²⁵, care cânta exact ce se vedea în film. Corul era condus de către Bătrânu – Florian Bătrânu – , un băiat foarte talentat, păcat că a murit tânăr. El a aranjat partea muzicală, realizată de un student de la Conservator, care se ocupa de această treabă. Pentru America, Brăiloiu a făcut o înregistrare propriu-zisă, în țară, la Șosea²⁶, la Laboratorul Cinematografic de aici, în '39 – sonorizarea filmului. Iar eu, în ultima vreme, am văzut numai versiunea sonorizată.

– *Versiunea care există la Institutul de Folclor?*

– Da ! Este cea sonorizată de Brăiloiu, cu destule dificultăți. A adus oameni din Șanțul să cânte bucățile respective. În București, a fost greu, de pildă, să găsim un popă care să cânte nunașii; dar ceea ce a ieșit este consemnat și astăzi.

Acestea au fost cele trei mari filme care au avut ca scop să redea o

²¹ Este vorba despre echipele regale studențești, care își încep activitatea cultural-gospodărească în 1934.

²² La inițiativa filmologilor Bujor T. Rîpeanu și D.I. Nicula, în anul 2000 s-a realizat transpunerea pe suport neinflamabil a celei mai lungi copii din *Satul Șanț* (versiunea mută), originalul inflamabil fiind primit de Arhiva Națională, în anii '80, de la Bistrița-Năsăud.

²³ Expoziția Internațională de la New-York a avut loc în 1939.

²⁴ Premiera filmului *Satul Șanț* a avut loc la 5 februarie 1936, la Cinematograful Aro (actualul Patria).

²⁵ Comună în jud. Bistrița-Năsăud, renumită și azi.

²⁶ Actuala șosea P.D. Kiseleff (Kiselev).

imagine completă a tuturor aspectelor din viața satelor respective.

– Filmele – o dată terminate – se păstrau – și s-au păstrat la sediul Seminarului ?

– La Seminar.

– *Se păstrau și negativele?*...

– Desigur.

– *Dar la ora actuală mai există negativele?*

– Nu²⁷.

– *Știți ceva de soarta lor?*

– Nu știu. Nici Posmantir nu mai știe.

– *Dar ele au fost luate de beneficiar, respectiv, de Seminar, n-au rămas la cei care le-au făcut.*

– Nu, nu. Ele au fost prezentate. De pildă, profesorul Gusti le-a prezentat și la Paris, la New-York, în America, la Universitate ...²⁸.

– *În legătură cu prezentarea lor în țară, cum s-a procedat ?*

– Ei, în țară se făcea cam așa, cu diverse prilejuri. De pildă, s-a reprezentat în cartierul Tei, unde începusem noi să facem o campanie de cercetare monografică a unei mahalale. Acolo, la Ateneul Popular, s-a prezentat acest film, împreună cu o conferință introductivă. Eu am ținut conferința și după aceea a urmat filmul. Am mai dat filmul încă o dată, la Timișoara (*Drăgușul*). Aici, la București, la Aro, *Șanțul*, a fost un spectacol festiv: cu invitați, cu reprezentanți ai presei²⁹.

[Înregistrare slabă; se distinge vag că discuția se poartă în jurul programelor de sală la aceste filme]

– *Într-o formă sau alta, ne-ar interesa materialele acestea (programe, fotografii). Fie sub formă de fotocopii, fie achiziționate.*

– Ei, după aceste trei filme, împreună cu Brăiloiu am mai făcut o încercare de film pe o temă. Ne-am dus într-un sat, în Fundul Moldovei³⁰, în Bucovina, în '37, însoțiți de Macario [?] și acolo am încercat să facem o înregistrare de folclor

²⁷ Negativele tuturor filmelor sociologice există în colecția Arhivei Naționale de Filme.

²⁸ Probabil că referirea este la Universitatea din Wisconsin și cea din Yale.

²⁹ În privința ecourilor filmelor sociologice în presa românească și internațională, a se vedea studiul *Filmul sociologic* de B.T. Rîpeanu (în „Caiete de documentare cinematografică”, nr. 7–8, 1976, Arhiva Națională de Filme). De referință, pe această temă, sunt și studiile aceluiași din „Revue Roumaine d'Art” (tom X, nr. 1, 1973) și din „Secolul XX” (nr. 275–276, 1984).

³⁰ Fundul Moldovei fusese cercetat în vara lui 1928; în 1938 se revine cu o echipă regală studențească, iar în septembrie 1938 se realizează un film, pregătit pentru cel de-al XIV-lea Congres Internațional.

muzical, exclusiv folclor muzical. Mi se pare că legătură cu serbările de iarnă – Crăciunul, Anul Nou ...

Am vrut să facem o șezătoare; am construit un decor; mai am fotografiile în care se vede cum s-a construit acest decor-ecran: doi pereți, ca un fel de interior, între care erau adunate femeile – un simplu decor pentru cântece.

Venise și T. Posmantir – de data asta cu automobilul –, cu mijloacele de înregistrare sonoră; dar înregistrările n-au prea reușit, deoarece bătea vântul.

– *Și acesta a rămas tot material documentar ?*

– Da.

– *Era finanțat de Brăiloiu sau tot de Seminar ?*

– De Seminar, împreună cu Societatea Compozitorilor Români. Arhiva Societății Compozitorilor Români era, la vremea aceea, cea mai bună din lume; avea o colecție excepțională de înregistrări pe bandă.

– *Și s-a filmat, acolo, doar scena aceea ?*

– Da, plus *Jocul caprelor*, care a ieșit foarte bine, fiind filmat în aer liber.

– *Era iarnă ?*

– Nu, din păcate.

– *Vă întreb cu gândul la identificarea materialelor care zac, acolo, cu furca ... amestecate...*

– Să ne chemați și pe noi când le identificați.

Am mai filmat o dată *Caprele*, cu Penea, în '41, la Muzeul Satului – iarna. Și, cum se întâmplase în vremea aceea o înmormântare în sat, am filmat și înmormântarea. Acolo aveam și eu aparatul meu.

– *Deci, sunt, de fapt trei subiecte*³¹ ...

– Trei subiecte. La al treilea subiect, Posmantir nu prea mai avea materiale; de aceea, am folosit aparatul meu personal – unul obișnuit, normal.

– *Și la Șanț, părea ...*

– Da, și la Șanț. Și mai am acele fragmente. Sunt scene care n-au impresionat. Când se pune, de pildă, capacul sicriului, rudele se reped să-l mai vadă o dată ... [Înregistrare slabă].

Ei, cam astea ar fi filmele pe care le-am făcut³².

Mai e încă o socoteală de spus: când am făcut expoziția în Franța, în '37, la Port Maheū (?), în anul Expoziției celei mari³³,

Port Maheū

³¹ *Buhaiul, Capra, Șatra țiganilor.*

³² Între filmele sociologice se află și *A V-a campanie a echipelor regale studențești*, realizat în 1938 de Octavian Neamțu.

³³ Referirea este la Expoziția Internațională de la Paris din 1937.

am făcut și un film de desene animate³⁴. Filmul își propunea să arate evoluția caselor, de la bordeiele preistorice – cum au crescut, încetul cu încetul, până la forma actuală. Desenul arăta creșterea lor, de la un tip la altul, însoțită de fotografiile respective, ale diverselor case. Filmul era menit să ilustreze expoziția și se proiecta în continuare, în bandă rulantă. Plasat la mijlocul Pavilionului ...

– *Cine-l desenase? Erau suprainpresioni sau desene animate?*

– Era un film animat după toate regulile, cu comentarii franțuzești.

– *În legătură cu Expoziția – nu s-a făcut și un film de montaj cu materiale mai vechi – apropo de materialul pe care-l avem noi comentat în franțuzește – inserturi mari și foarte ample sociologic ...*

[Bruiaj îndelung]

– Filmul acesta cu desene animate l-am dus la Paris, dar a fost refuzat, pentru că era pe peliculă inflamabilă. Așa că a rămas acolo – o mai fi ..., n-o mai fi ...

– *Dar cât avea, cât dura?*

– Foarte puțin, pentru că era pe bandă ... o buclă ...; totuși, parcă ținea vreo 15 minute. Am uitat să spun că la filmul acesta din (?), cel care a făcut decuparea și montarea filmului era un străin ... – polonez, așa ceva ...

– *El a venit cu Posmantir?*

– Unde l-au lucrat?

[Nu se înțelege; înregistrare slabă]

– *Dar în perioada mai târzie, când a început să existe un studiu de stat, care, în principal, și-a direcționat activitatea tocmai pe film documentar, Profesorul a încercat o apropiere, o colaborare cu ideea aceasta?*

– În ce perioadă?

Ion I.

Cantacuzino:

Ion I.

Cantacuzino:

– În '37, când s-a înființat O.N.C.-ul³⁵, care avea aparate, pelicule, mijloace etc³⁶.

*Text îngrijit, prezentare și note de
Dinu-Ioan Nicula, Marin Diaconu
și Simona-Grazia Dima*

³⁴ *Locuința țărănească în România* (regia: D. Gusti), care cuprinde imagini din filmele *Drăguș – viața unui sat românesc*, *Un sat basarabean – Cornova* și *Satul Șanț*, precum și secvențe de animație realizate de Marin Iorga (1901–1972), pionier al genului la noi (Haple, 1927).

³⁵ O.N.C.-ul a căpătat personalitate juridică în 1938.

³⁶ Convorbirea nu s-a încheiat; aici se oprește înregistrarea sonoră.

JURNAL BERLINEZ

DUMITRU CRISTIAN AMZĂR

Format deopotrivă ca filosof și sociolog, atât în România cât și în Germania, Dumitru Cristian Amzăr alege să se ocupe, după 1948, doar de filosofie; după această dată nu mai aflăm scrieri de sociologie în arhiva sa.

Urmează, între 1926 și 1931, cursurile Facultății de Litere și Filosofie din București, unde se formează îndeosebi sub influența a doi dascăli: Nae Ionescu și Dimitrie Gusti, după cum o confirmă și cele două teze de licență; ele se intitulează, la logică, *Presupozițiile metafizice ale predicăției*, și, la sociologie, *Note pentru o teorie a cunoștinței sociologice*. Cu cel dintâi dintre dascăli va avea relații privilegiate, mărturisindu-se până la capăt discipol al lui; pe cel din urmă însă îl va combate în mai multe rânduri, la nivel de idei.

Membru al Institutului Social Român, Amzăr ia parte la campaniile monografice ale lui Gusti și publică, în 1931, un studiu fundamental, intitulat *Sociologia șezătorii*, în organul oficial al institutului, „Arhiva pentru Știința și Reforma socială”. Totodată, este cel dintâi îngrijitor al cursurilor litografiate ale lui Nae Ionescu și ale lui D. Gusti, introducând în editarea acestora sistemul paragrafelor numerotate și al subtitlurilor, păstrat de editorii care i-au urmat până astăzi.

Plecat să-și desăvârșească studiile în Germania, se întoarce în țară în 1934, an în care îi apare la editura Institutului Social Român traducerea lucrării lui Kant, *Critica rațiunii practice*, cu două note introductive, *Viața lui Immanuel Kant*, de C. Rădulescu-Motru, și *Asupra rațiunii practice*, de Nae Ionescu. În scurt timp, scoate o revistă proprie, intitulată „Rânduiala”, și își exprimă rezervele cu privire la unele inițiative ale profesorului său, D. Gusti, în *Însemnări sociologice*, în 1937, unde publică articolele *Știința națiunii*, *Reflecții și îndoieli asupra noilor inițiative ale prof. D. Gusti și Știință și monografie. De la Emile Durckheim la D. Gusti*.

În același an, în „Ideea românească”, apoi în extras, la Tiparul universitar București, publică studiul *Un muzeu social – de la Le Play și Hazelius la D. Gusti*.

Întors în Germania, se înscrie în primul semestru la *Auslandsamt der Dozentenschaft der Universität und Hochschulen*, instituție creată pe lângă Universitatea din Berlin special pentru doctoranzii străini. Până la 6 aprilie 1940, când va fi numit secretar de presă la Legația Română din Berlin, va urma studii de

sociologie și etnologie cu Richard Mühlmann, Werner Sombart și R. Thurnwald, precum și de filologie romanică, cu Ernst Gamillscheg.

Dintre aceștia va fi foarte apropiat, până la relații personale de prietenie, cu familia lui Richard Mühlmann (1904–1998), profesor de sociologie și etnologie la Universitățile din Mayence și Heidelberg, devenit mare sociolog interbelic.

Este autorul mai multor lucrări de seminar de sociologie, în 1939 și 1940: la prof. R. Thurnwald, *Soziologische Heimatforschung in Rumänien*, în care se referă, iarăși, la dascălul bucureștean de sociologie, lucrare pe baza căreia va redacta studiul cu același titlu, publicat în „Archiv für Anthropologie”, Neue Folge, Band XXV, 1939, Heft 2-3; la seminarul lui Spanner discută deosebirea dintre *Volkskunde* și *Völkerkunde*; în martie 1940, în colocviul etnologic al lui Mühlmann, citește rezumatul în limba germană la lucrarea lui Gusti, *Sociologia războiului*. Pare a fi ultima sa contribuție în această calitate, căci din aprilie 1940 este numit secretar de presă la Legația României din Berlin și, pentru următorii 5 ani, se dedică activității diplomatice.

După război, cariera profesională îl va îndepărta de preocupările sociologice; redactează lucrarea de istoriografie și filosofie politică *România după al doilea război mondial*, încheiată în iarna anului 1946; din anul următor își începe cariera didactică; inițial, profesorul Emil Mühlmann încercase să-i ofere un post de lector la universitatea din Heidelberg, iar în 1947 era vorba să ocupe o conferință și poate un lectorat la Universitatea din Mainz; în cele din urmă, este numit, din toamna anului 1947, lector de limba și literatura română la Universitatea din München; cursul de limba română îl deschide cu o prelegere despre *Lautsystem, Aussprache und Betonung des Rumänischeb*, iar pe cel de literatură, cu prelegerea introductivă *Geschichtliche und Geistesgeschichtliche Voraussetzungen der rumänischer Literatur*, „ocupându-mă, în esență, de consecințele spirituale și culturale ale poziției noastre între Apus și Răsărit, între Roma și Bizanț, și susținând teza autonomiei culturale a Sud-Estului în morfologia culturii europene – datorită în primul rând poporului român”.

O singură lucrare sociologică de mari dimensiuni mai gândește după această dată; și anume, în 1947–1948, redactează aproape în întregime, în continuarea *Sociologiei șezătorii*, studiul în limba germană *Die Gesellige Arbeit im rumänischen Volksleben*, rămas până astăzi inedit, care cuprinde următoarele capitole:

I. Einleitung: Arbeit und Geselligkeit im rumänischen Volksleben

Erster Teil: VOLKSKUNDLICHE BESTANDSAUFNAHME

II. Wirtschaftliche Vorbedingungen und gesellschaftlicher Rahmen

III. Die Arbeit in der Spinnstube

IV. Spiel und Geselligkeit

V. Methodologische Zwischenbemerkung

VI. Stimmungsbilder

VII. Die Spinnstube für Frauen in Drăguș

Zweiter Teil: ZUR ETHNOLOGIE UND SOZIOLOGIE DER GESELLIGEN ARBEIT

VIII. Soziale und wirtschaftliche Struktur im rumänischen Mittelalter

IX. Kulturgeographische und Kulturgenlichtliche Zusammenhänge

X. Gesellige Arbeit und Volkskultur in Rumänien (Die Bedeutung der betreffenden Suttten für die Entstehung und Erhaltung der rumänischen Volkskultur).

Noțiuni de sociologie vehiculează Amzăr și în unele din scrierile sale ulterioare, cum ar fi studiul *Rânduiala la români*, publicat în 1973 la Ivry, în volumul colectiv *Rânduiala*, sau în studiul său privitor la filosofia românească nemarxistă, inclus în lucrarea *Geschichte der philosophischen Traditionen Osteuropas*, coordonată de Helmut Dahm și Assen Ignatow, ce apare în 1996 la Darmstadt, alcătuit din paragrafe privitoare la: Titu Maiorescu, Vasile Conta, C. Dimitrescu-Iași și C. Rădulescu-Motru.

Pe lângă activitatea științifică, cea didactică și cea publicistică, Amzăr ține, din 1938, vreme de un deceniu, însemnări sistematice, intitulate *Jurnal berlinez*; spirit obiectiv și analitic, la curent cu toate informațiile și pătruns de ideea de a afla un sens istoriei, Amzăr a lăsat, prin însemnările sale, un document de prima mână, pentru înțelegerea Istoriei României veacului trecut, precum și a fenomenologiei exilului românesc postbelic.

Însemnările sunt sistematice până în martie 1948 și ceva mai rare până în 1952, unde se opresc, pentru a fi reluate, cu totul sporadic, în perioada 1971–1980; ele se păstrează în arhiva gânditorului în 15 tomuri (peste 1200 de file).

În mai multe rânduri, în anii 1939–1940, Amzăr face referire la fostul său profesor, D. Gusti (cele din urmă datează din 25 august 1940); toate aceste însemnări pot fi citite în continuare.

Copia *Jurnalului berlinez*, alături de mai toată arhiva lui Amzăr, ne-a fost pusă la dispoziție, cu generozitate și un devotament fără margini față de memoria tatălui său, de fiul mai mic al filosofului, poetul și matematicianul Dinu D. Amzăr, de la Sigmaringen, căruia-i mulțumim și pe această cale.

Dora Mezdrea

JURNAL BERLINEZ

6 august 1939

Merită să notez o mărturisire a lui Anton Golopenția, făcută Mariei [Bernea], în legătură cu polemica Gusti, scuzându-și oarecum intervenția. Situația îi este penibilă, dar a trebuit să ia apărarea profesorului – deși nu e întotdeauna de părerea lui – din obligații administrative, adăugând: „Altfel, băieții cunosc părerile mele!”.

Vineri 4 august am luat masa cu Pichi [Rădulescu–Pogoneanu] la Drauzler pe Unter den Linden, după care am făcut o plimbare cu mașina lui prin Grunewald, Zehlendorf și înapoi. Azi ne întâlnim cu toții la Tulescu.

14 august 1939

Vineri seara, 11 aug[ust], am cunoscut pe prof. Romulus Vuia de la Cluj. Venea de la un concurs de jocuri naționale de la Stockholm, unde fusese cu o echipă de călușari din Viștea. A doua zi am vizitat împreună magazinele Muzeului de Etnografie de la Dahlem. Am avut prilejul să discutăm multe lucruri în legătură cu etnografia românească, Muzeul Național etc. Se grăbea să se întoarcă în țară, ca să nu-l apuce războiul în străinătate.

(Adaos, 27 august 1939: În privința Muzeului Etnografic spunea că a propus odată să se facă un mare muzeu la București. A primit răspunsul, din partea M.S. Regelui, că M.S. dorește ca Clujul să rămână centrul activității etnografice, iar Bucureștii, centrul acțiunii sociologice a d-lui Gusti).

16 august [19]39

Ieri, împreună cu soții Drăghici, cu *Auslandsamt der Dozentenschaft*, într-o excursie în Mark Brandenburg, spre a vizita Arbeitsdienslager, pentru băieți și fete. Am cunoscut cu acest prilej pe primul bulgar simpatic: prof. Radeff din Sofia.

Azi am terminat de scris recenzia despre cartea lui [Hilde] Thurnwald: *Menschen der Südsee*. Astă seară o copiază Maria pe curat, la mașină.

25 august [19]39

Prof. Gusti a amânat congresul de sociologie, care urma să aibă loc la București, între 29 aug[ust] și 3 sept[embrie] 1939, pentru Paști 1940. Pretextul a fost, desigur, situația critică internațională; adevăratul motiv însă cred că este, ca de obicei, neputința de a termina la timp lucrările pe care și le propusese a le prezenta congresului: monografiile satelor Nereju și Drăguș. Ar fi fost o mare surpriză pentru mine ca prof. Gusti să fi fost de data aceasta punctual, el, care trăiește din amânări și subterfugii!

Tulescu, care a fost de curând în țară, a întâlnit pe Herseni, foarte neliniștit, revoltat chiar, că Gusti nu vrea să-l facă nici măcar conferențiar de sociologie rurală, după ce i-a slujit ani de zile ca un rob, călcând peste propriile păreri, deseori deosebite de ale maestrului, numai spre a ajunge profesor universitar. Spunea că Gusti nu se poate obișnui cu ideea ca cineva pe care l-a avut până ieri elev să devină dintr-o dată *coleg cu el*.

25 octombrie 1939

Am trimis lui Golopenția cinci exemplare din articolul meu, [*Die Soziologische Heimatforschung in Rumänien*]. În cercul lui Gusti se va triumfa, probabil, spunându-se că am început că „cedez” și să „fac curte” maestrului. Se înșală vechii mei prieteni! Nu ador ceea ce am ars! Am distins întotdeauna la Gusti, ca și la alții, părțile bune de cele rele, meritele de defecte, acțiunile pozitive de maimuțările neserioase și sterile. Acum am scris despre aspectul pozitiv și meritoriu al operei lui Gusti. Un sentiment elementar m-a împiedicat și mă va împiedica totdeauna să critic în fața străinilor opera unui compatriot. Aceasta mi-am permis-o – și mi-o voi mai permite când împrejurările se vor schimba – numai în țară, între noi.

15 noiembrie] 1939

„La Roumanie” – publicație ieftină, de propagandă, spre deosebire, din toate punctele de vedere, de „La Transylvanie” – tipărește un articol al prof. Gusti, despre *Le service social en Roumanie*. Era în aprilie 1939; azi, când marea reformă a fost părăsită, problema n-ar mai fi actuală. Dar nu apariția articolului interesează, ci un anumit pasaj, care pare a cuprinde toată concepția de politică socială a întregii noastre pături conducătoare – am întâlnit-o deunăzi și în „Neamul românesc”: „Nous sommes un *pays de paysans* – zice țăranul din moși strămoși Dimitrie Gusti! – et après de nombreuses années passées à la ville, revenir à la terre est pour nous absolument nécessaire”.

Ce păcat că prof. Gusti a ajuns prea târziu la această convingere, pentru a se mai putea întoarce – să zicem – la coarnele plugului, pentru care ar fi avut, poate, mai multă chemare; și nici măcar urmași nu are, spre a realiza într-înșii acest idilic ideal al maturității sale științifice!

Luni, 27 noiembrie] 1939

Prof. Gusti a trimis d-rului Mühlmann vol. *Sociologia Militans*, în care se cuprinde *Sociologia războiului*. Mühlmann îi va scrie, probabil, că știe de la mine de această lucrare, care-l interesează pentru cartea lui despre război. Sunt curios să aflu ce figură va fi făcut prof. Gusti când a auzit că „dușmanul” lui, Amzăr, face totuși în străinătate „propagandă” pentru el. Sper că fostul meu maestru se va lămuri cândva că eu nu-i sunt și nu-i voi fi niciodată un dușman personal, cum mă va fi considerând dânsul și cum, mai ales, au încercat să mă înfățișeze ceilalți „elevi” ai lui, elevi ortodocși –, ci un *loial adversar științific*, din moment ce nu i-am mai putut fi colaborator. L-am susținut și-l voi susține, în ceea ce cred eu că e

drept și unde sunt convins că a creat ceva, și-l voi combate acolo unde mi se pare că greșește. Istoria ne va verifica și judeca pe amândoi.

De data aceasta, îi voi face un rezumat în nemțește al lucrării *Sociologia războiului*, pentru Mühlmann, care pregătește o carte asupra aceleiași probleme.

25 dec[embrie] 1939

Gusti ar fi căzut în dizgrație, dintr-unul din următoarele motive sau din toate la un loc:

1. d-na Gusti s-ar fi supărat cu d-na Lupescu; Gusti s-ar găsi chiar în divorț cu soția lui;

2. Argetoianu a ținut să desființeze cuibul de sinecure de la Serviciul Social, având nevoie de bani pentru alte nevoi, mai urgente;

3. ar fi fost săpat de Marinești, în special de Gavrilă, care primea rapoarte că la echipele regale și în cadrul Serviciului Social se face „gardism”;

4. Giurescu, ca ministru al Frontului, ar fi cerut ca frontul să centralizeze toate aceste inițiative pentru și cu tineretul, spre a-și asigura un teren de lucru și a capta astfel tineretul.

12 martie 1940

Citesc în „Sociologie românească” un nou articol al profesorului Gusti, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, în care-și expune, nu știu pentru a câta oară în viață, „sistemul”. Câtă cerneală a risipit și câtă materie nervoasă a consumat omul acesta cu expunerea și apărarea neprețuitului său sistem sociologic, pe care lumea rea nu vrea să-l înțeleagă și, mai ales, nu-l consideră genial, cum o face, atât de generos cu el însuși, autorul, urmat de o pletoară întregă de elevi! În locul pledoariei teoretice fără sfârșit, în care se repetă în alte cuvinte neconținut aceleași argumente, mult mai simplu ar fi fost să publice cât mai curând o cercetare concretă, o monografie de sat, care ar fi vădit îndată și genialitatea, și eficacitatea, și utilitatea metodei preconizate și a sistemului propus. Am citit în ziare că ar fi apărut *Nerejul*. Așa înțeleg; de-acum se poate face un pas înainte în discuție! Abia aștept să-mi procur importanta lucrare.

Văd, în „Sociologie românească”, ultimul număr trimis de Nelu Ionică, anunțată apariția unui „volum de planuri”. Foarte bine, dar încă e devreme!

Când a fost vorba de același lucru, acum vreo 6 ani în urmă, răspunsul meu a fost că socotesc prematură publicarea unor lucrări de natura aceasta, atâta timp cât noi înșine, descoperitorii metodei care avea să revoluționeze sociologia, nu o experimentasem, nu o aplicasem și verificasem încă pe de-a-ntregul. Se înțelege că prof. Gusti, căruia nimeni nu îndrăznea să-i facă obiecții, a fost de altă părere. Dacă n-a apărut totuși imediat, în 1934–35, „volumul de planuri”, a fost din lipsă de...

planuri, nu din dorința de verificare a lor pe teren. Acum se vede că s-au adunat în sfârșit, să sperăm că vor fi cât mai complete și, mai ales, adecvate problemelor.

Rezumatul german al *Sociologiei războiului*, de Gusti, este gata și-l voi citi mâine în colocviul etnologic al lui Mühlmann. Sunt curios să aflu ce păreri vor mai fi având cercurile monografice despre mine, acum când, după cum își vor fi zicând acestea, iar am început să-l laud pe Gusti. În orice caz, vor trebui să recunoască un lucru: eu l-am „înjurat” pe Gusti atunci când se afla pe culmile ascensiunii și-l „laud” acum, când a început să coboare vertiginos, desființându-i-se *Institutul de Cercetări sociale și Serviciul Social*. Nu mă sfiesc însă să-mi exprim satisfacția că desființarea *Serviciului Social* – mai puțin aceea a *Institutului de Cercetări sociale*, dacă ar fi fost vorba în adevăr la el mai mult de *cercetări* decât de *institut* – a intrat complet în vederile mele, care am criticat aspru „Echipele regale” și toată acțiunea lor de „ridicare a satelor”. Prin măsurile luate de curând – din ce motive și cu ce dedesubturi interesează mai puțin –, acțiunea aceasta a trecut în seama statului și a ministerelor, organe firești și normale de „ridicare” a întregii țări, nu numai a satelor!

În privința aceasta, îmi amintesc de o vorbă foarte înțeleaptă a lui Octavian Goga. Era prin 1934, la prima expoziție a *Echipelor regale*, făcută la Fundația „Principele Carol”, în strada Latină. Printre vizitatori descopăr întâmplător, la deschiderea expoziției, pe Octavian Goga, în fruntea unui grup de prieteni. Din curiozitate, mă atașez și eu grupului, ca să aud impresiile unui om de talia lui Goga. La un moment dat îl văd întorcându-se spre cei din jurul lui și adresându-le aproximativ cuvintele următoare: „În definitiv, ce face Gusti nu este decât dublarea întregii noastre administrații de stat, dublarea ministerelor. Dacă *echipele regale, studenții* fac lucrurile acestea, ce le mai rămâne *organelor* statului de făcut, ce vor face *medicii, agronomii* etc., plătiți de stat pentru îndrumarea și ridicarea satelor – toți, oameni cu studiile terminate și maturi?”

14 martie 1940

Ieri, de la 4 la 5, am vorbit la colocviul lui Mühlmann despre *Kriegssoziologie von Gusti*. După referat a urmat o discuție, în care dr. Mühlmann a subliniat valoarea și interesul sistemului lui Gusti, capabil să primească și să cuprindă orice punct de vedere nou, iar un student mai înaintat a atras atenția asupra caracterului *apusean* al gândirii și ideilor lui Gusti, în care influența germană e fără importanță, de unde și lipsa de adâncime a tot ce spune. A accentuat îndeosebi influența lui Auguste Comte și Spencer. Crediința lui într-un viitor fără războaie ar fi tipic apuseană și nu corespunde câtuși de puțin *tendinței de afirmare a voinței*, caracteristică spiritualității germane. Un altul a accentuat rolul important, predominant, pe care-l joacă astăzi *politica* în desfășurarea războiului, prin organizarea autarhiilor, lucru pe care Gusti nu pare a-l fi prevăzut în evoluția viitoare a războiului.

Firește că n-a fost o discuție sistematică. Pentru aceasta a lipsit și timpul. Pe scurt, am răspuns preopinienților următoarele: influența apuseană e incontestabilă, precum și cea germană e destul de vizibilă, dar aceasta n-are nimic de-a face cu valoarea și valabilitatea ideilor și a lucrării sale asupra războiului. Rolul important al politicii în războiul de azi poate fi încadrat, pe de o parte, în tendința de socializare, iar pe de alta în aceea de raționalizare a vieții sociale. Altceva îmi pare a contrazice astăzi schema lui Gusti: statele devin astăzi mai autonome, unele, cel puțin, din cauza autarhiilor, slăbind în același timp interdependența internațională, dar indivizii înăuntrul statelor par a deveni totuși din ce în ce mai puțin autonomi, subordonându-se *total* statului.

18 martie [1940]

Ieri am fost – singur – la dr. Mühlmann, căruia i-am dat rezumatul german al *Sociologiei războiului*, de Gusti.

19 aprilie 1940

Aseară a vorbit, la *Ethnologisches Colloquium*, un grec, Vranoussi, despre *Ethnopsychologische Typen von Dörfern in Epirus*, încercând un fel de tipologie generală a diferitelor regiuni din Epir. A vorbit lung și a citit prost. Din cauza terminologiei prea abstracte, ținând să facă și generalizări teoretice, pentru cei mai mulți greu de urmărit. A schițat o psihologie a grecilor din regiunea Epir, cam în felul *Psihologiei poporului român*, de D. Drăghicescu. În introducere – partea teoretică – propunea „eine Regional-Soziologie” și „eine Dorfsoziologie”. Noroc că mulți din cei de față știau despre încercarea similară, dar mai veche, a lui Gusti, din comunicările mele la seminarul de etnologie și din articolul apărut în „Archiv für Anthropologie”. Atrăgându-i, la sfârșit, atenția că o asemenea idee a propus-o și altcineva, cu mult înainte, mi-a răspuns că știe și cunoaște activitatea profesorului Gusti, pe care l-a ascultat la Paris, într-o conferință de două ori mai lungă (și mai plictisitoare?) decât a lui. Însă Gusti face greșeala că pleacă de la sat spre regiune, iar el pornește de la regiune spre sat. I-am spus că reproșul acesta i s-a făcut lui Gusti și la noi, de către unii din elevii săi, care au propus „țările” ca punct de plecare.

D-l Vranoussi a vorbit, între altele, și de mai multe grupe de „greci”, care nu erau alții decât aromânii și cuțovlahii noștri, care vorbesc un dialect romanic și care nu se știe de unde vin, dar bănuiește, după viața lor de „jumătate nomazi” și „nomazi”, că sunt resturi din populația veche a regiunii. I-am dat oarecare lămuriri și în această privință. Răspunsul lui a fost că pe el nu-l interesează etnicul și limba, ci „rasa” de care țin aceste elemente. A spus însă că toți acești oameni sunt iubitori de frumos și podoabe, doritori de învățătură și f[oarte] inteligenți. Limba greacă o învață în școală, ca pe o limbă străină.

Altfel, d-l. Vranoussi este născut în București, unde a crescut până la 12 ani, când a plecat la Paris. Familia lui a trăit și s-a îmbogățit în România, având în București mai multe rânduri de case. Astăzi au plecat toți în Grecia și au „lichidat” totul în România. El are ca la 35 ani și studiază mereu, pe banii lui taică-său.

25 aprilie 1940

Ernest îmi scrie că Gusti și-a adunat „școala” spre a-i aduce la cunoștință „pocăința” mea și, poate, „actul de închinare” pe care va fi crezut d-l Gusti că l-am făcut prin articolul din „Archiv f[ür] Anthropologie”. Amar se va înșela Gusti, cu toată „școala” lui de „elevi” credincioși, și amar se vor înșela și bunii mei prieteni Ernest și Nelu, care, toți, cred că eu am „atacat” pe Gusti pentru avantaje personale, iar acum îl „laud” pentru aceleași motive! D-l Gusti era obișnuit să aibă de-a face sau cu gazetari escroci, care-l înjurau pentru a-l stoarce de bani. sau [cu] „elevi” adulatori, care declarau genial tot ce „concepea” maestrul, pentru a ajunge, prin el, la situațiile dorite. Se va convinge d-l Gusti că, în cazul meu, nu are de-a face nici cu un escroc, nici cu un „elev”, ci cu un *adversar corect*, care-l critică cu părere de rău, dar din conștiința unei înalte datorii față de știința românească și cu înfruntarea oricăror interese personale, atunci când crede că a luat un drum greșit, primejdios și costisitor pentru stat, cum a fost cazul „echipelor regale” și a întregii „ridicări a satelor”, precum și a acelei furii de „monografiere” a tuturor satelor din România, și-i recunoaște toate meritele, pentru că are și din acestea, atunci când are prilejul s-o facă, în țară și cu atât mai mult în străinătate, unde nu e vorba de persoana autorului, ci de realizările științei românești.

Spunându-i astăzi lui Pichi de cele ce mi-a scris Ernest în legătură cu Gusti și articolul meu, i-am declarat, întristat, că nici un prieten ca Ernest nu înțelege punctul meu de vedere și sensul atitudinii mele față de Gusti, că nu mă voi sfii să-l „atac” din nou când voi fi silit să iau atitudine, în lucrările mele, atât față de ideile cât și față de opera lui.

Iar în ce-l privește pe Ernest, mă surprinde că el a putut interpreta gestul meu cu articolul din „Archiv...” ca o încercare de *captatio benevolentiae* la adresa lui Gusti și că aş urmări, deci, o apropiere de el sau cine știe ce interese personale, așa cum mă învinuia și Nelu odată, într-o scrisoare, când el știe bine, ca și Nelu, că l-am „atacat” pe Gusti atunci când nu aveam nici o situație și că nu prin atacuri se pot face situații – uzul curent e tocmai contrariu – și nici pentru răzbunare personală. Nu eu, ci Nelu dădea doctoratul la Gusti și avea să ocupe un post la institutul lui. Ernest, și nu eu, a pornit lupta împotriva lui Gusti pe temeieri personale, și așa pare că o înțelege și acum. Eu am ridicat glasul, pentru sau contra, din datoria de cercetător și de colaborator, de a-mi spune cuvântul într-o chestiune în care am dreptul să vorbesc, pentru că și eu am vărsat sudori pentru ea. Dacă alții s-au codit, din menajarea atâtor interese personale, eu n-am putut-o face, eu și

Ernest, cu deosebire că Ernest urmărea, cum se vede, o răzbunare personală, iar eu încercam să mă pun în slujba științei românești și a intereselor culturii noastre, pentru a atrage atenția asupra unei rătăcirii și a unor excrescențe bolnave. Și voi face-o și de aici înainte, în măsura în care mă vor ajuta puterile. Un cuvânt al Rânduiei nu trebuie să lipsească niciodată dintr-o cultură, și cu atât mai mult dintr-a noastră!

26 aprilie 1940

În legătură cu prof. Gusti, am și eu micile mele satisfacții răutăcioase: pentru postul ocupat de mine la Legație, stăruia și Octavian Neamțu, fostul secretar general al serviciului Social, sprijinit călduros și hotărât de d-l Gusti!

3 mai 1940

„Condiția civilizației satului este civilizația economică.

A introduce formele unei civilizații străine, fără să existe corelativul ei economic, e curat muncă zadarnică”.

M. Eminescu

Fără să cunosc părerea lui Eminescu, acesta a fost punctul de vedere în lumina căruia am criticat acțiunea lui Gusti de „ridicare a satelor”, având în fața mea exemplul viu al Amzărăștilor, care s-au putut „ridica” numai pentru că au ajuns prin muncă și împrejurări favorabile la o bunăstare economică. Când are cu ce, țăranul știe; sau, dacă nu știe, învață repede să trăiască bine, să-și dea copiii la carte etc., etc. Restul e... prostie sau escrocherie.

31 iulie 1940

Prietenul Octavian Neamțu și-a luat de curând ingrata sarcină de a pleda, în „Timpul”, propria cauză: reînființarea, de către actualul guvern, care se pretinde și se intitulează naționalist, a Serviciului Social, al cărui director sau secretar general a fost dânsul, sub cuvânt că această instituție este singura cale de ridicare a țăranimii, și anume, de *autoridicare*. Abilitatea d-lui Neamțu de a se folosi, în această pledoarie, de ceea ce va mai fi astăzi la noi prestigiul regelui, care ar fi preconizat această mascaradă culturală încă din 1920, nu pledează însă *în fața poporului* nici pentru cauză, nici pentru el personal, ci numai în fața regelui. Și *acesta* este, desigur, rezultatul pe care l-a scontat amicul d-lui Gusti prin articolul de care e vorba.

25 august 1940

Tulescu e foarte amărât că nu primește din partea ministerului nici un răspuns la „propunerile de activitate” pe care le-a înaintat. Vorbind la telefon cu cineva de la așa-numitul birou de coordonare a activității atașailor de presă, cu care ocazie s-a prezentat: „aici Tulescu, de la Berlin”, a cerut socoteală pentru ce nu se răspunde la adresele trimise ministerului. Nu știu ce va fi răspuns secretarul acestui birou, d-l Bodin, dar biroului însuși îi va fi greu să nu aprobe *programul admirabil* întocmit de Tulescu, care prevede, între alte numeroase puncte, și venirea la Berlin, în misiune culturală, pe lângă a câte *doi* literați, filosofi, istorici, și a *trei geografi*, și care propune cea mai frumoasă propagandă pe care țara noastră și-o poate dori în străinătate. Ca și când ai întreba: „Mănânci, calule, ovăz?”.

Ce poate răspunde ministerul la o asemenea întrebare? Ce vrea Tulescu să i se răspundă la un program de propuneri generale, culminând cu „trei geografi”? De altfel, vorbind despre modesta sa persoană, are grijă totdeauna să se numească „geograf și etnograf”. De câte ori a trebuit să-mi aduc aminte de marota lui Gusti: „noi, oamenii de știință...”, „noi, sociologii...”!

Primii pași de diplomat la Berlin ai noului nostru consilier de presă: confundă numerele de telefon ale ministrului Schwöbel cu al nu știu cărei cucoane, uită când, unde și de cine a fost invitat la masă, ajungând a primi mai multe invitații pentru aceeași oră din aceeași zi, pentru a se invita singur, după aceea, la una din persoane, la o altă oră etc. Azi a fost la noi, la masă, împreună cu Onișor. Mergând să dea un telefon, [acolo] unde avea să se ducă după amiază la cafea – nouă ne-a făcut cinstea să vină la masă –, a aruncat scrumul din țigară în 4–5 locuri prin casă. E permanent *distrat*, în panică de activitate, trece de la una la alta, nu urmărește niciodată o chestiune până la capăt. Nu știu ce-am câștigat trecând de la unul care n-a făcut nimic la unul care le face toate de-a-ndoaselea !

Christian și Dinu D. Amzăr

RAPORT DESPRE ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ, ÎN CADRUL ECHIPEI REGALE, ÎN COMUNA NĂPĂDENI, JUDEȚUL BĂLȚI

GHEORGHE C. LĂZĂRESCU

Când s-au anunțat satele în care aveau să se trimită echipe de studenți, am cercetat cu nerăbdare lista, ca să văd dacă nu s-a ales și unul din Basarabia, pentru că de mult doream să cunosc nemijlocit aceea ce cunoșteam doar din auzite: sufletul bun și caracterul plin de blândețe și de duiosie al basarabeanului.

Un alt coleg al meu de la Teologie fusese mai grabnic în alegere și îmi luase Năpădenii; rugat de mine, a optat pentru Goicea–Mare din Dolj.

Am plecat spre Basarabia cu smerenia energiei mele neexperimentate, dar mai ales cu entuziasmul cauzat de scopul înalt către care purcedeam. Misiune înaltă, dar și grea răspundere. Mă gândeam la parabola semănătorului. Aduna-voi însutire de rod dintr-o glie fertilă sau va muri sămânța

aruncată pe piatră și pe cale? Am plecat în Basarabia cu gândul curat de a duce doar ce port bun în sufletul meu și să mă dărui fraților din Răsăritul până mai ieri fără soare, ca un prinos neîntinat.

Prima dată ieșeam la o muncă trudnică și cu răspundere în ogorul lui Hristos și nu știu dacă, apucând coarnele plugului, n-am întors capul peste umăr și nu știu

dacă brazda trasă a fost așa cum doream: dreaptă. Simțeam cum pe umeri îmi apasă o dublă sarcină: răspunderea pe care o aveam pentru pașii mei și răspunderea avută pentru ceilalți șapte colegi din echipă. Duhul mării niciodată nu m-a bântuit. De aceea, când mi s-a dat în seamă această mică echipă din Basarabia, cu recomandarea de a o călăuzi către succes, m-am cutremurat de atâta răspundere. Mi-au venit atunci în minte cuvintele mângâietoare ale psalmistului: inima înfrântă și smerită, Dumnezeu nu o va urgisi. Cine-mi sunt tovarășii năvodari ai apelor necunoscute? Pe același drum la înapoiere, mrejele aruncate ne vor îndoii umerii sau vom recolta secetă și tristețe? Gânduri întrebătoare și multe bat în sufletele ce pornesc spre zări îngropate în mister. Am purces în Basarabia cu entuziasm, cu speranțe, dar precaut, cu teama de necunoscut. Acum, la înapoiere, mulțumirea mea se îngemănează cu amărăciunea că nu pot spune că am realizat și am lucrat în măsura și în felul cum îmi șopteam la ducere: voi lucra! voi realiza! Contactul cu realitatea nu dă numai satisfacții, ci adesea e dureros. Extremele se ating. Eu însă mi-am găsit locul între extreme. În ziua de 7 iulie, de pe o culme de deal mi-am văzut visul cu ochii: Năpădenii în care aveam să lucrez trei luni de zile. Sat mare, revărsat pe cinci văi. Viile se țin trâmbă pe coaste. Pe o colină mai înaltă, la marginea de Sud, se vede biserica. Domină întreg satul. Un sat cu o biserică atât de mare și de frumoasă nu e prea departe de cer. Biserica „Sf. Nicolae” din Năpădeni a fost clădită acum peste cincizeci de ani. Începută la 5 iulie 1879 și târnosită la 29 decembrie 1881. Aproape toate casele din Năpădeni sunt construite din „dulachi” (pământ armat cu paie). Biserica însă este lucrată din piatră și cărămidă și acoperită cu tablă de fier.

Privind-o de pe deal, simțeam cum curățenia pereților ei albi îmi odihnea o dată cu sufletul trudit și ochiul obosit.

Fără această podoabă de biserică nu știu dacă Năpădenii ar fi sat frumos.

În locul în care e azi Biserica „Sf. Nicolae” a fost o biserică veche de lemn, ce avea un turn de cărămidă, care a fost legat la biserica cea nouă. Cel ce a robotit pentru clădirea bisericii noi a fost preotul Justin Ignatovici. Aci, în această biserică, am fost înfățișați norodului, noi cei din echipă, în ziua de 8 iulie, de către d-l inspector general C.N. Ifrim. Părintele Nicolae Dardan, omul ager la minte, tăios la privire, plăcut la cuvânt și harnic la treabă, credinciosul păstor și adevăratul ocârmuitor al satului, meritosul și nediscutatul președinte al Căminului cultural „Ștefan Vodă” din Năpădeni, s-a rugat pentru noi și pentru izbânda lucrului nostru și ne-a rostit cuvânt de salutare, de îmbărbătare și de laudă. Alături de dânsul s-a rugat pentru noi părintele cu ochi de vultur moldovean, Ion Zamă, de la Cornova, din Orhei.

Mi-am găsit, ca student teolog, în părintele N. Dardan, cel mai prețios colaborator și mi-am picurat nou spor de curaj în sfiala și șovăirea mea. Am început lucrul.

În conformitate cu programul de activitate al echipelor regale studentești, prima lună am utilizat-o pentru cunoașterea satului din toate punctele de vedere. Eu scrutam îndeosebi aspectul și realitatea religioasă morală. Pentru o activitate

durată pe temelia de piatră a realităților locale și nu pe fugarul nisip al presupunerilor, satul trebuia cercetat. Întreaga echipă a făcut 60 de vizite colective pe la gospodării de diferite categorii, fie răzeși, fie țărani, în afară de alte vizite făcute individual sau în grupuri mai mici.

Peretele de Răsărit, ornat într-o bogăție de icoane, în fiecare casă, îmi dovedea că dreapta credință e puternică aici. În cele mai multe case, sub icoane, ard candelă. Sunt case care au câte un colț sau mic altar: cu icoane, cărți bisericești și candelă ce arde. Icoana Sf. Nicolae, hramul bisericii, e aproape nelipsită. Cărțile religioase nu sunt monedă moartă, ci material viu ce circulă, căci am găsit la mulți gospodari cărți cu conținut religios împrumutate spre a fi citite. Gustul pentru lectura religioasă e dezvoltat. Pe câte o mescoară odihnește o Biblie cu foi neumblate. Am găsit prin vii femei ce se repauzau citind cărți vechi, cu caractere chirilice. Nu există în sat nici atei, nici simulacre de atei, nici necredincioși, nici indiferenți. Problema vieții viitoare îi ține într-un fel de încordare. Îi interesează pe toți, iar pentru unii mai scrupuloși exercită o teamă permanentă. Din satul lor s-au desprins când și când pelerini îndrumându-se în hagialâc la muntele Athos și la Ierusalim. Bătrânul căpitan de mazili Tudorache Iovu deapănă liniștit, înfiorat, pioasele lui aduceri aminte de la locurile sfinte. Casa lui e casă de adevărat hagiou. Două tablouri mari dau casei aspect de bisericuță: vederea muntelui Athos și vederea generală a Ierusalimului. Pe peretele de Răsărit se vede un crucifix de fildeș sfințit chiar pe Sf. Mormânt și botezul Domnului sculptat pe lemn de măslin. Alături, două fotografii: patriarhul Ierusalimului și egumenul unei mănăstiri din Athos. Mai ales în trecut, gospodarii din acest sat țineau legătura cu călugării de la locurile sfinte prin scrisori. Mulți din sat au luat calea mănăstirii. Dacă sunt atât de refractari față de introducerea stilului nou, aceasta se datorește în mare măsură nu numai credinței lor conservatoare, ci și contactului cu mediul mănăstiresc. În 1926, agenți politici înșelători le-au promis revenirea la vechiul calendar și de atunci orice campanie pentru stilul nou în Năpădeni rămâne infructuoasă. În convorbirile legate cu dâșii în această chestiune, de multe ori nu găseam răspunsul de motivare pentru intransigența acestei atitudini – totuși convinși nu voiesc să se lase. Făgăduielile din ajunuri electorale, uitate o dată cu despuierea scrutinului, i-au făcut pe frații basarabeni bănuitori și temători de înșelare și în cele religioase. Și în chestia calendarului cred că există undeva profitori și înșelători. În sărbătorile pe stil nou, dacă timpul e frumos, muncesc, dacă nu e frumos, șed mai bine acasă decât să meargă la biserică. Chiar duminica vin la biserică puțini. Aflu că, înainte de introducerea noului calendar, biserica era neîncăpătoare pentru numărul mare de creștini ce veneau la slujbă. Conservatorismul puternic, contactul cu călugări din străinătate și din țară, mândria de mazil ce crede că nu prea are nimic de învățat de la alții îngreuiază munca de luminare în chestia calendarului. Sunt oameni blajini la cuvânt. N-am avut niciodată ocazia s-aud doi gospodari certându-se. Sunt puțini cei care înjură. Vorbesc cu scârbă de cei ce-și suduiesc soția și copiii. Când trec pe lângă troițele numeroase presărate pe la răspântiile satului și afară din sat se descoperă și-și fac semnul crucii. Troițele – răstignirile, cum le numesc ei – sunt

artistic lucrate. Crucifixul e săpat în relief, și de multe ori închis într-o cutie cu geam. Sunt însemnate pe cruce toate uneltele folosite la răstignire: piroanele, sulița, cleștele, ciocanul, cei 30 de arginți, scara pe care s-au suit răstignitorii.

Colaboratorul meu cel mai apropiat a fost preotul N. Dardan, parohul Bisericii „Sf. Nicolae” din Năpădeni, președinte al Căminului Cultural. E un om energic, care nu stă locului un moment. Poate totdeauna ceea ce voiește. Mic, brun, puțin adus de spate, veșnic gânditor și preocupat. Este preot în Năpădeni din 1932, când [a fost] transferat aici ca succesor al preotului Grigore Constantinescu, un mare luptător naționalist basarabean. Acesta a fost preot de la 1919 până în 1932.

Alți colaboratori: Teofilat Popa, învățător; Ilie Țurcanu, învățător; Teodor Iovu, agricultor; Ștefan Lazu, agricultor; Mihail Vălcu, agricultor.

Secția culturală morală a fost împărțită în subsecții.

1. Am căutat ca în fiecare sărbătoare întreaga echipă să participe la serviciul divin. În sărbătorile pe stil nou, în afară de noi în biserică se mai aflau doi, trei credincioși și corul descompletat. Corul e condus de cântărețul Victor Bocșa și e alcătuit din tineri și fete din sat ce cântă după auz. Simțul muzical e destul de dezvoltat aici. În executarea bucăților religioase, părțile respectă armonia. Le-am atras atenția numai asupra nuanțelor și asupra pronunției, căci ziceau: „Doamne, Doamne, meluiaste”, „troița ce di o ființă și nedispărțită” etc. Conducerea corului n-am putut s-o iau, deoarece am înțeles că acest gest ar fi fost interpretat de cântăreț, cor și sat ca o ofensă. Am avut ocazia să verific această constatare la serbarea de la 6 august, când corul pregătit de noi a refuzat să cânte pe scenă dacă nu e dirijat de Dl. Victor Bocșa. A trebuit să cedăm. M-am atașat de ei și am cântat adesea sub conducerea dirijorului lor. Într-un sat de mazili se face o greșeală greu de reparat atunci când nu se respectă susceptibilitățile. Totuși, în afară de concursul dat la corul bisericesc, am reușit, prin executarea la fiecare slujbă a unor bucăți religioase unisone scrise pe muzică veche bisericească, să stârnesc interes pentru acest fel de cântare, necunoscută aici din cauza muzicii corale. Am cântat pe diferite glasuri: *Heruvicul*, *Răspunsurile*, *Crezul*, *Acșionul* și *Tatăl nostru*. Am cântat și la unele slujbe ocazionale: parastase, nunți, etc.

2. Am reușit să întemeiez, cu concursul unor elemente tinere din sat, un cor cu caracter profan, cu care am pregătit bucățile: *Badea meu*, *La fântână*, de A. Bena. Am pregătit și bucăți cu caracter religios: *Somnul lui Iisus*, *Cruce sfântă părăsită* etc.

3. Cu învoirea preotului, am predicat în biserică, alegând următoarele teme: *a.* Datoria de a ne supune stăpânirii, căci este de la Dumnezeu; *b.* Datoria de a ne supune autorității bisericești; *c.* Temeinicia stilului nou; *d.* Repaosul duminical; *e.* Foloasele rugăciunii; *f.* Iubirea creștină; *g.* Însemnătatea Sfintei Liturghii. Am fost ascultat cu interes și în urmă mulți îmi ziceau: „mulțămim pentru cuvânt”. Când cineva predică în Biserica din Năpădeni, asistența se cufundă într-o tăcere desăvârșită și caută să nu-i scape nici un cuvânt. Nu se naște nici o șoaptă, nimeni nu mișcă, nimeni nu pleacă. Problema mântuirii îi preocupă mult de tot pe toți. Viața viitoare e pentru ei o realitate indiscutabilă.

4. Deși am fost informat că în sat sunt sectanți inochentiști, am constatat că nu sunt. Există doar câțiva săteni care duc la exces venerația ce o au pentru călugărul provocator de secte religioase, Inochentie, pe care l-au cunoscut cu ocazia pelerinajelor făcute la Balta, în Podolia. Acești săteni sunt: Andrei Racu, Andrei Borș, Gh. Cheptene, Gh. Coșcodan, Filip și Pelaghie Popa. Sunt oameni în vârstă. N-am descoperit că au adunări secrete. Sunt oameni pioși și vin la biserică. Copiii lor nu sunt inochentiști. Le lăcrimează ochii când vorbesc de „părintele Inochentie”. Au oarecare aversiune însă față de preoți, căci ei l-au făcut pe „părintelu” să sufere. Pelaghie Popa mi-a spus că preoții nu voiau să-i împărtășească înainte dacă nu pronunțau cuvintele: „Inochentie e dracul”.

5. Comandându-mi la Oastea Domnului, în Sibiu, cărți în valoare de 300 lei, le-am împrumutat pe la cititorii de lecturi creștine. Cei care îmi cer cărți de citit sunt îndeosebi tineri, în preajma vârstei de 20 ani.

6. În Năpădeni nu există monument pentru eroi. De aceea, am reușit să ridic o troiță de lemn de stejar în amintirea eroilor căzuți în războiul pentru întregirea neamului. Este înaltă de 3.5 m. și modelul este o combinație între Troița lui Mihai Viteazul de la Turda și un model de troiță din *Cartea misionarului*. Sculptura am executat-o eu, împreună cu Dl învățător director al școlii din Ghiliceni, Bulencea. Această sculptură a fost destul de migăloasă, așa că lucrul abia l-am scutit în ajunul zilei de 16 septembrie, când s-a făcut sfințirea. A fost așezată în centrul satului, la o răspântie. Serviciul sfințirii a fost oficiat în prezența d-lui inspector general C.N. Ifrim, de preotul N. Dardan și preotul I. Zamă. Cu acest prilej au vorbit: preotul N. Dardan, G. Lăzărescu, șeful echipei, și directorul școli, Ilie Țurcanu.

7. Familiile ce trăiesc în concubinaj, cunoscute și cercetate de mine sunt în număr de 21. Toți vor să se cunune, dar, dacă stau în această stare, o fac numai din cauza sărăciei. Cei mai mulți dintre soții ce trăiesc necununăți au mai fost căsătoriți și s-au despărțit fără divorț de soții anteriori. Femeia lui Dionisie Parțac mi-a spus: „copiii ne sunt goi și adesea mîncăm mămăliga nesărată, de unde să luăm bani pentru avocat, pentru că mi-i jele de copiii care vor rămâne după aceia pe drumuri.” Dau mai multă importanță căsătoriei religioase decât celei civile. Femeia lui Timotei Butnariu, deși cununată în primărie, din cauza lipsei unui certificat, preotul neputând oficia căsătoria religioasă, mi-a spus că ea nici nu se consideră căsătorită. Am reușit să cunun familiile: Niculae Purcel – cununăți civil și religios, Andrei Falagă – cununat civil și religios, Ștefan Jantean – cununat civil, Timotei Butnariu – cununat civil, Niculae Apostol – cununat civil, Chirică Preoteasa – cununat civil.

8. Am primit de la Fundație un număr de icoane, spre a le distribui celor ce n-au prin case icoane, însă în Năpădeni nu se găsește nici o casă fără icoană. La nuntă, nănașii obișnuiesc să dea tinerilor și câte o icoană cu un sfânt, mai adesea Sf. Niculae, ca hram al căsniciei.

Eu am împărțit 50 icoane la credincioșii ce se disting printr-o evlavie desăvârșită și care în același timp frecventează des biserica.

9. În ziua de 12 februarie 1933, preotul N. Dardan, ajutat de alți gospodari inimoși și iubitori ai obștii, am întemeiat în Năpădeni un sfat de împăciuire, condus

de Sfinția Sa. Acest sfat displăcut avocaților e numit, de sătenii din Năpădeni și de toți împričinații din sat și din comunele vecine ce vin aici după dreptate, „judecata fără bani”. Se ține în fiecare duminică după amiază. De cele mai multe ori, judecata făcută aici rămâne definitivă. Am asistat la procese de pământ, de moșteniri, destul de dificile. Cu tact și cu bun-simț se ajunge totdeauna la stabilirea adevărului. Am admirat îndeosebi dibăcia cu care preotul Dardan descurca lucrurile până la cele mai mici amănunte. De aceea, cuvântul Sfinției Sale e totdeauna cuvânt hotărâtor și definitiv.

Nu-mi pot stăvili o avalanșă de sentimente de admirație și de mulțumire, pentru concursul primit de mine și de întreaga echipă din partea părintelui Dardan. Nimeni din sat nu mi-a dat, într-o măsură egală cu dânsul, concursul. Cu fruntea gânditoare și cu vorba așezată, dar dură, pica adesea în mijlocul nostru și, când noi păream descurajați în fața dificultăților, Sfinția Sa, nu numai că ne îmbărbăta platonice, ci umăr la umăr cu noi lucra. Parcă îl văd: puțin adus de spate și totdeauna vorbind tare, cutreierând satul când alături cu teologul, când cu veterinarul, când cu agronomul. Parcă-l văd la autoritățile din Bălți: Camera Agricolă, Prefectura județului.

În greaua sarcină de șef al echipei – când în alte părți era secetă de cuvinte bune și de îmbărbătare, singur părintele Dardan, cu optimismul și cu inima sa larg înțeleghătoare, îmi dădea curaj și sfat.

De aceea, nu pot încheia raportul meu înainte de a ruga pe Dumnezeu, cu gura mea păcătoasă, să-i dea sănătate, căci chiar în ziua când am plecat s-a îmbolnăvit.

Alături de asemenea oameni deschiși la suflet, care spun totul pe față, alături de asemenea păstori model este plăcută orice trudă.

Alături de asemenea oameni uiți amărăciunile pe care ți le varsă în suflet și alții, căci și din aceia există, care stau la antipodul cel rău și care au înțelegerea întunecată de un egoism îngust.

JURNAL (FRAGMENTE)

GHEORGHE LĂZĂRESCU

7 Iulie 1934

La ora 10, echipa studențească trimisă în comuna Năpădeni, județul Bălți, însoțită de dl inspector general C. Ifrim, sosește în gara Perival, la 25 km depărtare de Năpădeni. Pe un drum obositor, desfundat și plin de glod, cele două căruțe cu bagajele echipei și cele trei trăsuri de pasageri pornesc spre Năpădeni.

Se face o mică întrerupere de cale în târgul Cornești, unde suntem întâmpinați de primarul comunei Cornești.

La intrarea în Năpădeni, întâlnim primul indiciu al dragostei cu care ne primesc răzeșii din Năpădeni: între ghirlande de frunze și flori citim – mărturii ale devotamentului și ospitalității – cuvintele: „Bine ați venit!”; „Trăiască Majestatea Sa Regele Carol II”. Alături, un pui de răzeș de 5–6 ani ne aruncă buchete de flori. Tot satul e în haină de sărbătoare.

La școală, unde tragem, suntem întâmpinați de frunțași din sat. Figura preotului Nicolae Dardan și a directorului școli, dl Ilie Țurcanu, ne captivează. Sunt luptători vechi și plini de experiență în serviciul operei de culturalizare, moralizare și înfăptuiri de folos obștesc în Năpădeni. Preotul Dardan este președinte al Căminului Cultural „Ștefan cel Mare”, iar dl Ilie Țurcanu, secretar al comitetului de acțiune.

Ni se servește masa pentru amiază la școală. Bună dispoziție, cordialitate și multă sinceritate. Avem puțința să constatăm în părintele Dardan și dl Țurcanu două energii care ne vor fi de mare folos. Cuvinte frumoase de „bun venit” și „bun găsit” închină dl inspector general C. Ifrim, pr. Dardan, dl Ilie Țurcanu, pr. Gh. Neaga din Condrățești, dl Teofilact Popa – învățător vechi –, iar din partea studenților vorbesc: Lăzărescu C. Gheorghe și Pavel Ungureanu. Extrem de mișcat sufletește, dl Țurcanu vorbește emoționant despre necesitatea curățeniei sufletești integrale. Orice abdicare de la această conduită înstrăinează de la scopurile superioare.

La ora 6 p.m., este convocat Sfatul Căminului Cultural Ștefan cel Mare. Pentru desfășurarea ordonată a muncii, Dl inspector general C. Ifrim alcătuiește, prin oferirea benevolă și după preferință a sătenilor din Sfat, echipele de acțiune pe secțiuni (secțiunea sanitară, secțiunea muncii, secțiunea culturală–morală),

compuse din studenți și săteni din Sfatul Cultural. Din secțiunea sanitară face parte d-șoara Marceva Elena, anul VI Medicină umană; din secțiunea muncii fac parte d-nii Păpușoi Timotei și Puțeanu Gheorghe, Agronomie, anul IV, și Lințoiu Pavel, Drept, anul III; din secțiunea culturală-morală fac parte d-nii Lăzărescu C. Gheorghe, absolvent de Teologie, Dogaru Dumitru, Filozofie, anul II, Ungureanu Pavel, Filosofie, anul IV, și Flocosu Anastasie, Litere, anul IV.

La apelul făcut de dl C. Ifrim, sătenii se oferă să găzduiască pe studenți, și astfel fiecare din noi e repartizat la câte un sătean.

Duminică, 8 iulie 1934

Biserica este neîncăpătoare pentru numărul de credincioși ce asistă la serviciul divin. Echipa studenților asistă la slujbă în frunte cu dl C. Ifrim și dl revizor școlar Necula.

După Sf. Liturghie, Pr. Dardan și bătrânul preot Ion Zamă de la Cornova oficiază *Te Deum*-ul.

Dl C. Ifrim ține o însuflețită cuvântare, prezentând credincioșilor echipa. Tot în acest sens vorbește părintele N. Dardan.

După slujbă, echipa se fotografiază în mijlocul credincioșilor în curtea bisericii și împreună cu Sfatul Căminului la școală.

La masa de amiază, în mijlocul studenților se află și Dl revizor școlar Necula.

La ora cinci, studenții, în grup, vizitează casa părintelui Nicolae Dardan, de unde, întovărășiți de alți tineri intelectuali din Năpădeni, pornesc să vadă satul Cornova din județul Orhei. Sunt vizitate cele două biserici: veche și nouă, căminul cultural ce se construiește din inițiativa Seminarului de Sociologie din București, gospodăria model a preotului Ion Zamă. Diaconul Mihailovici ne servește de călăuză, arătându-ne cărțile de slujbă, odăjdiile și icoanele vechi și interesante din biserică.

Revenim la Năpădeni împreună cu dl Ifrim, părintele Dardan, dl revizor Necula și dl Țurcanu.

La masa de seară, împreună cu dl C. Ifrim și cu dl Necula, discutăm asupra programului. Dl inspector Ifrim ne vorbește despre mazili.

La ora 10 seara avem, între noi, o consfătuire asupra organizării popotei [...].

Joi, 12 iulie 1934

Lumea nu merge la lucru, căci serbează pe sf. Petru și Pavel st[il]. v[echi].

Din dealul morilor – care altădată era plin de mori de vânt, dintre care doar una mai supraviețuiește, privim Năpădenii așezați pe cinci văi. Coborâm prin via domnului Victor Bogșa – cântăreț – și la sfadă cu soția lui și a fratelui său, Gheorghe Bogșa, aflăm multe amănunte din viața răzeșilor și a mazelilor. Ei nu se amestecă nicidecum cu țărani. La petreceri, aceștia nu sunt primiți între răzeși. În biserică șed lângă ușa. Mazilii sunt mândri. Ei n-acoperă casele cu paie pentru că

nu-i moda. Un mazel a luat o fată de țăran și așa „o fost de-o posnă și de-o ponegreală!”. Un mazel, văzând o pisică de țăran din curtea sa, a izgonit-o zicând: „câț, țăran, acasă!”.

Năpădenii sunt mândri. „Era de-o mirare mare cum de s-au dus în 1932 studenții la Cornova, căci acolo nu sunt decât vreo trei mazili!”

Țăranii se deosebesc de mazili chiar după „mărs”. Nici un țăran din sat nu-i învățat [...].

Marti, 17 iulie

Ploaia și drumul plin de glod ne pun în imposibilitate de a putea merge de dimineață în sat. Folosim timpul consultând în comun lucrarea: *Teoria monografiei sociologice* de Traian Herseni. Stabilim în mod general câteva direcții spre care trebuie să se îndrume cercetarea noastră pentru colectarea materialului monografic.

Se amână pentru câteva zile plecarea în satul Hârcești a unei delegații formate din dl Pavel Lintoiu și mai mulți săteni la carierele de piatră, de unde s-ar putea procura materialul pietros necesar reparării și construirii podurilor. Sătenii din Năpădeni angajaseră la Hârcești piatră pentru un pod, dar, nefiind ridicată la timp, s-a vândut.

Studenții agronomi continuă depozitarea de trântori și larve de trântori în stupina domnului învățator Grigore Cujbă. Vizitează pe lucrătorii ce se află prin vii. Via locuitorului Ioan V. Grosu, cu care șed de vorbă, e un model de îngrijire. La Ioan Dumitru Popa se remarcă temeinicia privitoare la cultura viței de vie [...].

Dl Anatol Erhan, membru în echipă ca delegat de la O.N.E.F., termină amenajarea terenului pentru *voley-ball* în curtea școlii, îngroapă stâlpii și întinde plasa. Studenții și un grup de tineri conduși de îndrumările date de dl Erhan fac antrenament. Dl Erhan instalează ad-hoc și un duș lângă școală.

După o discuție asupra metodei de cercetare a satului, se decide împărțirea sa în patru sectoare ce urmează a fi cercetate zilnic de câte un grup de doi studenți. Domnișoara medicinistă și domnișoara maestră vor merge în fiecare zi alături de câte un asemenea grup. Pentru împărțirea în sectoare a satului, merg în dealul morilor, de unde se poate cuprinde cu vederea aproape în întregime satul: șeful echipei, alți patru studenți și dl director al școlii primare, Ilie Țurcanu. Împărțirea se face precum urmează:

sectorul I: partea de vest a satului, de la margine până la drumul ce brăzdează satul, trecând pe lângă biserică;

sectorul II: de la drumul bisericii până la gospodarul Ștefan Lazu.

sectorul III: de la Ștefan Lazu până la N. Mustată;

sectorul IV: restul satului, de la N. Mustată până la margine.

Pentru consultații medicale au venit 57 bolnavi.

Dl Dumitru Dogaru, student anul III la Litere și Filosofie, ia contact cu un grup de tineri, în vederea programului teatral de la 5 august [...].

Joi, 19 iulie

[...] La ora 12, vine în inspecție dl inspector general C. Ifrim, întovărașit de dl inginer agronom detașat la echipa din Năpădeni, Grigore Pârlea.

La ora 5²⁰, dl inspector general întrunește pe membrii echipei într-o ședință și fiecare student dă un raport asupra celor ce a reușit să realizeze.

Dl inspector ne arată că vizitarea pe sectoare, hotărâtă de noi în ziua de 17 iulie, nu e practică. E mai bine ca fiecare să se intereseze de locurile unde poate merge singur să culeagă informațiile și materialul util specialității respective. Studenții Ungureanu Pavel și Dogaru Dumitru se obligă să culeagă datele statistice necesare. Dl director Ilie Țurcanu promite că va merge cu aceștia în fiecare gospodărie în acest scop [...].

În ziua de 5 august va avea loc o serbare, organizată cu elemente din sat de membrii echipei. Se va căuta să se ridice până la 6 august troița pentru memoria eroilor.

Vineri, 20 iulie

Deși e sf. Ilie, satul n-are aspect de sărbătoare. Mulți săteni pleacă la lucru, căci nu serbează pe stilul nou. În afară de echipă, ce asistă la slujbă împreună cu dl inspector general, în biserică nu se află decât vreo șapte localnici. Chiar corul bisericesc este descompletat. Asupra acestui stil, din convorbirea cu unii săteni înțelegători, s-au putut auzi expresii ca aceasta: „tot cei mari strică, deoarece mai toți primiseră calendarul îndreptat, dar au venit ei cu politica lor și au smintit pe oameni, îndemnându-i să revină la credința strămoșilor, și că ei venind la putere vor readuce vechiul calendar”.

Se oficiază și un parastas pentru șapte ani de la moartea regelui Ferdinand I [...].

Vineri, 27 iulie

În zori, Lăzărescu Gh., Lințoiu Pavel – ce fac parte din delegația ce trebuie să meargă la autoritățile din Bălți, pornesc împreună cu învățătorul Ilie Țurcanu.

Oamenii din Năpădeni nu prea au obiceiul de a se ține de cuvânt. Birjarul angajat de cu seara să vină la ora 2 nu vine, iar la ora 5, când mergem noi la dânsul, spune că s-a răzgândit și nu mai merge.

Drumul către Bălți este foarte rău până-n târgul evreiesc Valea lui Vlad, iar de aici până-n Bălți e ceva mai bun.

Orașul Bălți are puține plantații. Mahalalele sunt îngropate în noroi și mizerie.

Mergem la dl prefect Catelli, unde întâlnim și pe pr. Dardan.

Hotărâm să avem o convorbire cu domnia-sa la ora 5 p.m. Dl prefect este absolvent al Școlii de agricultură din Cocărezeni.

Este puțin înțelegător al rostului șederii noastre în Năpădeni. La început credea că am venit la aer sau că am venit să ne plimbăm și să petrecem. La Năpădeni nu poate da nimic, pentru că nu sunt bani. N-ar fi bani, dar nu e nici bunăvoință.

Școala primară din Năpădeni nu trebuie terminată – spune domnia-sa –, ca să vadă cei ce ne vor vizita cât sunt de îndărătnici locuitorii din Năpădeni. Și apoi, dacă până acum nu s-a terminat, aceasta numai din cauza „țărăniștilor”.

Când îi spunem dorința noastră de a încerca într-adevăr transformarea exterioară și interioară a satului, ne sfătuieste să ne vedem de treabă și să nu ne luăm după discursuri politice.

Presară multă ironie în vorbă, atunci când îi punem în față problema aprovizionării satului Năpădeni cu apă bună de băut.

Mergem și la Camera de agricultură, unde aflăm că ni s-au dat câteva varietăți de semințe pentru secția agricolă din muzeul Căminului cultural, precum și material de propagandă.

În Năpădeni, dl Gh. Puțeanu – student agronom – asistă la grăparea terenului demonstrativ.

Se face o vizită la primăria din comună, pentru culegerea unor date statistice. Primăria e o șandramă ce impresionează rău pe cel ce-o vede [...].

Martți, 31 iulie

La ora 5 dimineata, întreaga echipă iese cu târnăcoape și hârlețe la lucru. Se sapă o porțiune de șanț și se repară drumul, în dreptul șanțului săpat, cu pământul scos din șanț. Sătenii ce trec de dimineață spre câmp urează studenților: „bun lucru” și „Doamne ajută”. Când am hotărât acest lucru, au fost și păreri ce se îndoiau asupra eficacității acestui gest. Nu cunoaștem toate interpretările ce s-au dat gestului nostru, totuși, am constatat că satul a rămas surprins văzând pe studenți muncind. Săparea șanțurilor este o muncă pe care răzeșii o socotesc puțin onorabilă. Acest gest, oarecum jenant pentru ei, le stârnește ambiții de-a face singuri ceea ce s-au apucat să facă studenții.

„Apăi, n-o să vă lăsăm noi pe D-voastră să ne lucrați – studenți de la București – șanțurile și drumurile”, a spus seara, către un student, săteanul Teodor Leva.

Șeful echipei, împreună cu pr. N. Dardan, pornesc pentru căutarea lemnului de troiță. Trebuie un lemn tăiat de cel puțin un an. La stat nu se găsește decât unul singur, care este însă arvunit de un sătean de la Condrătești. Brigadierul silvic e plecat din sat pentru mai multe zile. La Mănăstirea Hârjanca, la 12 km. de Năpădeni, se găsesc niște lemne de stejar, dar sunt tăiate prea scurt. Casierul și secretarul mănăstirii – doi bătrâni călugări, extrem de ospitalieri – ne roagă să venim în altă zi, când va fi la mănăstire și starețul, care era plecat pe la Chișinău,

căci numai el ne poate vinde lemnul. Își exprimă, de asemenea dorința de a se face de către întreaga echipă o vizită la această mănăstire.

Plecând de la această mănăstire, găsim un lemn pentru troiță lung de 5 1/2m la un sătean din comuna Mândra jud. Lăpușna, și-l cumpărăm. Seara este adus cu o căruță la Năpădeni și sunt tocmiți meșterii care au să-l lucreze.

Echipa monografică vizitează azi 22 familii. Locuitorul Dumitru Stratan are gospodărie bună. Vasile Diomid Falagă spune că plătește chirie pentru războiul de țesut 100 lei. Dacă ar face un război de țesut propriu, l-ar costa 50 lei. Întrebat de ce nu-și face mai bine un război pe care să-l aibă mai mult timp și care costă mai puțin decât chiria plătită la un război strein, nu poate da nici o justificare.

Sătenii din cartierul cercetat azi sunt mai simpli, neavând mândria celor așezați în centrul satului. Mulți nu sunt răzeși, ci țărani. Sunt apăsători de sărăcie și e o întrebare la care se poate răspunde greu: „cu ce trăiesc acești oameni?”

La copiii ce au învățat școală românească după război se observă această influență. Sunt mai vioi, au mai puțină rezervă față de studenți, prin casele lor sunt cărți românești și semne de patriotism prin casă. Printre ceilalți sunt [unii care] cred că suntem de altă națiune. E un localism și o lipsă de conștiință națională destul de curiosă. S-ar putea spune că au doar o conștiință de clasă. Își dau seama că nu sunt la fel cu rușii, dar pentru noi, cei de dincolo de Prut, n-au nici o bucurie că suntem din același neam. Dacă vorbim aceeași limbă, nici nu-i surprinde, dar nici nu-i bucură.

Cei care sunt mai umblați și-au schimbat mentalitatea. Unul care a fost multă vreme prin Odobești, într-un mediu de meseriași, are păreri de stânga. O fată care a stat mai mult timp în Regat – deși răzeșită – își bate joc de pretențiile consătenilor săi: „o dată ce trăiesc la sat, toți sunt țărani” [...].

Sâmbătă, 4 august

Dis-de-dimineată, echipa studentească iese întovărășită de aproape 300 de săteni să repare drumurile. La ora 12 sosește în inspecție dl inspector general C. Ifrim și e primit printr-o frumoasă manifestație făcută de săpătorii de șanțuri. A fost o zi de entuziasm și de înfrățire. S-a vorbit de la suflet la suflet și s-au vărsat lacrimi. În acest sat, studentul săpător de șanțuri surprinde, stârnește admirație, mișcă și înduioșează inimile până la lacrimi.

Sătenii sunt organizați pe echipe de lucru, conduse de câte un fruntaș din sânul lor. Se adâncesc șanțuri și se repară drumuri pe o întindere de trei kilometri. În timpul lucrului, locuitorul Mihail Iovu oferă celor aproape 300 muncitori o gustare.

Pe o margine de șanț proaspăt săpat, acest locuitor, cu ochii înecați de lacrimi de bucurie, se face ecoul spontan al emoției ce gălgâie în sufletul tuturor. După lucru, echipele se încolonează în grupe de câte patru și parcurg drumul până la școală – unde e instalată echipa, intonând cântece însuflețite și strigând: „trăiască Măria Sa Regele Carol al II-lea”.

La școală le iese în întâmpinare dl inspector general de la Fundația Regală Culturală „Principele Carol”, venit în vizită la echipă, și este îndelung ovaționat [...].

Sâmbătă, 18 august

[...] Cu aparatul dat echipei, se fotografiază Biserica din Năpădeni din două părți.

De asemenea, sunt fotografiați, la primărie, șase hoți din sat, prinși cu diferite furturi.

D-l. aviator Lazu, fiu al acestui sat, promite că va da echipei o vedere generală a satului, luată din avion [...].

Mărti, 21 august

[...] Este fotografiată maestra de gospodărie cu gospodinele și fetele din sat ce urmează cursurile zilnice ținute de Domnia-sa, în timpul unei lecțiuni practice.

Cercetez mai multe troițe care au nevoie de reparație și îngrijire. Hotărăsc să iau contact cu ctitorii lor.

Până atunci, în ziua când vom ieși din nou la reparatul drumurilor și șanțurilor, vom curăța și buruienile și glodul din jurul acestor troițe, urmând ca reparațiile ce necesită cheltuieli mai mari să se facă la îndemnul venit din partea noastră de către ctitorii acestor troițe.

ȘCOALA GUSTI: PERENITATEA UNEI PARADIGME

ILIE BĂDESCU

Cronologia Școlii sociologice a lui D. Gusti. Supraviețuitorii. În 1948, „ultima serie de elevi ai lui D. Gusti și H.H. Stahl” termină sociologia, iar „în toamna aceluiași an sociologia era interzisă” (P.H. Stahl, *Oameni și sate de pe Valea Moldovei*, Paideia, 2004, p. 7). Școala sociologică a lui D. Gusti se născuse o dată cu deplinătatea statului național, în pragul Marii Uniri, la Iași, prin coparticiparea a doi mari exponenți ai științelor societății: un istoric, Vasile Pârvan, și un economist, Virgil Madgearu. Școala, a cărei dată de naștere a fost aceeași cu data de naștere a statului național întregit, era, iată, suprimată o dată cu anihilarea sensului național al statului român, la 1948, ca o primă consecință a instalării regimului de ocupație și dominație sovietică.

Etosul școlii înregistrează un zvâcnet în 1953, prin tentativa unor personalități din ultima serie de elevi ai Școlii – P.H. Stahl, Florea Stănculescu și Adrian Gheorghiu – de a publica seria de 16 volume asupra ansamblului arhitecturii țărănești: „ar fi fost cea mai completă prezentare a unei arhitecturi țărănești europene. Ne-a oprit, însă, după 5 volume, «comitetul central», care considera că volumele cuprind «prea multe cocioabe și prea multe cruci»” (*Ibidem*). Reprezentanți de seamă ai Școlii Gusti, precum Mircea Vulcănescu, A. Golopenția și Traian Herseni, fuseseră aruncați în temniță. Alți exponenți ai Școlii au fost supuși interdicției ori, ca P.H. Stahl, împinși într-un exil fără speranțe. Toate erau spre anihilarea unei școli sociologice de vizibilitate mondială. Dacă luăm ca reper începutul campaniilor monografice prin ancheta monografică de la Goicea Mare, din 1925, atunci putem socoti durata de viață a acestei mari școli de sociologie la **23 de ani**. La vremea aceea mai toți elevii școlii aveau între 25 și 40 de ani. Dacă socotim longevitatea unei școli după vârsta celor care o compun, putem spune că școala ar fi trăit, în chip firesc și în totalitatea ei, cel puțin până prin anii '80. Cu toate împotrivirile vremurilor, Școala Gusti n-a murit atunci, în anii '50, ci a supraviețuit prin resurecțiile postbelice târzii care au trecut-o peste pragul generației sale.

Noutatea Școlii sociologice de la București. Acum, când facem o evaluare a activității uneia dintre cele mai mari școli științifice din România, cu o durată de viață de 30 de ani dacă o socotim de la momentul de înființare a Asociației pentru

studiu și reformă socială (1918) și până la data desființării oficiale a învățământului sociologic (1948), trebuie să ne întrebăm ce anume definește această extraordinară mișcare a spiritului științific drept o școală și încă una care a primit botezul la București, poate chiar la Goicea Mare, la Nereju, la Drăguș sau Șanț? Într-o prelegere ținută de Gusti întâi în Franța și apoi în câteva universități din SUA, la Chicago, Harvard, Wisconsin, Yale, cu titlul „An Approach to the Study of Social Reality”, în 1946/1947, Gusti înțelegea să caracterizeze școala sociologică de la București prin următoarele elemente definitorii: **1.** sociolog monografist; **2.** a cerceta realitatea socială ca realitate compusă din cadre și manifestări sociale; **3.** a admite principiul întâietății unităților sociale („societatea ca atare nu e nicăieri de găsit; ea apare sub forma unor societăți bine definite – unități sociale – familii, sate, orașe, regiuni, state, națiuni” – Gusti, t. III, 431); **4.** adoptarea unei metode adecvate de acces la cunoașterea unităților sociale, anume metoda monografică; **5.** a admite că agentul cunoașterii nu este însul izolat, intelectualul de cabinet, ci echipa multidisciplinară, iar locul cercetării nu este biblioteca, ci studiul de teren; **6.** studiul realității sociale trebuie continuat printr-o muncă social-culturală în căminele culturale, în casele de cultură și în școlile țărănești; **7.** ținta întregii activități de cercetare este constituirea unei sociologii a națiunii. Ca o ilustrare a pragului atins de echipele monografice pe un atare ax, Gusti le prezintă studenților americani o statistică a cercetărilor de până atunci: 626 sate, orașe și regiuni, organizarea a 5 000 de case culturale, și a peste 500 de școli țărănești. Scopul cercetării, subliniază Gusti, este cuprinderea întregului: „toate satele, orașele, și regiunile țării”, ceea ce va conduce în final la o sociologie a națiunii. **8.** în fine, un alt element definitoriu al școlii este Legea serviciului social, dată în 1939; ea a dăinuit un an; **9.** un nou tineret universitar, „pregătit pentru o muncă constructivă, în acord cu un plan flexibil, bazat pe studiul direct al realității sociale și introducerea unui serviciu social obligatoriu pentru toți absolvenții din învățământul superior”, ca cea mai teribilă școală de energetism național; **10.** elemente importante ale școlii Gusti sunt, în fine, institutele sociale: ISR, IS al Moldovei, al Transilvaniei, IS Banat etc.); „Arhiva pentru știință și reformă socială ca tip de publicație cu o rubrică permanentă: Arhiva monografică”; **11.** Muzeul satului ca „metodă eficace de a face comparare între sat și oraș” ... adunând case din 30 de sate românești, reprezentative pentru toate regiunile țării; **12.** satul model sau satul nou, în genul celui ridicat de echipe la Dioști, jud. Romanați; **13.** filmul sociologic. La acestea se cuvin adăugate cele pe care Gusti nu le menționează: atlasul social, enciclopedia socială, etnomuzicologia.

Perenitatea unei paradigme. Putem pune, iată, câteva concluzii referitoare la paradigma acestei extraordinare școli. Școala Gusti a fost, de regulă, înțeleasă simplificator, ca o școală a monografiilor sătești. Însă nu aceasta dă marca de originalitate a Școlii, mai ales că metoda monografică se leagă de prestigiul unei alte școli de sociologie, Școala lui F. Le Play, care a fost memorată tocmai ca întâia „școală monografică” europeană. Originalitatea paradigmei Școlii Gusti constă în

cu totul altceva: este prima școală de sociologie care a creat o metodologie a cercetării comparativ-progresive a *unităților sociale*, de la familie și sat ca *unități sociale*, la *comunitățile suprasătești* și de la acestea la *societățile naționale* și la *unitățile internaționale* create, constituite din grupări de națiuni în genul Ligii Națiunilor, ori al celor atestate de etnosociologia balcanică a lui Paul H. Stahl, de la care se poate face saltul la știința acelei unități sociale numită umanitate.

Metoda este aceea a unui *integrism sociologic progresiv* și procedeele folosite pentru a integra aceste *membra-dissecta* care sunt cunoștințele disparate despre unitățile sociale sunt: *monografia unităților sociale*, *metoda studiilor regionale*, *enciclopedia socială și etnopolitică*, *filmul sociologic*, *expoziția sociologică* (adică organizată după o concepție sociologică) și *muzeul sociologic* în genul „Muzeului satului”.

Aceste metode dau strălucire și atestare pentru ceea ce credem că s-ar putea denumi paradigma integrismului sociologic, care și conferă nota de originalitate a acestei școli extraordinare la scară mondială.

Paradigma își vedește trăinicia prin continuatori. Or, metodele dezvoltate de comunitatea disciplinară a gustienilor au fost perpetuate în și prin cercetări ca cele inițiate la Sibiu, finalizate prin crearea primului Muzeu al civilizației instrumentarului tradițional românesc, ori prin cercetările noastre de la ISAR, în cadrul unui proiect de Enciclopedie etnopolitică a românilor în secolul XX, din care am și realizat în colaborare cu Valentina Roșca și Radu Baltasiu volumul I dedicat Basarabiei. În aceeași linie de continuitate se înscrie proiectul ISAR al unei *enciclopedii sociologice dedicată lumii rurale*, din care am realizat *Atlasul sociologic rural* (primul volum) și *Dicționarul sociologic rural*, menit să devină primul volum din seria Enciclopediei rurale. *Arhiva pentru știință și reformă socială*, concepută de Gusti ca un fel de *bancă de date a reformei*, a fost relansată prin cea dintâi *arhivă de date și studii rurale sistematice* pe care ISAR a reușit s-o realizeze în colaborare cu INS.

Cronologia metodelor. Filmul sociologic, muzeul sociologic, monografiile sociologice. Pentru o mai lămurită înțelegere a energetismului acestei școli vom face o scurtă cronologie a metodologiei cercetărilor desfășurate de către echipele regale. Spectacolul metodelor nu e mai prejos de cel al teoriilor. Să începem cu *filmul sociologic*. Acesta a fost utilizat de foarte timpuriu între metodele echipierilor, ceea ce arată energia și inventivitatea de excepție a acestei școli. Dacă la 1925 încep campaniile monografice, deja la 1929 se face primul film sociologic la Drăguș, în 1931 la Cornova, în 1936 la Șanț. Dacă primele două au fost mute, cel din Șanț a avut deja bandă sonoră cu muzică din colecția de etnomuzicologie a lui Constantin Brăiloiu. În 1936 a mai fost realizat un film pentru Muzeul Satului, în 1937 un altul, de Stahl și Brăiloiu, iar în 1939 un film după un scenariu al lui Golopenția, fără a-l mai menționa pe cel realizat la Rudăria și Prigor (cf. asupra acestor informații, notele lui O. Neamțu și O. Bădina, la D. Gusti, *Opere*, vol I. Editura Academiei, 1968,

p. 534). Încă în 1934, Gusti își expusese proiectul realizării unei „sociologii românești filmate” și a unui „muzeu sociologic al României”.

La rândul său, *muzeul sociologic* este și el o tehnică mereu utilizată, începând din 1928, cu primul „muzeu din Fundul Moldovei”. Tot atunci, Mac Constantinescu și H.H. Stahl organizează primul muzeu public sociologic în sala Seminarului de sociologie cu materiale de la Nereju, Putna, Fundu Moldovei (exponatele vor fi folosite și la Expoziția Internațională de la Barcelona). În sala Seminarului se amenajează „Odaia drăgușană” cu piese din satul Drăguș. În 1936 se crează Muzeul Satului, în 1937 și 1939 sunt expozițiile de la Paris și New York, iar pavilioanele românești sunt bazate toate pe concepția Școlii Gusti (pentru informații: *ibidem*). O mențiune se cuvine făcută pentru metoda aerofotogramelor, procedeu folosit la Drăguș în 1929 și la Cornova în 1931.

Monografiile au urmat cam această succesiune: 1925 la Goicea Mare, 1926 la Rușețu, 1927 Nereju, 1928 la Fundu Moldovei, Perioada 1934–1938 înregistrează culminația campaniilor monografice ale echipelor studențești. Între autorii monografiei Nereju îi regăsim alături de vechii monografiști și pe cei recrutați dintre studenți, pe Fl. Florescu, G. Serafim, Ion Filip etc. În 1926, Ion Setlacec elaborează proiectul monografiilor industriale, astfel încât între 1925–1953 atenția lui Gusti va cuprinde și orașele, inaugurând o direcție nouă în sociologie, sociologia problemelor sociale. Iată, ilustrativ, doar câteva titluri: *Veturia Manuilă: Pauperismul și criza familială într-un cartier mărginaș al Bucureștiului*; Ștefan Popescu: *Măturătorii capitalei*, Victor Tufescu: *Un oraș în declin: Botoșanii* etc. Este evident că toate cercetările de acest gen sunt centrate pe o problemă socială pivot pentru un sat, un cartier, o regiune, un oraș, un segment al populației etc.

Școala sociologică gustiană avea o alcătuire multiaxială. Axul central al școlii a fost dat de **studiile rurale**, dar școala i-a avut ca elevi pe Mircea Vulcănescu, deopotrivă filosof creștin și sociolog rural, pe Anton Golopenția și Sabin Manuilă, întemeietorii etnopoliticii românești, pe Ion Ionică și Traian Herseni, sociologi rurali dar și mari antropologi, de care se leagă paleoetnografia, ontologia regională și metoda analizei structurale („comparatismul progresiv”, cum îl numea Ion Ionică), pe Constantin Brăiloiu, întemeietorul etnomuzicologiei, pe care o anunță ca pe o invenție proprie H. Garfinkel circa 40 de ani mai târziu. Și exemplele ar putea continua. Însuși Gusti s-a ilustrat prin studii dedicate păcii și războiului, relațiilor internaționale (se numără printre cei mai reprezentativi exponenți ai acestei științe noi), iar prin H.H. Stahl și Paul H. Stahl este inaugurat un nou comparatism prin care vor renaște și studiile de etnosociologia „sud-estului european”, a celei de-a treia Europe, pe care a cercetat-o ca atare N. Iorga, dar și Maria Ghimbutas.

Axul Școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti l-au constituit **studiile rurale**. Etapizarea pe care Emanuil Bucuța o propune pentru activitatea instituționalizată a Școlii, de la inițiativa **Arhivei** și până la 1934 este în mare măsură aplicabilă și evoluției studiilor rurale. După perioada „eroică” și cea organizatorică (1913–1921;

1921–1924), urmează perioada marilor afirmări, pe care am putea-o numi „creatoare”. Ea începe cu ancheta de teren de la Goicea Mare (1925), continuă cu cea de la Fundul Moldovei din 1928 și atinge pragul de sus prin anii 1933–1934, când accentul se deplasează spre anchetele regionale (o perioadă de înflorire) și o fază culminantă sau de platou până prin anii 1938–1940. După acest moment avem, cum ar spune D. Gusti, și primele semne „de agonie a Institutului Social Român”, urmată de faza a VI-a, a „dizolvării”, și desigur o fază a VII-a. Este drept că studiul de tip monografic se prelungește prin Institutele regionale până în 1938, 1939, când ISBC publică *Ancheta monografică în comuna Belinț* (jud. Severin) și *Monografia comunei Sârbova* (jud. Timiș).

Studiile de la Fundul Moldovei în memoria lui P.H. Stahl. Studiile comunităților suprasătești, un arc peste timp. Pentru a ilustra ipoteza continuității Școlii în jurul supraviețuitorilor ei, mă voi referi la un fenomen de recurență a studiilor rurale și, așa spune, a unei mari iubiri pentru satul românesc, fenomen care își are începutul în 1928, prin ancheta de teren de la Fundul Moldovei, spre a reveni în actualitate la 2004, printr-o carte memorabilă a profesorului Paul H. Stahl. *Oameni și sate...*

În 1928, Gusti inițiază ancheta monografică de la Fundul Moldovei. S-a creat o situație excepțională pentru cunoașterea satului. La documentele publicate de Stefanelli, privitoare la vechiul Ocol al Câmpulungului Moldovenesc, se adaugă documentele culese pe teren, astfel că memoria documentului are de acum oglinda memoriei sociale vii, ceea ce prefigurează una dintre laturile paradigmei gustiene: credința că structurile unui popor pot fi cunoscute cu toată istoria lor prin cercetările actuale.

Metoda va primi prin H.H. Stahl, care a codificat-o, numele de arheologie socială. Pentru nevoi lingvistice și culturologice o folosise și Hasdeu, prin chestionarele sale, și chiar Densușianu, oricât de puternică a fost riposta la concluziile acestuia din urmă. Articolele din *Etimologicum*-ul lui Hasdeu sunt adevărate studii monografice aplicate unor structuri și instituții, pornind de la memoria **cuvântului** în cadrul **ariei** sale de circulație. La fel va lucra și S. Mehedinți în etnopolitica sa asupra spațiului românesc integral.

Studiile de la Fundul Moldovei dezvăluie un tip curios de sate, așa-numitele „sate risipite”, cu „gospodării ridicate departe una de alta”, și cu „centru încă nerefomat”. Aici este surpriza, descoperirea unuia dintre elevii lui Gusti. Nucleul unei comunități sătești, aflăm din aceste studii reluate, nu este „centrul satului”, ci „vecinătatea”. Studiile monografice redescopereau și validau, într-altfel, teoria americanului C.H. Cooley, care identifica în grupul primar al **vecinătății** a doua **matrice**, pe lângă familie, a genezei personalității. Cu studiile dedicate comunității sătești din Ocolul Câmpulungului Moldovenesc se atinge una dintre chestiunile de mare semnificație pe care le-a studiat în profunzime H.H. Stahl, aceea a „comunităților suprasătești de țărani liberi”, cum le numește Paul H. Stahl.

Comunitățile suprasătești nu sunt un fenomen strict românesc. Paul Stahl a desfășurat cercetări comparative asupra comunităților suprasătești aflate pe continentul european (vezi Paul Stahl, «*Pays*» et *communités de vallée: Exemples roumains et européens*, în „Revue roumaine d’histoire”, tome XXXVII, 1998, 3–4, București). Fenomenul este de o extremă actualitate în cadrul relansării unor proiecte de regionalizare a României, fiindcă aceste „comunități suprasătești”, divers denumite (republici țărănești la Cantemir, asocieri de vale la Iorga, „țări” în tradiția vie a poporului, comunități suprasătești în terminologia lui P.H. Stahl, comunități devălmașe la H.H. Stahl etc.), nici Imperiul austriac nu le-a ignorat, folosindu-le în logistica regimentelor grănicerești. Comunitățile de avere s-au născut și ele pe un atare suport etc. De ce ar trebui reformatorii de azi să le ignore?!

Lucrul cel mai tulburător în studiile rurale ale tuturor monografiștilor este plasarea zonei lor de interes *la cumpăna statului cu țăranii*. Studiile rurale și monografiștii au fost o adevărată pârghie la cumpăna statului, iar documentele rurale, de la cele ale lui Stefanelli și până la cele constituite prin ancheta monografică de la Fundul Moldovei, depun mărturie asupra creșterii poverii statului și a istoriei pe umerii țăranilor. Evoluția n-a adus țăranilor libertăți noi, ci poveri noi, servituți, obligații pentru care nu li se dă nimic în schimb, atestând celebra teorie eminesciană a compensației: „țaranului i se ia în mii de forme și nu i se dă nimica în compensație” (citat din memorie). Cercetările și documentele în această chestiune, de la documentele Stefanelli și până la documentele anchetei monografice din 1928, arată un lucru tulburător: *statul și administrația de stat se substituie și comunităților suprasătești, care erau în mâna țăranilor, preiau, una după alta și funcțiile vechii „obști sătești” (Paul H. Stahl), încât vremurile comuniste găsesc un țaran în mare măsură îngemuncheat. Lucrul încă mai grav este că nici după 1989 nu s-a făcut nici o încercare cât de cât semnificativă în direcția restituirii unei structuri de mare importanță pentru echilibrul statului. Primejdia este să se ajungă la situația ca un guvern să premieze chiar țăranii care-și înstrăinează pământul la prețuri de nimic spre dezastrul de mâine al statului național însuși. Datele pe care le avem noi arată că valoarea pământului este cu mult mai mare decât ceea ce i se oferă țaranului pe piață, iar adevărul nu poate fi restaurat în absența unei comunități suprasătești fie aceasta chiar și una de reprezentare.*

Meritul gustienilor, prin care se ilustrează aristocratismul acestei școli, este atestat, deopotrivă, de noblețea sufletului deschis către lumea anonimă a țăranilor și de originalitatea paradigmei pe care au creat-o.

Aceasta este paradigma îndrumătoare a primei școli sociologice de valoare și de recunoaștere internațională, Școala Sociologică de la București, cum o denumesc unii, ori Școala Gusti sau Școala Gusti–Stahl, cum o denumim alții dintre noi. Oricare i-ar fi denumirea, ea este o **zestre** de mare preț, una dintre averile cele mai valoroase ale poporului român, pe care avem datoria s-o păstrăm, dar mai ales să o sporim.

DIMITRIE GUSTI DESPRE REFORMA SOCIALĂ ȘI ROLUL SOCIOLOGIEI ÎN REALIZAREA ACESTEIA

[ION VLĂDUȚ]

La sfârșitul Primului Război Mondial și în primii ani ce i-au urmat acestuia, când popoarele lumii și guvernării timpului pregăteau crearea unei noi societăți, când toată lumea trăia în „era reformei”, în apelul lansat la Iași pentru constituirea unei asociații științifice, sub titlul *Asociația pentru studiul și reforma socială în România. Câteva lămuriri* (1918) și în amplul studiu *Realitate, știință și reformă socială*, apărut în fruntea primului număr al „Arhivei pentru știința și reforma socială” (1919), Dimitrie Gusti și-a exprimat propriile idei cu privire la reforma socială. El considera că necesitatea modificării unei realități sociale date, recunoscute ca „insuficientă”, presupune formularea unui ideal privitor la viitoarea realitate socială. Atingerea acestui ideal este, însă, strâns legată de elaborarea unui plan, a unui program de acțiune, care să propună voințelor modificarea vechii realități. Reforma socială reprezintă astfel „acordul sintetic stabilit între realitate, idee și ideal” [Gusti, 1970, p. 20]. Dimitrie Gusti consideră, pe drept cuvânt, că încercarea de transformare profundă a societății, după un plan *a priori*, conform unui ideal frumos și nobil, dar rupt de realitate, prin simple decrete, „este tipul revoluției romantice, care poate fi opera unei zile de entuziasm, dar care nu poate dura decât triumful acelei zile” [Gusti, 1970, p. 20].

Realizând o critică obiectivă a concepțiilor susținute de marxism, utopism și sindicalism cu privire la schimbarea socială, Dimitrie Gusti respinge multe dintre ideile avansate de aceste curente, dar consideră că reprezentanții lor au dreptate când susțin că „realitatea socială existentă trebuie studiată și reconstituită științificește” (marxismul); când „accentuează însemnătatea idealului directiv pentru evoluția realității” (utopismul); când afirmă „autocrearea societății de sine, prin sine” (sindicalismul). De aceea, reforma socială are, după opinia lui Dimitrie Gusti, două rădăcini adânci: una în realitate, iar alta în ideal. „O reformă socială – scria el – stă în funcție de realitate, pentru că este preparată de realitate, și nu inventată” [Gusti, 1970, p. 21]. Adevărata reformă socială, însă, se referă și la viitor, dar spre deosebire de utopism, sociologul român îl concepe „nu ca absolut opus, ci ca un complement al prezentului” [Gusti, 1970, p. 20]. Plecând de la o

realitate veche pentru a realiza o realitate nouă, reforma socială se află într-o continuă mișcare. Această mișcare se prezintă ca un proces dinamic pe care Dimitrie Gusti îl numește „circuitul social” [Gusti, 1970, p. 20].

Pe de altă parte, reforma socială trebuie să aibă un caracter integral, să cuprindă toate laturile societății. „O reformă socială integrală – preciza Dimitrie Gusti – trebuie să cuprindă două clase mari de reforme – fiecare clasă cuprinzând alte două subclase –, care stau în cea mai strânsă legătură între ele, și anume în primul rând reforme sufletești (culturale) și economice și apoi reforme politice și juridice” [Gusti, 1970, p. 22].

În concepția lui Dimitrie Gusti, reforma socială vizează, totodată, realizarea unor schimbări profunde în cadrul societății. De aceea, „jumătățile de reforme, expedientele politice, înjghebările de programe cu rețete sociale compilate, simplele ameliorări tehnice ale societății nu pot avea ambiția de a fi privite ca reforme sociale” [Gusti, 1970, p. 22].

În deplin acord cu propria sa concepție asupra realității sociale, Dimitrie Gusti descrie esența unei reforme sociale integrale astfel: „O nouă conștiință (socializarea și eticizarea culturii), o nouă repartiție a muncii și a bogăției – deci o schimbare economică și a spiritelor – tind să se consolideze printr-o deplasare de forțe politice și prin transformarea regimului politic (socializarea puterii publice) și printr-un drept nou (socializarea dreptului)” [Gusti, 1970, p. 21]. Astfel, prin transformarea evolutivă a categoriilor economice și spirituale devine necesară o nouă ordine politică și juridică.

Observăm cu ușurință cum reforma socială cuprinde în concepția lui Dimitrie Gusti toate cele patru manifestări fundamentale ale societății: activitățile de natură spirituală și economică (manifestările constitutive), pe de o parte, și activitățile de factură politică și juridică (manifestările normative), pe de altă parte. „Realitatea socială nouă – continuă Dimitrie Gusti –, preconizată de reforma socială, se consolidează printr-o anumită organizație politică și printr-o nouă ordine de drept, care amândouă se îmbină, culminând în activitatea legislativă” [Gusti, 1970, p. 23]. Cu alte cuvinte, procesul de legiferare reprezintă, după Dimitrie Gusti, un moment *sine qua non* al reformei sociale. Dar aceasta nu înseamnă nicidecum că legea poate fi fetișizată, așa cum au procedat membrii clasei conducătoare românești după Primul Război Mondial. Aceștia, ca elevi silitori ai „unui Occident care i-a orbit, vioră numai prin decrete să transforme bătrâna noastră nație țărănească într-o copie fidelă a statelor apusene” [Gusti, 1970 a, p. 200]. Dar realitatea socială s-a opus elanului transformator al clasei conducătoare printr-un hotărât refuz.

În opoziție cu optica dominantă în rândurile clasei conducătoare de atunci, potrivit căreia „Țara Reală trebuia să se modeleze după Țara Legală”, Dimitrie Gusti considera că aceasta ar fi fost o eroare, deoarece „tocmai Țara Legală trebuia să se croiască după Țara Reală și nu invers” [Gusti, 1969, p. 368]. Fără a înlătura cu totul independența și rolul activ al factorilor juridici, el considera că: „Opera legislativă trebuia să se inspire dintr-o cunoștință profundă și exactă a trebuințelor sociale și

naționale și dintr-o perspicacitate clară a sesizării relexelor reale și, numai după ce aceste operații ar fi fost terminate, să se construiască prin imaginația constructivă a descoperirii leacurilor legale corespunzătoare” [Gusti, 1969, p. 368]. Cu alte cuvinte, reforma juridică, la fel ca și cea politică, „trebuie să urmeze [...] linia de dezvoltare organică a fiecărei națiuni. În acest sens, nici dreptul, nici politica nu mai sunt marfă de import, ci expresii ale realității naționale” [Gusti, 1968, p. 500].

În mod firesc, Dimitrie Gusti consideră că „chemarea de a prepara reforma socială și de a-i da sancțiunea juridică, adică de a legifera, o are parlamentul, adică acești puțini aleși” [Gusti, 1970, p. 23]. El crede că nu poate fi contestată în nici un fel „competența etică-politică” a instituției parlamentare. Parlamentul este acela care trebuie „negreșit și fără discuție să decidă, în ultimă instanță, dacă măsurile legislative sunt bune ori rele, dacă ele corespund ori nu necesităților și aspirațiilor naționale” [Gusti, 1970, p. 70–71].

Sesizând „criza democrației, a parlamentarismului și a legislației”, Dimitrie Gusti s-a preocupat mult de găsirea unor soluții care să înlătore efectele negative pe care o astfel de criză le avea asupra operei de legiferare a unei reforme sociale. Analizând câteva dintre cele mai importante soluții ce se vehiculau în acele timpuri în literatura de specialitate, sociologul român avansa ideea potrivit căreia problema legiferării ar avea mult de câștigat dacă forul legislativ ar lua în seamă preocuparea societății de a se autoorganiza, adică tendința acesteia de a delega anumite puteri deținute de parlament unor instituții ieșite din sânul națiunii, ori chiar națiunii însăși. Constatând manifestarea unui astfel de fenomen în planul realității sociale, Dimitrie Gusti surprindea de fapt „un proces de socializare a legislației”, proces care, după opinia sa, la sfârșitul deceniului doi se afla în plină dezvoltare [Gusti, 1970, p. 25]. În acest fel, sfera factorilor legislativi se putea extinde de la „cei puțini aleși” la un număr din ce în ce mai mare de persoane care ar fi putut pătrunde tot mai adânc în secretele elaborării legilor. Noile „forțe de autoorganizare și autoconducere”, structurate în afara parlamentului, care se afirmau tot mai mult în acele timpuri, și pe care savantul român le sesiza, erau, după propria sa expresie, presa, referendumul și inițiativa populară. Dimitrie Gusti considera că fenomenul de intensificare a autoorganizării sociale, ca aspect important al „transformării organizației statului”, reprezenta, pe de o parte, „o diviziune a muncii legislative”, iar pe de altă parte, „o autoapărare, o reacție și un protest împotriva monopolizării puterii publice de partidele politice”. După opinia sa, cea mai potrivită formă a autoorganizării sociale, care asigură cel mai puternic mijloc de socializare a legislației îl reprezenta „organizarea specialității și a competenței profesionale¹, adică organizarea intereselor profesionale colective, cu

¹ Această idee nu era nouă: ea își afla sorgintea în dezbaterile Constituantei din 1848 din Franța, în cadrul căreia câțiva membri ai acesteia au propus atunci reprezentarea tehnică a specialităților corporative în parlament iar mai târziu, unii autori solicitau organizarea intereselor profesionale colective în cadrul parlamentului. Dimitrie Gusti, spre deosebire de aceștia, oferă instituției legislative *ajutorul* „competenței organizate”, fără a cere reprezentarea ei în parlament.

reprezentarea lor în instituții speciale, care sunt adevărate parlamente speciale” [Gusti, 1970, p. 25].

În condițiile în care, așa cum remarca savantul român, „parlamentele se declarau omnisciente și omnipotente, când de fapt erau omniignorante” [Gusti, 1969, p. 368], când „oricine era bun la orice” și când metoda de pregătire a reformelor sociale suferea prin felul în care era organizat *parlamentum indoctum*, „forma de autoorganizare a competenței” era cea mai potrivită [Gusti, 1970, p. 27]. Apelul la competență reprezenta pentru prof. Gusti o acțiune absolut necesară. În concepția sa, competența reprezenta „o moderație cerută de însăși organizarea democratică a statului și care asigură exprimarea intereselor și a voinței colective” [Gusti, 1970, p. 26]. Și tot democrația socială, după cum adaugă prof. Gusti, are neapărată nevoie de „acest puternic corectiv, care este competența”, pentru a nu degenera în pură demagogie și a nu cădea pe deplin sub semnul „aristocrației plămânului”, al frazeologiei și al retoricii goale [Gusti, 1970, p. 26]. După opinia sa, competența constituie „condiția *sine qua non* a unei legislații durabile și binefăcătoare, fără de care orice legiferare devine un joc primejdios” [Gusti, 1970, p. 26].

În demersul său sociologico-juridic, prof. Gusti afirma tranșant faptul că organizarea competenței nu vine în contradicție cu principiile democratice ale vieții parlamentare, așa cum s-ar putea crede la o analiză superficială. Acest lucru, precizează autorul, „nu înseamnă, în mod necesar, vreo transformare directă a parlamentului într-o altă formă de organizare politică a voinței sociale generale, ci în primul rând ea este o organizare liberă a unor specialiști influențând în mod indirect, însă puternic asupra puterilor publice și asupra parlamentului central, prin instituțiile și parlamentele lor speciale” [Gusti, 1970, p. 26].

În concepția lui Dimitrie Gusti, o formă superioară a competenței o reprezintă „competența dezinteresată a specialiștilor”. Superioritatea acestui tip de competență constă, după opinia sa, în aceea că, spre deosebire de competența propriu-zis profesională, care își are totdeauna interesele sale, competența dezinteresată cuprinde oamenii de știință „care nu au în vedere decât interesele permanente și generale ale națiunii” [Gusti, 1970, p. 26]. Competența dezinteresată a specialiștilor, adaugă autorul, își bazează activitatea pe „cunoașterea riguros științifică a realității sociale existente”. Astfel, potrivit concepției gustiene, implicarea competenței dezinteresate a specialiștilor în procesul de legiferare nu reprezintă altceva decât „știința pusă în serviciul socializării legislației, al sistematizării și al conducerii voinței sociale generale” [Gusti, 1970, p. 26].

Propunând utilizarea „competenței dezinteresate a specialiștilor” în procesul de legiferare, Dimitrie Gusti respingea soluția radicală avansată de J. Stuart Mill în lucrarea sa *Le gouvernement représentatif* (1862), de a se lua parlamentului dreptul de legislație și a se da unui comitet special de codificare, dar nu se opunea în nici un fel propunerii de înființare a unui Consiliu legislativ. Raportând ideea sa la această ultimă propunere, el aprecia că organizarea liberă a competenței nu face

superfluă instituția Consiliului legislativ, dar îi este superioară întrucât „un Consiliu legislativ restrâns la câteva personalități care-l compun nu poate lucra cu metoda și sistemul unei Asociații, care face apel la toate forțele diverșilor specialiști. Consiliul legislativ apoi în mod necesar legiferează asupra unor fragmente ale vieții sociale, pe când o Asociație, în care toate specialitățile sunt reprezentate, consideră seriile de fapte sociale ca făcând parte din totul social, așa că în studierea lor aparte are continuu în vedere un plan unitar și sintetic de reformă socială” [Gusti, 1970, p. 27].

Dimitrie Gusti sublinia, de asemenea, faptul că apelul la competența dezinteresată a specialiștilor are și meritul de a satisface atât nevoile statului, cât și ale societății, punând astfel de acord stările sociale cu regimul politic. Numai așa națiunea în drumul ei pe calea progresului va avea posibilitatea de a utiliza „atât instituțiile de stat, cât și forțele ei vii sociale” [Gusti, 1970 a, p.71].

Nevoia unei reforme sociale profunde, ce se resimțea tot mai acut în acele timpuri, conjugată cu rolul deosebit de mare pe care competența specialiștilor putea să-l joace în soluționarea problemelor vieții sociale, impuneau drept cea mai urgentă și importantă datorie națională a celor care se preocupau de destinele țării – organizarea competenței [Gusti, 1970, p. 26]. Animați de aceste idei, Dimitrie Gusti împreună cu o seamă de tineri specialiști, economiști, juriști, medici, profesori, administratori, industriași și funcționari, în condițiile generate de încheierea Primului Război Mondial și realizare a marelui act al Unirii de la 1 Decembrie 1918, au creat la Iași „Asociația pentru Studiul și Reforma Socială” (1919) care, mai târziu, s-a transformat, succesiv, în „Institutul Social Român, „Institutul de Cercetări Sociale” și, respectiv, „Institutul de Științe Sociale al României”. Tânăra asociație creată la Iași considera că mai întâi trebuie „să se procedeze la studiul societății și națiunii românești și apoi să se propună reformele corespunzătoare” [Gusti, 1969, p. 368]. Pentru cunoașterea realității sociale, asociația, sub directul patronaj al lui Dimitrie Gusti, și-a ales drept metodă de investigare – cercetarea monografică. Crearea acestei asociații avea să-și dovedească pe deplin oportunitatea prin rolul pe care l-a jucat atât în lumea științifică, cât și în prefacerile sociale, politice, economice și culturale din România interbelică. Spre exemplu, nu putem să nu amintim rolul pe care l-a avut această instituție în procesul de preparare a Constituției României din 1923, a legilor privitoare la organizarea învățământului și culturii pregătite pe timpul cât Dimitrie Gusti se afla în fruntea Ministerului Instrucției, Cultelor și Artelor (1932–1933) și în adoptarea Legii Serviciului social (1938). Iată cum competența organizată a specialiștilor s-a pus în slujba procesului de socializare a legislației și a realizării reformei sociale.

Crearea în 1918 a Asociației a reprezentat și o victorie a încrederii pe care Dimitrie Gusti o avea în valoarea practică a științelor sociale. Este aceeași încredere pe care el avea să și-o exprime și mai târziu, la mijlocul deceniului patru, când făcea constatarea îmbucurătoare potrivit căreia „Datorită noii orientări pe care reprezentanții științelor sociale particulare au dat-o studiului fenomenelor sociale.

toți: economiști, juriști, statisticieni, psihologi, fac sociologie. Și în practica vieții publice, toată lumea se preocupă de probleme sociologice. Omul de stat, ca un adevărat om de laborator, caută o nouă organizare socială [...] legislatorul trebuie, la rândul său, să aleagă formula juridică cea mai potrivită unor stări sociale determinate; toți sunt preocupați de probleme sociologice” [Gusti, 1968, p. 235–236]. Desprindem de aici rolul deosebit pe care Dimitrie Gusti îl acorda științelor sociale, în general, sociologiei, în particular, în realizarea reformelor sociale, și ca parte integrantă a acestora, în înfăptuirea reformelor juridice. Câțiva ani mai târziu, în 1938, Dimitrie Gusti avea să constate că societatea intra într-o eră în care acțiunea de conducere a națiunilor era „neasemuit amplificată prin științele sociale” [Gusti, 1970, p. 79]. Este vorba de sfârșitul anilor treizeci, când tot mai mulți dintre conducătorii națiunilor lumii făceau apel la un întreg stat-major de cercetători spre a inventaria situația propriei națiuni și a urmări, la zi, schimbările din alte țări. Astfel, un enorm „senzoriu”, format din zeci de institute de cercetare și de oficii de studiu, culegea și prelucra bogate informații pe care oamenii de stat le utilizau în procesul de elaborare a propriilor lor decizii și în activitățile de preparare a unor ample programe sociale, politice, economice, culturale sau de politică externă [Gusti, 1970, p. 79]. Iată, subliniată încă o dată, încrederea reputatului sociolog român în vocația practică a științelor sociale, în general, și a sociologiei, în particular.

BIBLIOGRAFIE

1. GUSTI, DIMITRIE, *Doctrina și metoda școlii sociologice de la București*, în *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei, 1968, p. 233–249.
2. GUSTI, DIMITRIE, *Sociologia și științele sociale*, în *op. cit.*, p. 249–253.
3. GUSTI, DIMITRIE, *Sociologia monografică – știință a realității sociale*, în *op. cit.*, p. 277–335.
4. GUSTI, DIMITRIE, *Un sistem de cercetări sociologice la teren*, în *op. cit.*, p. 379–395.
5. GUSTI, DIMITRIE, *Monografia sociologică*, în *op. cit.*, p. 416–458.
6. GUSTI, DIMITRIE, *Știința națiunii*, în *op. cit.*, p. 492–507.
7. GUSTI, DIMITRIE, *Științele sociale, politica și etica în interdependența lor unitară*, în *Opere*, vol. II, București, Editura Academiei, 1969, p. 9–40.
8. GUSTI, DIMITRIE, *Modele etice. Profiluri și medalioane etice. Personalitatea socială (1920–1955)*, în *op. cit.*, vol. II, edit. cit., p. 335–422.
9. GUSTI, DIMITRIE, *Realitate, știință și reformă socială*, în *Opere*, vol. III, București, Editura Academiei, 1970, p. 9–28.
10. GUSTI, DIMITRIE, *Asociația pentru studiul și reforma socială. Câteva lămuriri*, în *op. cit.*, p. 61–64.
11. GUSTI, DIMITRIE, *Institutul Social Român. După zece ani de lucru*. Discurs rostit în ședința comemorativă din 24 februarie 1929, în *op. cit.*, p. 68–76.
12. GUSTI, DIMITRIE, *Plan de acțiune pentru 1938*, în *op. cit.*, p. 79–83.
13. GUSTI, DIMITRIE, *Individ, societate și stat în Constituție*, în *Opere*, vol. IV, București, Editura Academiei, 1970 a, p. 57–74.
14. GUSTI, DIMITRIE, *Bazele științifice ale Serviciului social*, în *op. cit.*, p. 199–210.

DIMITRIE GUSTI – FUNDAMENTE FILOSOFICE ALE SISTEMULUI SOCIOLOGIC

CONSTANTIN ASLAM

Există astăzi o vizibilă prudentă hermeneutică și, în plan sufletesc, o anumită sficiune generatoare de inhibiții în a vorbi despre Gusti filosoful. Cu excepția analizelor lui Mircea Vulcănescu, Traian Herseni ori ale lui Ion Zamfirescu, atât studiile mai vechi cât și cele noi, inclusiv volumele colective de reflecție¹ par a oculta prezența *activă* a filosofiei în opera științifică a lui D. Gusti, fapt care trezește nu numai nedumeriri, dar și suspiciuni privitoare la valoarea propriilor noastre instrumente conceptuale de analiză. Care sunt cauzele acestei receptări selective și în ce măsură sistemul sociologic propus de D. Gusti este consecința unei viziuni filosofice asupra lumii (românești) sunt cele două interogații la care vom încerca să răspundem în acest articol omagial. Să le luăm pe rând.

Cu toate că este de notorietate faptul că D. Gusti a dobândit, în perioada studiilor, o formație filosofică sistematică² și că a trecut și un doctorat în filosofie, ori că la catedră a predat, între altele, etică, o disciplină eminentamente filosofică, activitatea științifică și de șef de școală sociologică trece astăzi mai totdeauna în prim-plan. Ciudat lucru, în condițiile în care un Mircea Vulcănescu, de pildă, subliniază de mai multe ori ideea că D. Gusti a unificat lumea experienței științifice într-un principiu ordonator și că toată activitatea sa se topește într-o viziune de ansamblu³. Acest mod

¹ A se vedea *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, București, Editura Metropol, 1996, apărut în contextul pregătirii celui de al IX-lea Congres Internațional de Sociologie Rurală, volum ce cuprinde studii, cercetări și articole semnate de către cele mai importante personalități ale sociologiei românești actuale.

² „La Universitatea din Berlin a audiat prelegerile profesorilor și docenților: Dessoir, Dillthey, Paulsen, Simmel, Stumpf și a luat parte, două semestre, la exercițiile filosofice conduse de Paulsen... s-a transferat în 1900 la Universitatea din Lipsca, la care a rămas până la obținerea doctoratului în filosofie (1904)... La filosofie a fost cinci semestre membru al Institutului de Psihologie, condus de Wilhelm Wundt...”, (Traian Herseni, *Sociologia cogitans*, în vol. *Sociologia militans, III, Școala sociologică de la București*, Editura Științifică, 1971, p. 20–21).

³ „D. Gusti simte nevoia unei sinteze. În fața bogatului material de fapte, perspective și metode pe care le aduce cercetătorului cunoașterea științelor sociale particulare, care uneori se întrepătrund, alteori se contestă reciproc și foarte des revendică o supremație exclusivistă, gânditorul încearcă să-și organizeze experiența științifică, s-o ordoneze conform unui principiu unificator... Dimitrie Gusti urzește o viziune de ansamblu a victii sociale și a științelor care se ocupă cu lămurirea ei”, (Mircea Vulcănescu, *Originea vocației didactice a profesorului Gusti*, în vol. *Școala sociologică a lui D. Gusti*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Eminescu, 1998, p. 37).

de percepție nu este la noi în cultură fără precedent. Și pe Eminescu îl considerăm doar poet, uitând că formația sa inițială, dobândită în aproape cinci ani de studii la Viena și Berlin, este riguros filosofică. Desigur, există o justificare în acest mod de percepție culturală. Gândim personalitatea marilor deschizători de drumuri în anumite domenii de exercițiu intelectual sau artistic, nu după tipul de formație intelectuală inițială, cât mai degrabă în funcție de opera creată și de influența acesteia în timp. Maiorescu, de pildă, este, prin formație, filosof și logician, prin profesie, avocat și profesor universitar, prin vocație „director de conștiință”, dar memoria intelectuală românească reține, în primul rând, cel puțin la nivelul manualelor de școală, activitatea de critic și îndrumător literar.

Tot astfel se întâmplă și cu D. Gusti. De regulă, considerăm, fără justificări pe deplin întemeiate, că numai activitatea omului de știință, a sociologului și șefului de școală sociologică este reprezentativă pentru noi și, mai ales, pentru ochii străinătății, nedreptățind astfel, prin accentuarea unei dominante reale, o personalitate care s-a manifestat, intelectual și social, plurivalent⁴. Căci, pentru a-l urma din nou pe Vulcănescu, „încercarea de a privi izolat un singur aspect din activitatea proteică a unui om care toată viața lui a luptat împotriva mărginirii pe care o implică unilateralitatea seamănă prea mult cu un act de trădare...”⁵.

Unilateralitatea receptării mai vechi și mai noi a faptelor intelectuale și culturale pe care D. Gusti ni le-a lăsat ca semne ale trecerii prin lume este cauzată, dacă nu uităm faptele simple, de prejudecățile privitoare la apariția sociologiei în universul intelectual european și de dezbaterile legate de statutul autonom al sociologiei în câmpul științei.

Sociologia a apărut, ca și științele naturii, în mediul firesc al speculațiilor filosofice tradiționale și al filosofilor istoriei, elaborate la începuturile modernității. Și, așa cum Newton îndemna fizica să se ferească de metafizică, tot astfel și părinții sociologiei europene au transmis îndemnul: sociologie, ferește-te de filosofie!

Împrejurările sunt îndeobște cunoscute. Speculațiile sociale care au însoțit, de la Platon până la începutul secolului al XIX-lea, orice construcție filosofică majoră, vor intra într-un mediu de contestare și de delegitimare, pe măsura maturizării modernității. Declinul forței explicative a metafizicii este trăit dramatic de tot mai multe conștiințe, iar elita intelectuală își îndreaptă privirea spre noi căi de producere a adevărului în acord cu noul stil de viață al omului european. În conștiința vremii, metafizica nu mai putea inspira nimic creator. Pentru această conștiință, privirea înainte, cunoașterea anticipativă de care au oamenii atâtea nevoie, nu mai survenea din lumea filosofilor și a metafizicienilor. Filosofia era

⁴ Faptul că D. Gusti a fost în același timp profesor și publicist, autor de manuale universitare ori că a deținut o serie de funcții publice și culturale la vârf, cu impact asupra orientării generale a creației științifice și culturale românești interbelice dar și actuale, par a ține de anecdotică biografică, de ceva exterior creației lui Gusti, și nu de un principiu intern de evaluare a prezenței lui în lumea spirituală românească. A se vedea: Mircea Vulcănescu, *Misiunea socială a profesorului în genere*, în *op. cit.*, p. 29, în care este prezentată activitatea plurivalentă a lui D. Gusti.

⁵ *Ibidem*.

văzută ca o rătăcire a minții și trebuia rușinată atât în numele altor orientări ale gândirii, cât și în numele noilor valori științifice, care băteau la ușa consacării publice. Lipsa de interes pentru profesionalizarea în filosofie tinde acum să se generalizeze. Noua elită intelectuală europeană, atrasă de cunoașterea lumii sociale a omului, nu mai posedă o formație filosofică, „tradițională”. „Până în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, cunoașterea socialului este îndeletnicirea celor ce s-ar numi astăzi amatori: Villermé este doctor, Tocqueville magistrat, Marx ziarist, Engels, Booth, oameni de afaceri, Le Play, Spencer ingineri, Comte matematician... Mediile organizate, care îi susțin câteodată, nu sunt construite pe o bază științifică, ci pe una ideologică și militantă. Însă referința științifică este dominantă după 1880. În toate țările mari apar reviste științifice, în paginile cărora disciplina nou născută se construiește prin schimbul, confruntarea și elaborarea normelor; se înființează societăți: *American Sociological Society* (1895) în S.U.A., *Societatea belgiană de sociologie* la Bruxelles (1900), *Sociological Society* la Londra (1903), *Deutsche Gesellschaft für Sociologie* în Germania (1909). În fine, apar primele catedre care așează noua disciplină pe o bază universitară indispensabilă recunoașterii și legitimării sale”⁶.

Curentul de rușinare a metafizicii este extrem de vizibil la A. Comte în legea celor trei stări de evoluție a conștiinței cunoscătoare. Starea metafizică sau abstractă, ce ține de adolescența spiritului uman iscoditor, va fi depășită definitiv de starea de maturitate a lui prin starea științifică sau pozitivă. „Acest pozitivism se reduce la două reguli elementare: observarea faptelor în afara oricărui judecâți de valoare și enunțarea legilor. *A ști pentru a prevedea și a prevedea pentru a putea* este formula care, chiar și astăzi, rezumă cel mai bine spiritul filosofiei pozitive”⁷.

Sociologia își cucerește, așadar, poziția de știință prin desprinderea ei de speculațiile filosofice tradiționale asupra omului și societății. Atmosfera intelectuală concurențială – filosofie *versus* sociologie, – care a gravat actul de naștere al sociologiei ca știință⁸, este păstrată extrem de viu și astăzi în memoria intelectuală a disciplinei. Mai mult chiar, practicarea curentă a disciplinei, punerea și rezolvarea de probleme curente, la nivelul „științei normale”, cum ar spune Th. Kuhn, este

⁶ M.-M. Berthelot, *Les constructions de la sociologie*, Paris. P.U.F. 1991, p. 33–34, *apud*: Michel Lallement, *Istoria ideilor sociologice*, Vol. I, *De la origini la Max Weber*, București, Editura Antet, p. 116.

⁷ Michel Lallement, *op. cit.*, p. 57.

⁸ „Durkheim consideră că metoda propusă de el ar avea următoarele caracteristici principale: 1. Este independentă de orice filosofie și de doctrinele practice. 2. Este obiectivă, întrucât pornește de la considerarea faptelor sociale ca lucruri. 3. Este o metodă sociologică.... Analizând *Les Règles de la méthode sociologique*, putem afirma, pe drept cuvânt, că, dacă Auguste Comte a dat numele sociologiei, Durkheim este cel care a așezat-o pe o bază științifică. Această lucrare reușește să convingă că atitudinea filosofului față de fenomenele sociale trebuie înlocuită cu atitudinea savantului, adică în locul filosofării asupra generalității socialului, sau mai bine zis asupra ideilor despre social, trebuie să punem analiza științifică, deterministă”, (Ioan Mihăilescu, *Emil Durkheim și constituirea sociologiei ca știință*, în: Emil Durkheim, *Regulile metodei sociologice*, București, Editura Științifică, 1974, p. 25).

concepută autonom, fără intervenția filosofiei și fără recurs la teoria altor discipline sociale. Sociologii se percep pe sine, pe bună dreptate, ca oameni de știință, care-și întemeiază cercetările pe generalizări teoretice preluate din interiorul disciplinei lor, pe proba raționamentelor științifice și ale experienței sociale⁹. A spune unui sociolog, practician efectiv al științei, că cercetările sale derivă dintr-un suport filosofic general ar echivala cu judecata arbitrară și iresponsabilă a celui ce se pronunță într-o problemă despre care nu știe absolut nimic.

Credem că această percepție asupra atmosferei intelectuale concurențiale în care s-a constituit sociologia ca știință explică, în bună măsură, de ce astăzi opera și faptele culturale ale lui D. Gusti nu sunt valorizate și din unghiul filosofiei. Raționamentul extras din tradiția interpretativă ce domină istoria conceptului sociologiei este de o simplitate dezarmantă. Pe scurt, gândim raportul dintre filosofie și sociologie în termenii unei disjunctii exclusive. Afirmarea unui termen implică negarea celuilalt. Prin urmare, filosofia și sociologia sunt termeni ce nu pot sta împreună; ei nu pot fi gândiți împreună, pentru că s-ar încălca principiul terțului exclus. În această optică, a spune, așadar, despre D. Gusti că este în același timp sociolog și filosof ar însemna, pe de o parte, să venim în conflict cu propria noastră gândire; pe de altă parte, am intra în conflict cu faptele, ar însemna să contestăm realizarea de căpetenie a lui Gusti, cea care i-a adus faima internă și internațională: crearea sociologiei ca știință și a unei metode de cercetare cu patent românesc.

Cum mai spuneam, cu unele excepții, nici filosofii din interbelicul românesc nu l-au perceput pe D. Gusti altfel decât ca sociolog. De pildă, N. Bagdasar, în a sa *Istorie a filosofiei românești*, amintește pasager numele lui D. Gusti¹⁰, la capitolul *Filosofia culturii*. Ne-am fi așteptat să-l găsim pe D. Gusti prezent la capitolul *Filosofia istoriei*, din moment ce lui D. Drăghicescu, sociolog și el, i se acordă un important spațiu de prezentare și comentariu. Pentru Bagdasar, *Filosofia istoriei* este ilustrată la noi doar de Alexandru Hasdeu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, A.D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan și, cum spuneam, de către D. Drăghicescu. Nu și de D. Gusti.

⁹ „Știința este folosirea metodelor sistematice de investigare empirică, analizarea datelor, gândirea teoretică și exprimarea logică a argumentelor, pentru a forma un ansamblu de cunoștințe despre un subiect uman. Conform acestei definiții, sociologia este o întreprindere științifică. Ea presupune metode sistematice de investigare empirică, analiza datelor și formularea de teorii în lumina evidenței și a argumentelor logice”. (Anthony Giddens, *Sociologie*, București, Editura All, p. 21).

¹⁰ A se vedea *Istoria filosofiei românești*, în vol. N. Bagdasar, *Scrieri*, Ediție îngrijită, introducere și note de: Gh. Vlăduțescu, p. 296, în care Gusti este amintit doar în următorul context: „După Războiul de Întregire, probleme de filosofia culturii s-au pus cu mai multă insistență. Trebuie subliniat că acel care în această vreme a pus o seamă de probleme în dezbateri și a invitat personalități alese să le rezolve, adunând apoi contribuțiile lor într-un volum intitulat *Politica culturii*, a fost *Dimitrie Gusti*. Dacă ideile adunate în acest volum nu se prezintă sub o formă suficient de sistematică și unitară, dat fiind faptul că lucrarea are atâția colaboratori, nu este totuși mai puțin adevărat că această lucrare trebuie socotită ca un eveniment în evoluția filosofiei culturii românești”. Remarcăm din acest citat că, în viziunea lui Bagdasar, D. Gusti a pus doar în dezbateri o serie de probleme de filosofia culturii, că a fost un ferment filosofic de care trebuie să ținem seamă (în ce fel?), dar că, personal, nu aduce nici o contribuție notabilă.

Prin urmare, dacă l-am urma pe N. Bagdasar, într-o istorie a filosofiei românești, D. Gusti nu-și găsește locul printre filosofi. El este *doar* sociolog, nu și filosof. În schimb, colegii lui de generație, nefilosofi și ei, unii fiind sociologi, precum D. Drăghicescu, sunt reprezentativi în ochii lui N. Bagdasar pentru cugetarea românească. Avem în față, în cazul lui N. Bagdasar, un exemplu al puterii prejudecăților, ce pot modela, în sensul disjuncției exclusive despre care vorbeam, și mințile cele mai lucide și critice, antrenate să întreprindă exerciții avansate de gândire și raționament.

În treacăt fie spus, cine va avea curajul și forța de a scrie o istorie completă a filosofiei românești va trebui să răspundă la o întrebare extrem de dificilă: personalitățile fondatoare de cultură științifică românească, cei care au o formație filosofică, dar care și-au exercitat puterile creative în domenii nefilosofice, cum este cazul lui D. Gusti, de pildă, sunt reprezentative și pentru filosofia românească?

Revenind, în ciuda receptării selective despre care vorbeam și a inhibiției intelectuale create tocmai de această receptare – căci cine ar avea curajul să exprime alte opinii despre personalitatea lui D. Gusti, în condițiile în care comunitatea sociologilor români a impus deja canonul interpretativ pe câteva repere clare: sociologia națiunii, sociologia *cogitans* și sociologia *militans*, metoda monografică și corelația dintre cadre și manifestări, voința socială, legea paralelismului sociologic etc. – , trebuie spus clar că D. Gusti este și filosof, nu numai sociolog. D. Gusti face parte din categoria personalităților fondatoare de cultură românească, ce au fost animate în acțiunile lor, fără excepție, de convingeri și/sau viziuni filosofice, implicite sau explicite. Dacă plecăm de la premisa că această judecată de valoare este îndreptățită, atunci trebuie să admitem că sistemul său sociologic este consecința unei viziuni filosofice asupra lumii (românești), fapt care nu-i micșorează altitudinea științifică de care, pe bună dreptate, se bucură. Acest fapt ne constrânge logic să corelăm, pentru a nu greși, ordinea gândirii cu ordinea faptelor și să gândim raportul sociologie – filosofie în termenii unei disjuncții logice normale. Cu alte cuvinte, să renunțăm la disjuncția exclusivă și la perspectiva *atemporală* a conflictului perpetuu dintre sociologie și filosofie și să ne adaptăm gândirea la starea actuală a relațiilor dintre cele două domenii de exercițiu intelectual.

Este limpede pentru oricine că, de la întemeierea sociologiei ca știință și până astăzi, raporturile cu filosofia s-au schimbat. Pe măsura maturizării ei, fapt doar astăzi pe deplin conștientizat, sociologia nu se rupe definitiv de reflecția filosofică, cel puțin atunci când reflectează asupra propriului ei statut de știință. Pe de o parte, în calitate de știință de sine stătătoare, sociologia are nevoie de întemeieri. Or, o discuție asupra fundamentelor sociologiei nu este în ea însăși sociologică, ci filosofică. Pe de altă parte, delimitarea specificității ei în câmpul celorlalte științe sociale și, în același timp, raportarea la științele naturii, solicită, de asemenea, intervenția resurselor filosofice de analiză.

În sinteză, meditația, atât asupra specificității cunoașterii sociologice cât și asupra raționalității științifice în genere¹¹, a condus nu la despărțirea definitivă a sociologiei de orice gen de filosofie, cât mai degrabă la delimitarea ei de practicile metafizice de cunoaștere a societății și a omului. Căci, o dată cu acumulările teoretice, cu aplicarea matematicii la experiența socială, cu generalizarea măsurării faptelor sociale și a aplicării metodelor statistice pentru determinarea anumitor regularități ale comportamentului uman etc. adică pe măsură ce se încheie procesul de maturizare științifică, corpusul conceptual intern al sociologiei s-a întărit prin reflecții metateoretice, adică filosofice. În consecință, nu putem vorbi despre sociologie ca despre o știință ruptă total de filosofie. Raportul dintre sociologie și filosofie este, prin urmare, în ordine logică, disjunctiv. Putem gândi împreună cei doi termeni aflați în relație, fără excluderi reciproce. În fond, fundamentele oricărei științe cer o întemeiere filosofică, după principiul că o discuție asupra acestora nu este științifică, ci metateoretică, în esență, filosofică.

Faptul că D. Gusti se manifestă simultan ca sociolog și filosof, că știința riguroasă se întemeiază pe o viziune filosofică nu este, desigur, o noutate. Mircea Vulcănescu, filosoful școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti, după expresia lui Marin Diaconu, ne-a livrat această lecție neasimilată, din păcate, pe deplin, de conștiința noastră intelectuală, din cauze ce țin de drama postbelică a României. „În strădania de a legitima raționalitatea teoretică și practică a cercetărilor de monografie sociologică, Mircea Vulcănescu identifică fundamente filosofice încă la Aristotel (...). Teoria cadrelor și a manifestărilor din sociologia lui Gusti, spre exemplu, își are izvorul epistemologic în ontologia aristotelică...”¹².

¹¹ „Transformările profunde din cadrul științei actuale au impus cu necesitate regândirea obiectivelor fundamentale ale științei, redefinirea metodelor, regulilor și standardelor de raționalitate. Această nouă «critică a rațiunii științifice» cere părăsirea metodelor metodologice aprioriste în judecarea științei. a soluțiilor empirist inductiviste și logiciste anterioare, care reduceau raționalitatea științei la logicitatea sistemului de enunțuri, pentru a adopta o imagine mai complexă, în care să fie simultan implicate aspecte structurale și dinamice, intrinseci și extrinseci ale științei și care să transfere accentul de la forma logică la funcționarea și evoluția istorică a conceptelor și teoriilor”, (Ilie Pârvu, *Istoria științei și reconstrucția ei conceptuală. Antologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 10). A se vedea capitolul *Direcții de reconstrucție conceptuală și modele logice ale dezvoltării, progresului și raționalității științei*, p. 259–510.

¹² Marin Diaconu, *Mircea Vulcănescu, filosoful Școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti*, în vol. Mircea Vulcănescu, *Prolegomene sociologice la satul românesc*. București, Editura Eminescu, 1997, p. 12–13. Autorul citează dintr-un text inedit următoarele fraze ale lui Vulcănescu, revelatoare pentru fundamentele filosofice ale sistemului sociologic gustian: „Eu am încercat să așez sistemul lui Gusti pe baze aristotelice, suprapunând deosebirea dintre cadre și manifestări deosebirii aristotelice dintre posibilitate și realitate”. Vulcănescu indică totodată și sursele filosofice tradiționale ale conceptului de voință, care pot fi detectate încă la Jean-Jacques Rousseau: „Voința socială a lui Gusti se deosebea de voluntarismul cantitativ rousseauist; ea avea netăgăduite rădăcini, încadrări metafizice. Cadrele dădeau lui Gusti motive voinței sociale. Dar acestea nu erau motive psihologice, ci temeuri metafizice de autoderminare: cosmice, biologice, psihologice și istorice. Apoi, concepția voluntaristă a națiunii avea afinități cu teoriile corespunzătoare ale catolicismului... Felul acesta de a înțelege devenirea socială, situând-o pe o concepție metafizică clasică a activității, nu putea dăuna sistemului”.

Urmând sugestiile lui M. Vulcănescu, de la bun început trebuie spus că D. Gusti gândește filosofic statutul și misiunea sociologiei, pe care însă o practică științific. Ca sociolog, Gusti este un cercetător cu o *viziune* integratoare¹³, preocupat să rezolve marea dilemă a sociologiei europene: lumea socială trebuie explicată după modelul științelor naturii, prin raporturi cantitative și sisteme de legi, sau ca rețele de sensuri și practici de viață? Cu alte cuvinte, sociologia trebuie să analizeze lumea socială „din afară”, prin explicație, sau „dinăuntru”, prin înțelegere¹⁴? Gusti propune, prin conceptul *voinței* – „voința este germele a tot ceea ce e social, atât în elementele sale de simțire, cât și în cele de reprezentare” –, termenul mediu al celor două opțiuni, o teorie unitară din care derivă apoi o metodologie unitară. „Idea metodologică care a stat la baza expunerii din această lucrare¹⁵ se poate rezuma într-o frază: științele sociale, sociologia, politica și etica aparțin, din punctul de vedere al cunoașterii teoretice și al metodologiei, unui tot unitar, încheșat, care se întemeiază pe sine însuși și se vrea construit de sine însuși (...). Contradicțiile dintre științe, contradicții artificiale, create prin considerarea arbitrară ca fiind în opoziție unul față de altul a unor concepte la modă, și-a găsit acum rezolvarea. Deoarece aceste sloganuri la modă, ca: formă – materie, critic – genetic, inducție – deducție, explicativ – normativ (a fi – a trebui să fie, teorie – practică), cauzalitate – teleologie (scop – mijloc), analiză – sinteză (întreg – parte, general – particular, unitate – pluralitate, abstract – concret) nu constituie contradicții și de aceea nu se pot utiliza ca atare decât în mod necondiționat; ele nu au fost folosite decât dacă au fost necesare pentru o unitate a cunoașterii (...). Fiecare experiență în problema socială are o parte statică și o parte dinamică. Voința socială în stare statică este obiectul unei cercetări *strict cauzale*, obiectul științelor sociale și ale sociologiei, iar în stare dinamică, obiectul *aprecierii și normării teleologice*, obiectul politicii și al eticii (cauzalitate: motivul devine cauză, consecință, efect, teleologie: consecința devine scop, motivul mijloc). Științele sociale și sociologia trebuie să găsească *valori de cunoaștere*, politica și etica trebuie să proclame *judecăți de valoare* și să dea *legile* întemeiate pe acestea”¹⁶.

Gândirea lui D. Gusti este, ca rod al formației lui filosofice, orientată sintetic. Marile dihotomii tradiționale ale sociologiei sunt topite într-o viziune unitară ce a luat forma sociologiei națiunii și, ceea ce este demn de reținut, într-o perioadă în

¹³ „Profesorul D. Gusti nu este autorul unor sisteme disparate de sociologie, etică și politică, ci al unui *singur sistem despre întreaga realitate socială* (subl. ns., C. A.), sistem unitar în care cele trei științe corespund unor perspective necesare pentru lămurirea completă a obiectului lor comun”. (Traian Herseni, *D. Gusti, un sistem de sociologie, etică, politică*; în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, 1932, nr. 3–4, p. 216).

¹⁴ Pentru un inventar al discuțiilor actuale asupra raportului dintre explicație și înțelegere, a se vedea: Martin Hollis, *Introducere în filosofia științelor sociale*, București, Editura Trei, 2001, în mod special, cap. 12, *Concluzie: Două discursuri*, p. 234–245.

¹⁵ Este vorba despre *Științele sociale, sociologia, politica și etica în interdependența lor unitară*, în: Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Ovidiu Bădina și Octavian Neamțu, Editura Academiei, 1969.

¹⁶ *Ibidem*.

care teoreticienii națiunii și ai naționalismului veneau din domeniul istoriei. „Gusti a tipărit un studiu sociologic asupra națiunii în 1919, fiind primul *sociolog* care și-a asumat explicit problematica; după cum relevă volumele de istoria domeniului consacrate astăzi, toți pionierii cercetării națiunii și naționalismului interbelici au venit dinspre istorie (...), sociologii asumându-și chestiunea mai târziu, câteva decenii după sfârșitul celui de-al doilea război mondial...”¹⁷.

Sociologia națiunii este, așadar, *arche*-ul din care putem deduce atât structura internă a sistemului sociologic gustian, cât și dimensiunile (fundamentele) sale filosofice. „Viața socială a omenirii civilizate se desfășoară în cuprinsul națiunilor. Națiunea este realitatea centrală, care însumează toate aspirațiile firești ale indivizilor și de la care pornesc, nu spre o nouă ființă, ci spre un nou plan de relații, toate manifestările internaționale. Națiunea este singura unitate socială care își ajunge siesi, în înțelesul că nu necesită, pentru deplina ei realizare, o unitate socială mai cuprinzătoare, fiind în stare să-și creeze o lume proprie de valori, să-și stabilească un scop în sine și să-și afle mijloacele de desfășurare, adică forța de organizare și propășire în propria ei alcătuire. Nici o altă unitate socială nu ocupă un loc asemănător în domeniul vieții sociale (...) Națiunea merită însă complet denumirea de unitate socială, pentru că ea nu depinde de o unitate mai mare (...) Statul nu este astăzi decât o formă de manifestare a națiunii, deci o unitate subordonată funcțional acesteia (...), internaționalismul adevărat nu desființează națiunile, ci le privește doar în raporturile dintre ele. Pe calea aceasta dobândim și conceptul just despre umanitate. Căci națiunile laolaltă, în eforturile noastre comune pe căile civilizației, dau naștere umanității, nu în sensul antinaționalist, al umaniștilor fără patrie, ci în sensul naționalist, ca realitate care reflectă ființa națiunilor și energia creatoare a lor. Dincolo de națiuni, nu se ivește umanitatea ca o lume de sine stătătoare, cu umanitatea ca totalitate a națiunilor, ca armonie a ființelor naționale originale, specifice. Națiunea însumează, așadar, în ființa ei toate eforturile creatoare ale indivizilor și formează singura realitate care compune umanitatea adevărată”¹⁸.

În ordine sociologică, două sunt ipostazele sub care poate fi radiografiată teoria numită „sociologia națiunii” la D. Gusti, în acord perfect cu întregul ansamblu arhitectonic al operei profesorului: pe de-o parte, aspectul teoretic – sociologia *cogitans* a națiunii –, pe de alta, aspectul practic, aplicat – sociologia *militans* a națiunii. Cea dintâi secțiune cuprinde aspecte precum definiția națiunii, perspectiva de sociologie istorică asupra chestiunii, disputarea altor teorii etc., cea de-a doua, în special concepția sa despre cercetarea concretă a națiunii – strategie și metodă – și problematica statului cultural¹⁹.

¹⁷ Dan Dungaciu, *Sociologia și știința națiunii: Dimitrie Gusti, un precursor ignorat, și moștenirea lui*, în vol. *Națiunea și provocările (post)modernității*. București, Editura Tritonic, p.192.

¹⁸ Dimitrie Gusti, *Știința națiunii*, în vol. colectiv *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Naționale, 1938, p. 17.

¹⁹ *Ibidem*, p. 193.

În ordine filosofică, sociologia națiunii este fundată pe ideea de umanitate. Spre deosebire de teoriile europene asupra națiunii, aflate la acea vreme în circulație²⁰, D. Gusti propune o *viziune ontologică asupra societății*²¹, prin asimilarea națiunii cu umanitatea, și un *proiect de filosofie practică* fundat pe ideea voinței sociale, *causa movens* a existenței națiunii și umanității²².

Națiunea este concepută, așadar, în cadrele inteligibilității principiului filosofic. Ea are plinătatea Ființei. Afirmarea ei este condiție primă de inteligibilitate, chiar precondiție a dobândirii sensului în toate actele noastre de simțire, vorbire și cunoaștere. Națiunea este înțeleasă de Gusti, filosofic vorbind, ca Unul, universalul suficient sieși, temeiul din care derivă tot ce există, fără ca acesta să derive din altceva. Sugestia lui Vulcănescu, privitoare la originile aristotelice ale gândirii lui Gusti, pot fi duse mai departe. Gusti gândește națiunea într-o schemă ontologică artistotelică: națiunea se află în identitate cu ea însăși, ea este unitatea care nu poate fi cuprinsă de o altă unitate. Națiunea este suprema unitate, temeiul și condiția celorlalte unități sociale – familia, satul, orașul, biserica, școala etc., în sens logic și ontologic.

Logic, națiunea se află într-o relație de omologie cu proprietatea lumii sociale de a fi Unul sau, ceea ce este același lucru, cu umanitatea omului ca Unul. Ea este unică și identică sieși în toate manifestările, prin urmare, când noi gândim, și lumea gândește prin noi. „Identical în sine, spune Aristotel, se întrebuintează în atâtea sensuri câte are și Unul în sine. Căci identic în sine se zice despre lucrurile a căror materie este una, fie ca specie, fie ca număr, cât și despre acelea a căror substanță este una. De aici, este limpede că identitatea este un fel de unitate, o unitate de existență a unei pluralități sau aceea care rezultă din considerarea mai multor lucruri ca unul...”²³.

În plan ontologic, națiunea este gândită ca principiu al lumii sociale, astfel încât ea întemeiază în ordine explicativă multiplicitatea (varietatea și pluralitatea)

²⁰ Pentru o prezentare a teoriilor concurente asupra națiunii, a se vedea Ion Zamfirescu, *Conceptia sociologică a lui D. Gusti, în raport cu știința națiunii. Știința națiunii. Monografia sociologică. Perspective*, în vol. *Spiritualități românești*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, București, Editura Vivaldi, 2001, p. 458–468.

²¹ Gusti distinge în mod sistematic „regiunile” ontologice ale lumii: „Natura și societatea sunt două mari fețe ale realității, care formează două mari cuprinsuri ale experienței. Cu partea fizică a realității se ocupă științele matematice și așa-zisele științe ale naturii, cu partea socială a realității se ocupă științele așa-zise ale spiritului sau sociale. Filosofia științelor matematice și ale naturii formează filosofia teoretică; filosofia științelor sociale formează filosofia practică” (*apud*: Traian Herseni, *op. cit.*, p. 38).

²² „Națiunea este o creație sintetică voluntară, o unitate socială care reprezintă un sistem voluntar, cu o motivare cosmică, biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept *causa movens* a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare, pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic, ale vieții naționale, care formează cultura națională”, D. Gusti, *Sociologia națiunii și a războiului*, București, Editura Floare Albastră, 1995, p. 33.

²³ Aristotel, *Metafizica*, traducere de Ștefan Bezdechi, București, Ed. Academiei Române, 1965, p. 178.

lucrurilor. Faptele sociale nu au un comportament haotic, ci constituie, prin felul lor de a fi, rețele ordonate și armonice. Sunt fapte cu sens extrase din unitatea primordială de sens: umanitatea. Unitatea, ordinea și armonia faptelor sociale devin inteligibile prin raportare la principiul lor explicativ, prin originea lor comună, dar și prin natura comună. Ele sunt fapte integrate națiunii, umanității. Națiunea determină natura (*physis*) faptelor sociale, prin determinarea elementului comun, unic, Unul multiplicității faptelor, cadrelor și manifestărilor în limbaj sociologic, care intră în alcătuirea ei, element ce conferă coerență modul lor de fi în lume. Lumea socială este o ordine și o unitate. Indiferent de varietatea lor, faptele sociale au în alcătuirea lor intimă Unul, umanitatea. Toate sunt forme de manifestare a acesteia. Națiunea, în înțeles ontologic, poate explica atât unitatea lumii sociale, cât și diversitatea ei.

Universalul este Unul ca principiu al lumii sociale – nu pot exista două sau mai multe principii – și, deopotrivă, universalul este Unul ca principiu al cunoașterii. Ca și Aristotel, Gusti gândește că obiectul oricărei științe este universalul – știința studiază universalul din fenomene; individualul ori particularul sunt inexprimabile prin ele însele. Așadar, și într-un caz și în altul, universalul trebuie gândit ca Unul. Faptul acesta se constituie într-o condiție a gândirii înseși, care nu poate înainta în cunoaștere în absența supozițiilor ontologice legate de ideea de principiu al lumii sociale, ca Unul, ca ceva identic cu sine în toate manifestările. Pe de altă parte, și admiterea principiului că Unul, în ordinea cunoașterii, se instituie tot ca o condiție a gândirii, în sensul în care cunoașterea este ori universală, ori nu este de loc. Pe această bază, și alteritatea devine inteligibilă. În ordinea unității, alteritatea nu poate fi decât umanitate. În ordinea diversității, alteritatea se explică prin cadre și manifestări determinabile sociologic, adică prin moduri de a fi ale națiunii, ale umanității.

Aplicarea acestui model aristotelic de analiză, în ordinea lui formal ontologică, la conceptul științei națiunii, pare a fi artificială, în condițiile în care Gusti nu face niciodată astfel de trimiteri explicite. Fără îndoială, Gusti a fost, pentru a folosi o metaforă, contemporan cu secolul lui, un intelectual care făcea parte din rândurile elitei științifice și filosofice europene. Or, a spune că sursele gândirii clasice l-au inspirat în creația sa științifică înseamnă a nu ține cont de originile reale ale gândirii sale și de modul în care Gusti s-a perceput pe el însuși²⁴.

Pe de altă parte, este tot atât de adevărat că teoria sociologică a lui Gusti, ca orice teorie socială majoră, poate fi explicată, raționalizată și reordonată din multiple perspective filosofice. Acest fapt reprezintă un simptom sigur al forței explicative și al măreției unei teorii sociale, care poate comunica adevăruri în funcție de datele prelabile ale interpretului sau, cum se spune astăzi, de orizontul de așteptare al hermeneutului. Pentru o minte neantrenată epistemologic și filosofic, astfel de interpretări ar putea fi văzute ca exagerări sau exerciții gratuite, fără relevanță explicativă. În realitate, astfel de teorii, cu o mare putere de unificare

²⁴ „Nu aparțin nici unei școli filosofice, sunt pentru o filosofie științifică, pentru o filosofie critică-realistă, adică pentru o filosofie sintetică-critică a realității analizate de științele particulare” (apud: Traian Herseni, *op. cit.*, p. 38).

a faptelor eterogene și cu forță explicativă și hermeneutică fertile, rezistente în timp și „confirmate” continuu prin „proba faptelor”, pot primi justificări filosofice surprinzătoare. Ilustrativă în acest sens este interpretarea fenomenologică pe care Mircea Vulcănescu o propune, în „Arhiva pentru știința și reforma socială” (1933), cercetărilor monografice și sistemului sociologic gustian, văzute împreună din perspectiva unei ontologii regionale. Replica a venit imediat, probă a modului de receptare în epocă a sociologiei și metodei monografice ale lui D. Gusti, prin Constantin Georgiade²⁵, doctor în psihologie la Paris, autor de importante cărți în domeniu. Răspunsul lui M. Vulcănescu la obiecțiile lui C. Georgiade sunt memorabile și pot fi însușite, în ordinea valabilității, și astăzi²⁶. Într-adevăr, teoria sociologică a lui D. Gusti este susceptibilă de fi „citită” și din unghi fenomenologic. Este posibilă chiar și o lectură din perspectiva filosofiei pragmatice. Căci, ce propune în esență Gusti, dacă nu o teorie a acțiunii sociale, așa cum au încercat și pragmatismul european și cel american?

Cum spuneam, în ordine filosofică, D. Gusti propune o *viziune ontologică asupra societății*, prin asimilarea națiunii cu umanitatea și, *totodată, un proiect de filosofie practică* fundat pe ideea voinței sociale, concepută de Gusti drept *causa movens* a existenței națiunii și umanității²⁷.

²⁵ „Ni se par surprinzătoare (...) părerile unora dintre colaboratori, intelectuali distinși de altfel, care consideră sistemul și cercetările derivate de el (Gusti. n. n., C.A.) drept: o ontologie regională a existenței sociale, în sensul apropierei de Husserl și Aristotel sau de metafizica vitalistă a devenirii. Ce legătură directă are, de exemplu, vatra satului Cornova sau mentalitatea mistică evasiazăfricană a țăranilor noștri cu fenomenologia lui Husserl sau cu aristotelismul? Avem impresia că acești cercetători disociază unitatea sistemului profesorului lor, atribuindu-i o contradicție între teorie și aplicație, care de fapt nu există la origine. Speculația filosofică pe care acești discipoli o încearcă (...) specularea și exagerarea unor slabe virtualități ale sistemului (...) ni se par artificiale, slab justificate și absolut inutile în stadiul actual de dezvoltare al științelor sociale și îndeosebi al științelor sociale românești” (*apud* Marin Diaconu, *Note și comentarii*, în vol. Mircea Vulcănescu, *Prolegomene ... op. cit.*, p. 350).

²⁶ A se vedea: Mircea Vulcănescu, *Sociologia românească. Răspuns d-lui C. Georgiade, op. cit.*, p. 167–175, din care extragem următoarele fraze: „Ce raport are acest punct de vedere cu vatra satului Cornova? Unul esențial. Dacă n-ar exista convingerea, derivată din sistem, că orice formă de viață actuală e determinată, printr-altele, și de formele de viață anterioare, nimeni nu s-ar ocupa de Cornova. Fenomenologia e deci însuși motivul care justifică cercetarea (...) E de găsit *esența* unor manifestări și semnificația veche a unor împrejurări pe care astăzi și-au pierdut-o sau și-au schimbat-o. Prin ce procedeu se descoperă această semnificație? Prin punerea *faptului în funcțiune de totalitatea condițiilor de viață* în care a apărut (...) Iată un exemplu: un descântec. După ce reproduce o serie de imprecapi magice, sfârșește cu formula: *Descântecul meu, Leacul lui Dumnezeu* (...) Care e natura acestui fapt? Vădește el o mentalitate magică, sau o mentalitate religioasă? Numai pătrunzând înțelesul, semnificația grupului actual în conștiința grupului pe care-l practică, trăind direct în actualitatea faptului, poți deosebi ce este supraviețuire (...) Ea impune o identificare simpatetică cu obiectul cercetat, o contopire sufletească cu el, o trăire în însăși condițiile lui (...) Sistemul profesorului Gusti nu e numai o școală de reflecție severă de contact cu realitatea. Ci și o școală tot atât de severă de gândire, de reflecție asupra acestei realități”.

²⁷ „Din domeniul filosofiei practice fac parte: întâi, realitatea socială, care este în esența ei voință socială; apoi, procesul de cunoaștere causală a acestei realități, care este un proces analitic-causal – obiectul științelor particulare... „D. Gusti, *Realitatea, știința și reforma socială. Câteva indicații asupra metodei*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială” (*apud* Mircea Vulcănescu, *Școala sociologică a D. Gusti, op. cit.*, p. 47).

În ciuda paginilor subtile și memorabile scrise de Traian Herseni, Mircea Vulcănescu ori Ion Zamfirescu, problema filosofiei practice, în interpretarea sociologică a lui Gusti, rămâne încă obscură și necesită abordări de tip interdisciplinar. Vom contura doar câteva dintre problemele ce-și așteaptă răspunsurile din partea unor exegeți ce se vor profesionaliza în viitor, sperăm, în interpretarea gândirii lui D. Gusti. Fără a avea pretenții sistematice, credem că ar trebui lămurită mai întâi problema raporturilor dintre conceptul voinței, așa cum este configurat el în opera critică a lui Kant și apoi a neokantienilor din ambele școli, Marburg și Baden, precum și conceptul voinței sociale, central în opera lui Gusti.

Desigur, ideea voinței sociale la Gusti este concepută după paradigma conceptului voinței bune²⁸ la Kant, concept preluat, cum se știe, de „filosofii voinței” – Schopenhauer și Nietzsche, cu prelungiri în „filosofia vieții”, în mod special Dilthey, și, prin extindere, prezent și la întemeietorii pragmatismului²⁹.

Mai precis, problema care ar trebui rezolvată este legată de fundamentele teoriei practice kantiene. Voința, la Kant, este un nume pentru rațiunea practică, pentru rațiunea care întemeiază acțiuni morale grevate de o concepție protestantă

²⁸ „Din tot ceea ce este posibil de conceput în această lume, ba în genere și în afara ei, nimic nu ar putea fi considerat ca bun fără nici o restricție decât numai o *voință bună*. Intellect, spirit, discernământ și cum s-ar mai numi talentele spiritului, sau curaj, hotărâre, stăruință în proiecte, ca proprietăți ale temperamentului, sunt fără îndoială, în unele privințe, bune și de dorit; dar ele pot deveni și extrem de rele și dăunătoare, dacă voința care are să se folosească de aceste daruri naturale și a cărei calitate specifică se numește de aceea caracter, nu e bună (...). Voința bună nu e bună numai prin ceea ce produce și efectuează, nu prin capacitatea ei pentru realizarea unui scop oarecare ce și-l propune, ci este prin voliție, adică este bună în sine însăși, și considerată în sine însăși, ea trebuie să fie evaluată la un preț incomparabil cu mult mai ridicat decât tot ce ar putea fi realizat prin ea în folosul unei înclinații oarecare, ba, dacă vrem, al sumei tuturor înclinațiilor”, (Immanuel Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*, trad. de Nicolae Bagdasar, 1972, p. 11).

²⁹ Influența lui Kant asupra pragmatismului este de notorietate și ea constă, între altele, în distincția kantiană dintre *rațiunea practică* (rațiunea care ascultă de imperative interioare ei) și *rațiunea pragmatică* (rațiunea care ascultă de stimulii și condiționările exterioare ei, de motivațiile și interesele din afara ei). Omul se prezintă în această distincție divizat. Pe de o parte, el trăiește, prin rațiunea pragmatică în universul determinărilor și condiționărilor (universul nonlibertății) și, pe de altă parte, prin rațiunea practică omul trăiește în universul libertății, al proiectelor pe care el însuși și le propune. Dar ce legătură există între aceste două universuri și cum comunică cele două „lumi”? Kant nu a conciliat cele două tipuri de rațiuni, lăsând deschisă problema. Pierce, întemeietorul pragmatismului, era la curent cu această distincție și opoziție conceptuală kantiană, pe care dorea s-o depășească într-o sinteză convenabilă care să fie mai apropiată de felul real în care oamenii gândesc și înfăptuiesc. „Pentru cei care au învățat filosofia lui Kant și care gândesc în termeni kantieni, practic și pragmatic sunt tot atât de despărțiți ca și doi poli. Primul aparține unei regiuni a gândirii unde nici o minte de tip experimental nu poate să se simtă în largul ei. Ultimul [pragmatic; n.n., C.A.] exprimă relația gândirii cu scopuri precise definite. Așa se face că noua teorie nu s-a putut numi practicalism, ori pragmatism ci *pragmaticism*. Și trăsătura ei cea mai caracteristică este recunoașterea unei legături inseparabile între cunoașterea rațională și scopurile raționale” (Pe larg, la Ch. S. Pierce, *Ce este pragmatismul*, în vol. *Semnificație și acțiune*, București, Editura Humanitas, p.177–203). Am putea spune că problema capitală a pragmatismului: ce relație există între rațiune și acțiune, între idee și comportamentul uman, între credințele (convingerile) pe care oamenii le împărtășesc și felul de a fi și a acționa? este asimilată și de către Gusti în sistemul său de sociologie.

asupra lui Dumnezeu. Altfel spus, filosofia practică a lui Kant și, ceea ce ne interesează pe noi, ideea voinței, sunt fondate de o perspectivă creștin-protestantă, dominată de două idei majore: ideea rațiunii și cea a datoriei. Pentru Immanuel Kant, Dumnezeu există ca *postulat al rațiunii practice*, ceea ce semnifică o îndepărtare majoră de felul în care creștinii ortodocși gândesc Ființa divină. Etica de tip kantian este una a datoriei, întemeiată rațional pe constrângerile imperativului categoric. Or, ideea voinței *sociale* la Gusti întemeiază o etică laică, o etică întemeiată pe valorile națiunii. Națiunea este, pentru Gusti, un fel de *summum bonum*, iar valorile etice promovate de sistemul gustian sunt fațete ale solidarității românești și a grijii față de patrie. Cu toate acestea, apriorismul voinței gustiene ne duce cu gândul la Kant, după cum și ideea de datorie, turnată de Gusti în forma patriotismului³⁰. O cercetare aplicată asupra conceptului voinței sociale la Gusti ar trebuie să atace și problema raportului dintre etica gustiană și etica creștin-ortodoxă. Unde plasăm, de pildă, *iubirea*, termenul central al eticii creștin-ortodoxe, în sistemul etic gustian, fundat pe conceptul voinței sociale ?

Desigur că viitoarea exegeză specializată pe interpretarea operei lui Gusti va releva aspecte nebănuite pentru noi, cei de astăzi, mai ales că, actualmente, pentru cei optimiști, se întrezărește apariția unui context european favorabil receptării creației intelectuale a tuturor membrilor Europei Unite. Poate că, într-un astfel de context, opera științifică a lui Gusti se va bucura de notorietatea firească a unei creații cu valoare universală, iar contribuțiile românești, atâtea câte sunt, vor fi înregistrate cel puțin în dicționarele ce se pretind a fi fost elaborate „științific”. Cum să nu te apuce tristețea când constăți că dicționarele străine de sociologie nici nu-l amintesc pe Gusti, în timp ce compilatorii de toate felurile ocupă spații tipografice mult prea generoase ?!

Poate că în noul context cultural spre care ne îndreptăm, ce va modela o Europă fără europocentrism și fără ierarhii intelectuale arbitrare, Gusti își va găsi locul firesc, împreună cu mesajul „existenței unei ordini românești de valori în lume”³¹. Un mesaj testamentar, am putea spune, exprimat în cuvinte memorabile: „Cea mai veche cultură din Europa orientală, care este cea românească, trebuie să simtă, azi mai mult ca oricând, ceea ce își datorește ei înseși și ceea ce este în stare a da umanității. Ea trebuie să aducă culturii universale contribuția românească, pe care omenirea este în drept să o aștepte, turnând sufletul românesc în formele eterne și universale ale creației”³².

³⁰ Pentru modul în care lumea vest-europeană a conceput raportul dintre patrie și națiune, vezi: Maurizio Viroli, *Din dragoste de patrie. Eseu despre patriotism și naționalism*, București, Editura Humanitas, 2002, în mod special cap. V, *Naționalizarea patriotismului*. Observațiile lui Viroli pe cazul Germaniei, de pildă, sunt aplicabile și României.

³¹ Expresia îi aparține lui Mircea Vulcănescu, *XXIII Gemina*, în vol. *Tânără generație*, București, Editura Compania, 2004, p. 201.

³² D. Gusti, *Discurs cu prilejul aniversării a zece ani de la Unire; apud Dan Dungaciu, op. cit.*, p. 193.

UN PROGRAM DE CULTIVARE A CERCETĂRII SOCIOLOGICE – DIMITRIE GUSTI

IRINA CRISTEA

1. În ultimul pătrar al veacului al XIX-lea, întreaga Europă aspira la ordine și progres, la solidaritate efectivă într-o societate stabilă și organizată. Cunoașterii științifice, în calitatea ei de putere spirituală, îi revenea sarcina să sprijine, cu mijloace specifice, procesul de restaurare a solidarității sociale.

Vitalitatea centrelor de genază a mișcărilor sociale și intelectuale care au culminat cu instituționalizarea științelor sociale, a sociologiei, a scăzut dramatic după Primul Război Mondial; „conflictul interpretărilor” și „criza de recrutare”, conjunctura economică, socială și politică au generat și adâncit „criza de legitimitate” a sociologiei, a cercetării sociologice. Deși, în Europa, se structuraseră poziții și centre solide ale sociologiei reformiste și ale sociologiei critice, se profesionalizaseră grupuri de cercetători în domeniul sociologiei aplicate, fuseseră recunoscuți maeștri ai sociologiei teoretice, rar se întâmpla să se finalizeze, la nivelul practicii sociale, un program teoretic și metodologic.

În Franța – unde programul *leplay-an*¹ dobândise proeminență în cadrul unei platforme cognitive, normative și acționale de susținere a politicilor sociale, dar nu se constituise într-o paradigmă, unde durkheimismul se organizase într-o școală și ajunsese, sub directivele unei doctrine morale și politice, la rezultate cumulate, dar nu manifestase o suficient de hotărâtă orientare spre cercetarea empirică sistematică – sociologia începea să-și piardă productivitatea, prestigiul, influența. Anemia comenzii sociale a îngustat câmpul de investigație; o dată cu degenerarea demersurilor s-a sleit o metodologie, altfel, foarte ambițioasă.

În Germania, sociologi eminenti, precum G. Simmel, Fr. Tönnies, M. Weber, elaboraseră lucrări fundamentale, finalizaseră cuprinzătoare anchete economice și politice dar, cu rare excepții, nu au reușit să facă școală, să aibă discipoli care să le continue opera. La est de Rin se deschidea peisajul unui spațiu animat de sociologi, dar fără „sociologie”.

Dincolo de Marea Mânecii, în Marea Britanie, chiar dacă British Labour Party adoptase politica investigării științifice a fiecărei probleme sociale,

¹ Programul *leplay-an* a fost structurat de directiva: „studiul direct al faptelor sociale cu scopul luminării demersurilor reformatoare ale acțiunii politice” (apud Ch.-H. Cuin, Fr. Gresle, *Istoria sociologiei*, Iași, Institutul European, 2002, p. 178).

scepticismul cu privire la posibilitatea cunoașterii sistematice a socialului deja ajunsese la cote înalte înainte de război; ideea „cetății grădină”, a planificării urbane își pierdea din atractivitate; caracterul conjunctural și parțial al reformelor nu era de natură să mai stimuleze pe adepții științei sociale aplicate.

Între Alpi și Mediterana, în Italia, filosofii și juriștii, mai mult decât în Germania, și economiștii, mai mult decât în Anglia, îi izolaseră, în preajma războiului, pe sociologi, atât în câmpul universitar, cât și în cel politic.

Peste Ocean, în Statele Unite ale Americii, după o solidă, glorioasă și dispersată instituționalizare a sociologiei, se putea constata un proces de înrădăcinare culturală a ei în solul societății civile; sociologii americani, adesea formați pe continent, se recomandau, în primul rând, ca „practicieni sociali”, preocupați de identificarea nevoilor comunităților sociale și de formularea de soluții la problemele sociale localizate. Această traiectorie a cercetării sociale era, uneori, dublată, alteori concurată de „Survey Movement”², a cărei linie de cercetare, după Primul Război Mondial, era marcată de investigarea problemelor sociale (școli publice, alcoolism, sănătate publică, caritate publică, condițiile vieții urbane industriale, delincvența și sistemul corecțional, ș.a.).

În regiunile sale centrale și estice, după Primul Război Mondial, Europa se schimbase dramatic. România se afla în plină criză de creștere³; pentru a-și menține locul sub soare în mijlocul rivalităților⁴, ea trebuia să se cunoască, să-și identifice și să-și consolideze firea autentică⁵; avea nevoie, se credea, de o monografiere sociologică⁶. Războiul și pacea aduseseră Unirea și, cu ea, o serie de probleme, a căror soluționare depășea, prin caracterul și gradul lor de complexitate, atât posibilitățile tehnicilor politice curente, cât și competențele disciplinelor sociale parțiale.

Complexitatea ansamblului de probleme puse de organizarea păcii, stabilizarea formulei de stat, structurarea și dezvoltarea societății cereau informare exactă, înțelegere și explicație⁷. O astfel de informare o putea oferi, considera

² *O mișcare în cadrul cercetării sociale americane, care promova „o metodă realistă de studiu al schimbării caracterului vieții americane”* (apud P.V.Young, C.F.Schnid, S.A.Rice: *Scientific Social Surveys and Research. An Introduction to the Background, Content, Methods and Analysis of Social Studies*: New-York, Prentice-Hall, Inc., 1949, p. 30).

³ Henri H. Stahl, *Școala monografiei sociologice* în: „Arhiva pentru știința și reforma socială”, An XIV, 1936, vol. II, p. 1135: „România latifundiară murise. Nu se știa ce anume îi va lua locul. Alipirea provinciilor românești urma și ea să schimbe, într-un fel ce nu se putea bănui, înfățișarea țării noi”.

⁴ Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 104.

⁵ Henri H. Stahl, *ibidem*, p. 1135.

⁶ Dimitrie Gusti, *Opere*, vol. I, București, EARSR, 1968, p. 500–501.

⁷ Dimitrie Gusti, *Mișcarea monografică*, în *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I; București, Editura Institutului Social Român, 1940; p. 60–61: „Problemele sociale ridicate de Unire și de noua pace nu mai țineau de tehnica politică, nici de resortul unor discipline parțiale, ca economia politică sau știința financiară, ci au fost probleme care aveau soluții de ansamblu, de largă colaborare între științe și de cuprinzătoare perspective de cunoaștere. În împrejurările acestea, sociologia, știința de sinteză a societății, care nu pierde din vedere nici un aspect al vieții sociale prezente și nu nesocotește nici determinările trecutului și nici idealul anticipator al viitorului, era de-a dreptul cerută de nevoile vremii. Era nevoie, pe de o parte, de documentare, pe de altă parte de lămurire”.

Dimitrie Gusti, sociologia: știință de sinteză a cunoașterii societății. Era timpul trecerii de la teorie la practică. În 1918 se succedau evenimente prin care se hotăra soarta națiunii și a statului român. În aceste împrejurări, Dimitrie Gusti a dat publicității, sub forma unui „Apel” către intelectuali, un program de cercetare a realității sociale românești, în vederea înfăptuirii unei cuprinzătoare reforme sociale; în același document, se adresa tinerilor universitari invitația de a participa la constituirea unei instituții naționale, cerută de nevoile timpului: „Asociația pentru studiul și reforma vieții sociale” în România. În aceste condiții, a luat ființă la Iași, în 1918, „Asociația pentru studiul și reforma socială”, cu un cvadruplu scop: *1.* a cerceta toate laturile vieții sociale românești; *2.* a propune reforme care izvorăsc în mod natural din aceste cercetări; *3.* a lupta cu consecvență, cu mijloacele propagandei, pentru ca reformele propuse să se aplice; *4.* a contribui la educația socială a maselor. Această asociație avea ca organ publicistic științific, anume ca organ de *scientia militans*, revista „Arhiva pentru știința și reforma socială”.

Stabilirea păcii deschidea pentru România o epocă de regenerare; începea epoca formelor decisive. În 1919, D. Gusti a publicat un studiu de direcție: *Realitate, știință și reformă socială*⁸ apreciat de-a lungul timpului ca „studiu programatic pentru activitatea științifică și organizatorică începută de Dimitrie Gusti la Iași, în 1910, și reluată în 1918–1919”⁹.

Distrugere și regenerare, Primul Război Mondial dădea ființă unei noi realități; se formula cererea unei noi organizări. Începea să se impună formula „a cunoaște ceea ce voiești, a voi ceea ce cunoști”, ca expresie atât a refuzului improvizăției cât și a conceperii unui nou raport între teorie¹⁰ și practică¹¹, între teorie și acțiune. Concepând un „raport de strânsă solidaritate”¹² între teorie și practică, între idee, ideal și practica socială, Dimitrie Gusti a formulat teoria circuitului social cu intenția de a da un sens pesimismului manifestat în epocă; el a înțeles că pesimismul poate deveni creator de optimism prin mijlocirea acțiunii ideilor științifice și a idealului etic¹³ asupra minții și sufletului oamenilor. Teoria

⁸ Dimitrie Gusti: *Realitate, știință și reformă socială* în „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, An I, 1919, nr. 1.

⁹ Dimitrie Gusti: *Pagini alese*, București, Editura Științifică, 1965, notă, p. 380.

¹⁰ Dimitrie Gusti: *Realitate, știință și reformă socială*”, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, An I, 1919, nr. 1: „Teoria socială creează din nou, în mod intelectual, o faptură reală; ea este o recapitulare intelectuală a practicii și o practică socială virtuală”.

¹¹ *Ibidem*, „practica socială este o teorie aplicată, [...], dând astfel naștere unei noi realități sociale”.

¹² Dimitrie Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în *Sociologia Militans. Introducere în sociologia politică*, vol. I; București, Editura Institutului Social Român, 1935. p. 12: „Între realitate și cunoștință, cunoștință și voință, teorie și practică, idee și ideal, există raporturi strânse de realitate și corelație, de intimă solidaritate de colaborare și armonie”.

¹³ *Ibidem*, p. 13: „Pesimismul este creator de optimism, pentru că a înțelege prezentul este a-l critica, a-l critica este a-l judeca, iar a-l judeca înseamnă a spera să-l reconstruim fără zăbavă, după indicațiile pe care ni le dau ideile științifice și idealul etic. Speranța optimistă este astfel câștigată din faptul cunoașterii cauzale a răului, care ridică suprimarea cauzelor, prin intervenția voinței, așa ca odată cu dispariția cauzei prin intervenția voinței, să dispară și răul”.

circuitului social era menită să explicitizeze raportul de solidaritate, de reciprocă întemeiere, între teorie și practică, și să dezvăluie raționalitatea acelui tip de reformă socială care stabilește un acord sintetic între realitate, idee și ideal¹⁴.

Imediat după Primul Război Mondial, explica D. Gusti în 1934, statul modern român, intrase în a treia eră¹⁵, începea să cedeze societății primatul; era timpul să se treacă de la „sociologia statului” la sociologia „manifestărilor sociale”¹⁶, creatoare de valori sociale.

Pentru realizarea unui proiect ca cel conceput și prezentat de D. Gusti în 1919, era nevoie, considera tânărul universitar, de un proiect al sociologiei, de un program de instituționalizare a sociologiei și a altor științe sociale.

2. La începutul anilor 1920, în capitalele europene ale științelor sociale, se încheiase prima etapă a primului „ciclu de viață al sociologiei”¹⁷, prin formularea unor programe de cercetare sociologică de ansamblu a societății moderne, care au condus la realizarea unor construcții parțiale ale obiectului sociologiei¹⁸.

În altă zonă europeană, D. Gusti defrișa vaste spații pentru un nou proiect al sociologiei – sociologia monografică – și pentru un program de realizare a unui învățământ sistematic al științelor sociale. Strategic, în programul lui D. Gusti, în centrul activității de instituționalizare a sociologiei, se plasa, pentru început (1919), politica educațională¹⁹ de înființare a unei facultăți autonome de științe sociale după modelul leibnitzian al cunoașterii realităților sociale. Chiar dacă acest proiect nu a fost realizat, în 1920, s-a înființat la București un „institut liber de cercetări închinat cunoașterii țării și națiunii”, Institutul Social Român. Această glorioasă instituție, înființată după ce D. Gusti a venit la Universitatea din București, absorbea în sine Asociația pentru Studiu și Reforma Socială.

¹⁴ *Ibidem*, p. 13: „Din necesitatea de a reconstitui prezentul și a realiza viitorul social rezultă necesitatea unui plan și program care să propună voințelor modificarea realității actuale, recunoscută ca insuficientă, în sensul idealului. Acordul sintetic stabilit între realitate, idee și ideal este reforma socială”.

¹⁵ Prima „eră” era considerată aceea a „întemeierii”, a doua „eră”, „era nouă”, era considerată aceea a „organizării satului modern” român.

¹⁶ Dimitrie Gusti: *Cuvânt înainte la: Sociologia Militans. Introducere în sociologia politică*, vol. I, București, Editura Institutului Social Român, 1934; p. VIII: „Problema atât de dezbătută în ultimul timp a reformei și reorganizării statului nu-și are înțeles decât prin începerea discuției privitoare la reorganizarea și reforma societății naționale. Politica, dacă, firește, cuprinde în sfera cercetărilor ei importante probleme ale statului, le depășește însă, îmbrățișând toate domeniile creatoare de valori sociale naționale: spirituale, economice, juridice și propriu-zis politice”.

¹⁷ Ștefan Costea, *Istoria generală a sociologiei*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 2002, p. 353–360.

¹⁸ Ch.-H. Cuin, Fr. Gresle, *Istoria sociologiei*, p. 166–167: „[E]sențialul proiectului posibil ai sociologiei este aproape în totalitate explicit. Există adevărate programe de cercetare: determinismul „faptelor explicitat sociale” la Durkheim, comprehensiunea acțiunii sociale la Weber, conduitele nonlogice, la Pareto, formele interacțiunilor sociale la Simmel, transformarea tipurilor de societate la Tönnies (...)”.

¹⁹ Ioan Drăgan, *Contribuția Profesorului Dimitrie Gusti la fondarea unor instituții de învățământ, cercetare și acțiune socială*, în: Maria Larionescu (coordonator), *Școala Sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, București, Editura Metropol, 1996, p. 71: „ridicarea la un nivel superior a învățământului și a cercetării sociale, precum și posibilitățile de aplicare directă a rezultatelor acestora în viața socială (...)”

După Război, întreaga Europă era un vast șantier al reconstrucției politice, sociale și economice; pentru România, era timpul reformelor decisive. În anii aceia eroici, neliniștea și aspirațiile cereau o acțiune bine întemeiată, o știință militantă: sociologia era cerută de nevoile vremii. Organizarea statului solicita cunoașterea manifestărilor vieții sociale și o legiferare²⁰ pe cât de adecvată realității, pe atât de tehnică. „Studiul realității sociale românești în vederea unei reforme sociale”²¹ devenea pentru mulți dintre tinerii membri ai asociației, „idealul etic monografic”. Se deschidea calea spre realizarea convergenței eforturilor de modernizare și dezvoltare²², prin punerea cunoașterii formulată de științele sociale în slujba acțiunii politice și sociale. Încă din 1909²³, Dimitrie Gusti ajunsese la concluzia că numai cunoașterea științifică a realităților sociale se poate constitui în fundament al politicii sociale.

În concepția lui Dimitrie Gusti, reforma socială integrală – schimbarea integrală a instituțiilor – trebuia, pe de o parte, să urmeze o anumită succesiune de etape în desfășurarea proceselor de reorganizare, iar pe de altă parte, să urmeze direcția²⁴ care conduce dinspre manifestările constitutive spre manifestările regulative ale vieții sociale.

Conștient de misiunea reformatoare a învățământului științelor sociale dar și de necesitatea de a organiza competențele științifice și practice pentru a sprijini eforturile de elaborare a unei legislații eficiente în încadrarea problemelor vitale ale statului și societății, D. Gusti a inițiat un proces de întemeiere și organizare a instituțiilor necesare pentru formarea specialiștilor, „tehnicieni ai devenirii sociale”²⁵, și pentru realizarea cercetării sociologice a țării.

Întrucât, în concepția gustiană, monografia era un deziderat al sociologiei științifice²⁶, instituționalizarea sociologiei însemna instituționalizarea sociologiei monografice: învățământ și cercetare.

²⁰ D. Gusti, *Cuvântarea ținută la 24 februarie 1929, la Ședința festivă a Institutului Social Român*, în *Opere alese*. București, Editura Științifică, 1965, p. 419. D. Gusti codifică cerințele unei bune legiferări în orizontul adecvării formelor la conținut: „o legislație presupune cel puțin șase elemente componente: cunoașterea exactă a trebuințelor particulare și concrete ale țării; pătrunderea justă a spiritului vremii; cunoștința aprofundată a științei sociale; perspicacitatea pentru întuirea răului social; imaginația constructivă pentru descoperirea soluțiilor menite a tămădui răul și, în sfârșit, formularea juridico-tehnică a acestor soluții”.

²¹ Henri H. Stahl, *Școala monografiei sociologice*, v. *supra*, p. 419.

²² Ioan Drăgan, *op. cit.*, p. 75.

²³ În 1909 Dimitrie Gusti a publicat *Sozialwissenschaften, Soziologie, Politik und Ethik in ihrem einheitlichen Zusammenhang. Prolegomena zu einem System*.

²⁴ Dimitrie Gusti, *Realitate științifică și reformă socială*, *op. cit.*, p. 15. „O reformă socială integrală trebuie să cuprindă două clase mari de reforme – fiecare clasă cuprinzând alte două subclase – care stau în cea mai strânsă legătură între ele, și anume, în primul rând reforme sufletești (culturale) și economice și apoi reforme politice și juridice”.

²⁵ Mircea Vulcănescu, *Dimitrie Gusti, Profesorul*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, An XIV, 1936, vol. II, p. 1211.

²⁶ Dimitrie Gusti, *Știința, politica și etica națiunii*, în, *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. I, București, EJSR, 1940, p. 113. nota 64.

A. Instituționalizarea învățământului sociologic, în concepția lui Dimitrie Gusti, asimila o dublă misiune: *a.* misiunea reformatoare (a Universității) și *b.* misiunea socială (a Profesorului). În timp ce *Universitatea*, instituție socială – întrucât formează competențele necesare societății și încetățenește cultura – era înțeleasă ca fiind pătrunsă de spiritul științific și purtătoare a devizei: „Prin știință pentru practică”, *Profesorul* era văzut ca personalitate a cărei misiune se cuvenea să fie crearea și transmiterea de valori. Universitatea apărea ca instituția în care profesorul mediază realizarea misiunii de formare și îmbunătățire a structurii societății prin cultivarea științei; profesorul este cel care asigură tradiția metodei.

Ideea cultivării științelor sociale a fost realizată de Dimitrie Gusti, într-o primă etapă, prin formularea unui dublu sistem – de științe sociale și de sociologie, și, în a doua etapă, prin conceperea unui program instituțional a cărui finalitate era integrarea – într-un sistem de instituții interdependente, dar cu funcții specifice – a învățământului științelor sociale, a cercetării sociale și a activităților de reformă socială.

Programul gustian de cultivare a științelor sociale acorda un loc privilegiat învățământului sociologic orientat spre realizarea legăturii de conținut între instrucție, cercetare și acțiunea culturală. Profesorul Dimitrie Gusti a promovat, de la începutul carierei sale universitare, un învățământ care a valorificat valențele formatoare ale cercetării directe a realităților sociale ale țării. Din primul an de activitate didactică, a organizat, în cadrul *Seminarului de sociologie* al Universității din Iași (1910–1911) cercetări monografice de teren. Gândit după modelul seminariilor²⁷ organizate de marii săi profesori (Wundt, Lamprecht) și al asociațiilor de specialiști din Germania, dar adaptat condițiilor învățământului românesc al științelor sociale, cât și menirii *Universității* în cadrul noului stat român și al noii societăți, *Seminarul de sociologie* a fost, din punctul de vedere al pedagogiei, primul spațiu electiv de conlucrare între profesor și studenți²⁸ și de formare a personalității cercetătorilor, iar din punctul de vedere praxiologic, „originea aplicațiilor sistemului” gustian de sociologie²⁹. Prin formula învățământului metodic, Dimitrie Gusti orienta activitatea seminarială nu în mod doctrinar, ci sistematic, în scopul stăpânirii depline a metodelor de folosire a mijloacelor de studiu integrat și complet al problemelor sociale din România.

Seminarul de sociologie, una dintre aplicațiile sociale ale sistemului profesorului Dimitrie Gusti, a devenit, în timp, un spațiu intelectual de „coeziune

²⁷ Dimitrie Gusti, *Introducere la cursul de istoria filosofiei grecești, etică și sociologie*, 8 aprilie 1910, în *Sociologia Militans. Introducere în sociologia politică*, vol. I; București, Editura Institutului Social Român, 1935, p. 39: *a.* „[P]rofesorul și studenții discută și cercetează nu numai toate problemele științelor speciale *sub specie aeternitatis*, dar mai ales problemele de legislație actuală ori probleme de însemnătate socială imediată”; *b.* „Seminariilor le corespund în Germania organizarea tuturor specialiștilor în asociațiuni care se întâlnesc anual și care au organisme lor periodice”.

²⁸ Mircea Vulcănescu, *Dimitrie Gusti. Profesorul*, în *op. cit.*, p. 1246.

²⁹ *Ibidem*.

monografică”³⁰. Seminarul, ca aplicație a sistemului gustian și ca spațiu al pregătirii universitare creatoare, a fost și cadrul în care s-a desfășurat, în etape, procesul de stabilire a unei metode de lucru, specifică cercetării integrale, complete și sistematice a satului, în cercul unor echipe care realizau o „muncă colectivă de cercetare la teren”, în forma unui „studiu uniform asupra tuturor problemelor”³¹, așa cum erau ele identificate din perspectiva sistemului sociologic al profesorului. Subliniind importanța *Seminarului* în logica evoluției „monografiei sociologice” ca modalitate de finalizare a două dintre aplicațiile sociale ale sistemului gustian, organizarea vieții universitare și organizarea cercetării sociale universitare și academice, unul dintre membrii Seminarului de sociologie aprecia că, în campania din 1928, de la Fundul Moldovei. Câmpulung–Bucovina, „s-a creat teoria și tehnica monografiei sociologice”³², iar în campania de la Runcu-Gorj (29 iunie–18 august, 1930), teoria și metoda monografiei sociologice au fost complet codificate³³, pentru ca în 1931, în campania de la Carnova, monografia să ajungă un „mecanism”³⁴; procedurile fuseseră deci standardizate, asigurându-se, prin unitatea de metodă, baza cercetărilor comparate și a sintezei generale a cercetării monografice a țării.

B. Instituționalizarea cercetării sociologice monografice – ca modalitate de a găsi o soluție la „empirismul” legislației și de a multiplica centrele de inspirație legislativă – era o cale de extindere a cercetării sociale în afară de Universitate, în scopul cunoașterii dezinteresate, metodice și sistematice a realităților sociale, dar și o cale de stimulare a responsabilității sociale și de dezvoltare a conștiinței sociale. Transformarea, în 1920, a „Asociației pentru studiul și reforma socială” în „Institutul Social al României”, cu misiunea de a stimula emergența unor ramuri de activitate științifică socială, prin studiul benevol al problemelor sociale, era o modalitate de aplicare a principiului acțiunii sociale întemeiată pe cunoașterea dezinteresată³⁵. Înființat în plină criză a legislației, Institutul Social Român, gândit ca un laborator al științei sociale vii, cadru de

³⁰ Traian Herseni, *Șapte ani de cercetări monografice*, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, An X, 1932, p. 577.

³¹ Maria Larionescu, *Dimitrie Gusti fondatorul Școlii Sociologice de la București*, în M. Larionescu (coord), *Școala sociologică de la București*, p. 10–48, mai ales p. 25–30.

³² Cf. Henri H. Stahl, *Școala monografiei sociologice*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, An XIV, 1936, vol. II, p. 1137 și urm.

³³ Henri H. Stahl, *Școala monografiei sociologice*, p. 1156. „Teoria și metoda monografiei sociologice fiind complet alcătuite, de aci înainte campaniile de monografie sociologică se vor desfășura după același sistem. Doar anumite îmbunătățiri se mai adaugă de la o campanie la alta”.

³⁴ *Ibidem*, p. 1156, „Monografia ajunsese un mecanism foarte bine pus la punct, a cărui funcționare devenise aproape mecanică”.

³⁵ Mircea Vulcănescu, *Dimitrie Gusti. Profesorul*, în *op. cit.*, p. 1260. Crearea Institutului Social Român, „nu este decât o aplicare a principiului teoretic dezvoltat în cursul acestei lecții, după care nu poate exista o reformă socială serioasă, fără cercetarea prealabilă sociologică și etică a realității ce se cere reformată. Și o aplicare a principiului practic, dezvoltat în această lecție, după care numai colaborarea dezinteresată a specialiștilor, poate realiza, în fapt, o asemenea cercetare”.

cercetare și de formulare de idei și evoluții pentru viitor, avea menirea, în etapa sa pozitivă, să cerceteze în mod sistematic problemele vitale ale țării. Ca extensiune universitară, Institutul a oferit un cadru de manifestare a unității morale a țării prin opera comună de cercetare științifică, de răspândire a culturii sociale și de educație cetățenească; personalități grupate în școli diferite, cu concepții și idei diferite³⁶, au aflat un spațiu intelectual de manifestări convergente.

În timp, Institutul Social Român, alături de alte instituții fondate sau conduse de profesorul Dimitrie Gusti, și-a îmbogățit obiectivele de atins, adăugând mai vechilor sarcini, de „cunoaștere de sine a nației” și de formulare, pe baza acestei cunoașteri, de directive pentru lucrarea legistării, sarcina de a face din cunoașterea pe cale monografică a satelor și orașelor din România un îndreptar pentru administrație. Dimitrie Gusti vedea în realizarea enciclopediei satelor și orașelor din România – în modalitatea monografică – încoronarea activității științifice a Institutului, iar în realizarea *Dicționarului social, economic și politic al României*, profesorul vedea încununarea operei de educație socială și politică³⁷, înfăptuită de Institutul Social Român.

Dimitrie Gusti a pus întregul sistem instituțional al sociologiei monografice în slujba educației sociale și politice a unei generații³⁸, pe care a deprins-o să-și organizeze acțiunea reformatoare pe baza cunoașterii prealabile a realității de reformat.

³⁶ Cf. Dimitrie Gusti, *Institutul Social Român. După zece ani de lucru, Opere alese*, București, Editura Științifică, 1965, p. 420–422.

³⁷ Cf. Dimitrie Gusti, *Institutul Social Român. După zece de ani de lucru*, p. 424–425.

³⁸ Cf. Mircea Vulcănescu, *Dimitrie Gusti. Profesorul*, în *op. cit.*, p. 1286.

DIMITRIE GUSTI DESPRE DREPT, SOCIOLOGIE ȘI REFORMĂ LEGISLATIVĂ

ANGELA BANCIU
DAN BANCIU

I. FUNCȚIILE SOCIALE ALE DREPTULUI ÎN CONCEPȚIA LUI DIMITRIE GUSTI

Recunoscut unanim ca fondator al Școlii sociologice de la București, Dimitrie Gusti a conceput sociologia ca o „știință de sinteză a întregii societăți”, elaborând un sistem sociologic, etic și politic coerent, în care cunoașterea științifică a societății nu reprezintă un scop în sine, ci punctul de plecare pentru activitatea de transformare a societății. Sistemul sociologic creat de Dimitrie Gusti includea un ansamblu de concepte, teorii, și legități, pe baza cărora a reușit să realizeze radiografierea și diagnoza problemelor de bază ale societății românești interbelice, din perspectiva „cadrelor și manifestărilor sociale”, prin utilizarea metodei monografice aplicate studierii realităților sociale din aceea vreme. În cadrul acestui sistem unitar, un loc special a fost destinat studierii „manifestărilor juridice” și fenomenelor juridice, întrucât „princiipiile juridice și organizația politică sunt cele două elemente indispensabile ale unei vieți sociale, pe care o fac să se mențină în spațiu și să aibă o continuitate în timp”¹.

Considerat ca fapt social, ca manifestare a unor „unități sociale”, dreptul nu poate fi analizat și înțeles în afara sociologiei, avându-și originea în obiceiurile, morala și moravurile societății românești, ca și în „concepția națională despre dreptate și morală”. Pentru acest motiv, considera Dimitrie Gusti, trebuie respinsă, ca fiind reduționistă, definiția clasică a dreptului, promovată de juriști și legislatori: „totalitatea regulilor de conduită impuse de societate și sancționate de forța publică”, întrucât o asemenea definiție ar conduce la transformarea dreptului într-o construcție artificială și abstractă, care ignoră manifestările dreptului ca „realitate socială”.

În consecință, considera Dimitrie Gusti, dreptul are menirea de a consolida „fundamentul economic și cultural al vieții sociale și naționale, îndeplinind o

¹ Dimitrie Gusti, *Individ, societate și stat în constituție*, în *Sociologia militans*, II, *Introducere în sociologia politică*, București, Editura Institutului Social Român, 1934, p. 104.

funcție reglativă și de organizare socială”, devenind, astfel, un „principiu de direcțiune, de coeziune socială”, care conferă societății „caracterul de definit și coerență”². Deoarece „efectul dreptului este un fapt social, care creează noi situații sociale, prin constrângerea impusă societății de a respecta acest drept și a se supune lui «necon condiționat», „atât realitatea”, cât și reforma socială trebuie să se întemeieze pe o „anumită organizație politică și printr-o nouă ordine de drept care, amândouă, se îmbină, culminând în activitatea legislativă”³. Pentru acest motiv, factorii de configurație ai dreptului, ca și întreaga evoluție a acestuia, sunt sensibil influențați de schimbările și transformările intervenite în viața socială, evoluând „o dată cu civilizația și cultura, cu regimul politic și concepțiile noastre despre societate și morală”⁴.

Fin observator și investigator al realităților sociale și juridice, Dimitrie Gusti considera că trebuie abandonată iluzia iluministă, existentă în concepția unor juriști și practicieni ai dreptului, conform căreia legea este unica sursă a dreptului, posesoare a unor valențe normative multifuncționale, după cum la fel de iluzorie este și ideea că legea poate îndeplini o funcție instrumentală pură, în virtutea căreia statul este identic cu societatea, iar dreptul cu codul, ceea ce presupune supunerea necon condiționată a individului în schimbul protecției sociale de care acesta are nevoie. Dreptul și politica, ca manifestări formale de natură reglativă, „nu se pot îndepărta fără primejdii de conținutul vieții sociale, de manifestările economice și spirituale la care se referă”⁵. Dreptul trebuie să cristalizeze „experiența juridică de veacuri a fiecărei națiuni și să cuprindă regulile esențiale de morală, care se găsesc difuzate în trăirea și deprinderile de viață ale fiecărui popor”⁶. Fără îndoială, factorii politici și legislativi pot contribui la declanșarea unor schimbări și transformări sociale, și chiar este util să fie întrebuiți în acest scop, însă ei „nu pot trece peste realitatea națională, peste putințele și aspirațiile firești, originale, structurale pe care le deține o națiune”⁷. De aceea, reforma legislativă, ca de altfel și cea politică, trebuie astfel concepută și realizată încât să urmeze „linia de dezvoltare organică a fiecărei națiuni”, în caz contrar ea riscând să genereze situații de ineficiență juridică și de distorsiune în aplicarea ei în practica socială.

Pentru Dimitrie Gusti, la fel de greșită și descurajatoare pentru societate este și „mania legislativă”, care poate conduce, în multe cazuri, la o „legislație excesivă și incoerentă”, multe din legile elaborate de parlament dovedindu-se a fi „monumente de lipsă de prevedere socială și de contraziceri”⁸. Deoarece textele de

² *Ibidem*, p. 105.

³ Dimitrie Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în *Sociologia militans*, I, *Introducere în sociologia politică*, București, Editura Institutului Social Român, 1934, p. 16–17.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Dimitrie Gusti, *Știința națiunii*, în *Enciclopedia României*, vol. I, *Statul*, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 25.

⁶ *Ibidem*, p. 26.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Dimitrie Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*. *op. cit.*, p. 25.

lege nu reprezintă voința legitimă a indivizilor. „fiind întocmite în grabă, în plină luptă politică, născute din compromisuri, purtând urma acestor origini, sunt de multe ori inaplicabile”⁹.

Depășirea acestor impedimente trebuie să conducă la realizarea unei adevărate și reale opere legislative, ceea ce presupune pentru legislator „mai întâi cunoașterea cât mai adâncă a trebuințelor unei țări, apoi o concepție precisă a spiritului timpului – la acestea se adaugă stăpânirea într-adevăr suverană a diferitelor științe sociale – și, în sfârșit, o perspicacitate pentru a sesiza cauzele răului social și o fantezie constructivă pentru a găsi remediile cele mai nimerite”¹⁰. În consecință, problema legislativă trebuie să devină punctul central al preocupărilor oricărei reforme politice, datorită „tendinței societății contemporane de autoorganizare”, ceea ce a determinat un „proces de socializare a legislației”, prin extinderea „sferei factorilor legislativi de la câțiva, la un număr din ce în ce mai mare de persoane”. Aceste „forțe sociale de autoorganizare și autoconducere, în afară de parlament și chiar înlocuind instituția parlamentului, sunt: presa, care prin organizarea opiniei publice creează o nouă responsabilitate socială, referendumul și inițiativa populară”¹¹. Iar cel mai puternic mijloc de socializare a legislației este „organizarea specialității și a competenței profesionale, adică organizarea intereselor profesionale colective, cu reprezentarea lor în instituții speciale, care sunt adevărate parlamente speciale”¹². În felul acesta, prin crearea și multiplicarea instituțiilor specifice societății civile, întemeiate pe autoorganizare socială, pot fi instituite modalități eficiente de „autoapărare, de reacție și protest împotriva monopolizării puterii de către partidele politice”¹³.

Proiectând o perspectivă sociologică asupra rolului și funcțiilor dreptului și legislației în societate, Dimitrie Gusti a contribuit la sensibilizarea factorului politic din acea vreme, care, printr-o serie de inițiative și proiecte legislative, a transpus în tipare normative, rezultatele cercetărilor întreprinse de Școala sociologică de la București, cum ar fi, de pildă, legislația administrativă, cea referitoare la învățământ, cea privind serviciul social sau cea dedicată organizării fundațiilor culturale.

2. DIMITRIE GUSTI ȘI PROBLEMATICA DE NATURĂ CONSTITUȚIONALĂ A ROMÂNIEI REÎNTREGITE

Dimitrie Gusti a observat cu clarviziune faptul că evenimentele social-politice și istorice de după primul război mondial și mai ales cele generate de Marea Unire din 1918 au creat un mediu favorabil declanșării unor cercetări sociologice menite să radiografeze principalele probleme legate de unificarea economică, politică și

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Dimitrie Gusti, *Individ, societate și stat în constituție*, op. cit., p. 112.

¹¹ Dimitrie Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, op. cit., p. 18.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

administrativă a României și de dezvoltarea sa legislativă și constituțională. Sesizând faptul că noua organizare administrativă și constituțională a statului român reîntregit nu era o sarcină ușoară, întrucât trebuiau armonizate legiuiri și acte aparținând Regatului României, Basarabiei și Bucovinei, Dimitrie Gusti a încercat să convingă diversele grupări și partide politice, ca și marile personalități culturale și politice ale vremii, să participe la dezbaterile comune a principalelor probleme privind viitoarea organizare statală și constituțională a României postbelice.

Această curajoasă întreprindere s-a concretizat în organizarea unor dezbateri și conferințe publice, organizate sub egida Institutului Social Român, cu scopul de a sensibiliza atât factorii politici cât și opinia publică, pentru noul așezământ constituțional care va fi adoptat în 1923.

Realizând, în premieră în țara noastră, primul tip de **sondaj antelegislativ**, Dimitrie Gusti încerca, pe de o parte, reliefa caracterului **modern** al noii constituții românești, care prelua și încorpora organic tradițiile constituționale românești experimentate de peste jumătate de secol, iar, pe de altă parte, instituționalizarea unor **forme democratice și civice** de dezbateri publice a problemelor de bază ale societății românești. Era necesară o asemenea dezbateri în privința cadrului administrativ și constituțional al statului român reîntregit, întrucât, după cum preciza el, nu este suficient „să se voteze o constituție, ca o țară să devină stat constituțional și să apară moravuri constituționale”¹⁴.

Cu prilejul acestui ciclu de conferințe și dezbateri pe marginea noului așezământ constituțional, au fost avansate teze, puncte de vedere, orientări și opinii politice dintre cele mai diverse, de la cele liberale și țărăniști, la cele conservatoare și socialiste, fiind prezentate și punctele de vedere ale reprezentanților minorităților naționale, cum au fost: cea maghiară (reprezentată de Geza Kiss, fost rector al Universității din Debrețin) și cea germană (în persoana lui Hans Otto Roth, președintele etnicilor germani din România). Pe lângă scopul științific, de cercetare analitică a noii constituții în raport cu dezvoltarea constituțională românească și europeană, dezbaterile au urmărit și un pronunțat scop practic, acela de a oferi, printr-o operă de „reconstrucție științifică”, soluții juridice cât mai viabile pentru așezământul constituțional al României reîntregite.

Inaugurând ciclul prelegerilor, Dimitrie Gusti a procedat la o amplă și pertinentă analiză sociologică a necesității unei noi constituții, considerată a fi, pe bună dreptate, produsul specific al unei anumite epoci istorice. O constituție nu este o „marfă de import”, ci reprezintă „expresia unei realități naționale”, după cum nu poate fi nici „opera unui legislator inspirat”, întrucât „ea nu are a crea și inventa nimic, ci numai de a formula politicește și juridicește, în mod solemn, psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii”¹⁵. Evidențiind caracterul de particularitate al constituției, rezultat din

¹⁴ Dimitrie Gusti, *Știința națiunii*, op. cit., p. 25.

¹⁵ Dimitrie Gusti, *Cuvânt de deschidere. Individ, societate și stat*, în *Noua Constituție a României*, București, f.a., Cultura Națională, p. 2.

necesitatea de a reflecta experiența socială a națiunii, Dimitrie Gusti consideră că, în fond, „Constituția este pentru un stat ceea ce este conștiința pentru sufletul omenesc [...], o constituție contemporană este însăși conștiința națională codificată”¹⁶. În consecință, noul așezământ juridic trebuia să deschidă calea spre dezvoltarea și propășirea culturală a tuturor indivizilor prin școală, învățământ, presă, deoarece, „cu cât cultura și conștiința maselor se ridică, cu atât trebuie să li se dea puțința de a fi solidarizate cu mersul statului”. Apreciindu-se că unificarea politică și administrativă nu se putea realiza „decât pe cale culturală, pe cale sufletească”¹⁷, în conținutul dezbaterilor s-a insistat mult asupra rolului cultural pe care trebuia să-l îndeplinească constituția, ea devenind un important factor de stimulare a învățământului și culturii și de educație civică a indivizilor.

Tot în cadrul Institutului Social Român au fost organizate și nouăsprezece prelegeri publice despre doctrinele partidelor politice în legătură cu viitoarea organizare constituțională a României, între care mai semnificative au fost cele neolibérale, țărăniște, conservatoare și cea națională. Referindu-se succint la rolul și menirea partidului politic într-o societate pluralistă, Dimitrie Gusti considera că partidele și doctrinele politice alcătuiesc împreună „o forță motrice socială a oricărui regim constituțional”, misiunea unui partid politic fiind aceea de a da „cuprins, sens și colorit formelor constituționale”¹⁸. Sintetizând funcțiile educative ale oricărui partid politic, Gusti considera că acesta trebuie să fie „pedagogul politic al națiunii și să devină una dintre cele mai importante instituții pentru educația politică și socială a individului ca cetățean, trezind interesul fiecăruia pentru problemele sociale ale timpului și conștiința răspunderii”¹⁹. Era, într-un fel, o vibrantă chemare adresată partidelor politice pentru a-și spori responsabilitatea în raport cu rolul lor în organizarea constituțională a țării, în sensul de a se transforma dintr-un simplu „agent” de realizare tehnică a alegerilor într-un „factor legitim” al vieții publice.

Constituind un puternic stimulent în acțiunea de sensibilizare a opiniei publice față de viitoarea organizare constituțională a statului român, ciclul de conferințe și prelegeri publice organizat de Institutul Social Român a reprezentat o contribuție teoretică importantă la clarificarea căilor și formelor de dezvoltare statală și politică a României în perioada interbelică, precum și o radiografiere a concepțiilor filosofice, sociologice și politice ale unor partide, grupări și personalități politice. Nu întâmplător, dezbaterile pe marginea noului act fundamental s-au făcut și în raport cu noile constituții europene, textul acestora fiind difuzat și cunoscut de opinia publică românească, dovedind dorința românilor de a fi integrați și pe această cale în Europa națiunilor: „Să sperăm – afirma cu încredere Dimitrie Gusti – și să dorim ca viitoarea constituție să devină

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 125.

¹⁸ Dimitrie Gusti, *Partidul politic*, în *Doctrinile partidelor politice (19 prelegeri organizate de Institutul Social Român)*, București, 1922–1923, Cultura Națională, p. 1.

¹⁹ *Ibidem*, p. 2.

regulatorul unei vieți naționale mai avântate, care ne va întări înăuntru și ne va înălța în afară între națiuni”²⁰. Pentru a-și realiza această menire, noua constituție a României trebuie să încorporeze pe lângă drepturile și libertățile fundamentale consacrate, pe lângă „acordul desăvârșit între drepturile individului și ale societății și îndatoririle lor de supunere, drepturile și datoriile națiunii față de cultură”²¹. Ea va trebui să devină, totodată, „catehismul politic național, iar studierea și adâncirea ei, un stimulent de educație politică a națiunii”²². Iar, din perspectiva viitorului, Constituția României reîntregite urma să întruchipeze „expresa voință a națiunii române întregite de a face parte integrantă din Societatea Națiunilor, în calitate de membru conștient de îndatoririle ei naționale față de progres și umanitate”²³.

Chiar dacă o parte din aceste generoase deziderate nu se vor putea realiza în practică din diverse motive, trebuie relevat faptul că activitatea de sondare „antelegislativă”, desfășurată de Institutul Social Român prin organizarea acestor dezbateri publice, va avea ca rezultată elaborarea Constituției din 1923, apreciată ca fiind cea mai democratică legiuire constituțională a României în perioada interbelică. Îndeplinind rolul de instrument juridic de organizare a vieții statale și politice, această constituție a contribuit decisiv la desăvârșirea sudării economice, politice, juridice și administrative a țării, prin ea România s-a întărit, s-a consolidat în interior și s-a afirmat, cucerind prestigiu în afară, fiind recunoscută de statele europene democratice ale vremii.

3. DIMITRIE GUSTI ȘI CERCETAREA CONCRETĂ A MANIFESTĂRILOR JURIDICE

Împreună cu colaboratorii săi, între îi care amintim pe Mircea Vulcănescu, Anton Golopenția, H.H. Stahl, Tr. Herseni ș.a., Dimitrie Gusti a reușit să realizeze sudura dintre sociologie și știința dreptului, Școala sociologică de la București contribuind decisiv la afirmarea și constituirea unei **sociologii juridice românești** autentice, ancorată însă și având interferențe cu principalele curente sociologice ale vremii. Considerând că dreptul se întemeiază pe sociologie și că fără realitățile acesteia el nu poate fi analizat, Dimitrie Gusti și colaboratorii săi concepeau sociologia juridică ca pe o disciplină care trebuie să se fundamenteze nu pe „ceea ce ar trebui să fie dreptul”, ci pe „ceea ce este” în realitate. Pentru acest motiv, sociologia juridică urma să studieze, pe de o parte, „princiipiile, criteriile, imperativele, normele și valorile ideii de dreptate”, așa cum sunt ele elaborate de comunitatea sătească tradițională, iar pe de altă parte, „acțiunile, înfăptuirile, obiceiurile moravurile și uzanțele propriu-zise, care traduc în fapt ideea de

²⁰ Dimitrie Gusti, *Individ, societate și stat*, în *Noua Constituție a României*, op. cit., p. 425.

²¹ Dimitrie Gusti, *Individ, societate și stat în constituție*, în *Sociologia militans*, op. cit., p. 116.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

dreptate”²⁴. Sociologia juridică nu trebuie să se limiteze doar la studierea acelor instituții imuabile cu care au de-a face juriștii, ci trebuie să abordeze realitatea juridică concretă a unei comunități sociale în toate aspectele sale formale și informale (legi, instituții, proceduri, obiceiuri, uzanțe, practici). Pentru aceasta, este nevoie ca sociologia juridică să înceapă demersul descriptiv și explicativ de la investigarea faptelor juridice concrete, așa cum sunt relevate de realitatea socială a satelor românești. Ca unități sociale, inițial „creatoare de drept”, acestea au devenit treptat „consumatoare de drept”, o dată cu extinderea asupra lor a legislației oficiale a statului. Însă, în pofida acestor transformări sociale și normative, în multe comunități rurale continuă să „supraviețuiască” o serie de practici și obiceiuri cu valoare regulativă, experimentate și îndătinat în activitatea membrilor comunității, care alcătuiesc așa-numitul „drept viu”, drept „spontan, difuz și variabil”, care se sprijină pe legislația existentă, dar care, uneori, evoluează alături de ea și chiar împotriva ei. Acest „drept viu” poate fi pus în evidență atât prin studierea dreptului legal, pozitiv (inclusiv prin cercetarea deciziilor și a hotărârilor tribunalelor), cât mai ales prin observarea vieții normative a comunităților rurale în timp și spațiu. Această observație trebuie să identifice și să explice atât modalitățile de funcționare a obiceiurilor, uzanțelor și practicilor diferitelor grupuri sociale (indiferent dacă aceste practici sunt recunoscute, ignorate sau contestate de dreptul legal), cât și mecanismele psiho-sociologice care le determină sau influențează (credințe, opinii, creații, atitudini).

Întemeindu-se pe „teoria” și „tehnica” monografiei sociologice, cercetările întreprinse de Școala monografică de la București în diferite zone ale României au evidențiat existența și menținerea în cadrul comunităților rurale a unor forme interesante de „folclor” juridic și de „etnologie juridică”, ca și a unor obiceiuri și practici sociale din domeniul dreptului familial și penal și din cel al procesivității dreptului agrar și consuetudinar. Supraviețuirea și utilizarea în viața juridică a satelor a acestor obiceiuri și practici sociale cu valoare normativă au condus la concluzia că obiceiul pământului, dreptul „obișnuielnic”, ca și „dreptul viu”, trebuie să reprezinte una din sursele importante ale „dreptului național”. Acest drept național trebuie să includă atât legislația oficială existentă în coduri și legi, cât și „inovațiile” și „creația” juridică a grupurilor sociale, experiența juridică a acestora. Simpla raportare la dreptul obișnuielnic, ca sursă a dreptului oficial, nu este însă suficientă, întrucât „cutuma și tradiția, practica și uzanța juridică prezintă forme fixe de invariabilitate culturală și forme fluente de variabilitate funcțională”²⁵. De aceea, sociologia juridică va trebui să evidențieze ce anume din legiuirile existente se aplică într-o societate și ce nu se aplică, din motivul de a contraveni realităților sociale sau, altfel spus, care sunt elementele de eficiență, de ineficiență și de distorsiune a dreptului și legislației într-un anumit stadiu de dezvoltare a societății.

²⁴ Romulus Vulcănescu. *Etnologie juridică*, București, Editura Academiei, 1970, p. 22–23.

²⁵ *Ibidem*, p. 27–28.

Fundamentând, după părerea noastră, o sociologie juridică aplicată și profund ancorată în realitatea socială românească, cercetările Școlii monografice de la București privind funcțiile sociale ale dreptului prezintă o serie de conexiuni și interferențe cu cele existente la nivelul sociologiei europene din acea vreme. O primă interferență se regăsește în concepția privind „cercetarea liberă a dreptului” și a „dreptului viu”, enunțată, pentru prima dată, de fondatorul sociologiei juridice, Eugen Ehrlich. Acesta a fost profesor la Universitatea din Cernăuți – Bucovina (provincie românească, încorporată vremelnic imperiului austro-ungar), unde a organizat un seminar sociologic pentru cercetarea „dreptului viu” aparținând diferitelor grupuri etnice ce conviețuiau în imperiul austriac, între care și dreptul obișnuielnic al românilor din Bucovina. Introducând distincția dintre „dreptul legal” (pozitiv), elaborat de autoritatea oficială, și „dreptul viu”, spontan și difuz, aparținând diverselor grupuri sociale, Ehrlich considera că sociologia juridică trebuie să se axeze cu precădere pe „cercetarea dreptului viu”, constituit din obiceiuri, cutume, uzanțe și practici sociale și care asigură o ordine socială pacifistă și necontencioasă mult mai eficace decât cea fundamentată de coduri și legi. O parte dintre rezultatele cercetărilor întreprinse de Ehrlich au fost cunoscute și chiar receptate de Școala monografică sub forma unor studii și articole publicate de acesta în „Arhiva pentru știință și reformă socială”²⁶.

Cea de a doua interferență se regăsește în cercetările asupra dreptului desfășurate de Școala sociologică franceză, creată și condusă de Emile Durkheim, școală ce a acordat un interes deosebit studiului diverselor „specii de drept” în raport cu „speciile de solidaritate socială”. Ca și Școala sociologică de la București, cea franceză concepea sociologia ca o „sinteză” a diferitelor discipline sociale particulare (precum istoria, morala, economia, dreptul etc.), fapt ce rezultă din compararea principalelor lor reviste – „Arhiva pentru știință și reformă socială” și, respectiv, „L'année Sociologique” – unde există părți și capitole dedicate sociologiei religiei, sociologiei politice, sociologiei moralei, sociologiei juridice etc.

Cu toate acestea, există însă diferențe sensibile între cele două școli, atât din punctul de vedere al conceperii și studierii dreptului ca fenomen social, cât și din cel al menirii sociologiei juridice:

a. astfel, în timp ce Școala sociologică franceză s-a preocupat de recoltarea de fapte statistice din domeniul dreptului, moralei și istoriei, pentru a explica evoluția spațială și temporală a fenomenelor și a faptelor juridice, utilizând în acest sens metoda „variațiilor concomitente”, Școala sociologică de la București s-a concentrat pe observația concretului juridic, utilizând ca „unealtă de lucru” legea sociologică a paralelismului social, ce guvernează evoluția cadrelor (cosmic, biologic, istoric, psihic) și manifestărilor (economice, spirituale, juridice, politice);

²⁶ Omagiind activitatea desfășurată de E. Ehrlich, Dimitrie Gusti precizează că acesta „a ocupat un loc de onoare în știința juridică, ca un spirit viu și creator, el a fost un membru devotat al Institutului Social Român și a îmbrățișat cu loialitate cetățenia românească” (Dimitrie Gusti, *Individ, societate și stat în constituție, op.cit.*, p. 185).

b. în timp ce școala sociologică franceză a imprimat o „tendință juridizantă” sociologiei, apărând ca o „sociologie a genezei regulilor, instituțiilor și sistemelor juridice, mai degrabă decât una a fenomenelor, iar cât privește metoda, o sociologie a statisticilor”, sociologia juridică a Școlii de la București este o sociologie a faptelor și fenomenelor juridice ca realități concrete ale unor manifestări sociale, care pot fi investigate direct și interdisciplinar.

Din nefericire, aceste valoroase tradiții din domeniul sociologiei juridice experimentate de Școala sociologică de la București nu au putut fi continuate după instaurarea regimului totalitar în România (1948–1989), când sociologia a fost „ostracizată” și interzisă o lungă perioadă de vreme în universități și institute de cercetare, iar știința dreptului a fost în mare parte aservită statului socialist, fiind obligată să „oficializeze” și să „legitimeze” politica partidului și statului comunist.

Obligând indivizii să se conformeze necondiționat și obedient legilor și actelor normative emise de stat, regimul totalitar a considerat, în mod utopic, că legea este omniprezentă, putând rezolva toate problemele sociale cu care se confruntă societatea românească, ceea ce s-a concretizat într-o adevărată „inflație” legislativă, care a urmărit supraconformarea indivizilor față de modelul legislativ constrângător, precum și limitarea drastică a drepturilor și a libertăților individuale. Într-un asemenea context politic, orice încercare de realizare a unor cercetări concrete privind mecanismele sociale și culturale care configurează normele și prescripțiile juridice, ca și cele referitoare la eficiența și ineficiența acestora în diverse grupuri sociale era imposibilă.

După 1989, când evoluția democrației și a sistemului politic românesc a permis reluarea cercetărilor de sociologie juridică, acestea au fost destul de timide și parcelare, neputând oferi suficiente date și informații pentru optimizarea cadrului legislativ și al justiției din România și pentru derularea reformelor sociale fundamentale. Din acest motiv, experiența și tradițiile Școlii sociologice de la București în materie de **reformă legislativă** trebuie revalorificate și reactualizate, pentru ca și legislația din România, așa cum se întâmplă în alte state democratice, să devină un factor rațional de reglementare socială și culturală și un mijloc de realizare a aspirațiilor și drepturilor fundamentale ale cetățenilor.

DIMITRIE GUSTI ȘI „ȘCOALA DE DUPĂ ȘCOALĂ”

GEORGETA MARGHESCU

Marile personalități dăinuie prin opera lor: aceea întruchipată în cărți, bunăoară, dar și aceea întrupată în oamenii asupra spiritului cărora cărțile și-au pus pecetea inconfundabilă. O atare disociere se impune, cu atât mai mult, în cazul întemeietorilor de școală precum Dimitrie Gusti.

După cum s-a remarcat adesea, în scris Gusti a adoptat o formă condensată, lapidară, aproape aforistică, nici una dintre lucrările lui nedepășind o sută de pagini [Herseni, p. 27], spre deosebire de contemporanul său, Nicolae Iorga, marele poligraf, autor a peste o mie de volume. În schimb, în acțiunea de inițiere și formare în și întru cercetarea sociologică, a dovedit o rodnicie neegalată, comparabilă, poate, cu cea a marelui istoric în planul scrierilor.

Rodnicie care răzbate până la noi prin mărturia discipolilor și a elevilor săi. Și nu numai. Când elevii săi nu vor mai fi avut nu voința, ci puțința de a sta mărturie, elevii elevilor săi vor trebui să mărturisească despre „oameni cari au fost”. În semn de reînnoită datorie față de dascălul dascălului și, deopotrivă, față de dascălul însuși. Este ceea ce-și asumă lucrarea de față: evocarea personalității lui Dimitrie Gusti prin mijlocirea efectului formativ decisiv asupra personalității și operei elevului său, V.V. Caramelea.

Sperăm ca ea să se constituie într-un argument întru susținerea ideii, potrivit căreia Școala sociologică de la București a însemnat nu doar un sistem teoretic și o metodă, ci și o comunitate care a integrat cercetători, profesori și, mai cu seamă, studenți, care vor fi devenit, la rândul-le, cercetători și profesori, și care s-a forjat în procesul „studierii directe a realităților sociale, cu anume metode de gândire și procedee tehnice de observare a faptelor sociale concrete” [Stahl, p. 15]. Nu întâmplător, Henri Stahl, unul dintre cei mai reprezentativi gustieni, identifica tocmai în această experiență „ceea ce este mai valoros în Școala sociologică de la București” [p. 15]. Ea a marcat profund personalitatea științifică – și nu numai – a „monografiștilor”. Parfrazându-l pe Gusti, care sublinia că „spiritualul nu este de natură societală din cauză că individul trăiește în societate, ci din cauză că societatea trăiește în individ”, am putea spune că membrii Școlii sociologice împărtășesc un același spirit nu întrucât au făcut parte din Școală, ci întrucât

aceasta trăiește în și prin ei. Devine explicabil faptul că apartenența lor la Școala sociologică de la București a fost departe de a înceta o dată cu încheierea formală a activității acestora [1946, potrivit lui Herseni, 1948, potrivit lui Stahl]. Spiritul monografic a supraviețuit și se regăsește nu doar în opera elevilor săi, ci și în cea a elevilor elevilor. Putem vorbi, cu îndreptățire, credem, de ceea ce s-ar numi, parafrazându-l pe Iorga, „Școala de după Școală”. Printre cei care au contribuit semnificativ la menținerea, dezvoltarea și transmiterea spiritului Școlii sociologice de la București, se numără și Vasile V. Caramelia, de la a cărei naștere se împlinesc anul acesta 90 de ani.

Formația sa gustiană – pe care nu obosea vreodată să o evoce și de care era mândru până la orgoliu – este manifestă atât în cercetările sale sociologice, cât și în strădania de peste trei decenii de a pune bazele unei școli de antropologie socială și culturală românească după modelul – cum altfel ? – al Școlii monografice. Căci discipolul și-a urmat mentorul nu doar în plan doctrinar și metodologic, ci și în cel evaluat, adesea, ca fiind cel mai reprezentativ: vocația de întemeietor de școală. Privind retrospectiv devenirea profesională a lui V.V. Caramelia, nu poți să nu gândești că dorința sa secretă a fost să-i urmeze mentorului întru totul: întru ale științei dar și, deopotrivă, întru cele ale școlii. Și, chiar și atunci când s-a orientat către o altă disciplină – antropologia socială și culturală –, a făcut-o nu din spirit de disidență: a devenit antropolog atunci când n-a mai putut fi sociolog: când nu i s-a mai permis să fie sociolog. Dar antropologul care va fi fost V.V. Caramelia a urmat același model gustian. Statornic în aparenta-i nestatornicie, a elaborat sistemul antropologic social și cultural românesc și a întemeiat prima școală de antropologie socială și culturală românească, în prelungirea și prin valorificarea tradiției Școlii sociologice de la București prin, în ultimă instanță, punerea în act a ceea ce învățase de la Dimitrie Gusti și de la remarcabilii săi elevi Henri H. Stahl și Traian Herseni. Asupra acestei filiații între două experiențe semnificative ale cercetării sociale din țara noastră, situate de-o parte și de alta a mijlocului secolului trecut – Școala sociologică de la București și prima școală românească de antropologie socială și culturală – ne propunem să zăbovim în cele ce urmează.

Referindu-se la drumul parcurs de Școala sociologică de la București în cei douăzeci de ani de existență, Traian Herseni remarca faptul că, spre sfârșitul celui de-al treilea deceniu, a apărut „o etapă nouă în desfășurarea monografiilor, care este marcată pe de o parte, prin străduința lui Anton Golopenția și D.C. Georgescu de a iniția monografiile operative, după criterii social-politice de utilitate practică imediată, de genul celor publicate sub redacția lor în volumul *60 de sate românești*; pe de altă parte, prin trecerea noastră, a tuturor, la cercetări mai ample, de **natură regională**, cu mult dincolo de orizontul incipient al monografiilor sătești” [p. 56].

Modificarea obiectului cercetării a fost însoțită de ceea ce Stahl numește „o cotitură metodologică”, care a intervenit „de îndată ce s-a ajuns la concluzia că nu interesa, pentru cunoașterea realităților noastre sociale, atât imaginea totală a unor sate sau regiuni, cât depistarea **problemelor esențiale**, dătătoare de seamă, fie pentru

a semnala unele laturi critice ale vieții sociale, fie pentru a surprinde tendințele de dezvoltare ale unor procese sociale în curs” [p. 88]. El apreciază că, în 1939, când au fost organizate cercetările în 60 de sate, „s-a rupt decisiv firul tradițional al monografiilor sătești; preocupările s-au centrat numai pe o serie de probleme” [*ibid.*]. Și tot Stahl semnaleză și „trecerea de la studiul «prezentului» la studiul istoric al proceselor sociale... de la o viziune «statică» la una «dinamică»” [p. 94].

Dacă adăugăm la aceste particularități precizarea lui Herseni despre „aparitia unei noi generații de sociologi de teren formată din oameni care n-au fost numai elevii și colaboratorii lui D. Gusti, dar și ai elevilor și colaboratorilor acestuia” [p. 56], suntem în posesia datelor care să ne permită să ne facem o imagine cu privire la etapa căreia îi aparține V.V. Caramelea.

Cercetările realizate de V.V. Caramelea în cadrul Școlii sociologice de la București și care au vizat, în principal, composesoratele din Țara Oltului și obștea de moșneni din Berevoești prezintă caracteristicile acestei etape: cea dintâi se integrează unei investigații de natură regională, având drept obiect Țara Oltului; ambele s-au concentrat asupra unor probleme semnificative: caracterul devălmaș al satului arhaic românesc și identificarea supraviețuirilor în satul contemporan (Berevoești și cele 68 de sate din Țara Oltului), reconstituirea genezei și devenirii devălmășiei; au fost realizate sub directa îndrumare a lui Dimitrie Gusti – parte dintre rezultatele analizei structurii sociale a Berevoeștiului se regăsesc în conținutul tezei de doctorat – și a lui Traian Herseni și Henri H. Stahl.

În vara anului 1939 Institutul Social Român a organizat o echipă mixtă, din care făceau parte aproape o sută de cercetători, în vederea realizării unei monografii regionale a Țării Oltului. Referindu-se la această campanie, Traian Herseni a evidențiat faptul că monografia regională a pornit de la o cercetare prealabilă realizată într-un sat pilot – Drăguș – cercetare care a permis identificarea problemelor semnificative ce urmau să fie, ulterior, cercetate la nivelul regiunii. Una dintre aceste probleme viza o serie de modalități de organizare tradițională, cunoscute sub numele de composesorate. Sarcina cercetării acestora, a clarificării genezei și relevanței lor a revenit lui V.V. Caramelea, care mărturisea: „Am străbătut, Țara Oltului de la un cap la altul, cu piciorul; în 68 de sate am descoperit 81 composesorate”. Rezultatele s-au constituit în lucrarea *O tipologie a composesoratelor Țării Oltului* din care autorul a publicat o primă parte în revista „Sociologie românească”, anul V [1943], nr. 6, p. 161–173, sub titlul: *Composesoratele de foști iobagi din Țara Oltului. Sistemul juridic consuetudinar negenealogic*. Sub același titlu, V.V. Caramelea va publica, în anul următor, la Editura Ramuri din Craiova, versiunea integrală (35 pagini), în broșură. Cea de-a doua parte a fost publicată, sub titlul: *Tipuri de composesorate ale foștilor boieri și grăniceri din Țara Oltului. Sistemul juridic consuetudinar genealogic* [Câmpulung Muscel, 1945, p. 26].

Composesoratele de pădure și pășune din Țara Oltului s-au dovedit a fi „unități sociale asemănătoare obștilor de moșneni din Vechiul Regat. Juridic

privite, ele sunt instituții de drept privat, care s-au creat din nevoia de a folosi în devălmășie un patrimoniu ce aparținea mai multor indivizi (composesori). Sunt realități sociale cu o existență aparte; nu se identifică și nici nu se pierd în sat sau în comună. Un composesorat poate grupa în interiorul său numai o parte sau pe toți locuitorii unui sat, după cum, iarăși, poate accepta în devălmășia sa locuitori aparținând satelor vecine” [1944, p. 3].

Studiul genezei composesoratelor l-a condus pe V.V. Caramelia la disocierea a patru perioade în care își au originea tipurile existente în această regiune: – prima perioadă este reprezentată de epoca în care voievozii Țării Românești stăpâneau ducatele Amlașului și Țării Făgărașului; composesoratele constituite în această primă perioadă au origine și structură identice cu cele ale obștilor de moșneni de pe versantul sudic al Munților Făgăraș și sunt supraviețuiri, vestigii ale formei sociale inițiale a satului românesc arhaic; – celei de-a doua perioade [1462–1766], în care Țara Oltului s-a aflat sub stăpânire maghiară și, apoi, sub cea austriacă, îi corespund composesoratele de tip boieresc [cărora li se mai spune și familii, fiind organizate pe baza unui regim juridic genealogic], constituite pe temeiul confirmării de către principii Transilvaniei a vechilor drepturi de proprietate deținute de către unii boieri români; – a treia perioadă [1766–1851] corespunde existenței Regimentului 1 grăniceresc, în decursul căreia s-au structurat composesorate de tip grăniceresc; – ultima perioadă [1848–1900] este cea a suprimării iobăgiei și a segregării părții de moșie a iobagilor de cea a boierilor și în care s-au constituit composesorate de foști iobagi și unele mixte (alcătuite din boieri, foști grăniceri și foști iobagi).

Cât privește proveniența proprietăților, V.V. Caramelia diferențiază între composesoratele a căror proprietate își are sorgintea în proprietatea devălmășă străveche a unor oameni liberi și cele a căror proprietate a fost dobândită pe calea segregării ce a urmat suprimării iobăgiei. Composesoratele au comun faptul că, pentru exploatarea în devălmășie a unor fonduri colective, s-a recurs la sisteme juridice bazate pe cutume (consuetudinare). „În lipsa unor legi scrise, la început, iar mai târziu, în lupta cu legile, aceste cutume au devenit reguli de drept, soluționând diferendele ivite în cadrul grupului, impunând o anumită structură composesoratelor, născându-se astfel un adevărat drept consuetudinar al regiunii” [1944, p. 4].

În decursul evoluției obștii sătești și a rămășițelor ei din feudalism și capitalism, în Țara Oltului intervin diferențieri structurale la nivelul temeiului juridic. Acestea sunt surprinse de cele două „modele” sau „structuri” consuetudinare sau cutumiare elaborate de V.V. Caramelia: modelul juridic consuetudinar genealogic – „care orânduiește indivizi devălmăși, înlănțuindu-i biologic pe criteriul consângenei, alcătuiind spițe de neam, în interiorul unităților sociale ce l-au adoptat” – și modelul juridic consuetudinar negenealogic – „care a grupat composesorii după o rudenie socială, conștiința unei comune descinderi din obștea unor oameni, care prin vitregia soartei, au fost siliți să formeze o clasă socială mult inferioară celei ce practică primul sistem” [1945, p. 4].

Primul model este propriu composesoratelor de foști boieri și grăniceri, iar cel de-al doilea este caracteristic composesoratelor de foști iobagi. Caramela precizează că aceste modele nu sunt prezente în conștiința și limbajul composesorilor; ele sunt o creație a cercetătorului, un rezultat al analizei structurale a realității sociale.

Investigarea concretă a composesoratelor din Țara Oltului a permis constatarea faptului că, în timp, cele două sisteme au interferat. Rezultatul a fost, uneori, „un composesorat cu o structură de o neasemuită măiestrie arhitectonică” [*ibid.*, p. 5]. În general, însă, sunt manifeste două tendințe semnificative: pe de o parte, „cedarea regimului negenealogic în fața celui genealogic” datorită, printre altele, „susținerii unor factori externi, care s-au alăturat, altelei s-au suprapus practicilor locului, cum sunt, de exemplu, legiuiri silvice ulterioare” [*ibidem*]; pe de altă parte, „contrariu unităților de foști iobagi, care, prin sistemul succesoral negenealogic, au dat drepturilor un caracter de stabilitate, composesoratele foștilor boieri, practicând un sistem consuetudinar genealogic, mișcă și fărâmițează continuu drepturile codevălmașilor” [*ibid.*, p. 26].

Analiza de tip structural, care a avut drept obiect composesoratele din Țara Oltului, și aplicarea metodei tipologice sunt caracteristici care integrează demersul lui V.V. Caramela ultimei etape a Școlii sociologice de la București, în care, depășindu-se descriptivismul monografiilor inițiale, se aspiră către construirea unor modele cu valoare explicativă mai generală.

O a doua cercetare semnificativă a lui V.V. Caramela, efectuată în cadrul Școlii sociologice de la București și finalizată în monografia satului Berevoești, a fost realizată între anii 1934 și 1946 sub îndrumarea profesorului Gusti și a asistenților săi. Retroactiv, Caramela a definit demersul său drept o analiză structurală pe care o descrie invocând cuvintele lui Lévi Strauss: studiu care are în vedere determinarea unor tipuri, sisteme, în vederea realizării unor cercetări comparative.

Monografia satului Berevoești prezintă particularitățile etapei în care a fost realizată: nu este o monografie integrală și exhaustivă, ci selectează și se concentrează asupra unor probleme apreciate drept relevante; nu vizează doar starea prezentă, ci și reconstituirea originii și devenirii în timp. Problema care face obiectul monografiei lui V.V. Caramela este structura socială a obștii moșnenilor în devenirea sa istorică.

Cercetările au fost inițiate în cadrul Seminarului de monografie sociologică de la Catedra profesorului Gusti, condus de Henri H. Stahl, „de la care am avut numeroase sugestii și mult sprijin”, precizează autorul [1946, p. 5]. Sursele de informare au fost atât directe, cât și indirecte: observație directă, participativă, mărturisirea bătrânilor satului, documente istorice (începând cu primele decenii ale secolului al XVI-lea), planuri teritoriale. Informațiile culese pe temeiul utilizării acestor izvoare multiple au permis, pe de o parte, identificarea unor supraviețuiri ale obștii moșnenilor (stăpânirea în devălmășie a pământului) și, pe de altă parte,

reconstituirea procesului istoric de trecere de la obștea arhaică – care constituie forma socială a întregului sat – a începutului secolului al XVI-lea, la satul de la mijlocul secolului al XIX-lea, în care obștea se menține doar sub forma unor rămășițe, supraviețuiri din diferitele etape ale devenirii ei în timp. Autorul a precizat că „materialul monografiei a fost adunat folosind sistemul de culegere pe cadre și manifestări ale realității sociale, sistem caracteristic Școlii sociologice de la București” [1971, p. 189].

Prima parte a monografiei a fost definitivată și publicată sub titlul *Satul Berevoești [Muscel] I. Obștea Moșnenilor* [Câmplung Muscel, 1946]. Ea înfățișează organizarea socială a obștii de moșneni, existența, mărimea și structura cetelor de moșneni, activitatea economică a acestora, sistemele juridice – drepturile devălmașe, obiceiul atribuirii unor loturi în folosință individuală a codevălmașilor, a unor țineri private temporare, tentativele de permanentizare a unor stăpâniri individuale abuzive, crearea unor proprietăți private mari.

La începutul anului 1947, V.V. Caramelia definește cea de a doua parte a monografiei sale: *Berevoești: Istoria formării peisajului: sec. XVI–XX*. Prezentată ca teză de doctorat în sociologie, în mai 1947, lucrarea are ca obiect de cercetare corelația dintre structura economică și cea juridică, reflectate în peisajul rural al Berevoeștiului.

Aplicând metoda „citirii în peisajul rural” – utilizată, în Franța, de pildă, de către Marc Bloch sau Roger Dlon, iar la noi de către Henri Stahl – autorul realizează un „film” de structuri socio-teritoriale prin care își propune să reconstituie devenirea în timp a drepturilor diferitelor categorii sociale asupra moșiei satului, repartizarea și amplasarea în spațiu a acestora, prin „citirea”, identificarea și interpretarea „urmelor” lăsate în peisajul rural. Acestea sunt redată printr-o serie de „scheme de structură socio-teritorială” – reprezentări grafice ale structurilor socio-teritoriale – din care rezultă sugestiv corelațiile dintre componentele economică, juridică și ecologică. Prin mijlocirea acestora, este înfățișată trecerea de la structura satului arhaic, cu economie tradițională, cu relații de devălmășie și țineri private sub forma obștii sătești, la structura bazată pe relații de tip feudal în amestec cu rămășițe ale structurii obștii țărănești libere și, în fine, la structura socială a satului format din mici producători și proprietari.

Despre natura și caracteristicile demersului realizat de V.V. Caramelia în lucrarea care a fost prezentată ca teză de doctorat, găsim o evaluare elocventă în referatul întocmit de profesorul Dimitrie Gusti. Calificând lucrarea drept o „monografie de sociologie istorică întreprinsă după indicațiile noastre personale și ale colaboratorilor noștri de la catedră”, Gusti apreciază caracterul „foarte documentat și complet original despre evoluția organizării sociale a unui sat în răstimp de patru secole, 1532–1947, reconstituind și analizând cu multă pricepere fazele de dezvoltare până la structura economică, juridică și socială de azi. Ca metodă, Caramelia pornește de la analiza realității sociale prezente, pe care a putut-o observa direct, pentru a pătrunde tot mai adânc în trecut, folosind, pe lângă

amintirea oamenilor și documentele descoperite din proprie străduință, numeroasele supraviețuiri ale organizațiilor sociale de altădată... Prin metoda sociologică pe care o aplică în istoria juridică și socială, Caramela reușește pe de o parte să reconstituie fazele principale ale evoluției satului, de la formele complexe de azi, spre formele din ce în ce mai simple de altădată, parcurgând drumul înapoi, dinspre trecut spre prezent, să explice prin cadrul său istoric manifestările sătești actuale” [citat după V.V. Caramela. 1971, p. 190].

Monografia satului Berevoești ilustrează elocvent orientarea Școlii sociologice de la București, în ultima sa etapă, către probleme semnificative cum ar fi, bunăoară, cea a structurii sociale în evoluția sa.

Anii 1934–1947 au reprezentat perioada de formare a sociologului V.V. Caramela, de participare, sub îndrumarea directă a lui Gusti și a colaboratorilor acestuia, Henri Stahl și Traian Herseni, la cercetările Școlii sociologice de la București, de elaborare a unor lucrări originale teoretic și metodologic, încheiate prin obținerea titlului de doctor în sociologie (fiind, potrivit mărturiei sale, ultimul doctorand al lui Gusti).

De altfel, 1947 a reprezentat anul încetării activității Școlii monografice, iar în urma reformei învățământului, survenită în anul următor, sociologia este exclusă din universitate. În acest context, gustienii vor fi trebuit să-și asume pe cont propriu valorificarea tradiției Școlii sociologice de la București. V.V. Caramela va pune „zestrea” sa gustiană în slujba introducerii în cercetarea științifică și, ulterior, în învățământul superior din România a unei noi discipline: antropologia socială și culturală.

Șansa tânărului doctor în sociologie, care, timp de un deceniu, va lucra ca metodolog la Direcția Generală de Statistică, a fost reîntâlnirea cu fostul său profesor, Traian Herseni. Acesta l-a invitat să colaboreze la cercetările desfășurate de către Centrul de Cercetări Antropologice al Academiei; din 1957, până la sfârșitul vieții, destinul său profesional va fi strâns legat de această instituție. Fapt de loc întâmplător. Cum neîntâmplătoare este prezența unor gustieni – precum Herseni și, apoi, Caramela – într-un colectiv de specialiști într-o știință naturală despre om: antropologia fizică. Îndreptățirea unei atare aprecieri ni se dezvăluie luând în considerație faptul că cel care se află la originea acestui centru de cercetări – fondat în 1940, sub titulatura de Laboratorul de Antropologie din București – a fost, la rândul-i, un colaborator al lui Gusti și un participant la campaniile monografice: Francisc Rainer.

Apropierea lui Rainer de sociologie explică atribuirea unui rol din ce în ce mai semnificativ determinismului social în evaluarea și soluționarea problemelor specifice antropologiei fizice; în consecință, structurile antropologice sunt cercetate în conexiune cu împrejurările sociale. Convins că „orice concepție despre viață bazată numai pe biologie este subumană, dar nici o concepție despre om nu trebuie să vină în contradicție cu biologia”, Rainer a angajat antropologia românească pe calea cercetării ființei umane nu doar sub aspect biologic, prin considerarea caracteristicilor antropometrice, ci printr-o cuprindere totalizatoare.

fizic, psihic, cultural... și să studieze omul în relație cu mediul natural și cultural. În al doilea rând, plecând de la astfel de caracterizări, cercetarea a avut în vedere fenomenele sociale generate de industrializare, dezvoltarea urbană, cooperativizare și modernizare (...) inter-relațiile dintre schimbările la nivelul structurilor sociale și semantice, al opiniilor și modurilor de a gândi al oamenilor și cele din sistemul de valori, (...) valorile culturale emergente care se substituie celor tradiționale” [*ibidem*].

În această primă etapă „a fost elaborat un ansamblu de concepte și metode” care au stat la baza afirmării antropologiei sociale și culturale românești drept o „antropologie structuralist funcțională și istorică, care vizează studiul comparativ al societății, culturii și personalității, în diferite contexte sociale și istorice, în acord cu un sistem de gândire integralist-dinamic” [*ibidem*, p. 321].

Începutul celei de-a doua etape este marcat de admiterea antropologiei sociale și culturale în sistemul disciplinelor universitare. Devenit, din 1972, titularul cursului de antropologie socială și culturală la Universitatea din București și animat de convingerea rolului formativ covârșitor al procesului muncii științifice, Caramela a organizat și a îndrumat 14 campanii de cercetare a studenților în stațiile pilot și, ulterior, în diverse zone ale țării. La aceste campanii au participat, alături de studenți, cadre didactice și cercetători din domenii variate – antropologie socială și culturală, sociologie, psihologie, lingvistică, istorie, etnografie, făcând posibilă o abordare interdisciplinară a problemelor studiate.

Obiectivul principal al acestei etape a fost elaborarea unui Atlas axiologic antropologic al culturii poporului român. Ideea atlasului fusese deja lansată în 1965, când Ștefan Milcu și Vasile Caramela formulaseră conceptul unui „atlas antropologic al României”, realizabil prin contribuția cercetării socio-demografice pe micro-regiuni și regiuni ale țării [1965, 1]. În noul context, atlasul urma să cuprindă „valorile culturii naționale românești cercetate din perspectivă antropologică, socială, psihologică, culturală, istorică, etnografică și ecologică”; în vederea realizării lui, „s-a elaborat un model paradigmatic de cercetare concretă a naturii factuale a valorilor, care să permită elaborarea unei table a orientărilor de valoare, a valorilor focale și a valorilor proprii diverselor structuri sociale și istorice, toate integrate într-un sistem; rezultatul final este constituit de definirea pattern-ului culturii românești în dinamica sa” [1981, p. 322].

În vederea realizării „primului atlas național axiologic antropologic”, Vasile Caramela și-a mobilizat inventivitatea, spiritul organizatoric și energia. A organizat și a coordonat echipele complexe – de studenți, doctoranzi, cercetători români și străini – din S.U.A, Norvegia, Argentina, Ecuador, Republica Sud Africană, Guineea Bissau, veniți, precum, odinioară, la cercetările școlii monografice, să deprindă metodele aplicate în cercetarea antropologică românească – care au extins investigațiile de la nivelul stațiilor pilot la nivelul întregii țări. Referindu-se la contribuția acestora, Vasile Caramela concluziona: „ei au alcătuit prima școală românească de antropologie socială și culturală” [1981, p. 326].

Activitatea lui Vasile Caramela s-a bucurat de aprecierea unora dintre marile personalități ale științelor sociale contemporane. Rezultatele cercetărilor au fost comunicate în cadrul unor congrese internaționale de sociologie, demografie, antropologie socială și culturală, istoria și filosofia științei (Paris, Moscova, București, Thorun), dar și cu prilejul întâlnirilor cu unii dintre cei mai remarcabili cercetători ai domeniului, precum Margaret Mead sau Claude Lévi-Strauss, Robert Gessain, Paulette Marquez, Roland Pressat. Dintre acestea, poate cea mai semnificativă este cea cu celebra reprezentantă a antropologiei culturale americane, Margaret Mead. Sosită la București în 1971 și în 1974 în căutarea a ceea ce s-ar putea numi „posteritatea lui Gusti” (una dintre primele întrebări fiind „unde este profesorul Gusti?”) cercetătoarea a întâlnit – cum altfel? – antropologia culturală românească și pe ctitorul său, Vasile V. Caramela. Acesta a evocat în repetate rânduri admirația doamnei antropologiei americane față de Gusti. Că pentru Margaret Mead conectarea „abordării integraliste românești” la „primele cercetări interdisciplinare de teren realizate de către Gusti” era un lucru firesc, o mărturisește dedicația pe fotografia oferită lui V.V. Caramela, în cursul vizitei din vara anului 1971: „În semn de mare apreciere a abordării integraliste a antropologiei în România, unde au fost inaugurate, de către Prof. Gusti, studiile interdisciplinare de teren care s-au răspândit apoi peste tot în lume”.

De altfel, urmărind activitatea lui V.V. Caramela în domeniul antropologiei, nu poți să nu remarci ceea ce-l leagă, irevocabil, de mentorul său. Regăsești această legătură în vocația lui de întemeietor de școală, de elaborare a unui sistem teoretic și a unei metodologii, dar și în relația specială cu elevii săi, în generozitatea manifestată neabătut deopotrivă în raporturile profesionale și în cele personale (cărora le-a acordat o atenție deosebită, convins că ceea ce este mai valoros se transmite direct).

Format la școala lui Gusti și a elevilor acestuia, V.V. Caramela a „croit” antropologia socială și culturală românească după tiparele gustiene. Să nu cădem însă în derizoriu. Ceea ce a fost poate, la început, o oportunitate – când n-a mai putut face sociologie, a făcut-o sub titulatura antropologiei – s-a transformat în șansa introducerii și impunerii unei noi discipline în cercetarea științifică românească.

Vasile V. Caramela a fost, vreme de trei decenii, inspiratorul și organizatorul cercetării antropologice sociale și culturale în România. Cel prin a cărui stăruință și străduință antropologia socială și culturală a fost recunoscută și admisă în sistemul disciplinelor științifice și al celor universitare a avut meritul de a fi elaborat cadrul teoretic și metodologic al acesteia, de a fi orientat cercetarea către propria cultură – cercetare caracterizată prin integralitate, interdisciplinaritate și prin aplicarea metodei stațiilor pilot și a celei a atlasului și de a fi creat prima școală de antropologie socială și culturală din țara noastră. Într-un timp marcat de abdicări și compromisuri, „și-a văzut mereu de drumul său și cine se va mișca în țara aceasta în sfera antropologiei culturale autentice... îi va călca vrând-nevrând pe urme” [Geană, p. 106].

Destinul lui Vasile V. Caramelea, care a revendicat cu mândrie calitatea de elev al profesorului Gusti și a avut contribuții remarcabile în sociologia românească, s-a identificat cu cel al antropologiei sociale și culturale românești.

BIBLIOGRAFIE

1. CARAMELEA, VASILE V., *Composesoratele de foști iobagi din Țara Oltului. Sistemul juridic consuetudinar negenealogic*, Craiova, Ramuri, 1944.
2. CARAMELEA, VASILE V., *Tipuri de composesorate ale foștilor boieri și grăniceri din Țara Oltului. Sistemul juridic consuetudinar genealogic*, Câmpulung Muscel, 1945.
3. CARAMELEA, VASILE V., *Satul Berevoești [Muscel] I. Obștea Moșnenilor*, Câmpulung Muscel, 1946.
4. CARAMELEA, VASILE V., *Din problemele teoretic-metodologice ale antropologiei sociale și culturale românești*, în „Studii și cercetări de antropologie”, București, Editura Academiei, Tom 7, nr. 2, 1970.
5. CARAMELEA, VASILE V., *Berevoești – studiu de structură socială*, în *Sociologia militans. Școala sociologică de la București*, III, București, Editura Științifică, 1971, p. 180–201.
6. CARAMELEA, VASILE V., *Analize structurale în elaborarea unei tipologii a composesoratelor*, în *Sociologia militans. Școala sociologică de la București*, III, București, Editura Științifică, 1971, p. 223–235.
7. CARAMELEA, VASILE V., *System and Stages in Romanian Social and Cultural Anthropology*, „Revue Roumaine de Sciences Sociales”, Philosophie et Logique, 25, 3–4. Bucarest. Editura Academiei, 1981.
8. GEANĂ, GHEORGHIȚĂ, *In Memoriam Vasile V. Caramelea*, în *Studii și cercetări antropologice*. Tomul 32, București, Editura Academiei, 1995.
9. HERSENI, TRAIAN, *Sociologia cogitans*, în *Sociologia militans. Școala –sociologică de la București*, III, București, Editura Științifică, 1971.
10. MILCU, ȘTEFAN M., CARAMELEA, VASILE V., *L'expérience de certaines enquêtes socio-démographiques dans le cadre des recherches complexes de l'école d'anthropologie de Bucarest*, Annuaire Roumain d'Anthropologie, nr. 1, București, Editura Academiei, 1965.
11. STAHL, HENRI H., *Învățămintele metodice și tehnice*, în *Sociologia militans. Școala sociologică de la București*, III, București, Editura Științifică, 1971.

PROIECTUL GUSTIAN AL UNEI „SOCIOLOGII RELIGIOASE” ÎN ROMÂNIA

MANUELA GHEORGHE

Personalitate tutelară și nume de referință al sociologiei universale, Dimitrie Gusti (1880–1955) adună, pe lângă numeroasele sale merite – de conducător al Școlii sociologice de la București (1920–1947), de om politic, de reformator al învățământului românesc, de fondator de instituții etc. –, și pe acela de inițiator al unui grandios program de întemeiere teoretică și metodologică a sociologilor de ramură în România. În acest proiect putem include, nu în ultimul rând, și domeniul sociologiei religiilor.

În viziunea marelui sociolog român, realitatea se compunea din unități sociale diverse (națiunea, satul, orașul, biserica, școala, județul, întreprinderile industriale), definite ca „grupuri de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească”¹. Dintre toate, la nivelul cel mai înalt se situa națiunea, singura „unitate socială care își ajunge sieși, în înțelesul că nu cere pentru deplina ei realizare o unitate socială mai cuprinzătoare, fiind în stare să își creeze o lume de valori, să își stabilească un scop în sine și să-și afle mijloacele de înfăptuire, adică forța de organizare și propășire, în propria ei alcătuire”². În ceea ce privește metoda de cercetare a națiunii, aceasta trebuie să izvorască însă din felul realității de cercetat [...]. „De aceea, adevărata metodă a științei națiunii ne-o dă însuși genul de realitate al națiunii ! Dacă ea este o realitate sumativă, compusă din mai multe părți, iar știința ei poate fi o enciclopedie a științelor particulare. Dimpotrivă, dacă națiunea este o realitate totală, indivizibilă, atunci și știința ei trebuie să aibă un caracter totalitar”³. În consecință, Dimitrie Gusti a dezvoltat o concepție științifică holistică, o „sociologie a națiunii”, la a cărei cunoaștere erau chemate să contribuie toate științele: istoria, geografia, statistica, demografia, etnologia, folcloristica, antropologia, medicina, psihologia, religia etc., și care îngloba toate sociologiile de ramură. Pentru toate acestea, cât și pentru domeniile

¹ Dimitrie Gusti, *Legile unităților sociale în Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*. I. *Cunoaștere*, București, Fundația Regelui Mihai, 1946, p. 500.

² Dimitrie Gusti, *Știința națiunii*, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, Imprimeria Națională, p.17.

³ *Ibidem*, p. 18.

științifice enumerate mai sus, școala monografică gustiană a reprezentat un reper fundamental și o continuă sursă de inspirație roditoare.

Traian Herseni remarca faptul că, încă de la începuturile sale, sociologia românească a evoluat în două direcții complementare: una teoretică, „de cabinet”, și alta de teren, empirică, bazată pe contactul direct și nemijlocit cu realitatea socială studiată⁴. Preocupările incipiente referitoare la cunoașterea fenomenului religios vor urma și ele aceleași coordonate de mai sus. Prima orientare, livresc-speculativă, era practică în cadrul catedrei de sociologie de la Universitatea din București, Cluj și Iași și avea ca reprezentant de frunte pe marele sociolog Petre Andrei (1891–1940), fost student și admirator al lui Gusti, în perioada universitară ieșeană a acestuia. În cuprinsul multor pagini ale unora dintre cele mai importante opere ale sale: *Etica generală*, (1934–1935) *Sociologia generală* (1936), *Probleme de sociologie* (1927), *Sociologie specială* (1935–1936)⁵, și de pe pozițiile unei profunde cunoașteri a operelor celor mai importanți sociologi ai religiilor din timpul său (Durkheim, Weber, Sombart, Simmel), Petre Andrei reușea o primă tentativă de fundamentare teoretică a acestei discipline în țara noastră. Un al doilea reprezentant de seamă al acestei orientări a fost Alexandru Claudian (1898–1962), sociolog care, și acesta, s-a aflat pentru o perioadă de timp printre colaboratorii apropiați ai lui Dimitrie Gusti, atât în cadrul Catedrei de sociologie de la Universitatea din București, cât și la Institutul Social Român. Între variatele cursuri pe care Claudian le-a ținut la Universitatea de la Iași, între anii 1929–1947, s-a numărat și un curs de sociologia religiilor (1942–1943), rămas în manuscris, și din care doar ultima lecție (a X-a) avea să vadă târziu lumina tiparului⁶. Studiul intitulat *Religia și viața economică* ilustrează cel mai bine concepția sociologului român despre religie, aceasta constituindu-se într-o critică solid argumentată (marxist) a ideilor sombartiene și weberiene referitoare la importanța etosului iudaic, respectiv a celui protestant, în apariția capitalismului.

În cadrul Școlii monografice gustiene, printre ale cărei deziderate se număra și acela „de întemeiere a sociologiei pe cunoașterea și abordarea personală, directă, trăită a societății”⁷, avea să se realizeze pentru prima dată depășirea abordărilor abstracte, strict speculative ale faptului religios. Primul pas în desfășurarea acestui demers l-a reprezentat campania monografică de la Goicea Mare din anul 1925. Această campanie monografică deschidea – afirma Gusti – o perioadă nouă, în care

⁴ Traian Herseni, *Sociologia românească. Încercare istorică*. București, Institutul Social Român, 1926, p. 162.

⁵ Curs care a stat la baza unei lucrări de *Sociologia religiei* și al cărei manuscris se pare că a dispărut pentru totdeauna în 1940. (Vezi Petre Andrei, *Opere Sociologice*, vol. IV, ediție îngrijită, cuvânt introductiv, note și comentarii de dr. Mircea Măciu, Editura Academiei R.S.R., București, 1983, p. 364)

⁶ Alexandru Claudian, *Sociologia religiilor* (1942–1943), lecția a IX-a, în vol. *Filosofie și religie în evoluția culturii românești moderne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 309–321.

⁷ Anton Golopenția, *Cercetarea satului în România în Opere complete*, vol. I, *Sociologie*, ediție alcătuită și adnotată de prof. dr. Sanda Golopenția. Studiu introductiv de prof. dr. Ștefan Cristea, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 119.

sociologia românească devenea „o știință de realități, care a depășit opera stearpă de bibliotecă, pentru contactul viu cu faptele, pentru scormonirea neconținută a vieții sub formele ei imediate și adânci”⁸. Căci, afirma în continuare marele sociolog – „nesocotirea faptelor și speculația la nesfârșit făcută pe cărțile clasice, scrierea de cărți după alte cărți, apare din ce în ce mai mult ca o imposibilitate în «științele naturale»”⁹. Dimitrie Gusti proiecta astfel o metodă de cercetare integratoare, capabilă să „îmbine viața cu principiile” și care să nu presupună numai simpla aderare și sistematizare de date, ci și trecerea la o etapă superioară, de „interpretare și încadrare teoretică” a acestora. „Prin cercetările de teren – prezenta Dimitrie Gusti – științele sociale capătă o nouă viață, pe care nu le-o poate asigura biblioteca sau cabinetul de lucru (...). Credem, dimpotrivă, că experimentul și speculația filosofică trebuie să meargă mână în mână, pentru a ridica faptele la teorie și a le da întrebuințare științifică, dar, în același timp, pentru a da un temei real gândirii și a menține teoria pe linia ei firească, de interpretare și expresie rațională a realității”¹⁰.

Dacă, în sistemul sociologic gustian, națiunea reprezenta unitatea socială cu gradul cel mai înalt de cuprindere, satul reprezenta unitatea socială cea mai reprezentativă, o „unitate tipică de viață socială” românească. Investigarea monografică a comunităților rurale urma să se realizeze prin activitatea conjugată a echipelor interdisciplinare de lucru, compuse din specialiști în fiecare domeniu supus cercetării. Erau vizate toate cele patru cadre ale vieții sociale (cosmic, biologic, psihologic și istoric), cât și toate cele patru tipuri de manifestări sociale (economice, spirituale, moral-juridice și politic-administrativ). Fiecare domeniu corespundea astfel obiectului de studiu al sociologiei speciale: geografică, biologică, psihologică, economică, istorică, rurală, spirituală, politică, administrativă. Manifestările vieții spirituale făceau obiectul de interes al „sociologiei spirituale” și se refereau la: „viața religioasă, portul popular, viața literară și muzicală, graiul, ceremoniile”¹¹. În sistemul sociologic gustian, „sociologia religioasă” reprezenta o ramură specifică în *corpus*-ul sociologiei spirituale – alături de sociologia moralei, a artei, a obiceiurilor etc., și avea ca obiect de studiu aspectele religioase ale vieții sociale. Cu toate acestea, în viziunea școlii gustiene, sociologia spirituală nu reprezenta doar o sumă a sociologiilor speciale, sociologii care tratau strict problemele particulare ale vieții spirituale. Sociologia spirituală era centrată pe cunoașterea „structurii spirituale totale a unei societăți”, avea un caracter integrator superior, fiind singura capabilă să introducă un punct de vedere situat „pe deasupra sociologiilor speciale” și să propună o perspectivă unitară asupra vieții spirituale întregi¹².

⁸ Dimitrie Gusti, *Un sistem de cercetare a sociologiei de teren*, în Dimitrie Gusti, Traian Herseni (sub direcția) *Îndrumări pentru monografiile sociologiei*, prefață de Ion Mihăilescu, postfață de Septimiu Chelcea, Iancu Filipescu, Ștefan Costea, Editura Universității din București, 2002, p. 3

⁹ *Ibidem*, p. 5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 13.

¹¹ *Ibidem*, p. 16.

¹² Ion I. Ionică, *Problemele sociologiei spirituale*, în Dimitrie Gusti, Traian Herseni (sub direcția), *op.cit.*, p. 207.

În cadrul sistemului sociologic gustian, manifestările vieții spirituale ocupau un loc aparte. „Dacă manifestările economice sunt acele „părți constitutive prin care o națiune se poate păstra și se poate dezvolta”, manifestările spirituale, „printre care socotim valorile culturale care alcătuiesc: religia, arta, știința și filosofia [...]” reprezintă „rodul cel mai înalt al unei națiuni”. Înțelegem deci însemnătatea cercetării lor pentru știința națiunii”¹³. O națiune, „chiar dacă aparține unei religii universale, are un fel particular al său de a concepe și mai ales de a trăi pe Dumnezeu [...]. Cu toate că am început să ne dăm seama de însemnătatea deosebită pe care a avut-o religia în formarea și dezvoltarea poporului român, nu știm încă nici până astăzi măsura exactă a acestei înrâuriri și cu atât mai puțin nota caracteristică a creștinismului românesc, față de creștinism în genere”¹⁴.

Dimitrie Gusti era adeptul principiului de factură durkheimiană, conform căruia obiectul de studiu al sociologiei este constituit de totalitatea faptelor (unităților) sociale care compun societatea. Prin urmare, inclusiv proiectul întemeierii teoretice și metodologice a unei „sociologii religioase” – așa cum acest proiect este schițat în lucrarea programatică *Îndrumări pentru monografiile sociologice* – poartă marca acestei opțiuni. Conform acestei viziuni, „sociologia manifestărilor spirituale cuprinde, într-o nouă încadrare sistematică, probleme ridicate până acum fie de sociologia religiei, fie de sociologia artei, a limbii, a științei etc. (...) și exprimă punctul de vedere sociologic în tratarea creațiilor culturale ale societății”¹⁵. Căci, precizează în continuare autorul, „punctul de vedere sociologic aduce într-un asemenea domeniu o altă perspectivă. El consideră toate aceste clase de valori ca sisteme de fapte prinse în ansamblul unei vieți sociale date și condiționate atât în etape de evoluție a acesteia, cât și de funcțiile întregului social”¹⁶. În teoria monografiei sociologice, manifestările spirituale „nu mai apar acum nici ca un factor unic determinant al vieții sociale, ci ca unul din elementele acestui sistem interdependent”¹⁷, care, în unele situații date, sunt influențate de factorii economici, juridici, politici, iar în alte situații concrete condiționează ele însele celelalte elemente ale vieții sociale, grație legii gustiene a paralelismului sociologic, „care leagă toate manifestările sociale într-o strânsă interdependență în cadrul marii unități de viață a societății”¹⁸.

Proiectata „sociologie religioasă” este construită în jurul unei definiții a religiei de tip durkheimian, și anume, „ca un sistem solidar de practici și reprezentări legate de o comunitate și în strânsă dependență de condițiile de viață ale acesteia”¹⁹. În practica cercetării de teren, toate aceste elemente se înfățișează cercetătorului monografist „întotdeauna împreunate în complexuri concrete”, fapt

¹³ Dimitrie Gusti, *Știința națiunii* în *Enciclopedia României*, loc. cit., p. 22.

¹⁴ *Ibidem*, p. 24–25.

¹⁵ *Ibidem*, p. 202.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 204.

¹⁸ *Ibidem*, p. 202.

¹⁹ *Ibidem*, p. 205.

care se datorează însăși unității vieții religioase²⁰. În teorie însă, categoriile vieții religioase se clasifică în: **1. reprezentările religioase** (ideile, credințele și miturile despre: divinitate și ființele supranaturale); **2. practicile religioase** (cultul divin, riturile de trecere etc.), toate cu conținut și funcții sociale specifice; **3. afectele religioase** (religiozitatea), cu referire la „intensitatea trăirii religioase” și la „extensiunea” socială a acesteia, ansamblul sentimentelor umane în fața divinității (teamă, credință, dragoste, căință etc.), considerate pe categorii de sex, vârstă, apartenență socială etc.; tipurile religioase (ascetul, misticul, sfântul etc.)²¹. O înțelegere sociologică a vieții religioase ar presupune totodată – se precizează în schița elaborată în acest sens de școala gustiană – și o raportare permanentă a tuturor acestor trei categorii de fapte religioase la „unitatea socială care le susține, adică la comunitățile religioase concrete, cât și raportarea acestora la celelalte unități sociale: economică, biologică”²².

O altă serie de chestiuni ce ar trebui să stea în atenția cercetătorului ar fi, în opinia sociologului gustian Octav Iosif, cele privitoare la **1. domeniul sectelor** (Există secte creștine în stat ? Care anume ? Cum sunt organizate ? numărul lor de aderenți, atracția socială, cum au apărut, prin cine etc.); **2. convertirile religioase**; **3. rolul social al preotului în comunitatea de credincioși**. Altele se referă la aspecte legate de **4. religia populară**, (persistența superstițiilor, credința în vrăji și alte practici păgâne), **5. cultul strămoșilor**; **6. libertatea practicării credinței** („E bine să fie omul liber să creadă sau să nu creadă sau ar trebui să fie botezați cu forța ?” „De ce ?”); **7. toleranța religioasă** („Cum sunt privite celelalte religii și confesiuni? Cum sunt organizate ? Conviții cum sunt priviți de ceilalți ?”)²³.

Toată această enumerare de probleme încerca să traseze o serie de direcții de urmat și de aprofundat în viitoarele cercetări socio-religioase. O parte din ceea ce am numit a fi „proiectul gustian al unei sociologii religioase” s-a împlinit prin activitatea devotată și pasionată a unora dintre colaboratorii cei mai prestigioși lui Dimitrie Gusti, în cadrul campaniilor monografice de la Drăguș (1929, 1932, 1933, 1938), Nerej (1927), Fundul Moldovei (1928), Cornova (1938) etc., dar și în afara acestora. Numim aici pe: Mircea Vulcănescu, Ernest Bernea, Ion I. Ionică, H.H. Stahl, Gh. Focșa, Ștefania Cristescu Golopenția ș.a. Toți aceștia, în frunte, desigur, cu maestrul lor tutelar Dimitrie Gusti, reprezintă adevărați inițiatori și promotori ai cercetărilor socio-religioase în țara noastră, iar realizările acestora, un punct de referință și de inspirație peren și obligatoriu pentru orice tentativă similară, în prezent și în viitor.

²⁰ Octav Iosif, *Plan pentru cercetarea vieții religioase*, în Dimitrie Gusti, Traian Herseni (sub direcția), *Îndrumări pentru...*, *op.cit.* p. 219.

²¹ *Ibidem*, p. 220–233.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 224–228.

CERCETAREA REGIONALULUI ROMÂNESC – OBIECTIV AL ȘCOLII SOCIOLOGICE GUSTIENE

MARIN DIACONU, MONICA MARINESCU

De câte identificări îndoielnice ori idoli-prejudecăți n-a avut parte viziunea sociologică a lui Dimitrie Gusti, și îndeosebi școala sociologică a acestuia, atât în anii '20 și '30, cât și în deceniile următoare, până în prezent? A fost denumită când „școala monografiilor rurale”, când „școala sociologică de la București”, când „vechea școală monografică” ș.a. În determinarea ei cea mai profundă, viziunea sociologică a lui D. Gusti este *sistem sociologic* (singurul pe care-l avem până în prezent) și, ca atare, trebuie cunoscut și valorizat în integralitatea lui, chiar dacă, în starea reală, predomină – la un moment dat – un domeniu sau o problematică centrală.

Rostul (în sens noicean) sistemului gustian trebuie căutat, mai întâi, în momentul rostuirii lui, care este cel al lecției inaugurale din primăvara lui 1910.

În *Introducere la Cursul de Istoria filosofiei grecești, etică și sociologie, Lecție inaugurală ținută la 8 aprilie 1910 în aula Universității din Iași* (și publicată în „Convorbiri literare”, august 1910), Gusti pledează pentru un raport armonios între filosofie și știință, între filosofie și sociologie, între sociologie și științele sociale particulare. El este și se prezintă studenților săi ca filosoful social care aspiră să devină sociolog, teoretician social și cercetător al relațiilor sociale integrale. „Cel mai mare elogiu care se poate aduce unui filosof – mărturisește el –, este să i se zică: este și om de știință, pe lângă că este filosof, după cum cel mai mare elogiu ce se poate aduce unui om de știință este să i se spună că este și filosof, pe lângă om de știință”.

Pasul următor, D. Gusti îl face prin programul Asociației pentru Știința și Reforma Socială și prin inaugurarea și înfăptuirea, între 1925–1933, a cercetării monografice a câtorva sate reprezentative, din diferite regiuni ale țării: Oltenia, Muntenia, Moldova, Transilvania și Basarabia.

D. Gusti concluziona în 1934: „Sociologia trebuie să tindă spre teorie prin fapte. Mai există însă o considerație. Dacă știința societății este uneori privită cu ironie și desconsiderată, rațiunea trebuie căutată în faptul că ea lucrează cu izvoare de mâna a doua. Sociologii împrumută faptele de la istorici și etnografi, iar cifrele de la statisticieni. Procedura este și umiltoare, și primejdioasă, căci orice

intermediar între spirit și obiect mărește riscurile erorii și denaturează faptele. Cât timp sociologia se va mulțumi să dea o ultimă față științifică materialului cules și elaborat de alții, nu va fi decât *une pauvre petite science conjecturale*. Pentru a obține mai multă certitudine și demnitate, sociologul trebuie să cerceteze personal faptele. Sociologia trebuie să părăsească metoda indirectă de interpretare a faptelor culese de alții și să devină o știință vie, de observație nemijlocită (...). Metoda monografică deschide sociologiei posibilitatea de a se constitui în știință autonomă, alături de științele considerate consacrate. Observația sistematică la care ne duc cercetările monografice nu înseamnă, așadar, pentru sociologie, o metodă facultativă, ci însăși condiția de existență a ei ca știință” (*Sociologia monografică*, în *Opere*, vol. I, București, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 284).

În viziunea sistemului sociologic al lui D. Gusti, cercetările monografice centrate pe monografia satelor românești trebuiau ca, prin acumulări succesive de date, să constituie, în final, *știința națiunii*, baza cognitivă pentru *etica și politica națiunii*. Această ramură a sociologiei nu ar mai fi avut caracterul de generalitate pe care îl are sociologia clasică, ci se mărginește, pentru o mai bună înstăpânire ontologică, epistemologică și axiologică, la ființa concretă, delimitată, a unei singure națiuni.

Dimitrie Gusti a conceput *știința națiunii* într-o modalitate analitico-sintetică. El pledează pentru „necesitatea de a studia o realitate așa de imensă, care este națiunea, ca o unitate socială centrală-tip, nu numai din punctele de vedere: psihologic, ca Wundt, istoric, ca Lamprecht, economic, ca Bücher, antropologic și geografic, ca Ratzel, statistic și sociografic, ca Tönnies, ci ca o *totalitate*, care cuprinde toate aceste aspecte de mai sus, sintetizate într-un tot ce formează unitatea concretă și indisolubilă: națiunea și știința ei” (*Știința națiunii*; în *Opere*, vol. I, p. 493).

Nicicând și nici o clipă Gusti nu s-a gândit să cerceteze toate (pe fiecare din) cele peste 14 000 de sate, cam câte avea România Mare în anii '30. Căci, de la Francis Bacon învățătură, știința modernă și cea contemporană – așadar, și cele sociale, și sociologia – se întemeiază, în chip hotărâtor, pe inducția incompletă (o idee banală, azi, și totodată directoare în plan metodologic și pentru studentul începător într-ale sociologiei).

Totodată, profesorul orientează cercetătorul – care este el însuși – să îmbine armonios clasică triadă logică: individual – particular – general. Astfel că, în chip firesc, el se ocupă cu organizarea Bibliotecii Universității din Iași ori cu cercetarea și organizarea vieții studenților Facultății de Filosofie și Litere din București, trece prin Ministerul Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor – cu pledoaria, întemeiată sociologic printr-o amplă anchetă, de la școala de sat la inspectoratul județean și până la minister, anchetă materializată într-un masiv volum, de peste 1 500 de pagini, pentru transformarea lui în Minister al Culturii Naționale – și ajunge până la *Noua Constituție*, până la *Doctrinile partidelor politice* ori până la *Cultura națională*.

Tot astfel, pornind de la sat, de la câteva sate, reprezentative pentru întregul regional românesc, creatorul de sistem sociologic urmărește să ajungă la „știința națiunii” integrale. Punctul de pornire se află în studii cu privire la viața unui sat ori

a câtorva (vezi: impunătorul volum al „Arhivei pentru știința și reforma socială” din 1932), pentru a ajunge la 60 de sate – după ce, în urmă cu un deceniu, se discutase problematica satului și a orașului (Vezi: ciclul *Satul și orașul, în 21 de prelegeri*, organizat de I.S.R. în 1927–1928).

În cuvântarea rostită în 24 februarie 1929, în ședința festivă a Institutului Social Român, cu prilejul împlinirii a zece ani de activitate, D. Gusti fixa două obiective majore: „o campanie activă și intensă pentru cunoașterea satelor și a orașelor din România, pe cale monografică și editarea unui mare *Dicționar social, economic și politic al României*”. Cel dintâi obiectiv este înțeles ca „Enciclopedia satelor și orașelor din România”.

Or, între sat și oraș se află regionalul zonal istoric, adică clasicele țări românești. În anul în care I.S.R. ajungea la 10 ani de rodnică activitate, iar Seminarul de sociologie de la București organiza cea de a patra campanie monografică, se împlineau 50 de ani de realipirea Dobrogei la Principatele Unite și 10 ani de la Unirea Transilvaniei cu Vechiul Regat.

Momentul aniversar al Dobrogei și al țării a fost sărbătorit și prin tipărirea unui impunător volum, intitulat: *Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească. 1878–1928* (Cultura Națională, 1928, X + p. 793, cu ilustrații și planșe). La el au colaborat: C. Brătescu, I. Borcea, Radu Vulpe, C. Moisil, S. Mehedinți, N. Iorga, N. Bănescu, Ion Conea, D. Stoicescu, Em. Bucuța, N. Dașcovici, Pericle Papahagi ș.a.

Iar cu prilejul deceniului de la Marea Unire, alături de și împreună cu manifestări culturale ori lucrări editoriale, a apărut monumentală monografie: *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918–1928*, în trei volume, format mare (București, Cultura Națională, 1929, XII + XIV + VIII + 1583 p.). Lucrarea este, din păcate, arareori citată – chiar și de istorici; iar pentru sociologi este o *terra ignota*.

Or, pentru istoria sociologiei românești, ea este deosebit de importantă, căci este prima mare lucrare orientată de spiritul sistemului sociologic al lui D. Gusti. Aici se află, ca fundament teoretic și metodologic al cercetării unui zonal românesc de amploare și adâncă semnificație, viziunea sociologică gustiană.

În caseta editorială (de la sfârșitul vol. al III-lea) se consemnează că lucrarea s-a tipărit sub egida Culturii Naționale și „sub îngrijirea și supravegherea comitetului de redacție, prezidat de d-l D. Gusti, profesor universitar, membru al Academiei Române, ajutat, ca secretar, de d-l Emanoil Bucuța”.

Din întâmplare, nu știm din cine a fost alcătuit comitetul de redacție. Din fericire, structura volumelor, desfășurată în carte și consemnată în cuprins, reflectă clasică, de acum, teorie gustiană a cadrelor și manifestărilor sociale.

Studiile sunt structurate astfel: în vol. I: **I. Cadrul istoric; II. Cadrul cosmologic; III. Viața economică; IV. Cadrul geografic și viața administrativă;** în vol. al II-lea se prezintă: **V. Viața culturală;** iar vol. al III-lea cuprinde: **Întregiri, îndreptări, indice.**

La elaborarea monografiei (într-un timp record, demn de invidiat: de la 1 martie la 1 mai 1929) au colaborat prestigioase personalități culturale, românești și străine,

mari specialiști într-un domeniu ori altul. Dintre ei, aici amintim (în ordinea din volume) doar pe: N. Iorga, Em. Panaitescu, Victor Cădere, G. Vâlsan, I. Popescu-Voitești, Al. Borza, V. L. Bologa, Ion I. Lapedatu, S. Mehedinți, Sabin Manuilă, N. Ghiulea, Ștefan Mețeș, Onisifor Ghibu, Victor Vâlcovici, Nicolae Colan, Sextil Pușcariu, Liviu Rebreanu, Zaharia Bârsan, Emanoil Bucuța ș.a. Sunt membri ai Academiei Române, profesori universitari de la Cluj, Oradea, București, Timișoara ori Sibiu, profesori secundari, senatori, deputați, avocați, directori sau inspectori în ministere, militari, scriitori ș.a. Încă, și specialiști străini care cunosc bine viața românească, cum este Ed. de Martonne de la Facultatea de Litere din Paris.

Deosebit de instructivă este lucrarea și prin bogata iconografie, cu cele peste 700 de ilustrații, din toate domeniile de activitate socială și culturală. Ea reprezintă, într-un fel, și o repetiție generală pentru monumentală operă care este *Enciclopedia României* (4 vol., 1938–1943). Pentru a se convinge de anvergura acestei cărți, cititorul poate consulta, în *Anexa* de mai jos, cuprinsurile celor trei volume, reproduse de noi din rațiuni ilustrative.

Putem astfel, cu îndreptățire, afirma că monografia *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918–1928* este un *rest* care se cere a fi restituit, într-o cât mai adecvată și integrală cunoaștere, sistemului sociologic al lui D. Gusti.

Iar rostul acestor însemnări este tocmai acela de a semnala specialiștilor aplicarea modelului sociologic gustian într-o monografie regională și de a invita istoricii sociologiei românești să înfăptuiască o analiză de conținut sociologic a acesteia.

ANEXĂ

TRANSILVANIA, BANATUL, CRIȘANA, MARAMUREȘUL, 1918–1929 CUPRINSUL VOLUMULUI I

STUDII

I. CADRUL ISTORIC	Pag.
<i>Ce a primit și ce a dat Ardealul</i> , de N. IORGA, profesor universitar, membru al Academiei Române	3
<i>Calea României Mari</i> , de WICKHAM STEED	9
<i>Săpături arheologice în Transilvania</i> ¹ de EM. PANAITESCU, profesor universitar, Cluj.....	11
<i>Trecutul Ardealului românesc în cadrul năzuințelor spre unitatea națională</i> , de V. MOTOGNA, docent universitar, senator	21
<i>Consiliul Dirigent</i> , de ROMUL BOILĂ, senator	89
<i>Pregătirea diplomatică a Unirii</i> , de VICTOR G. CĂDERE, profesor universitar, Oradea Mare	103
<i>Formațiile de voluntari</i> , de ELIE BUFNEA, avocat	119

¹ Fragment; studiul va apare în întregime, cu figurile și hărțile necesare

II. CADRUL COSMOLOGIC

<i>Transilvania în cadrul unitar al pământului și Statului Român</i> , de G. VÂLSAN, profesor universitar. Cluj. Membru al Academiei Române.....	145
<i>Colinele Transilvaniei</i> de EM. DE MARTONNE, profesor la Facultatea de Litere din Paris.....	157
<i>Munții Apuseni</i> , de FICHEUX ROBERT, profesor secundar (Valenciennes).....	161
<i>Regiunile Naturale și unitatea Banatului românesc</i> , de G. VERGEZ-TRICOM, profesoară secundară (Lille).....	183
<i>Privire sintetică asupra structurii geologice a subsolului Transilvaniei</i> , de I. POPESCU-VOITEȘTI, profesor universitar, Cluj.....	199
<i>Zăcămintele minerale ale Daciei superioare</i> , de VICTOR STANCIU, profesor universitar, Cluj.....	131
<i>Vegetația și flora Ardealului</i> , de AL. BORZA, profesor universitar. Cluj.....	251
<i>Fauna Ardealului, Banatului și părților ungurene în lumina cercetărilor mai recente</i> , de P.A. CHAPPUIS și V. L. BOLOGA, profesor universitar, Cluj.....	271

III. VIAȚA ECONOMICĂ

<i>Reforma agrară</i> , de EMIL PETRINI, director general al îndrumărilor și învățământului agricol.....	285
<i>Cultivarea pământului în Transilvania în ultimii zece ani</i> , de IOAN LUCA CIOMAC, agronom, inspector al fermelor din Transilvania.....	315
<i>Fermele model din Transilvania sub stăpânirea românească</i> , de IOAN LUCA CIOMAC.....	331
<i>Pădurile Transilvaniei</i> , de V.N. STINGHE, inspector silvic, profesor la școala politehnică.....	366
<i>Creșterea animalelor în Transilvania</i> , de TIBERIU CRISTEA, medic veterinar, inspector general.....	387
<i>Exploatarea miniere din Transilvania și Banat în anii 1919-1928</i> , de I. IANCU, inspector general în Direcția Minelor.....	447
<i>Evoluția industriei din Ardeal după Unire</i> , de CEZAR POPESCU, director general al industriei.....	489
<i>Bogăția apelor minerale ale Ardealului și Banatului</i> , de Dr. EMIL ȚEPOSU, profesor universitar, Cluj.....	533
<i>Căile ferate ardelenne</i> , de NICOLAE I. PETCULESCU, inginer, inspector general C.F.R.....	543
<i>Finanțele private în Ardeal</i> , de ION. I. LAPEDATU, fost ministru.....	561
<i>Situația comercială în Ardeal, de la alipire</i> , de CEZAR HÂRJESCU, subdirector general al comerțului.....	567
<i>Viața economică germană din Ardeal, Banat și Satu-Mare</i> , de GUSTAV ADOLF KLEIN.....	571

IV. CADRUL ETNOGRAFIC ȘI VIAȚA SOCIALĂ ADMINISTRATIVĂ

<i>Cadru antropogeografic</i> , de S. MEHEDINȚI, profesor universitar, membru al Academiei Române.....	587
<i>Așezările, casa și portul țaranului român din Ardeal și Banat</i> , de R. VUIA, directorul muzeului etnografic din Cluj.....	603
<i>Românii transilvăneni în Dobrogea</i> , de IOAN GEORGESCU, profesor secundar, subdirector general în Ministerul Cultelor și Artelor.....	613
<i>Românii din America</i> , de AURELIU ION POPESCU, membru al Fundației «Laura Spelman Rockefeller» U. S. A., atașat comercial la Paris.....	623
<i>Germanii din Banat</i> , de FRANCISC KRÄUTER, deputat.....	639
<i>Șvabii sătmăreni și bihoreni, precum și germanii din Maramureș</i> , de ALBIN SCHERHAUFER, maior.....	649
<i>Minoritățile cehoslovace în Transilvania și Banat</i> de FRANT. JIRI NOSKA, atașat de presă al Cehoslovaciei.....	661

<i>Tendențele mișcării populației în județele Transilvaniei în anii 1920–1927</i> , de Dr. SABIN MANUIȚĂ, director general în Ministerul Sănătății	667
<i>Ardealul și Banatul în lumina cifrelor</i> , de N. ISTRATI, director în Institutul de Statistică generală a Statului	677
<i>Clasele sociale ale Românilor din Ardeal</i> , de PETRU SUCIU, director la liceu, Turda.....	691
<i>Chestiunea muncitorească în Ardeal și Banat</i> , de N. GHIULEA, profesor universitar, Cluj.....	707
<i>Organizarea Sanitară a Transilvaniei în primul deceniu al Unirii</i> , de Dr. AUREL VOINA, medic primar al spitalului «Gh. Mârzescu» din Brașov, Consilier tehnic al Ministerului Sănătății	739
<i>Administrația în Ardeal, după desființarea Consiliului Dirigent</i> , de D. TOMESCU, inspector general administrativ.....	751

CUPRINSUL VOLUMULUI II

STUDII

V. VIAȚA CULTURALĂ

	Pag.
<i>Biserica ortodoxă română din Transilvania în cei din urmă zece ani</i> , de ȘTEFAN METEȘ, directorul Arhivelor Statului din Cluj, membru corespondent al Academiei Române	759
<i>Momente din viața bisericii unite în ultimii zece ani</i> , de IOAN GEORGESCU, subdirector general în Ministerul Cultelor și Artelor, profesor secundar	783
<i>Biserica regnicolară evanghelică C.A. (Confesiunea de la Augsburg)</i> , în cei din urmă zece ani, de MAX TSCHURI, secretar general al bis. Ev. Sibiu	823
<i>Culte minoritare în Transilvania</i> , de Z. STRĂJANU	835
<i>Universitatea Daciei superioare</i> , de ONISIFOR GHIBU, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Române, Cluj	845
<i>Școala politehnică din Timișoara</i> , de VICTOR VĂLCOVICI, rectorul școlii politehnice din Timișoara	957
<i>Academia agricolă, rostul ei după război și reforma agrară</i> , de MIHAI ȘERBAN, rectorul Academiei agricole din Cluj.....	967
<i>Academiile teologice ortodoxe</i> , de NICOLAE COLAN, rectorul Academiei teologice din Sibiu.....	973
<i>Academiile teologice unite</i> , de IOAN GEORGESCU	979
<i>Învățământul secundar din Ardeal</i> , de I. BRATU, inspector șef al regiunii școlare Sibiu	985
<i>Învățământul primar ardelean</i> , de P. ROȘCA, profesor la Academia de Înalte studii comerciale și industriale din Cluj.....	1023
<i>Învățământul normal în Transilvania</i> , de V. PĂCALĂ, inspector general al învățământului normal.....	1035
<i>Învățământul agricol de toate gradele din Ardeal, Banat și părțile ungurene</i> , de VALERIU POPA, inspector general al învățământului agricol pentru Transilvania.....	1057
<i>Învățământul profesional din Transilvania în primul deceniu după Unire</i> , de D. VOINA, inspector general al învățământului profesional din Transilvania	1095
<i>Învățământul particular și minoritar din Transilvania</i> , de ALEXANDRU PTEANCU, inspector general al învățământului secundar minoritar.....	1107
<i>Literatura științifică a sașilor ardeleni în anii 1919–1928</i> , de G.A. SCHULLER (Sibiu).....	1129
<i>Limba română și graiul din Ardeal</i> , de SEXTIL PUȘCARIU, profesor universitar, membru al Academiei Române, Cluj	1141
<i>Scrisul românesc ardelean mai nou</i> , de LIVIU REBREANU, președintele Societății Scriitorilor Români	1149

<i>Zece ani de viață literară a unghurimii din Ardeal</i> , de GEORGE KRISTÓF, profesor universitar, Cluj.....	1153
<i>Muzeele, monumentele, învățământul, artele și mișcarea artelor plastice din Ardeal</i> , de CORIOLAN PETRANU, profesor universitar, Cluj.....	1175
<i>Muzeele săsești ardeleni</i> , de RUDOLF SPEK, directorul muzeului Brukenthal, Sibiu.....	1197
<i>Arta populară maghiară ardelenă</i> , de LADISLAU DEBRECZENI, Cluj.....	1211
<i>Arta populară a sașilor transilvăneni</i> , de MISCH OREND, Sibiu.....	1223
<i>Pictură, sculptură, arhitectură, grafică în Transilvania după Unire, și puțin înainte</i> , de EMANOIL BUCUȚA.....	1231
<i>Zece ani de artă săsească ardelenă</i> , de VICTOR ROTH, Sebeș-Alba.....	1243
<i>Teatru românesc în Ardeal</i> , de ZAHARIA BÂRSAN, fost director al Teatrului Național din Cluj.....	1255
<i>Opera română din Cluj</i> , de ZAHARIA BÂRSAN și CAIUS OLARU, secretarul Operei din Cluj.....	1263
<i>Hora transilvăneană</i> , de EMIL RIEGLER-DINU.....	1269
<i>Presa românească ardelenă</i> , de ION BĂILĂ.....	1283
<i>Statistica publicațiilor periodice din Transilvania</i> , de EMANOIL BUCUȚA.....	1291
<i>Presa periodică maghiară din România în ultimii zece ani</i> , de NICOLAE FERENCZI, Cluj....	1305
<i>O țară de turism: Ardealul</i> , de VALERIU PUȘCARIU, Cluj.....	1309
<i>«Astra» de după război</i> , de HORIA-PETRA-PETRESCU, secretar-literar ad. Al «Astrei».....	1323

CUPRINSUL VOLUMULUI III

ÎNTREGIRI, ÎNDREPTĂRI, INDICE

	Pag.
<i>Prime impresii din Transilvania (1906–1907)</i> , de R. W. SETON-WATSON.....	1341
<i>Românii ardeleni din vechiul Regat și activitatea lor până la războiul întregirii neamului</i> , de IULIU MOISIL, directorul Muzeului Pedagogic.....	1347
<i>Luptele de emancipare ale Românilor din Ardeal în lumină europeană</i> , de GEORGE MOROIANU, rectorul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj....	1397
<i>Monedele împăratului Traian referitoare la războaiele cu Dacia și la cucerirea Daciei</i> , de CONST. MOISIL, directorul Arhivelor Statului.....	1483
<i>Țara Făgărașului în luptele politice din Ardeal</i> , de VICTOR CORNEA.....	1503
<i>Regiunile naturale și unitatea Banatului românesc</i> (figurile textului din vol. I, pag. 183–198), de G. VERGEZ–TRICOM, profesoară secundară în Lille (Franța).....	1517
ERRATA	1523
INDICE DE NUME:	
I. Oameni.....	1527
II. Locuri.....	1555

UN PREOT SOCIOLOG: GHEORGHE C. LĂZĂRESCU

RODICA LĂZĂRESCU

În urmă cu 125 de ani, într-un februarie probabil geros, se năștea Dimitrie Gusti. După 28 de ani, tot în februarie, într-o comună pierdută printre dealurile argeșene, Beleți–Negrești, vedea lumina zilei Gheorghe, primul din cei cinci copii ai învățătorului Constantin și ai Chirei.

Drumurile celor doi aveau să se întâlnească peste ani: proaspăt absolvent al Facultății de Teologie din București, Gheorghe Lăzărescu se înscrie în una din cele 12 echipe studențești regale, pornite, în 1934, să cerceteze monografic satele românești.

Când s-au anunțat satele în care aveau să se trimită echipe de studenți, am cercetat cu nerăbdare lista ca să văd dacă nu s-a ales și unul din Basarabia, pentru că de mult doream să cunosc nemijlocit aceea ce cunoșteam doar din auzite: sufletul bun și caracterul plin de blândețe și de duioșie al basarabeamului.

Un alt coleg al meu de la Teologie fusese mai grabnic în alegere și îmi luase Năpădeni; rugat de mine, a optat pentru Goicea Mare din Dolj [R1]¹.

Cele trei luni – iulie–septembrie – petrecute în vara lui 1934 în Basarabia sunt redată de Gheorghe C. Lăzărescu atât în rapoartele de activitate – unul redactat în calitate de șef al echipei, al doilea privind activitatea secțiunii *culturale–morale*, cât și într-un jurnal ce încheie între copertele lui scrisul ordonat al tânărului absolvent. Să încercăm să-i urmărim pe tinerii entuziaști, refăcându-le experiența din cele trei documente pe care le avem la îndemână.

Am plecat spre Basarabia cu smerenia energiei mele neexperimentate, dar mai ales cu entuziasmul cauzat de scopul înalt către care purcedeam. Misiune înaltă, dar și grea răspundere. Mă gândeam la parabola semănătorului. Aduna-voi însutire de rod dintr-o glie fertilă sau va muri sămânța aruncată pe piatră și pe cale? Am plecat în Basarabia cu gândul curat de a duce doar ce port bun în sufletul meu și să mă dărui fraților din Răsăritul până mai ieri fără soare, ca un prinos neîntinat. Prima dată ieșeam la o muncă trudnică și cu răspundere în ogorul lui Hristos și nu știu dacă, apucând coarnele plugului n-am întors capul peste umăr, și nu știu dacă brazda trasă a fost așa cum doream: dreaptă. Simțeam

¹ Inițialele dintre parantezele drepte reprezintă: **J** – Jurnalul ținut de Gh. Lăzărescu; **R1** – Raportul de activitatea desfășurată în cadrul echipei regale din Com. Năpădeni, Jud. Bălți, de către Gheorghe C. Lăzărescu absolvent al Facultății de Teologie; **R2** – Raportul activității echipei studențești.

cum pe umeri îmi apasă o dublă sarcină: răspunderea pe care o aveam pentru pașii mei și răspunderea avută pentru ceilalți șapte colegi din echipă. Duhul mării niciodată nu m-a bântuit. De aceea, când mi s-a dat în seamă această mică echipă din Basarabia, cu recomandare de a o călăuzi către succes, m-am cutremurat de atâta răspundere. Mi-au venit atunci în minte cuvintele mângâietoare ale psalmistului: inima înfrântă și smerită, Dumnezeu nu o va urgisi. Cine-mi sunt tovarășii năvodari ai apelor necunoscute? Pe același drum la înapoiere, mrejele aruncate ne vor îndoi umerii sau vom recolta secetă și tristețe? Gânduri întrebătoare și multe bat în sufletele ce pornesc spre zări îngropate în mister. Am purces în Basarabia cu entuziasm, cu speranțe, dar precaut, cu teama de necunoscut. Acum, la înapoiere, mulțumirea mea se îngemănează cu amărăciunea că nu pot spune că am realizat și am lucrat în măsura și în felul cum îmi șopteam la ducere: voi lucra! voi realiza! Contactul cu realitatea nu dă numai satisfacții, ci adesea e dureros. Extremele se ating. Eu însă mi-am găsit locul între extreme [R1].

Sunt opt tineri: Gheorghe C. Lăzărescu, absolvent al Facultății de Teologie din București, Timotei Popușoiu și Gheorghe Puțeanu, studenți în anul IV la Academia de Înalte Studii Agricole București, Elena Marceva, studentă în anul VI la Facultatea de Medicină Umană din București, Dumitru Dogaru, anul III, Facultatea de Filosofie București, Anastase Flocosu, anul IV, Facultatea de Litere din București, Pavel Ungureanu, anul IV, Facultatea de Filosofie București, și Pavel Lințoiu, anul III, Facultatea de Drept din București.

Lor li se adaugă echipa tehnică, formată din: inginerul agronom Gr. Pârlea, profesorul de educație fizică Anatol Erhan, licențiat al Institutului Superior de Educație Fizică București, Constantin Clapon, absolvent al Facultății de Medicină Veterinară București, dr. Ion Frățilă, de la Facultatea de Medicină din Cluj, și *maestra de gospodărie* Ana Cristea, absolventă a Școlii de economie casnică din Copăceni – Turda.

Aventura echipei începe într-o sâmbătă, a șaptea zi a lunii iulie:

7 iulie 1934. La ora 10 Echipa studențească trimisă în comuna Năpădeni Județul Bălți, însoțită de Dl. inspector general C. Ifrim, sosește în gara Perival, la 25 km depărtare de Năpădeni. Pe un drum obositor, desfundat și plin de glod, cele 2 căruțe cu bagajele echipei și cele trei trăsurile de pasageri pornesc spre Năpădeni – așa începe jurnalul tânărului șef de echipă. Iar Raportul consemnează:

În ziua de 7 iulie, de pe o culme de deal mi-am văzut visul cu ochii: Năpădenii, în care aveam să lucrez trei luni de zile. Sat mare, revărsat pe cinci văi. Viile se țin trambă pe coaste. Pe o colină mai înaltă, la marginea de Sud, se vede biserica. Domină întreg satul. Un sat cu o biserică atât de mare și de frumoasă nu e prea departe de cer [R1].

Sunt primiți cu dragoste de răzeșii din Năpădeni între ghirlande de frunze și flori citim – mărturii ale devotamentului și ospitalității – cuvintele: „Bine aș venit!” „Trăiască Majestatea Sa Regele Carol II”. Alături, un pui de răzeș de 5-6 ani ne aruncă buchete de flori. Tot satul e în haină de sărbătoare [3].

În aceeași zi, la ora 6 p.m., sunt alcătuite, pentru desfășurarea ordonată a muncii, echipele de acțiune pe secțiuni, compuse din studenți și săteni.

Duminică, 8 iulie, echipa de studenți, însoțită de oficialități, asistă la slujba ținută în biserica neîncăpătoare pentru numărul mare de credincioși veniți să-i cunoască, iar a doua zi, la ora 8 ½, inspectorul general C. Ifrim le citește întreg programul de lucru, discutând posibilitățile de aplicare.

De marți, 10 iulie, începe activitatea propriu-zisă.

Conform principiului că activitatea noastră trebuie să înceapă prin cunoașterea precisă a realităților locale, începem vizitele pe la casele gospodarilor fruntași. Într-un sat ca Năpădenii, unde mândria răzeșească este foarte pronunțată, aceste vizite nu sunt numai de informație, ci și de etichetă [J].

Apoi începe munca. Echipa se împarte în secțiuni, despre ale căror rezultate stă mărturie Raportul întocmit de șeful echipei, la încheierea activității:

Secțiunea medicală Bolnavii consultați în aceste trei luni sunt aproximativ 4 500.

De la 25 iulie până la 24 septembrie, numărul bolnavilor perindați la ambulanța noastră a fost de 3 926.

În afară de consultațiile date la ambulanța echipei, domnișoara Elena Marceva a făcut 289 consultații la domiciliu, dr. Frățilă a vorbit de mai multe ori sătenilor în zilele de sărbători, dând sfaturile cele mai necesare pentru ferirea de bolile care se întâlnesc aici mai des.

Secțiunea agricolă și-a orientat activitatea acoperind toate domeniile: culturile de cereale, pomicultură, viticultură, albinărit. Au fost înființate 5 loturi demonstrative, a fost creat un punct de închiriere a mașinilor agricole (e un adevărat pelerinaj la ogoarele semănate cu mașina), au fost făcute intervenții la Camera Agricolă Bălți, pentru procurarea de grâu selecționat, au fost ținute conferințe, s-au rulat filme agricole procurate de Uniunea Camerelor de Agricultură, au fost făcute demonstrațiuni privind diferite lucrări agricole, viticole și vinicole, s-a dus o intensă propagandă pentru curățirea izlazului de bălării.

Tot ca o acțiune și un succes al secției este și îndrumarea spre școlile agricole a tineretului. Anul acesta – se consemnează în Raport – au plecat la școlile mai înalte de agricultură 6 tineri.

Secțiunea culturală morală s-a ocupat de activitatea religioasă și morală: a împărțit 50 de icoane trimise de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, a ridicat o troiță de stejar în amintirea eroilor căzuți în războiul pentru întregirea neamului, sfințită în ziua de 16 septembrie: cu o înălțime de 3,5 m, modelul este o combinație între Troița lui Mihai Viteazul de la Turda și un model de troiță din Cartea misionarului. Sculptura am executat-o eu, împreună cu Dl. învățător director al școlii din Ghiliceni, Bulencea. – raportează șeful echipei, Gheorghe Lăzărescu. A strâns informații care pot să dea o icoană exactă a satului, în structura și manifestările lui, a executat fotografiile necesare ca material documentar, a strâns un număr de 30 de obiecte ce vor rămâne ca un început de muzeu.

A cules material folcloristic, constatând că arta populară în Năpădeni e pe cale de dispariție.

Pentru mărirea fondului căminului cultural, *a organizat un bal de pe urma căruia s-a realizat un venit de 2 796 lei.*

Secțiunea veterinară a consultat animale bolnave, a vaccinat animalele, a făcut intervenții chirurgicale, a efectuat statistica animalelor din sat pe luna septembrie, dar, mai ales, *a dat exemplu de muncă și dragoste de animale, care în acest sat aproape nu există.*

Secțiunea edilitară a săpat șanțuri, a reparat șoseaua, a astupat gropi din drum, a făcut un podet *la 200 metri de sat spre Târgu Vlad*, precum și două poduri, unul de 6,50 m, altul de 8,50 m. *S-au comandat la Bălți pentru luminatul șoselei principale a satului 10 felinare.*

Secțiunea educației fizice a amenajat un teren sportiv pe o suprafață de 1000 mp la marginea satului, precum și un teren de volei în curtea școlii și un mic poligon de tir, a format echipe sportive, a organizat trageri cu arma și *ședințe de educație fizică.*

Secțiunea gospodăriei casnică a făcut vizite *pe la casele gospodinelor*, a ținut cursuri teoretice și practice. a răspuns întrebărilor legate de curățenie ori de diverse rețete culinare.

După trei luni, în septembrie, obosiți, dar mulțumiți, studenții își încheie activitatea. Ultimele cuvinte ale tânărului șef de echipă sunt de mulțumire *pentru prețioasa colaborare oferită de preotul Nicolae Dardan:*

Nu-mi pot stăvili o avalanșă de sentimente de admirație și de mulțumire pentru concursul primit de mine și de întreaga echipă din partea părintelui Dardan. Nimeni din sat nu mi-a dat, într-o măsură egală cu dânsul, concursul. Cu fruntea gânditoare și cu vorba așezată, dar dură, pica adesea în mijlocul nostru și, când noi păream descurajați în fața dificultăților, Sfinția Sa, nu numai că ne îmbărbăta platonice, ci umăr la umăr cu noi lucra. Parcă îl văd, puțin adus de spate și totdeauna vorbind tare, cutreierând satul, când alături cu teologul, când cu veterinarul, când cu agronomul. Parcă-l văd la autoritățile din Bălți: Camera Agricolă, Prefectura județului.

În greaua sarcină de șef al echipei – când în alte părți era secetă de cuvinte bune și de îmbărbătare, singur părintele Dardan cu optimismul și cu inima sa larg înțelegătoare îmi dădea curaj și sfat [...].

Alături de asemenea oameni deschiși la suflet, care spun totul pe față, alături de asemenea păstori model este plăcută orice trudă.

Alături de asemenea oameni uiți amărăciunile pe care ți le varsă în suflet și alții, căci și din aceia există, care stau la antipodul cel rău și care au înțelegerea întunecată de un egoism îngust [R2].

*

În acest februarie geros, Academia Română a omagiat viața și activitatea lui Dimitrie Gusti. Toț în aceste zile, familia și enoriașii unei modeste parohii bucureștene l-au sărbătorit, cu prilejul retragerii din activitate, pe părintele Gheorghe Lăzărescu, încă tânăr spiritual la cei 97 de ani de viață.

Născut la 23 februarie 1908, în comuna Beleți–Negrești din județul Argeș, fiul învățătorului Constantin a făcut școala primară în comuna natală, apoi a urmat pregătirea la Seminarul Central din București și la Seminarul „Neagoe Vodă” din Curtea de Argeș, unde s-a mutat din motive de sănătate. Între 1930–1934 a fost student al Facultății de Teologie din București, obținând licența în anul 1935. După ce în iulie–septembrie 1934 a condus echipa studentescă de la Năpădeni, a lucrat, în 1935–1936, la Fundația Culturală, activând la serviciul Căminelor culturale, condus de Apostol Culea. După căsătorie, s-a preoțit în anul 1936, funcționând la Biserica din Furești (1936–1940), între 1940–1963 la biserica din Boțești (pe care a consolidat-o și a restaurat-o, astfel încât autoritățile o considerau o catedrală a Văii Cârcinovului), la Biserica din Ștefăneștii de Jos, jud. Ilfov, până în anul 1968, când s-a mutat la biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din București (str. Mărgeanului), de unde s-a pensionat anul acesta.

A colaborat la revistele „Căminul cultural” și „Clerul Dâmboviței” din Târgoviște, activitatea sa preoțească și culturală fiind recompensată în anul 1942 de patriarhul Nicodim Munteanu cu distincția „Brâul roșu”, iar în anul 1961 de patriarhul Iustinian cu rangul de „iconom stavrofor” și „Crucea patriarhală – Patriarhul Iustinian”.

Cum însuși mărturisește, a avut norocul unor profesori deosebiți: poetul Cicerone Teodorescu la Seminar, Boroianu, Mihălcescu, Crainic, Rovența, Tudor Popescu, Grigore Cristescu la facultate. A mai avut șansa de a cunoaște mari personalități literare la cenaclul „Sburătorul” pe care l-a frecventat în tinerețe împreună cu prietenul Mihail Ilovici, care conducea, în calitate de director, revista „Cristalul”. De asemenea, activitatea la Fundația Culturală „Principele Carol” i-a prilejuit întâlnirea cu somități, printre care amintește *clasa marelui Voievod Mihai, condusă de prof. Conea, și chiar pe Majestatea sa Carol al II-lea, la deschiderea din 1934 a Expoziției echipelor regale. Îmi amintesc cu emoție că regele, văzând pe panoul echipei mele o fotografie de răzeș pe care scria „Teodor Iovu – căpitan hagi”, m-a întrebat ce înseamnă „căpitan” și ce înseamnă „hagi”. I-am spus: „căpitan”, adică urmaș al unuia din căpitaniii lui Ștefan cel Mare, și „hagi”, pelerin la locurile sfinte. La care dr. N. Lupu a mormăit – sper neauzit de rege – „pelerin la muntele Athos”. Tot aici l-a cunoscut pe Victor Ion Popa, unul dintre inspectorii instituției, și s-a împrietenit cu Al. Lascarov Moldovanu: *Îmi amintesc cu plăcere de vizita pe care acesta a făcut-o satului meu, familiei mele, școlii și bisericii unde a ingenuncheat și a predicat. Și de multele ocazii în care m-am găsit alături de el la adunările Oastei Domnului, în casa Benescu și în alte locuri.**

*

Aflând despre inițiativa academică, a ținut să fie prezent la Sesiunea științifică omagială ținută chiar în ziua în care împlinea 97 de ani: *M-am abținut cu greu să nu iau cuvântul. Toți vorbeau din ce citiseră, dar eu trăisem acele vremuri. sunt o arhivă vie și n-aș mai fi scăpat de întrebări.* Apoi a scos de prin sertare, punându-mi-le la dispoziție, cele trei materiale, păstrate ca sfinte odoare, alături de

amintirea profesorului Gusti. Și a ținut să mai evoce figura lui Dimitrie Gusti, în preajma căruia a lucrat doi ani la Fundație, povestind o întâmplare din timpul vizitei pe care profesorul a făcut-o la Năpădeni, în vara lui 1934:

Una dintre primele lui dorințe a fost să-l viziteze pe **Șpențărelu**, despre care îi vorbise Henri Stahl, care fusese în 1932 pe aceste meleaguri. L-am însoțit pe profesor în călătoria cu trăsura până în satul Cornova din județul Orhei, învecinat cu Năpădenii. Acolo l-a întâlnit pe... preotul Ion Zamă căruia cunoscuții îi spuneau Șpențărelu, datorită pasiunii acestuia pentru lucrările filosofului Spencer.

SOCIOLOGIE? CULTURĂ?...
LA BANCA MONDIALĂ?
– Scrisoare către un prieten –

MICHAEL M. CERNEA

Nota redacției: Eseul sociologic pe care-l publicăm în traducere în acest număr al revistei a fost scris de profesorul Mihail M. Cernea, membru corespondent al Academiei Române, om de știință de renume internațional în sociologia și antropologia culturală contemporană. Profesorul Cernea a lucrat în ultimii 30 de ani în Statele Unite, la Banca Mondială (Washington D.C.), unde a adus contribuții importante în ceea ce privește orientarea politicii Băncii către integrarea factorilor socio-culturali în proiectele vizând dezvoltarea.

Sociolog român cu o bogată activitate științifică, recunoscută unanim atât în țară cât și în străinătate, profesorul Cernea a lucrat până în 1974 în cadrul Institutului de Filosofie al Academiei Române, după care, constrâns de condițiile vitrege ale vremii, s-a stabilit definitiv în S.U.A. Domnia sa a fost primul sociolog angajat în cadrul Băncii Mondiale, unde a întemeiat și condus un puternic colectiv internațional de sociologi și antropologi sociali numărând aproximativ 150 membri, și a devenit Consilier Superior al Băncii Mondiale pentru Sociologie și Politică Socială.

Eseul de mai jos, încă nepublicat până acum, reflectă istoria acțiunilor sociologice întreprinse la Banca Mondială și este în prezent pregătit pentru publicare, cu detalii suplimentare, de către instituția unde a lucrat atâția ani, ca document care reflectă o parte importantă din istoria acestei instituții.

Interesul sociologic documentar al acestui eseu constă în faptul că trasează statutul și evoluția sociologiei ca știință socială în cadrul unei organizații economice de amploare și importanța Băncii Mondiale – statut al unei științe inițial ignorată și subestimată, iar apoi, în mod treptat, introdusă, recunoscută și aplicată în politicile Băncii. Pe de altă parte, interesul presant față de acest document constă în faptul că aduce la cunoștința cititorilor din țară aspecte prea puțin cunoscute din activitatea de pionierat științific a unui sociolog român în cadrul sociologiei internaționale. Documentul deschide o fereastră spre procesele interne ale Băncii Mondiale, prezentând tensiunea constantă dintre sociologie și științele economice, precum și diversele obstacole în calea recunoașterii și încorporării variabilelor sociale și culturale în politicile și programele de dezvoltare, la fel ca și lupta dusă împotriva reduționismului economic și a tehnocratismului, practicate înăuntrul Băncii – toate acestea încă prea puțin cunoscute și înțelese de către „outsideri”.

Ilustrând genul epistolar în sociologie, eseu de față a fost conceput de Mihail Cernea în octombrie 2001 ca o scrisoare adresată unui prieten și a fost expediat unui alt om de știință, Prof. Lourdes Arizpe (Mexic), la acea vreme Președintă a Uniunii Internaționale a Științelor Antropologice și Etnologice și Director General Adjunct pentru Cultură al UNESCO. El face parte din scrisorile și studiile schimbate de cei doi prestigioși oameni de știință în legătură cu utilizarea științelor sociale neeconomice în organizațiile cuprinse în sistemul Organizației Națiunilor Unite. Profesoara Arizpe este în prezent Președinta Consiliului Internațional pentru Științele Sociale de pe lângă O.N.U. și a publicat de curând studiul menționat în scrisoarea lui Mihail Cernea sub titlul: *Istoria intelectuală a culturii în organizațiile de dezvoltare* (2004).

Exprimăm mulțumirile noastre Profesorului Mihail M. Cernea precum și Băncii Mondiale, pentru acordul de a publica acest document în revista noastră.

Dr. Lourdes Arizpe
Director General Adjunct
UNESCO, Paris, Franța

Dragă Lourdes,

Am citit cu plăcere studiul ce mi l-ai trimis despre „confluența dintre cultură și dezvoltare” în activitatea organizațiilor internaționale și despre modul în care UNESCO¹ însăși a tratat eterna problemă a „rolului culturii în dezvoltare”. Tema, desigur, este una la care fiecare dintre noi, ca „membri ai tribului științelor sociale”, ne întoarcem cu obsesivă regularitate și, frecvent, cu frustrare, nu doar cu plăcere. Articolul tău este o mină de informații și, desigur, îl voi recomanda spre publicare în volumul nostru. Cu siguranță, pentru cei ce vor scrie istoria ONU sau a UNESCO, studiul tău este mărturia competentă, dinlăuntru, a unui actor important.

M-ai rugat, de asemenea, să-ți împărtășesc experiența mea și felul în care m-am confruntat eu, în lăuntru Băncii Mondiale ca agenție internațională pentru dezvoltare economică, cu problematica includerii „culturii în dezvoltare”. Aici treburile se complică. Răspunsul nu-i ușor. E o temă care mi-e foarte aproape, și-ti voi împărtăși deschis atât „faptele brute”, cât și modul în care am perceput eu acest proces, experiența mea personală. Dar firul povestirii mele va fi mult diferit față de relatarea ta despre UNESCO, deoarece aceste două organizații internaționale, UNESCO și Banca Mondială, au agende foarte diferite și au urmat, cred, itinerarii diferite privind cultura. În plus, activitățile Băncii implică multe guverne și alte organizații interguvernamentale interesate să stimuleze dezvoltarea prin proiecte speciale în domeniile infrastructurale, ale serviciilor sociale, ale calității vieții, protecției mediului etc.

A introduce sociologia sau ceea ce am numit *social knowledge* (înțelegând prin asta cunoașterea realității *sociale*, nu doar economice), în gândirea și practicile Băncii, a constituit marea „miză” a întregii mele activități la Bancă, din prima zi de când am venit din România, în august 1974. Eram un necunoscut pentru întreaga organizație: pentru unii, cel mult o „speranță”, cu activitate sociologică promițătoare în țara de origine și la Stanford, dar pentru alții – un nechemat, cu o profesie stranie și nenecesară. Unii, cei care m-au invitat, m-au încurajat; alții m-au sfidat sau ignorat, la început. Spațiul organizațional în care intrasem era lipsit de orice altă prezență sociologică, deși altfel era un spațiu populat dens cu multe alte specialități și specialiști de înalt calibrul profesional. A trebuit însă să-mi „autodescriu” definiția rolului și a funcției în cadrul organizației, deoarece în acea vreme limbajul necesar pentru definirea unei asemenea sarcini nu făcea parte încă din vocabularul Băncii.

Întrebarea ta îmi stârnește multe amintiri. Deoarece m-ai provocat, îți voi oferi un răspuns mai lung decât poate te-ai fi așteptat. Mult din ceea ce îți spun face

¹ Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Cultură și Știință [nota red.]

parte, de fapt, din istoria intelectuală a Băncii – din nefericire încă nescrisă din perspectivă culturală.

Fără îndoială, drumul Băncii Mondiale către recunoașterea culturii ca element critic în procesele de dezvoltare indusă a fost mult diferit de cel urmat de majoritatea celorlalte mari agenții internaționale. Consideră, de pildă, nu doar UNESCO sau ONU, ci și FAO (Organizația pentru Alimentație și Agricultură) sau UNICEF (Fondul Națiunilor Unite pentru Asistența Internațională a Copilului), sau WHO (Organizația Mondială a Sănătății) (WHO), Organizația Internațională a Muncii (ILO) sau FMI (Fondul Monetar Internațional) Diferențele sunt inevitabile. UNESCO a avut de la început conceptul de „cultură” inclus în propriul ei nume. Nu este însă și cazul Băncii! Fondatorii Băncii, la faimoasa conferință de la Bretton Woods, în 1944, nici măcar n-au luat în considerație conceptul de „cultură”, atunci când au definit rolul Băncii în dezvoltare. Asta, după mine, este una din erorile majore, transmisă nouă în cadrul moștenirii culturale.

După părerea mea, construcția sistemului postbelic de instituții internaționale a creat, pe lângă succese istorice, și o ruptură potențială între organismele mandatate să se ocupe de „development”, dezvoltare (precum, printre altele, Banca Mondială) și cele cu responsabilități pentru cultură și știință, ca UNESCO. Această „diviziune a muncii” a fost, cu timpul, interpretată greșit și adâncită până la a deveni contraproductivă. Poate că la început, managerii Băncii au crezut că – dată fiind diviziunea muncii între agențiile ONU – Banca Mondială trebuie să se ocupe doar de infrastructura fizică și de economie, fără să aibă de-a face cu aria cețoasă, intangibilă și ezoterică a culturii. Cultura, în această diviziune, urma să constituie obiectul celor de la UNESCO... Dimpotrivă însă, există asemănări interesante între modul în care Banca Mondială a parcurs propriul ei drum către „cultura în dezvoltare” și calea urmată de alte organizații internaționale comparabile (cum ar fi Banca Asiatică pentru Dezvoltare, Banca Africană pentru Dezvoltare ș.a.). În esență, agențiile create spre a stimula dezvoltarea regională în Asia, America Latină, Africa, au urmat, în multe privințe, după un oarecare decalaj, exemplul oferit de Banca Mondială, inclusiv în reorientarea de la creșterea economică (*economic growth*) către dezvoltarea **socială** (*social development*) și către recunoașterea variabilelor culturale. Asemănările pe care le văd sunt explicate, desigur, prin similitudini între structurile și funcțiile instituționale, precum și în compoziția **profesională** a personalului agențiilor de dezvoltare. Datorită acestor asemănări și diferențe, experiența noastră unică la Banca Mondială – reușitele și eșecurile – merită expunere și reflecție.

Mulți tind să judece atitudinea uneia sau a alteia din instituțiile internaționale în problema relației dintre „cultură și dezvoltare” după modul în care aceste instituții reacționează la diferite teorii academice – economice, sociologice sau culturale – care la un moment dat devin „moda zilei” în revistele de specialitate. După mine, acesta este un criteriu profund greșit. Să luăm, de exemplu, câteva sisteme intelectuale cândva la modă, precum „teoria decolării” a

lui Rostow sau teoria despre „cultura” sărăciei a lui Oscar Lewis. Amintește-ți, de asemenea, de teoreticienii și „teoriile modernizării”, precum celebra teorie a lui David McClelland despre motivația succesului și „virusul” dezvoltării, presupus a fi prezent în anumite contexte și absent în altele. Cât de desuetă pare această teorie acum... Când au apărut, lucrările lui McClelland au fost luate în serios nu doar la Harvard, ci și de câteva din agențiile ONU. Nu și de către Bancă, totuși, care nu avea timp pentru savanții care studiau textele manualelor școlare spre a stabili dacă „virusul” cultural al modernității era introdus de timpuriu în mințile elevilor sau era absent din aceste texte și de aceea... respectiva populație rămânea condamnată la subdezvoltare!

Spre deosebire de UNESCO, care a fost clădită de la început pe principiul recunoașterii diversității culturale și variațiilor de la țară la țară, Banca Mondială a fost clădită pe convingerea că dezvoltarea economică trebuie să urmeze modele și principii general valabile, în esență identice pentru toate țările. Particularitățile culturale naționale n-au fost considerate ca importante în dezvoltarea economică. De aceea, problemele sociologice fundamentale pe care le-am întâmpinat de la început la Bancă au fost: Cât de relevante sunt caracteristicile culturale naționale și locale pentru modelarea programelor de dezvoltare? Ce diferențe în structura socială există de la o țară la alta? Cât de funcționale sunt particularitățile culturale, valorile, tradițiile, preferințele unei populații date pentru dezvoltarea economiei acelei populații? Și, mai ales, cum pot fi aceste particularități cunoscute și luate în considerare în activitățile Băncii?

Drumul străbătut de Bancă spre recunoașterea variabilelor sociale și culturale a fost, de aceea, mult diferit de drumul urmat de UNESCO. De fapt, Banca Mondială este tot ce poate fi mai diferit de o Bancă în înțelesul comercial al termenului. Banca este un mare „Institut de Dezvoltare”, care nu urmărește profit comercial, ci este mandatată să acorde asistență pentru dezvoltare. Dar cadrul conceptual care a ghidat activitatea Băncii Mondiale la începuturile sale a fost strict tehnic/economic. Acest cadru teoretic n-a instruit de fel personalul Băncii spre considerarea dimensiunilor culturale ale dezvoltării economice. Și, într-adevăr, Banca n-a dat mare atenție culturii țărilor în curs de dezvoltare și a privit cultura tradițională a societăților agrare mai mult ca obstacol, nu și ca resursă a progresului social.

Îmi amintesc un comentariu acid făcut de unul dintre cei mai luminați economiști ai anilor '50 de la Institutul de Tehnologie din Massachusetts, Kindleberger, care a recenzat trei rapoarte de economie națională publicate de Bancă. Observația sa, sarcastică dar pătrunzătoare, a fost că modelul analitic ce transpune din aceste studii ale unor economii naționale reflectă un **pattern de gândire** aproape absurd: **1.** experții Băncii iau drept model economia țării dezvoltate industrializate din care provin și cu care sunt familiari; **2.** călătoresc într-o țară aflată în curs de dezvoltare și construiesc o descriere, un model al economiei naționale relativ înapoiate a acestei țări; **3.** „scad” ultimul model din cel dintâi; și **4.** botează diferența drept „program de dezvoltare”. Caricatural, desigur, dar în linii

mari – a pus punctul pe **i!** Structurile sociale, demografice, cultura națională specifică, instituțiile, contau prea puțin în acea viziune structural macroeconomică.

Atunci când, după etapa reconstrucției postbelice, Banca a început să se ocupe serios de dezvoltare, reorientându-se spre țările apărute din ruinele sistemului colonial, paradigma dominantă a Băncii a devenit teoria „transferului tehnologic”. Ea a rezultat, în principal, în finanțarea infrastructurii și importului de tehnologie modernă. Pentru asta s-a cheltuit foarte mult. A durat ceva timp până când Banca a realizat, vrând-nevrând – iar apoi a recunoscut și public –, că tehnologia importată n-a produs aceleași rezultate atunci când a fost introdusă într-un *context social diferit*, diferit în plan cultural și uman. Științele economice din acea perioadă au avut gânditori mai clarvăzători – precum Schumacher, Adelman, Morris și alții – care au accentuat importanța variabilelor sociale, politice și culturale și nevoia de echitate în dezvoltare, dar Banca, în calitate de instituție, a fost prea puțin receptivă la mesajele lor.

Eșecul teoriilor și politiciii de transfer tehnologic decontextualizat a constituit însă elementul care a deschis ușa spre recunoașterea conceptelor de context local și cultură locală. Lecțiile penibile ale acestor eșecuri și argumentele lui Schumacher cu privire la „*appropriate tehnology*” și la „*small is beautiful*” au subminat paradigma transferului de tehnologie ca motor al creșterii economice. Dar aceasta n-a reprezentat, încă, o formulare pozitivă a argumentelor despre locul culturii și rolul factorilor culturali în inducerea dezvoltării.

Când am venit la Banca Mondială, în 1974, am fost primul sociolog/antropolog în rândul personalului Băncii. Eram, desigur, izolat intelectual, ca să nu spun mai mult. N-am găsit absolut nimic care ar fi putut să se califice drept viziune articulată, conceptualizată, despre luarea în considerare a dimensiunilor culturale/sociale ale dezvoltării. Importanța factorilor culturali și sociali era afirmată ocazional de cercetători sociali din afara instituției, dar aceștia n-au reușit să se facă realmente auziți în Bancă. Un studiu realizat de doi antropologi în anul 1973, care recomanda Băncii să utilizeze specialiști în antropologia culturală, a fost pus deoparte, pur și simplu ignorat. Când am aflat de el, nici măcar nu am putut găsi un exemplar.

În acei primi ani, de fapt chiar și mai târziu, când povesteam cuiva că lucrez la Banca Mondială, ca sociolog axat pe problemele culturale și sociale ale programelor Băncii, o expresie sceptică apărea de regulă pe chipul interlocutorilor mei, plus o întrebare: „*Sociologie? Cultură?...La Banca Mondială? Ce poate face un sociolog în această fortăreață financiară?*”

Dar ceva foarte important se petrecuse la Bancă în acei ani: McNamara reorientase activitățile Băncii spre obiectivul reducerii sărăciei în lume. Această nouă orientare, împreună cu conștientizarea necesității unor tehnologii „adecvate”, a facilitat, în final, un anumit spațiu pentru activitatea sociologică desfășurată în cadrul Băncii. Mai precis, cum am și scris în unele articole, un termen cheie devenise atunci noul concept de „grup țintă” pentru reducerea sărăciei – *poverty target group*. Imaginează-ți – „grup” – un concept sociologic. Personalul Băncii avea nevoie să definească **cine** face parte din acest grup, **cine** sunt cei mai săraci

20% sau cei mai săraci 40%, în funcție de criteriile utilizate la acea vreme, care sunt **cauzele** sărăciei lor, **unde** este acest grup localizat sau dispersat, **ce** se poate face în ajutorul lor. Cu alte cuvinte, punctul meu de vedere este că Banca a început să se apropie de variabilele culturale și sociologice nu datorită teoriilor academice, precum cea a lui Rostow sau paradigmatelor de etnografie a sărăciei sau de „cultură a sărăciei” ale lui Oscar Lewis. Acest interes a fost generat de necesități diferite: nevoile practice ale Băncii, cerințele operaționale. Aceste cerințe, o dată percepute, au constituit un factor foarte dinamic, deschideau un drum nou.

Când am înțeles acest lucru, după încercări inițiale de a-mi găsi propriile mele căi în acest gigant organizațional, am inventat ceea ce am numit atunci „*modelul punctelor de intrare în ciclul unui proiect*”. Cu alte cuvinte, am luat ceea ce reprezenta unul dintre conceptele sfinte ale Băncii, modelul lui Warren Baum, al „etapelor în ciclul unui proiect” (o mică lucrare de largă circulație la sfârșitul anilor '70) și am început să argumentez prin seminarii, memorii, articole, că în fiecare „etapă” din ciclul sau procesul unui program de dezvoltare există și vom avea de-a face cu un **set diferit de variabile socio-culturale** care trebuie analizate, valori, atitudini și așteptări care trebuie cunoscute și luate în considerare. Și, prin urmare, că în fiecare asemenea etapă din ciclul unui program (de exemplu: identificarea proiectului, pregătirea, evaluarea, supervizarea etc.) un bun specialist în **științele sociale**, sociolog sau antropolog social, are de îndeplinit sarcini funcționale specifice domeniului său și distincte de la o etapă la alta.

Argumentul meu teoretic era ancorat pragmatic: am susținut în fața colegilor mei și a diferiților manageri ideea că ei pot obține o *creștere a eficienței* proiectelor Băncii, adică o „dezvoltare mai eficientă” cu aceleași investiții, prin recunoașterea culturii și a aspirațiilor locale, răspunzându-le în mod corespunzător. Dar, accentuând importanța culturii, am luat inevitabil o poziție contra-culturală în Banca aceluși timp, am avut de înfruntat ideologia economică dominantă a instituției. Am argumentat de asemenea că Banca trebuie să implice sociologii și antropologii indigeni în respectivele proiecte în țările lor, precum și să angajeze mult mai mulți sociologi în departamentele centrale ale Băncii din Washington. Asta a început să se realizeze foarte încet la sfârșitul anilor '70, și, treptat, ulterior, astfel încât, după ce am fost singurul antropolog timp de câțiva ani, un mic grup profesional a început apoi să se contureze.

La început, modalitatea în care alți specialiști din personalul Băncii au utilizat antropologii în echipele lor de lucru a fost greșită, limitând activitatea specialiștilor sociali doar la o fracțiune din ceea ce ei puteau face. Uneori antropologii erau luați în echipele de teren **nu** atât pentru a explica cultura și structura populației care urma să fie asistată, ci mai mult ca interpreți, deoarece antropologii cunosc o serie de limbi străine, plus, desigur, engleza. Majoritatea personalului Băncii, obișnuită să vorbească doar cu oficialii guvernamentali, în engleză sau franceză, s-a simțit depășită atunci când i s-a cerut să meargă, să vadă, să stea de vorbă cu săracii. Argumentul meu a fost că antropologii, inclusiv cei indigeni, nu sunt simpli traducători, ci agenți culturali în sensul complex și

substanțial al termenului. De aceea, trebuie să li se permită să participe la **elaborarea** proiectelor, să acționeze ca arhitecți sociali. Ei trebuie invitați cu încredere să aducă forurilor de decizie **corpusul de cunoaștere** pe care îl posedă sau îl pot genera analitic, asupra structurilor sociale și culturii societăților locale.

Activitățile Băncii pentru reducerea sărăciei s-au dovedit a fi zona cea mai ospitalieră pentru sociologie. Acolo am căutat „aliați” și i-am găsit chiar printre cei mai buni economiști ai Băncii, mai ales printre economiștii preocupați cu precădere de reducerea sărăciei, precum și de problemele de distribuție. Unul câte unul, alți sociologi au fost angajați în Bancă. Pe de altă parte, Banca nu este un monolit intelectual – nici n-a fost vreodată – și nu toți economiștii ei sunt produsul aceluiași mulaj intelectual macroeconomic. Dar, în ansamblu, Banca era încă, din punct de vedere profesional, un „bastion economic”, prea puțin dispus să accepte intruși în gândirea și practicile sale. Am fost nevoit adesea, singur sau împreună cu alți colegi sociologi, să ne angăjam în dezbateri tăioase cu unii dintre colegii noștri economiști. Am argumentat în nenumărate ocazii, mai ales împotriva reduționismului economic.

De obicei, argumentul nostru în aceste controverse interne nu s-a referit la „cultură” în general, în mod abstract, deși a fost necesar și acest punct de vedere. Mai curând, am argumentat rolul culturii în termenii specifici ai diferitelor „variabile sociale” prezente în dezvoltare, precum valorile, aspirațiile, cunoștințele diferitelor grupuri sociale și – cel mai important – instituțiile locale, ca expresii, materializări ale culturii, sau sistemele familiale și patternurile locale de organizare socială ca forme culturale ce nu pot fi neglijate în cadrul programelor de dezvoltare. Nu am predicat în termeni abstracti și n-am repetat termenul „cultură” până la saturație, ci mai degrabă am evidențiat modul în care cultura este încorporată în procesele, comunitățile și instituțiile cu care Banca are de-a face în fiecare țară. Am solicitat constant ca personalul implicat în definirea programelor Băncii, mai ales în cele agricole, să caute să înțeleagă sistemele locale de rudenie. Am relevat, din nou și din nou, necesitatea de a înțelege tipurile „invizibile” de contracte și reguli sociale care guvernează dreptul cutumiar și proprietatea asupra resurselor naturale, uzufructul sau custodia. Am demonstrat că anumite instituții pot fi sau sunt virtualmente identice din punct de vedere funcțional, deși pot avea aparențe foarte diferite sub aspect cultural sau chiar structural, pentru că reprezintă materializări organizaționale ale unor culturi locale diferite – o idee pe care azi majoritatea economiștilor o recunoaște deja ca esențială în dezvoltare.

Dă-mi voie să-ți dau, în acest sens, un exemplu: într-una din primele mele misiuni de teren în regiunile Mwanza și Shynianga din Tanzania, am aflat că existau numeroase „societați de dans” locale, un fapt aparent irelevant pentru proiectul de dezvoltare a agriculturii pe care Banca îl pregătea pe atunci. Colegii mei de misiune au fost de-a dreptul uimiți când le-am demonstrat, cu date de anchetă, că, de fapt, aceste societăți de dans făceau mult mai mult decât să danseze: ele funcționau, de fapt, ca adevărate organizații ale forței de muncă (*labor exchange*), facilitând ajutorul reciproc, constant, între membrii săi, în momentele esențiale ale calendarului agricol, spre a face față mai bine cerințelor sezoniere.

Drumul către recunoașterea culturii n-a fost, totuși, neted și drept. Adesea ne-am împiedicat în căutarea răspunsurilor pe care nu le aveam sau nu le găseam și am intrat pe drumuri înfundate sau cu curse ascunse în această călătorie a Băncii către cultură și conștiință socială. Sau am întâmpinat opoziție și adversități înverșunate. Argumentul sociologic potrivit căruia intervențiile în vederea dezvoltării trebuie să fie „corespunzătoare” așteptărilor locale și să țină cont, în mare măsură, de cultura locală era corect din punct de vedere teoretic, dar cum putea fi acesta transpus în practica de zi cu zi? Cum poate o instituție din afară – în terminologie weberiană, „o mare organizație birocratică”, departe de zonele sale de activitate – cunoaște valorile, atitudinile, cultura oamenilor? Mediarea unui mariaj practic între dezvoltare și cultură a fost o sarcină dificilă.

Curând a devenit clar că, chiar și în cel mai optimist scenariu, Banca nu putea angaja un sociolog pentru fiecare proiect, care să le spună colegilor de echipă care sunt „valorile” și „culturile” existente. Și așa ne-am orientat încet spre abordări mai diversificate:

În primul rând, am conștientizat relativ devreme că n-am putea niciodată acoperi teritoriul dacă vom continua să lucrăm în Bancă, doar la nivel de **proiect**, adică proiect cu proiect, cu „input-uri” la unul sau altul din „punctele de intrare” pe care le-am menționat mai sus în stagiile ciclice ale fiecărui proiect. De aceea, m-am corectat eu însumi, lărgind discuția, și am susținut că vom avea nevoie să învățăm cum să contribuim, de asemenea, la **formularea politicilor** Băncii. Într-adevăr, am ridicat ștacheta. Am început să propunem managementului Băncii contribuțiile noastre sociale la definirea și formularea diferitelor politici ale Băncii, pe care le-am numit „problemele sociale ale dezvoltării”. Primul succes l-au reprezentat enunțarea și promulgarea unei politici sociale explicite, numită chiar așa: „Probleme sociale ale strămutării involuntare în proiectele finanțate de Banca Mondială” (OMS, 2.30, februarie 1980). Aceasta a fost, de asemenea, și prima dată când o agenție internațională a adoptat o politică formală în privința strămutării forțate ca gravă patologie socială recurentă în procesul de dezvoltare indusă, un proces indezirabil, dar adesea inevitabil, și care trebuie, de aceea, în mod deliberat atenuat, ușurat pentru cei afectați. Adoptarea acestei politici sociale a deschis o lungă perioadă de eforturi pentru implementarea ei consistentă și pentru încurajarea guvernelor țărilor membre să adopte, de asemenea, politici naționale corespuanzătoare.

Un al doilea pas important l-a constituit, după intense discuții interne, adoptarea politicii de protejare a populațiilor indigene aflate în zonele de implementare a programelor Băncii (OMS, 2.33, în 1982). Această politică a marcat recunoașterea de către Bancă a contextului diferit creat de culturile tribale în procesele de dezvoltare, orientând programele noastre și autoritățile naționale spre complexități specifice și spre protejarea identității culturale indigene.

Pe măsură ce-ți scriu această notă, îmi dau seama că nu-i deloc ușor să reconstruiesc echilibrat atât succesele cât și eșecurile noastre, precum și munca dificilă dar pasionantă pe care toți colegii mei sociologi sau antropologi, angajați sau consultanți – numărul lor a crescut treptat an de an –, au investit-o în această „cauză”. Ia, spre pildă, strămutarea forțată a populației. Pe cât de greu a fost să

elaborăm această politică socială, a fost totuși ușor comparativ cu dificultățile care au explodat în perioada implementării pe teren a politicii. Acestea s-au dovedit a fi (și continuă să fie și în prezent) exponențial mai mari și mai grele. Implementarea este perioada în care ordinea metodică a paragrafelor unei politici scrise se confruntă cu dezordinea și ororile infinite ale vieții reale a populației strămutate forțat. Numeroase contraforțe, instituții și actori, inclusiv unele guverne, neglijează sau încearcă să eludeze rigorile politicii. Asta, mai mult decât oricare alt aspect, continuă să testeze capacitatea sociologilor Băncii.

Concentrarea pe definirea politicilor sociale și culturale a inclus, în următorii ani, un studiu asupra protejării bunurilor descoperite în cursul lucrărilor de excavare realizate prin programele infrastructurale finanțate de Bancă. Pentru a afla mai multe despre alte asemenea „politici sociale”, se pot examina diferite alte documente care enunță strategiile Băncii pentru investiții în domeniul forestier, în învățământul primar sau în domeniul apei și irigațiilor. În fiecare vei găsi încorporarea din ce în ce mai substanțială a variabilelor sociale și culturale.

Conceptul de „actori sociali” a fost o altă temă constantă. Ca sociologi, am susținut că înțelegerea culturilor locale, a aspirațiilor, ca și auto-definirea nevoilor populațiilor locale, necesită în cadrul Băncii și în misiunile de teren, un personal instruit în domeniul sociologiei, dar că simpla prezență a acestuia nu poate fi un substitut pentru participarea celor care întruchiează acele valori și aspirații. De aceea, am argumentat că Banca trebuie să adopte proceduri „participative”, adică participări nu doar ale guvernelor ca parteneri ai Băncii, ci a populației din zonele de implementare a proiectelor, ca actori ai dezvoltării (primul studiu publicat de Bancă în 1988 despre ONG și despre parteneriatul dintre Banca Mondială și ONG în dezvoltare a fost scris, de asemenea, de mine). Îmi amintesc clar momentul când, pentru prima dată, la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, au început în Bancă discuții timide despre „participare”. Acum, termenul este acceptat de toți, dar atunci suna, pentru cei mai mulți, ca un termen străin, ideologic, fără localizare, străin limbajului economic. Încetul cu încetul, ideea „participării” a avansat, trecând printr-o mixtură de scepticism și căutări, de convingeri și declarații retorice, de conflict cu obiceiuri ancorate și chiar cu un paternalism bine intenționat. Și sociologii Băncii au demonstrat treptat în practică, tangibil, ce diferență creează aceste idei – participarea, de exemplu, și congruența proiectelor cu valorile și aspirațiile locale – în procesele dezvoltării induse. Între altele, am căutat sprijin teoretic în „legea conservării energiei sociale” a lui Hirschman.

Nu pot omite „Grupul Sociologic” al Băncii, pe care l-am creat și condus personal ca „grup intern de presiune” și de schimb de idei/experiențe între specialiștii sociali și alți colegi. Grupul Sociologic a inițiat o lungă serie de seminarii interne, efort care a condus cu succes, printre altele, la publicarea unui solid volum sociologic cu titlu-manifest: *Putting People First (A pune oamenii pe primul loc)* în proiectele și politicile Băncii, prima carte de sociologie publicată de Banca Mondială (1985), subintitulată „variabilele sociologice ale dezvoltării”. Iar pe plan intern, am continuat critica diferitelor manifestări ale reductionismului economic, care neglija variabilele

sociale și culturale, o critică dirijată explicit împotriva modelelor teoretice eronate pe care le-am numit modele *tehno-centrice*, modele *econo-centrice* și modele *comodo-centrice*. Unele din aceste etichete dăinuie și astăzi.

Această notă, dragă prietenă, se întinde într-adevăr prea mult. Nu pot enumera mai departe, pas cu pas, progresele noastre treptate. Sărind peste multe, voi încheia menționând un efort recent, care se referă la cealaltă fațetă a culturii. Cum ți-am scris mai sus, am susținut de la început că este necesară conștientizarea dimensiunilor culturale tuturor programelor de dezvoltare din toate așa numitele sectoare infrastructurale, **non**-culturale. Acest argument a avut câștig de cauză (pot spune în principiu, dacă nu chiar întotdeauna în practică). Mai recent, am făcut un pas înainte. Argumentăm acum că recunoașterea locului culturii în dezvoltare este incompletă, dacă se ia în considerare numai dimensiunea culturală a sectoarelor non-culturale, dar sectorul cultural în sine însuși nu este sprijinit de Bancă în mod direct. Acestea sunt cele două fațete ale aceleiași filosofii a culturii, prezentă în investiții și în programele de dezvoltare. Împreună, ele dobândesc sinergie. Prin acest argument, urmărim să influențăm Banca spre a oferi **investiții** financiare sectorului cultural în sine, în particular sprijin financiar pentru o mai bună administrare a monumentelor și patrimoniului fizic cultural.

Această nouă strategie de finanțare a managementului bunurilor culturale cu valoare istorică de bunuri publice internaționale – și – naționale este subiectul cărții mele recente asupra „Moștenirii culturale și dezvoltării” (*Cultural Heritage and Development*). Dar, din nou, oricât de logic ar părea acest nou pas spre investiții în managementul patrimoniului, mă grăbesc să-ți spun că nu este lipsit de controverse. Există, în cadrul Băncii și chiar în Consiliul Executiv, membri, voci și voturi (inclusiv voci de la Trezoreria Statelor Unite!) care susțin că Banca nu trebuie să se atingă de această zonă, să se implice în finanțarea eforturilor de protecție a culturii materiale, întrucât aceasta este o sarcină UNESCO. Multe dintre țările în curs de dezvoltare solicită formal un asemenea sprijin, deși Ministerele de Finanțe de obicei nu-l văd în același mod ca Ministerele Culturii. Această nouă dezbatere asupra culturii este departe de a fi adjudecată și închisă. Banca avansează aici mai încet decât ar putea-o face. Dar progresa cu adevărat în alte domenii sociale, ca de pildă în acordarea împrumuturilor pentru resurse umane și educație, pentru sănătate sau în conceptualizarea orientării spre construirea capitalului uman și capitalului social ca parte a „dezvoltării induse”.

Sper că ai acum întreaga imagine pe care am dorit s-o conturez. Mi-ar părea bine acum să aflu de la tine, dragă Lourdes, ce crezi despre acest proces de treptată recunoaștere practică a particularităților și dimensiunilor culturii în promovarea proceselor de dezvoltare. Rămân convins că Banca Mondială are încă de străbătut un drum lung în această direcție. Dar este clar și evident – a fost un drum lung și până la punctul unde ne aflăm în prezent.

Cu cele mai calde urări,

Michael

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ OMAGIALĂ CONSACRATĂ ÎMPLINIRII
A 125 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI DIMITRIE GUSTI
Academia Română, 23 februarie 2005

În alocuțiunea sa de deschidere, acad. **Gheorghe Vlăduțescu**, vicepreședinte al Academiei Române, precizează că manifestarea de față, „aniversare de suflet” comemorând 125 de ani de la nașterea marelui sociolog Dimitrie Gusti, a fost gândită și organizată de Institutul de Sociologie și de Institutul de Cercetare a Calității Vieții ale Academiei Române. Bogat în idei, cuvântul inaugural al distinsului Gh. Vlăduțescu se structurează ca un adevărat eseu ce reliefează rolul major al lui Dimitrie Gusti în cultura română: întemeietor al școlii sociologice române moderne, „personaj tutelar”, un „*daimon* bun” chiar și dincolo de moarte, realități învederate de faptul că însăși școala sociologică românească de astăzi trăiește sub semnul său. După o dureroasă absență a sociologiei din peisajul culturii române, datorată vicisitudinilor istorico-politice, atunci când s-a (re)înființat catedra de sociologie în cadrul Facultății de Filosofie a Universității București, această disciplină și-a reactualizat programul sub semnul lui Dimitrie Gusti. Firul tăiat cu ani în urmă a fost reînnoțit de puținii discipoli supraviețuitori (din rândul cărora profesorul H.H. Stahl a jucat un rol major), prin care spiritul lui Gusti a reînviat, revenind în mod firesc în actualitate. Dacă ar fi să facem un bilanț al celor 125 de ani scurși de la nașterea lui Dimitrie Gusti, i-am putea lesne caracteriza drept ani de prefacere pentru societate și, deopotrivă, pentru sociologia românească. Gh. Vlăduțescu remarcă studiile strălucite ale lui Gusti, îndeosebi importanța doctoratului dat în Germania cu W. Wundt. Se pare că savantul german a fertilizat în mod benefic gândirea mai multor cărturari români de prim rang, întrucât și C. Rădulescu-Motru, după un doctorat cu acesta, a întemeiat în România psihologia experimentală, act analog celui prin care Gusti a fondat, în condiții similare, sociologia experimentală. O bună pistă de cercetare ar putea fi sugerată de relațiile dintre sociologie, psihologie, filosofie în cultura noastră, precum și de situarea acestei interdisciplinarități în context european. În perioada respectivă, cultura românească a stat sub semnul sincronismului, unul bine fundamentat în plan filosofic. Exemplar este, în acest sens, programul redactat de Dimitrie Gusti ca proaspăt universitar la Iași, program ce făcea o legătură subtilă între filosofia greacă, etică și sociologie. De la începutul activității sale universitare, Gusti nutrea convingerea că istoria filosofiei trebuie să fie una a problemelor, iar nu o disciplină biografistă, tot așa cum, mai târziu, socotea că sociologia trebuie să întruchieze încoronarea filosofiei, iar fundamentul ei să fie unul etic. În lumina acestei complexități ideatice și atitudinale, opera lui Gusti se revelă astăzi ca operă *deschisă*. Fascinantul proteism al personalității sale cuprinde și statutul său de tânăr academician, apoi de președinte al Academiei, postură în care savantul s-a angajat într-un vast sistem de programe, cu utopismul specific entuziasmului cărturăresc veritabil, în anii când inocența savantului era călcată în picioare. Ca o revanșă a vremii însă, Gusti renaște astăzi, iar conștiința românească înțelege tot mai mult că el este etern.

Profesorul **Cătălin Zamfir** relevă influența lui D. Gusti asupra constituirii și evoluției sociologiei după război în România. Dacă unii savanți exercită o influență durabilă fie prin lucrări, fie prin viața lor, fie prin activitatea lor, creatoare de instituții și de cultură, în cazul lui Gusti sunt cumulate toate aceste direcții de acțiune. Se poate afirma că savantul român a relansat sociologia în țara noastră după război, oferindu-i un prestigiu de nivel european și internațional. Sociologia română

a devenit, grație lui D. Gusti, una din sociologiile cele mai articulate pe plan mondial. Nu e întâmplător faptul că României i s-a încredințat, în 1939, organizarea Congresului internațional de sociologie. Prin activitatea și direcția imprimată de D. Gusti, sociologia română a devenit un *program național*. Direcția lansată de el este larg acceptată și în prezent. În România, sociologia s-a dezvoltat ca știință națională, o știință a colectivității, care susține programele de dezvoltare a națiunii. În viziunea lui D. Gusti, sociologia era o știință beneficiind de componente teoretice de vârf, dar, simultan, axată pe cercetarea empirică a societății românești, cu obiectivul declarat al cercetării monografice. D. Gusti visa la harta monografică a societății românești, a cărei dezvoltare, era convins, nu trebuie realizată pe calea dură a desființării țărănimii, ci, dimpotrivă, prin ridicarea satului, prin dezvoltarea tehnicii agricole și printr-un proces organic de elevare culturală. Prin ideologie, comunismul a distrus ulterior acest program.

Cu toate acestea, a persistat ideea de bază că sociologia trebuie să studieze empiric realitatea socială. În perioada comunistă, continuitatea submersă a ideilor gustiene a evitat strangularea sociologiei de către ideologie. Prin acest caracter definitoriu, sociologia de la noi s-a diferențiat de sociologia practică în celelalte țări socialiste, înrobite unei tematici strict ideologice. Sociologia românească a dobândit, treptat, în plină perioadă comunistă, un statut privilegiat, servind îndepărtării de filosofia marxistă, prin accentul pus pe ideea cercetării empirice a realității. Din acest punct de vedere, România a fost una din țările comuniste de vârf. Astăzi, sociologia antebelică e considerată validă, dovadă că tradiția, în condiții grele, s-a menținut.

Gusti are meritul imens de a fi formulat dezideratul sociologiei. Acesta trebuia să fie nu funcția descriptivă, explicativă, ci angajarea în schimbarea socială, în reforma societății. Programul gustian era gândit ca o acțiune de jos în sus, uzând de mijloacele culturale de dezvoltare a personalității umane, în contrast cu programul comunist de mai târziu, ce funcționa de sus în jos, prin schimbare ideologică.

Trebuie, în cele din urmă, relevată contribuția decisivă a lui D. Gusti la relansarea sociologiei prin formarea unei școli sociologice. Deși savantul a murit în 1955, dezgustat de turnura luată de politica românească, membrii școlii au supraviețuit, unii în închisoare, alții activi în diverse instituții, practicând mai mult sau mai puțin la vedere sociologia. Din această supraviețuire subterană a sociologiei gustiene s-au desprins, la momentul favorabil, echipe, programe de cercetare, s-au pus bazele unei noi școli. Sociologia română actuală datorează lui D. Gusti mult mai mult decât suntem tentați să credem la o reflecție superficială.

Profesorul **Ilie Bădescu** consideră că ocazia de a-l omagia pe D. Gusti este, de fapt, o evaluare, a noastră, a sociologilor contemporani: „Suntem gustieni. Gusti este axa sociologiei românești”. În 1948, arată domnia sa, ultima serie a școlii gustiene era supusă interdicției, prin desființarea învățământului superior sociologic. Se ținea spre anihilarea unei școli de anvergură mondială, a cărei activitate strălucise neîntrerupt vreme de 23 de ani. Dacă lucrurile ar fi mers firesc, școala ar fi trăit cel puțin până în anii '80. Dar, chiar și așa, ea a supraviețuit. Școala sociologică gustiană a fost una din cele mai mari școli științifice din România. Într-o prelegere ținută de Dimitrie Gusti în străinătate, în 1946–1947, acesta caracteriza Școala sociologică de la București printr-un număr de reguli deontologice și de conduită, cum ar fi: monografismul, cercetarea realității, admiterea principiului unității sociale, adoptarea unei metode – cea a monografiei sociologice, structurarea unor echipe de lucru, precizarea unui loc de desfășurare a lucrărilor pe teren, munca social-culturală, sociologia națiunii ca țintă a activității, legea serviciului social, formarea unui nou tineret universitar, introducerea serviciului social obligatoriu, fondarea Institutului Social Român, cu filialele sale zonale, crearea Arhivei pentru știința și reformarea societății, a Muzeului Satului, cu exponate reprezentative din întreaga țară, a unui nou model al satului, filmul sociologic.

Gândirea gustiană a fost, așadar, fecundă în numeroase domenii ale culturii românești și cercetările actuale sunt datoare să reliefeze și în continuare originalitatea acesteia, deoarece școala lui Gusti a fost, adesea, înțeleasă insuficient și simplificator. Se cuvine accentuat meritul acestei școli sociologice de a fi fost cea dintâi care a realizat o cercetare a paradigmelor sociale, de la cele mai mici până la cele ale națiunii și ale umanității. *Integrismul sociologic progresiv* conferă nota specifică școlii gustiene, alcătuire multiaxială, focalizată pe numeroase probleme și direcții (etnopsihologie,

etnomuzicologie, antropologie, comparatism, studiile rurale constituind axul însuși). Meritul gustienilor, în opinia lui Ilie Bădescu, constă mai ales în noblețea sufletului, în deschiderea spre lumea satului, cu zestrea ei unică de creativitate. Prin respectul arătat de cercetarea sociologică gustiană, țărănul român stătea ca un suveran față în față cu puterea lumească a timpului, fapt neînțeles de comuniști, care au desconsiderat această lume de „cocioabe și cruci”. Actualmente, Academia Română dispune de un cadru constituit pentru valorificarea și continuarea operei lui D. Gusti prin elaborarea de dicționare, atlase, monografii, studii. Opera lui Gusti însăși trebuie cercetată atent, deopotrivă spre studiu și îndreptarea unor „tăieturi” efectuate în perioada comunistă, cu prilejul publicării ei. În calitate de continuator al viziunii gustiene, domnul profesor Bădescu atrage atenția asupra decăderii gradate a satului românesc: „perioada comunistă găsește deja un sat ingenuncheat, iar astăzi trăim vremuri de alarmă pentru satul românesc”.

Academicianul **Eugen Simion**, președintele Academiei Române, atrage atenția asupra unei ipostaze încă nepuse în discuție a lui Dimitrie Gusti, anume cea de președinte al Academiei Române. În această calitate, Dimitrie Gusti n-a fost un președinte oarecare ci, de asemenea, un întemeietor, care a creat un limbaj, o știință, o mișcare. Forța sa creatoare este vizibilă încă din discursul său de recepție la Academie, veritabil punct de referință. Ideea esențială a acestuia consta în afirmarea prestigiului Academiei ca primă instituție culturală a unui stat național, idee genială, ce justifică, în continuare, temele propuse spre studiu: limba, istoria poporului. Dimitrie Gusti pune o problemă vitală: Academia trebuie să devină un centru de cercetare științifică fundamentală, o instituție deschisă spre noile ramuri ale științei, iar nu o societate savantă izolată în propriile idei. Acest discurs al lui Dimitrie Gusti e foarte important pentru structurarea noțiunii de *Academia militans*. Savantul a fost președintele înaltului for de cultură între 1944–1946, o epocă de loc fastă pentru cultura română. În 1946, a fost urmat de Andrei Rădulescu, o minte juridică strălucită și un mare organizator. Nici unul din acești doi președinți nu a avut timp să construiască ceva, dar Dimitrie Gusti a înființat un consiliu științific de cercetare în Academia Română. În prezent, încercăm același lucru, în condițiile în care Academia are și alte misiuni, îndeosebi să se deschidă mai pregnant spre problemele societății actuale. Academicianul Eugen Simion accentuează ecoul profund al programelor gustiene nu doar în sociologie, ci în toate compartimentele culturii (de pildă, în pictură, exemplificând prin activitatea Margaretei Sterian). Omagiul adus lui Dimitrie Gusti ca președinte al Academiei Române îl arată pe savant ca profund diferit de un personaj mitic: în prim plan se cuvine să stea calitatea sa de gestionar competent și tenace al valorilor spirituale.

Președintele Academiei Române își exprimă bucuria pentru faptul că Dimitrie Gusti e revendicat de noile generații de sociologi și de Academia Română.

Profesorul **Ioan Mihăilescu**, cercetător la Centrul de Cercetări Antropogice „Francisc I. Rainer”, subliniază întrepătrunderea destinelor a două discipline: sociologia și antropologia. Francisc Rainer ocupă un loc aparte între colaboratorii lui Dimitrie Gusti. Conform paradigmei monografice, Dimitrie Gusti s-a referit și la *cadru biologic* al societății și de aici derivă orientarea antropologică a școlii. Gusti, personalitate de Renaștere, a izbutit să realizeze un *colocviu al științelor*, viu și eficient. Două dintre exemple sunt de actualitate: Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu” și Centrul de Cercetări Antropogice „Francisc I. Rainer”, institute academice purtătoare, ambele, de nume ale colaboratorilor lui Dimitrie Gusti. Această pluridisciplinaritate se datorează în primul rând intuiției și generozității cu care savantul lăsa pe fiecare să se ocupe de domeniul său îndrăgit, de elecție; libertate creatoare de care au profitat C. Brâiloiu și Fr. Rainer deopotrivă, alături de toți ceilalți discipoli și colaboratori. Bunăoară, Fr. Rainer a participat la trei campanii monografice gustiene, fără a-și neglija cercetările personale. După cel de al doilea război mondial, când se dorea anihilarea școlii antropologice românești, aceasta a beneficiat de aportul unei personalități de excepție, profesorul și academicianul Ștefan Milcu, care a preluat, în 1950, Institutul de Antropologie și a păstrat disciplina în nomenclatura științelor de la noi. Curajul său, favorizat și de o conjunctură politică particulară, a facilitat continuitatea paradigmei monografice, conform modelului reprezentat de monografia localității Clopotiva, lucrare clasică și finalizată a Școlii Gusti. Într-o vreme când sociologia nu mai exista oficial, antropologia, în calitate de „veche colaboratoare” s-a menținut, umplând în oarecare măsură acest gol și încercând să preia întrucâtva rolul sociologiei absente, prin observațiile culturale pe care le-a făcut, în completarea

celor eminente biologice, consemnate de antropologi. Profesorul Ioan Mihăilescu relevă dimensiunea morală a edificării disciplinei antropologice la noi, interdisciplinaritatea mai sus pomenită avându-și modelul în prietenia Gusti–Rainer.

În încheiere, academicianul Florin Filip, fiu al sociologului gustian Ion Filip, consideră că omagiul adus lui Gusti se cuvine să cuprindă și proiecția în viitor a gândirii marelui sociolog român. Ca exemplu al continuității și al viabilității acesteia, satul Bucium, studiat de echipa gustiană, figurează și astăzi în studiile Academiei Române. Satul e esențial, relevă Florin Filip, e o sursă de bogăție, de resurse, de idei. Proiectul actual al guvernului României, legat de crearea unor centre culturale la sate, cu fonduri împrumutate de la Banca Mondială, constituie o probă a materializării în timp a proiectelor gustiene.

Simona-Grazia Dima

MIRCEA VULCĂNESCU, *Cuvinte pentru fratele rămas departe. Conferințe la Radio, 1930–1940*. Ediție îngrijită de Marin Diaconu.
Documentar audio realizat de Anca Mateescu. București,
Editura Casa Radio, 2004.

După toate cărțile tipărite în ultimii cincisprezece ani despre profilul spiritual al lui Mircea Vulcănescu – personalitate de tip enciclopedic ce s-a impus ca filosof, sociolog, economist, etician, critic cultural și totodată ca om al faptei, ca profesor, publicist sau administrator –, Editura Casa Radio inaugurează seria *Ediții sonore* prin publicarea textelor unor conferințe vulcănesciene, ținute la Radio în anii '30. Ele ni-l prezintă pe Vulcănescu ca o personalitate deschisă comunicării, atât din punctul de vedere al acumulării și aprofundării de cunoștințe, cât și din cel al transmiterii de cunoștințe și atitudini față de valorile culturii românești.

Era polul liniștit al generației tinere, amintea Mihai Șora. Alături de Mircea Eliade și Emil Cioran, își căuta rosturile, potențialul spiritual, pe plaiuri românești. Sub influența tehnicilor socratice, a tehnicilor neliniștirii, folosite de Nae Ionescu cu foștii elevi, Vulcănescu era într-o permanentă căutare de sens al existenței, având o deschidere spre transcendență, ceea ce explică bucuria împlinirii de a fi, pe care o răspânda printre toți din generația sa.

Conferințele sale, deși erau întâmplătoare, dădeau sens și ordine, scopul lor fiind limpezirea celui alt. Așa cum își amintește C. Noica, *de la conferințele rostite de Mircea Vulcănescu se pleca cu noi cunoștințe, cu un model de problematizare și cu o anume atitudine în fața vieții și a omului* (p. 4).

Convorbirea cu Andrei Pleșu, realizată de Claudia Țița și difuzată în cadrul emisiunii *Zări și etape*, în 3 aprilie 1995, completează portretul lui Mircea Vulcănescu: *Desăvârșirea era o performanță existențială la el; era o desăvârșire de ordin interior cu care dorea să se prezinte nu la instanțele judecătorești, ci la o altă Judecată, cea de apoi; desăvârșirea sa se situa dincolo de biblioteci și opere complete; el era expresia unei imagini pozitive, echilibrate, solare prin raportare la spiritualitatea românească; era polul opus al lui Emil Cioran, expresie a laturii selenare, a „nevrozei metafizice”* (CD 1).

Finețea percepției intelectuale la Mircea Vulcănescu, ca om de idei și totodată bun vorbitor, îi determină pe organizatorii programelor culturale ale Radioului să-l invite să conferențeze în cadrul emisiunii *Universitatea Radio* inaugurată în martie 1930, la inițiativa lui D. Gusti.

Mircea Vulcănescu prezintă, în ziua din săptămână rezervată filosofiei, conferința cu tema *Filosofia românească contemporană, în trei săptămâni, astfel: 1. În ce măsură se poate vorbi de o filosofie românească?* (12 martie 1930); *2. Caracterele filosofiei românești cotidiene* (28 martie 1930); *3. Mediul filosofic românesc* (4 aprilie 1930).

În prima conferință, sub influența școlii sociologice gustiene și a metodelor fenomenologice husserliene, Vulcănescu definește caracterul național al filosofiei românești, plecând de la factorii subiectivi și obiectivi determinanți ai gândirii filosofice (p. 29).

Pentru ca o filosofie românească să existe, trebuie să avem în vedere trei condiții, preciza Vulcănescu: *1. existența unei activități de filosofare autentică și originală printre români, născută din motive românești; 2. existența unui mediu de difuzare a ideilor filosofice în limba românească, prin grai sau scris, în reviste, cărți și conferințe; 3. existența unei problematice și a unor sisteme filosofice specific românești* (p. 30).

Tânărul gânditor surprinde faptul că, o dată cu ascensiunea burgheziei și a dezvoltării marilor orașe negustorești, caracterul „universal” al filosofiei cu limbă de predare în latină sau elină se schimbă, dobândind un caracter național și burghez. Școlile filosofice încep să se individualizeze după limbă, orașul de origine, cel în care filosoful și-a răspândit filosofia sau și-a făcut discipoli (așa apar „școala de Marburg” pentru neokantieni, „școala badeză” pentru Brentano și elevii săi, „școala de la Wurzburg” pentru psihologi etc.).

Vulcănescu ne reliefează faptul că, indiferent de aceia care afirmă că filosofia ar fi unealtă principală în mâna filosofului aflat sub *specie aeternitatis*, el nu se poate sustrage influenței mediului spiritual în care trăiește. El era convins că istoria gândirii filosofice ne arată influențele, în timp, ale școlilor filosofice asupra oricărui cugetător (aluzie la influența filosofiei kantiene asupra dezvoltării „criticismului” în filosofia românească modernă și contemporană).

Tipologia tendințelor care împing pe oameni spre filosofie (filosofare), în cultura românească, reprezintă tema celei de-a doua conferințe radiofonice.

Printr-o fină analiză psiho-sociologică asupra originilor, motivelor de filosofare, a rostului acestei îndeltniciri culturale, Vulcănescu descrie trei tipuri principale de filosofare: 1. un tip cu preocupări istorice și politice; 2. un tip condiționat de necesitățile didactice și 3. un tip izvorât din nevoile individuale de cugetare.

De aici decurg trei tipuri de filosofi: filosoful politic și istoric; filosoful academic (tipul „profesorului de filosofie”); filosoful pur și simplu.

Pe parcursul conferinței, Mircea Vulcănescu descrie caracteristicile acestor tipuri, începând cu filosoful politic și istoric, „tipul cel mai pur” pentru stadiul actului de dezvoltare a culturii românești.

Cronologic, acest tip de filosof se formează o dată cu generația de intelectuali de la 1848, când „*dascălul grec este izgonit și locul lui este luat de frunzașii generației politice a vremii*”, cu precizarea că, deși nu erau filosofi de profesie, ei au fost determinați de condițiile istorice să cugete asupra necesității unității spirituale a neamului românesc (Ion Heliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, B.P. Hașdeu) (p. 32).

După 1918, se conturează, la majoritatea intelectualilor interbelici, o ideologie naționalistă (în sensul de idei cu privire la națiune, idei cu caracter patriotic).

Apare „direcția nouă” criticistă, a reacțiunii junimiste, care a încercat să acopere întregul domeniu al culturii românești și ca atare și filosofia. Tot „junimiștii” devin cei mai importanți filosofi, susținători ai partidelor de guvernământ. De la ei se formează, prin Titu Maiorescu, o teorie a dezvoltării civilizației românești moderne ca „formă fără fond”, ca o copie servilă a instituțiilor apusene, care constituie și astăzi laitmotivul oricărui filosofii politice românești.

Mircea Vulcănescu amintește și alte curente de gândire politică, care au reinnoit și reformulat idealul românesc de întregire a neamului (sămănătorismul, cu N. Iorga și A.C. Cuza; poporanismul, în prelungirea mișcării socialiste a lui C. Dobrogeanu-Gherea; naționalismul cultural al lui S. Mehedinți și Marin Ștefănescu). În linia junimistă întâlnim gândirea politică a lui C. Rădulescu-Motru, gravitând către autohtonism, dar din motive de autenticitate. Se remarcă în jurul revistei „Viața Românească” gândirea politică militantă a lui M. Ralea și C. Stere. Cel care cumulează simultan atât influența sămănătorismului cât și a junimismului lui Rădulescu-Motru a fost Nae Ionescu, singurul creator de școală filosofică în România, în anii '30-'40 ai veacului trecut (p. 49). Apar, în acest peisaj politic al vremii, precizează Vulcănescu, și filosofi, sociologi care încearcă să argumenteze și, totodată, să fundamenteze *filosofic* doctrina liberalismului (Ștefan Zeletin, cu *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*).

Cât despre *filosoful istoric*, atât de răspândit în cugetarea românească, Vulcănescu îi atribuie un rol de *profet laic* al pământului; scopul activității sale nu este teoretic de cunoaștere), ci practic, normativ, de îndrumare a cunoștințelor neamului spre făurirea idealului social al epocii.

Junimismul poate fi considerat drept fundament cultural ce a stat la baza formării celui de-al doilea tip de filosof român, *tipul didactic* (p. 36).

El are două rosturi: 1. să informeze asupra mișcării filosofice contemporane și să-i ofere celui ce studiază un bagaj de cunoștințe necesare absolvirii sau trecerii examenelor și 2. să promoveze în fața auditoriului său idealurile de stat (corolar etic al învățământului prin care *filosoful academic* își

poate face discipoli). „Profesorii de filosofie nu ne pot oferi soluții practice de viață”, semnală Vulcănescu. „ci ne învață să gândim, ne arată cum au gândit alții și ne ajută pe noi înșine să dezlegăm probleme” (p. 36–37).

„Originalitatea profesorului de filosofie nu pornește din necesitatea de a-și asigura un echilibru personal față de problemele ce-l frământă, ci din nevoia de *sinteză*, de a se regăsi pe sine între atâtea păreri pe care le raportează” (p. 38).

Dar există și *profesori tip*, care reușesc să-și unească pasiunea proprie de cugetare cu obiectul. Printre aceștia, Vulcănescu îi amintește pe Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, D. Gusti, Ion Petrovici, P.P. Negulescu, Mircea Djuvara, Alice Voinescu și alții.

Cel de-al treilea tip de filosof la care se face referință este *filosoful pur și simplu*, cel care așează *mirarea*, la fel ca Platon și Aristotel, la începutul filosofiei și filosofării.

Caracterul filosofiei lui este subiectiv, pașionat, artistic. Tratatelor sau cursurilor sunt înlocuite prin eseuri filosofice. Acest tip de filosofare apare mai rar în cultura românească, preciza Vulcănescu, dar ea nu poate fi exclusă (aluzie la filozoful matematician H. Poincaré, la B. P. Hasdeu, cu *Sic cogito*, la Vasile Pârvan, cu ale sale *Idei și forme istorice și Memoriale*) (p. 40).

După ce a făcut dovada existenței unor preocupări filosofice autentice în cultura românească, Vulcănescu încheie acest ciclu de conferințe cu problematica *Mediului filosofic românesc*.

Prin analiza *mediului* căruia se adresează acest tip de îndeletnicire, a cercurilor în care se răsfrâng actele de cugetare, Vulcănescu desprinde o primă caracteristică a mediului filosofic românesc – caracterul său strict burghez – „filosofia fiind o îndeletnicire predilectă lumii orașelor” (p. 14). Cu această ocazie, conferențiarul adoptă o poziție critică față de anomalia care s-a produs în mediul filosofic românesc prin existența celor două lumi: *filosofia populară*, ce prezintă un caracter colectiv și anonim și a cărei formă de exprimare prin *maxime* este asimilată *blocului omogen al credințelor colective: filosofia cultă*, care s-a dezvoltat în prelungirea curentelor filosofice apusene, înstrăinându-se de temele favorite ale neamului.

Mircea Vulcănescu arată că această înstrăinare nu a fost niciodată deplină, căci „sterilitatea motivelor străine de gândire nu prinde rădăcini perene în cultura românească” (p. 45).

O altă caracteristică a *mediului filosofic românesc* este existența câte unui mediu special, caracteristic pentru fiecare din tipurile de filosofare semnalate: modul de difuziune al *filosofiei politice*; mediul filosofic universitar format de profesori și studenții lor; mediul filosofic constituit de cei care *filosofează pur și simplu* și a cărui arie de răspândire prin cenecluri seamănă mai mult cu acela al filosofiei politice, numai că este mai restrâns; se dezvoltă în preajma unui profesor, a unui ziar sau a unei reviste.

Dacă *mediul filosofiei politice* este dinamic, activ, spontan, original și autentic, *mediul universitar*, aflat sub influența *pozitivismului* și a *criticismului*, este lipsit de spirit polemic și de atitudine opozantă (aluzie la conflictele filosofice dintre Școala de la „Sfântul Sava” și Academia Grecească, în secolul trecut).

„Iacuna mediului nostru filosofic universitar e [...] iacuna unei prezumții scientiste într-un mediu cu pregătire literară clasică” (p. 47).

Spre deosebire de *mediul filosofiei politice* și de cel al *filosofiei didactice*, cel de-al treilea mediu, al *filosofiei pur și simplu*, este mediul dezbaterilor, al polemicii, al *revizurilor*, al unui *comerț spiritual*, avidizat de *filosofia oficială* (p. 51).

Tematica cugetărilor filosofice ale acestui mediu era axată pe două probleme: **1.** problema orientării culturii românești, între specific și universal, dezbătută de Nichifor Crainic, Tudor Vianu, Mihail Ralea, Nae Ionescu, Stelian Mateescu, Șerban Cioculescu și alții; **2.** problema generației, adică a orientării spirituale a celor tineri față de înaintași, pusă de Mircea Eliade în *Itinerariul său spiritual* și dezbătută de G. Călinescu, Camil Petrescu, Nicolae Iorga, Nichifor Crainic, Petru Comarnescu, Nae Ionescu, Petru Marcu-Balș (viitorul Petre Pandrea). Acesta era mediul cultural clasic, plin de fâgăduieli în domeniul filosofiei politice și al filosofiei pure în România modernă.

În ordinea logică a preocupărilor *generației tinere* în a-și găsi sorgintea spirituală prin actualizarea valorilor perene ale culturii românești, este inclus în lucrare și textul conferinței *Ion Creangă văzut de generația actuală*.

Mircea Vulcănescu îi privește, îl analizează și îl prezintă pe „omul” Creangă prin prisma clasicei teorii sociologice gustiene a interdependenței *cadrelor* cu *manifestările* voinței sociale.

Pentru Vulcănescu, acest *bărdăhănos*, *Popa Smântână*, *răspopitul*, devine un tip reprezentativ al neamului, prin naștere și obârșii, prin copilărie și bucurii, prin durere și încercări, dar și prin biruințe. În Creangă, „fiecare român se recunoaște ca atare” (p. 104). Chiar dacă pentru unii Creangă nu a fost decât un *ateu voltairian* (Ralea); chiar dacă pentru alții Creangă e un *fel de Gargantua*, un *rafinat estet al voluptăților aspre, animalice chiar*; chiar dacă pentru alții, Creangă nu e decât un „mahalagiu” modest, dascăl de școală, care se refugiază în „amintirile copilăriei” pentru a se feri de răutatea oamenilor; pentru Vulcănescu, Creangă reprezintă *omul total*, atât prin viață, cât și prin operă.

Printr-o fină analiză sociologică privind istoricul evoluției biografice a lui Ion Creangă precum și prin metoda fenomenologică întrebuințată, Vulcănescu a încercat o revizire a actualității în ochii contemporanilor săi. Deși intuiția valorii literare a lui Creangă a început la „Junimea” (unde scriitorul a fost adus de Eminescu), personalitatea lui rămâne reprezentativă pentru evoluția caracteristică a neamului românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: *asimilarea la urbanism*, o traiectorie pe care au urmat-o, cu puține excepții, mai toți fiii de țărani porniți spre integrarea în viața de oraș.

Gânduri pentru durerea și nădejdea ceasului de acum, conferința rostită la Radio București în 18 octombrie 1940, încheie ciclul textelor conferențiate de Mircea Vulcănescu și publicate în această lucrare¹.

Psihanalizându-se, Vulcănescu încearcă să-și explice cauzele *stării de fapt* pentru România crotopită de străini, adresându-se unui frate rămas departe, peste graniță, dar atât de aproape sufletește de noi. El enumeră astfel cauzele suferinței neamului românesc: „*nădejdea e lumina întunericului din noi; deznădejdea, care l-a ispitit pe Iov, s-a cuibărit în sufletul tău, fraie!; poate nu te-am iubit îndeajuns, nu te-am prețuit cum se cuvine; poate c-am fost superficiali, ușori sub vremurile mari ale împlinirii; vom fi luat în deșert lucrurile sfinte; ceasul deșteptării ne va fi găsit fără ulei în candelă*” (p. 76).

În finalul conferinței, Mircea Vulcănescu își mărturisește încrederea în *Dumnezeul părinților noștri*, care se va îndura de atâta suferințe și ne va aduce *ceasul dreptății*.

Deși conferințele rostită la Radio nu au un caracter unitar, fiind dependente de programele radiofonice, ele demonstrează faptul că Vulcănescu nu s-a pierdut (risipit) în oralitate (cum s-a spus uneori). Lecturarea acestor texte conferențiate completează, pentru cel interesat de cultură, modul în care Mircea Vulcănescu a trăit fiecare clipă a existenței autentice românești.

În plus, *addenda* lucrării ne răsfață, prin publicarea textului unui colind: *După toate câte s-au pierdut*, semnat Mircea Vulcănescu, înregistrat în lectura actorului Adrian Pintea, în cuprinsul primului compact disc (CD 1), ce însoțește lucrarea.

Tot aici mai sunt incluse fragmente dintr-un dialog între Mărgărita Ioana Vulcănescu și Zoltan Roștaș, document audio unic, iar pe (CD 2) se poate auzi vocea lui Mircea Vulcănescu (înregistrată la Londra, în 1939).

Notele explicative, Reperele bibliografice și spirituale, Bibliografia radiofonică, precum și sumarul celor două CD-uri, măresc interesul cititorului care dorește să înțeleagă „... elocința captatorie a conferențiarului”, așa cum preciza Arșavir Acterian într-o înregistrare difuzată în emisiunea din 9 februarie 1994.

Editarea acestei cărți, cu ocazia Centenarului nașterii lui Mircea Vulcănescu, de către Societatea Română de Radiodifuziune, confirmă, încă o dată, *victoria în fața morții* a ultimului mesaj transmis din închisoare și, totodată, *lecția de iubire creștină*: „*să nu ne răzbuțim*”.

„*N-a fost să fie!; n-a fost să fie să-și scrie toate cărțile pe care le-ar fi scris!; n-a fost să fie să-și îndulcească atâtea răni cu untelemnul sufletului său*”, preciza Ștefan Fay, citându-l pe Emil Cioran, în înregistrarea radiofonică din 14 octombrie 2001 (inclusă și ea în CD 1).

Monica Marinescu

¹ A se citi, spre completare, notele explicative, p. 111–112.

CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale. Forme culturale și evaluare filosofică, azi*, București, Editura Albatros, vol. I, 2003; vol. II, 2004

Nu se poate vorbi despre o concentrare a rostirii într-o singură formă. De exemplu, rostirea filosofică nu are loc doar în formă poetică; sau numai în forma studiului, ori exclusiv în cea a eseului. De fapt, există o mulțime de astfel de forme, fiecare oferind anumite căi pentru o rostire mai elevată, dar și fundături, la care ajung, de regulă, cei cărora nu le vine la îndemână calea de rostire aleasă. Totuși, există un fel de predeterminare istorică a acestor forme, poate un fel de „epistemă”, în sensul în care folosea M. Foucault acest cuvânt. Revenind la rostirea filosofică, nu e greu de observat că perioadei presocratice din filosofia antică i-a convenit mai mult modalitatea poetică de exprimare a gândului filosofic: neîndoielnic, perioadei moderne i-a convenit studiul (aplicația analitic-conceptuală), cu toate că multe astfel de studii au fost numite „Eseuri”. E clar, desigur (în ciuda pretențiilor structuraliste), că nu pot fi știute ca atare aceste precondiții decât după producerea actului rostirii. Se poate și însă dacă o anumită formă, o dată constituită, are șansa de a se croniciza, de a institui o tradiție pentru rostire, dacă îi punctează acesteia destinul sau dacă nu cumva ea își pierde potențele de la primul său act. De asemenea, pe lângă formele „universale”, valabile, într-o anumită măsură, pentru un tip de discurs exprimat oricând și oriunde (să zicem, pentru tipul de discurs filosofic, forma argumentării), există și forme „locale”, valabile mai cu seamă pentru un anumit stadiu de evoluție a unei culturi. Despre o astfel de formă va fi vorba mai departe, pornind de la o ipostază a sa, prezentă într-o lucrare a profesorului Constantin Schifirneț, o lucrare, deocamdată în două volume (va urma un al treilea), despre „viața și faptele” lui C. Rădulescu-Motru.

Discutăm mult astăzi despre legitimitatea unor demersuri privind filosofia românească. Unii susțin că nici nu putem vorbi, la propriu, de „filosofie românească”; alții, dimpotrivă, încearcă să-i dovedească înalta valoare, comparabilă cu oricare altă înfăptuire filosofică, mai veche sau mai nouă, din culturi „mari” sau „mici”. Desigur, se au în vedere și modalitățile cele mai potrivite pentru a face filosofie: în manieră „anglo-saxonă”, sau în manieră „continentală”? (Nu este vorba, nicicum, despre „maniera românească”, deși se acceptă una „engleză”, alta „germană”, încă una „franceză” etc.) În formă „științifică” sau „artistică”? Aforistic sau în sistem? Sunt însă câțiva cercetători ai filosofiei românești – și profesorul Constantin Schifirneț se află sigur printre aceștia – care participă cu reținere la astfel de discuții sau chiar se abțin să-și dea cu părerea despre chestiuni metafisice, din respect față de principiul conform căruia se poate vorbi despre ceva general abia după ce „speciile” acestuia au fost puse în ordine. Cum am putea vorbi despre stilul de filosofare propriu culturii românești, atâta vreme cât nu știm bine ce reconstrucții filosofice semnificative cuprind această cultură, ce probleme au rezolvat ele, cum au procedat pentru a construi discursul filosofic și în ce ritm al vieții filosofice s-au încadrat? Cât de mult (cât de consistent) și în ce formă au fost preluate reconstrucțiile în cauză în spațiul „hermeneuticii” filosofice? Or, astfel de chestiuni nu pot fi lămurite în afara unor studii focalizate pe momentele ce promet a ascunde sensuri esențiale pentru filosofie în genere. E drept, ne-am putea informa în această privință din cele câteva istorii ale filosofiei românești, numai că acolo sunt puncte de vedere – în cele mai multe cazuri, „preconcepute” – asupra unui curs al acestei filosofii, evaluări care trebuie așezate la o anumită distanță față de „locul” în care se află „noul evaluator” și față de „timpul” acestuia, căci ele aparțin altor „vremuri” și trebuie ele însele reevaluate; în plus, cursul filosofiei românești trebuie să fie bine „controlat” (măcar bine cunoscut), pornind de la sursă, de către cei care formulează judecăți de valoare – fie favorabile, fie nefavorabile – despre filosofia românească. Oricum, cu cât mai multe evaluări, cu atât mai bine: în felul acesta filosofia românească trăiește și când e vorba de momente ale sale consumate temporal, iar „noii evaluatori” își pot preciza cu mai multă rigoare propria perspectivă, aceea prin care instituie noi interpretări sau chiar noi modele de interpretare.

Pornind de la aceste câteva observații, ne întrebăm: care ar putea fi azi forma privilegiată în care să fie turnate aprecierile, evaluările, interpretările privind filosofia românească? În ce măsură

sunt de acceptat, în raza filosofiei românești semnificative, evaluări pripite despre fel de fel de momente ale istoriei acesteia, care-l scot în evidență doar pe evaluator, doar orizontul său cultural? Cât de „eficientă” este metoda raportării înfăptuirilor românești la toate modelele cultural-filosofice inițiate în alte culturi (se-nțelege, occidentale), arătând prin aceasta – desigur, de multe ori, forțând sensurile – că am fost dintotdeauna „în rândul lumii” filosofice? Există modele de filosofare cu obârșia în cultura noastră sau măcar prelucrate în contextul acesteia, în așa fel încât să avem un temei pentru a susține originalitatea filosofiei noastre? Prea multe întrebări s-au acumulat, unele dintre ele hotărâtoare pentru însăși posibilitatea de a propune ceva nou filosofiei românești actuale. Totuși, cred că două „norme” ar trebui luate în seamă, atunci când vizăm astfel de probleme sau ne propunem (re)evaluarea unor momente ale filosofiei românești (oricât de neordonat și denivelat ar fi spațiul acesteia): **a.** să se țintească spre epuizarea cantității (întinderii) unui moment al acesteia (fie perioadă, fie autor etc.), ajungându-se, paradoxal, la o potențare a „misterului” aceluși moment, ceea ce înseamnă și o creștere a forței lui de atracție (poate că forma potrivită, pentru a onora această normă, este „monografia”); **b.** faptul filosofic să fie prins în contextul său cultural, apoi cultural-filosofic, dobândindu-se prin aceasta, paradoxal, o imagine mai clară asupra sa (forma potrivită, pentru a respecta această normă, ar putea fi studiul de istorie a ideilor). Aceste două „norme” mi-au ieșit în față parcurgând cele două volume ale lucrării mai sus amintite. Autorul, un cunoscut cercetător al filosofiei românești, cu rezultate notabile obținute până la apariția acestei lucrări, pune la dispoziția celor interesați de opera lui Rădulescu-Motru, precum și celor care au în vedere viața filosofică românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea², un instrument util, construit cu trudă, prin adunare de documente, recitare și reinterpretare a unor texte ale lui Rădulescu-Motru, revizuire și corectare a unor evaluări anterioare, a multor prejudecăți și judecăți false asupra personalismului energetic și asupra autorului acestuia.

Forma acestei „prezentări” este mixtă: e vorba, totodată, de o monografie și de un studiu de istorie a ideilor. E vorba despre o formă rară în cultura noastră; cu toate acestea, cred că este forma privilegiată a acestui moment al culturii noastre. De altfel, alte domenii au oferit înfăptuiri similare: mă gândesc la istoria literară și la istoria (știință) ca atare. De vreme ce acum și istoria filosofiei propune, la noi, astfel de lucrări, înseamnă că este vremea acestei forme. Desigur, lucrările de felul acesta nu interzic dreptul altora de a participa la spațiul actual al reevaluărilor filosofiei românești. De altminteri, autorul lucrării pe care o avem în vedere nu nesocotește nimic din ceea ce s-a interpretat sau s-a spus despre filosofia și filosoful ce constituie obiectul discursului său. Căpătăm astfel nu doar o imagine despre un Rădulescu-Motru izolat, ci despre omul și filosoful Rădulescu-Motru în contextul culturii și societății românești pe un interval destul de larg al istoriei acestora.

Primul volum este dimensionat mai degrabă istoric și, cum se menționează în *Cuvânt înainte*, „vocea exegetului este destul de discretă”³; discreția nu înseamnă însă retragere din spațiul discursului, totul rămânând în seama „obiectului”; autorul ordonează, el stabilește și regulile de ordine, adună sensuri într-un spațiu de interpretare, lasă documentele să vorbească după măsura scopului pe care și-l propune, selectează evenimente, conferă sens cultural unor fapte politice sau sociale etc.; uneori îl lasă pe filosoful personalismului energetic să vorbească despre sine sau despre evenimentele la care a luat parte, alteori intervine și activează o perspectivă asupra faptelor a cărei semnificație este valabilă pentru momentul actual al istoriei culturii noastre.

În primul capitol al lucrării (vol. I), aflăm despre „strămoșii” lui C. Rădulescu-Motru. Autorul socotește că mediul în care crește copilul, primele etape de viață ale unui om sunt hotărâtoare pentru formația sa viitoare. O asemenea judecată întemeiază demersurile din următoarele capitole, referitoare la copilăria, studiile și primele ocupații după încheierea studiilor, ale viitorului filosof. În continuare, profesorul Schifirneț lucrează mai degrabă „problematic”: se dă seama de „faptele” lui Rădulescu-Motru, ținându-se activă dimensiunea istorică. În felul acesta capătă culoare un tablou în care este înfățișată cultura românească, nu numai pe latura sa strict valorică, ci și pe cea formal-instituțională.

² Primul volum se referă la viața și activitatea lui C. Rădulescu-Motru până la ocuparea capitalei de către armata germană, în 1916. Volumul al doilea continuă prezentarea vieții și a activității filosofului până la cel de-al doilea război mondial.

³ Vol. I, p. 5.

Evenimentele avute în vedere – unele dintre ele, migălos analizate și documentaristic înfățișate – își capătă contururile firești, căci, deși este întărit chipul lui Rădulescu-Motru (în fond, „eroul” prezentării), nu este scăpat din vedere nimic din ceea ce ar întregi imaginea despre „epocă”. De aici senzația, parcurgând lucrarea, că se învață deodată istorie culturală, istorie politică și filosofie românească. Uneori, autorul prezintă în amănunt a anumit fapt, nu pentru că el ar fi cu totul semnificativ pentru filosof sau pentru prezența sa într-o anumită împrejurare, ci fiindcă faptul în cauză ar putea evidenția un fenomen tipic pentru cultura, învățământul sau politica dintr-un anumit moment. Așa se întâmplă, de exemplu, cu prezentarea, într-un capitol distinct, a unor dispute iscate în legătură cu un concurs privind ocuparea unor catedre la cele două universități ale noastre, de la București și de la Iași, concurs la care a fost implicat, în toate etapele sale, și C. Rădulescu-Motru. „Stăruim asupra acestui concurs și din alt motiv. Desfășurarea lui pune în lumină atmosfera din învățământul universitar românesc de la începutul secolului al XX-lea, relațiile interumane, raporturile dintre școală și putere, limitele legii și eludarea ei, dar, înainte de orice viziunea diferită a profesorilor de filosofie despre concordanța dintre lucrările candidaților și titulatura catedrei de filosofie”⁴.

De asemenea, în primul volum sunt tematizate și câteva probleme controversate legate nu doar de personalitatea lui C. Rădulescu-Motru, ci de însăși cultura noastră. Un capitol vizează, de exemplu, relația complicată a acestuia cu Titu Maiorescu (ce i-a fost profesor și, într-o anumită perioadă, prieten sau cel puțin apropiat); altul se referă la polemica lui C. Rădulescu-Motru cu Nicolae Iorga și, apoi, cu A.C. Cuza, desigur, pe tema naționalismului. Acolo unde se cuvine, autorul prezintă documente (unele dintre ele, *in extenso* și aflate pentru prima dată sub privirile publicului larg); totdeauna însă documentul apare integrat într-o rețea de sensuri, care scoate la iveală opțiuni culturale de atunci și sensibilități filosofice actuale.

Volumul cuprinde spre sfârșit o *Bibliografie* alcătuită din patru secțiuni, foarte utilă pentru cercetarea creației filosofice și, în genere, culturale, a autorului personalismului energetic. Există în final, așa cum e firesc pentru un astfel de volum ce face parte dintr-o lucrare, totodată monografie și studiu de istorie a ideilor, și un *Indice de nume*.

Volumul al doilea continuă prezentarea vieții și faptelor lui C. Rădulescu-Motru, ajungându-se, istoric vorbind, la cea mai importantă perioadă din creația filosofului. Accentul interpretativ este din ce în ce mai clar, autorul pune în discuție idei ale filosofului, autoevaluări ale acestuia, interpretări, opinii, impresii, imagini iscate de publicistica lui C. Rădulescu-Motru în mediul cultural românesc. Sunt avute în vedere aspecte strict filosofice (de construcție și de interpretare), în capitole distincte, prezentându-se mai întâi modalitatea în care Rădulescu-Motru și-a construit sistemul filosofic și concepția psihologică; apoi este prezentat felul în care filosoful și profesorul C. Rădulescu-Motru a participat la viața culturală, semnificative fiind, în ordine, înființarea și susținerea unor „instituții” cultural-filosofice, între care Societatea Română de Filosofie (1915; moștenitoarea Societății de Studii Filosofice, înființată în 1910), Societatea Română de Cercetări Psihologice (1934), „Revista de filosofie” (1923; numită, din 1915 până în 1923, „Studii filosofice”), revista „Ideea europeană” (cu început în 1919 și moștenind, cumva, spiritul „Noii reviste române”, apărută, în mai multe serii, în perioada 1900–1916); în anii '30: „Revista de psihologie experimentală și practică”, „Analele de psihologie”, „Jurnal de psihotehnică”, „Jurnal de Psihologie Militară” etc. Desigur, în centrul prezentărilor profesorului Schifirneț se află „viața și faptele” lui Rădulescu-Motru, cu toate că instituțiile enumerate au adunat ceea ce elita intelectuală românească avea atunci mai valoros. De altminteri, autorul ilustrează, uneori cu lux de amănunte, acest fapt.

Rădulescu-Motru a fost o personalitate cu înfăptuiri excepționale (e drept, cum apreciază profesorul Schifirneț, el a avut grijă și de propria imagine; dar nu într-un sens meschin). Aproape întreaga sa viață s-a desfășurat în mijlocul existenței publice românești, înrăurind-o pe aceasta. El a fondat instituții culturale, a fost academician (și președinte al Academiei Române în perioada 1938–1941) și, de asemenea, politician (senator averescian, senator țărănist, membru al Frontului Renașterii Naționale) și ideolog al țărănismului. Multe dintre acțiunile politice la care a participat i-au ocazionat

⁴ *Ibidem*, p. 690.

lui Rădulescu-Motru reflecții care au luat forma unor comunicări, conferințe, studii și chiar forma unor lucrări. Așadar, aceste acțiuni sunt semnificative nu doar pentru „viața politică” a sa, ci și pentru „faptele” sale cultural-filosofice. De altminteri, „cele mai multe din scrierile sale interbelice sunt un răspuns la provocări ale timpului său...”⁵

A fost Rădulescu-Motru un politician desăvârșit? Autorul lucrării pare să-și fi pus această întrebare. Filosoful a fost asemenea oricărui alt filosof veritabil din oricare timp al istoriei: încrezător în puterea conștiinței de a modela caractere individuale și de grup. Din păcate, Rădulescu-Motru, asemenea multor altor filosofi „intrați” în politică, a trăit mai degrabă din iluzii.

Cred că nu rămâne nimic semnificativ, pentru personalitatea autorului personalismului energetic și pentru viața filosofică românească din perioada în care acesta a activat, în afara spațiului deschis de această lucrare monografică și de istorie a ideilor (desigur, este vorba de perioada avută în vedere de primele două volume ale lucrării, apărute până acum; din câte știm, volumul al treilea întregeste lucrarea în modul cel mai firesc, atât din punctul de vedere al metodei, cât și din cel al conținutului). Cei care vor studia de acum încolo opera lui C. Rădulescu-Motru sau o parte a acesteia trebuie să se raporteze la această lucrare, poate una dintre cele mai valoroase realizări în hermeneutica filosofică românească din ultimele decenii. Ne întrebăm însă dacă se vor mai găsi oameni de cultură care să se ocupe cu atâta trudă și, paradoxal, cu atâta încântare, așa cum a făcut profesorul Constantin Schifirneț, de alte personalități ale creației filosofice românești. Oricum, forma aceasta de rostire despre tradiția noastră filosofică este cea potrivită vremurilor noastre. Poate că spun aceasta cu prea mult curaj, deoarece, deocamdată, suntem în fața primei realizări în forma de care vorbeam. Curajul este motivat însă de exemplaritatea acestei lucrări și, nădăjduiesc, de forța cu care ea va motiva cercetări filosofice viitoare. Oricum, tinerii cercetători, interesați de preluarea tradiției noastre filosofice, pot găsi un model în lucrarea profesorului Constantin Schifirneț.

Viorel Cernica

MIRCEA BUNEA, *Socioestetica teatrului*, București, Editura Adam, 2004

Abordările socio-estetice ale cărții pe care o prezentăm respectă o ierarhie a pașilor comunicaționali de tip trinitar – persuasiune, influențare, manipulare – autorul depistând strategii și modele de opinie scenică și feed-back public, cu efectele directe formativ-itudinal-critice, dar și cu inevitabilele repercusiuni „perverse” intrinseci. Autorul, un avizat al domeniului, vede teatrul ca instituție și ca emițător educațional (și nu numai!), acesta reprezentând o adevărată și viguroasă religie comunicațională, care a preluat și preia sincopile și meandrele strategiilor ori modelelor de opinie, durând punți dialogale peste prefigurări sociale felurite, uneori imposibile sau cel mult incredibile, pentru a rezista experimentelor politice care determină improvizații de coexistență generatoare de conflicte și provocări de tip beligen. Fiind atât un fapt social în sens durkheimian, cât și un raport social, teatrul presupune, pentru investigator, un comportament comunicațional *sui generis*. Chiar și atunci când din sinele său s-a născut ciroul, ca o componentă diadică într-un cuplu de forțe care, el împreună cu pâinea, au ostoit, în chip de supapă de supra-plin, apetiturile existențiale antice, teatrul, ce tinde, astăzi, să traverseze din nou abordări scizioniste, ca urmare a experimentelor globalizatoare, a rămas și va rămâne un *sine-qua-non* al convivialității umane, o destinație-soluție agreeată a unei întrebări de genul *unde fugim de-acasă?*, generată de trepidanta și epuizanta lume modernă.

⁵ Vol. II, p. 193.

Sociologului Mircea Bunea îi suflă în ceafă jurnalistul cu același nume, ca să folosească expresia sau utilizată în legătură cu amenințarea televiziunii de către Internet. Faptul a fost observat și de prefațatorul cărții, Toma Roman, care tranșează că deși are un caracter științific, care-i asigură o anumită adresabilitate, este scrisă *agrabil, alert, aproape oral*, ceea ce-i conferă accesibilitate largită și, desigur, posibilități mai ample și mai bune de a decela între informație, reflecție, concluzie și, după caz, propunere de soluție. Deși beneficiază de o prolegomenă (bine lămuritoare și la fel de accesibilă), prin structurarea textului pe trei părți distincte și mai ales prin opțiunile de abordare și conținut a economiei acestora, volumul reunește, de fapt, trei angrenaje cu un anumit grad de independență, care asigură funcționarea și efectivitatea ansamblului – inedit, original și deosebit de pertinent. Primul pare un fel de *captatio benevolentiae* prelungit (la vreo 60 de pagini), al doilea, susținut de o minuțioasă analiză de conținut a comunicării din piesa în vogă la Naționalul bucureștean, *Take, Ianke și Cadir*, este o plonjare curajoasă în investigația socio-estetică a artei teatrale, comparativ cu alte domenii comunicațional-educative (pe o extensie asemănătoare), iar ultimul pune accentul pe *promotion*-ul de teatru, inclusiv și, mai ales, cel practicat de mass-media, depistând și comentând consecințele legate de imediațete și perspectivă (pe un număr de pagini similar). Deși lasă impresia unei discursivități „teatrale”, frazele lui Mircea Bunea, chiar și atunci când porcede la concluzionări și cuantificări statistice, sunt rodul unor elaborări atente, și seamănă cu o cutie de chibrituri (delicate, fragile și totuși scăpărătoare) în care nu trebuie să fii prea avizat ca să distingi copacul, lemnul originar din care au fost cioplite aceste indispensabilități.

Ca stil (dar și ca un fel de armură anti-acuze) autorul folosește cu dibăcie tehnica exemplului, cu a cărui complicitate pleacă la investigare, trage concluzii și formulează critici ori își declară asentimentul, într-o întreprindere în care comentariul (de)curge. Volumul materiei semantice – așa zisul *synopsis* investigațional – este foarte mare, dar tocmai reușita de tip compendiu face din *Socioestetica* lui Mircea Bunea o operă deschisă, atât în sens benedettocean, cât și în sens pur pragmatic, procedural, pentru o ediție revăzută și, desigur, adăugită.

Concepte-cheie, precum *dipolul actor – mass-media* (primul, tratat și ca actor social și ca artist al cuvântului), legate de alte concepte-cheie, cum ar fi teatrul-sandwich și filmul-conservă evoluează într-un excurs din care rezultă, la un moment dat, că scena poate fi (și chiar este) și un market, iar, pentru ofertanți, publicul este (poate fi și) un călău. Polemic și ludic, „jemanfișist” ai zice, dar cunoscător fin al adevărului, potrivit căruia lucrurile serioase și foarte grave se spun în glumă, autorul își permite adevărate acte de curaj. După ce că defrișează și destelenește pentru a ara și semăna idei noi (novatoare?), are curajul să contracizeze tabu-uri, să emită paradigme, să dea soluții. Fin cunoscător și utilizator al unei paremiologii actualizate, se dovedește el însuși un creator gnomic. Iată câteva ziceri de acest tip: *Numai creațiilor cu adevărat mari le moare moartea*, spune (p. 68) apropo de interesul general al artei spectacolului, *Ar fi ca și cum țaranul nu și-ar mai însămânța ogorul din cauza hulpavelor vrăbii...*, glosează (p. 71) pe seama ideilor de împărțire a genurilor drept superioare și inferioare și, în consecință, a practicării reprimării sau marginalizării acestora, *Timpul degradează, erodează, demitizează pe oricine*, tranșează (p. 84) în raport cu critica teatrală și practicanții acesteia. Cât privește bogăția de material bibliografic dar și puținătatea rigorii științifice în domeniu, autorul conchide tautologic: *avem o mulțime de definiții, dar n-am găsit încă definiția* (p. 74), iar în privința demersului auctorial (scenarii, piese, dramatizări), concluzia este una pur estetică, à la Tudor Vianu: *important nu este ce spune, important este să spună bine* (p. 78), căci, în general, *nu există un public de teatru, ci un public al spectacolului de teatru* (p. 92).

Lumea „internauților globaliști” (pardon, cum scrie deseori autorul!) este pândită și de abandonul lecturii foșnitoare și de ocolul teatrului, sălilor de concert, expozițiilor de artă plastică și chiar al cinematografelelor (cum erau ocolite bisericile de către ateștii evului revolut), atunci cultura și gustul estetic rezumându-se la „telepubele” și importul de mediocritate obscen-violentă prin angrosiștii televiziunilor comerciale, la „orice”-ul accesibil fără „cu acordul părinților” sau, de la o anumită etate în sus, la materialele procurabile din *café-Internet*-uri existente și prospere fără restricții estetice, morale, educaționale sau legale. În acest context, pe bună dreptate, autorul își face și ne transmite un anume soi de griji legate de efectele perverse ale comunicării, de raporturile dintre teatru ca instituție și presa ca gornist al democrației. Se ferește de *parti-pris*-uri, dar acestea există.

Amărăciunea cu care tratează, polemic, două abordări ale unor regizori de azi, este o dovadă a unui „păs” dilematic al unui om receptiv la parteneriatul conviețuirii. A spune că nu te interesează părerea presei, că publicul iubitor și credincios tot vine la teatru este la fel de riscant cu a ignora adevăratele cauze care au transformat un experiment adaptativ caragialesc într-o pierdere planificată, respectiv într-un eșec. Răsunător, dar eșec. Teatrul este, înainte de orice, comunicare. Comunicare pură, conversație, dialog, persuasiune, influențare. Dacă mediatizarea, ca o componentă, nu ca un pandantiv al acesteia, nu este cobeligerantă pe frontul resurecției actului teatral, vom continua să trăim în aceeași lume, dar să simțim în lumi diferite, cum spune undeva autorul. „Keplerii” comunicării în masă trebuie să fie aliații de nădejde ai trudnicilor slujitori ai Thaliei. Autorul militează, în ultimul capitol al cărții, nu pentru repunerea în drepturi a reclamei, ci pentru obișnuirea cu ideea că ea există, iar efectele ei, la fel ca și mareele sau energia eoliană, dacă nu sunt cunoscute și canalizate, pot deveni „perverse”. Sloganul prin care se definește scopul reclamei (*Să cumperi ce nu-ți trebuie pe bani pe care nu-i ai!*) este mai actual ca oricând.

Teatrul, privit a fi totodată și piesa și sala, reprezintă perspectiva binară sub care exegetul tratează, în manieră polemică, acidă, complexă, profundă, uneori tragi-comică, fenomenul estetic dramatic, raportat la cuplul de forțe mediatizare-public-opinie. De la mediatizare, ca o componentă a procesului comunicațional, cu omniprezența, omnisciența și omnipotenta mass-media, la elementele de receptare și impact (tratate ca o frică asumată) ale artei spectacolului, elongația determinărilor analizei operate de autor este una culturală, centrată pe limbaj și efectele lui dramatice.

*Mircea Bunea dovedește că știe adevărul potrivit căruia, după ce limbajul, ca vehicul dialogal, dar, mai ales, ca acumulare culturală, „s-a emancipat”, nemaifiind considerat o reproducere naturală a realităților, așa încât, cu ajutorul acestuia, se pot formula „reprezentări simbolice” de tip triunghiular (fidei sau noțiuni – ca referință, cuvinte – ca simbol și lucruri – ca referenți), prioritățile de comunicare umană s-au schimbat, valoarea informativă a mesajului (comunicarea propriu-zisă) primind și valențe reprezentative (de imagine), așa încât cuvintele (imitatoare) devin și „creatoare” de realitate, inclusiv în arta spectacolului. În acest caz, așa-zisa trilogie a lui Morris, în care interacționează **sintaxa** (ca studiu al raporturilor între semne ca atare), **semantica** (drept studiu al semnelor în raport cu semnificația lor, adică semiotica) și **pragmatica** (studiu al semnelor în raport cu utilizatorii, adică al relației emițător/receptor în context condițional și comprehensibil), ca și „anatomia limbajului”, constituită, potrivit elvețianului Ferdinand de Saussure, nu din lucruri și nume, ci din concepte (semnificatul) și imagini acustice (semnificantul) eminamente culturale, dau posibilitatea ierarhizării factorilor și funcțiilor comunicării lingvistice, receptată ca vector al unei culturi organizaționale.*

De altminteri, din economia cărții rezultă că dependența culturii de comunicare este incontestabilă, așa încât ea însăși se constituie într-un vector comunicațional (Autorul invocă chiar contestata, dar deloc de ignorat primordialitate a cărții în ierarhizarea mijloacelor comunicării în masă, în care învingătoare a fost declarată totuși presa scrisă!). De altfel, cultura s-a impus ca o sursă de comunicare, iar, ca legătură socială (și ce este de fapt teatrul decât o asemenea legătură?), contribuie la reducerea tensiunilor. Limbajul universal face ca omul să-și depășească instinctele primare, să contrazică dictonul *homo homini lupus* și să favorizeze apropierea între semeni, eliminând reticențele de comunicare. Teatrul este un mijloc comunicațional de umanizare.

Lectura cărții *Socioestetica teatrului* (subintitulată *Mediatizare. Receptare. Efecte perverse*) ne reamintește faptul că, aparținând domeniului psiho-social, relația comunicare/cultură este afectată de factori psiho-sociologici, biologici, socio-culturali, etico-estetici etc. Domeniul cultural (aptitudini, capacitate de concentrare, atenție etc.), ca și cel non-intelectual (afectiv-motivațional, volitiv-atiudinal și dinamico-energetic), este influențat de particularitățile anatomo-fiziologice ale analizatorilor și de cele șapte observații ale lui Jean le Men: **dislexia** (dificultatea de a reține ceea ce se recitește), (interesant exemplul dat în carte, ca o excepție care confirmă regula, apropo de „histerizisul scenic” al actorului Radu Beligan, în subcapitolul *O memorie absolut uluitoare!*) **disortografia** (deficiența în scrierea corectă), **tulburările psihomotorii** (aritmia, disgrafia), **tulburările de caracter** (agresivitate, minciună, negativism), **abandonarea** (cu formula militară *dezertare!*), **tulburările psiho-somatice** (boli inchipuite, crize nervoase etc.), **tulburările psiho-**

sociale (anturaj, banditism, delincvență), **tulburările de activitate** (apatie, oboseală) și **tulburările de personalitate** (neliniște, hiperemotivitate, tendințe de suicid etc.).

Concluzionând, putem afirma fără dubii că lucrarea lui Mircea Bunea este cu adevărat o valorificare editorială a unei teze de doctorat cu o temă absolut nouă, curajoasă și grea, al cărei corolar pragmatic îl reprezintă, pentru cine are răbdarea să parcurgă acumularea de migală continuată și în anexe, analiza de conținut numită *Take, Ianke și Cadâr*, ca să nu mai vorbim de faptul că, oricât de în culise s-ar afla, conducătorul științific, distinsul „magister ludi” Ion Toboșaru, este pe aceeași scenă, făcând, chipurile, doar pe suflleurul.

Am parcurs, așadar, un manual de delicatețe și încrâncenare, un volum de apetență pentru cuvânt și dăinuire prin el, o piesă de „privitor ca la teatru” dintr-un destin uman hărăzit, o carte cu prietenii și sincerități și mă simt însănoșit de prejudecăți și suficiență, tămăduit de îndoială (dialectică) și neîmpliniri (metafizice), drept care vă recomand cu căldură cura de lectură și efectele ei „perverse”, unele imprevizibile, dar sigur benefice ochilor minții, dacă nu și sufletului rătăcitor.

Nicolae Rotaru

SIMONA ȘTEFĂNESCU, *Crizele politice – o abordare sociologică*, București, Editura Printech, 2004

Cartea **Simonei Ștefănescu**, *Crizele politice – o abordare sociologică*, București, Editura Printech, 2004, constituie o abordare sociologică a conflictelor politice, privite ca formă concretizată a unor stări de criză, dar și ca perspectivă psihosocială și istorică asupra războiului de pe teritoriul fostei Iugoslavii din perioada 1991–1995, război integrat într-o viziune mai largă, la nivel mondial, prin conceptul „globalizarea conflictelor”.

Lucrarea este structurată în trei părți: **I. Cadrul conceptual; II. Perspective teoretice privind crizele și conflictele; III. Studiu de caz. Conflictul iugoslav (1991–1995)**.

În **prima parte**, cea a cadrului conceptual, Simona Ștefănescu definește principalele concepte cu care va opera mai departe în analiza războiului din Iugoslavia, și anume conceptele de „criză”, „conflict” și „schimbare socială”.

Astfel, autoarea face referire la concepția lui **Antonio Gramsci** cu privire la situațiile de conflict dintre „reprezentanți” și „reprezențați”, care generează în societate fie o criză a hegemoniei clasei conducătoare („criză de regim”), fie o criză de autoritate.

Este precizată deosebirea dintre „criză” și „conflict” – faptul că un sistem poate fi „în criză”, însă nu și „în conflict” cu el însuși, conflictul având un înțeles mai concret față de criză, acest din urmă concept făcând referiri și la situații vagi, abstracte.

Simona Ștefănescu arată că schimbarea socială cuprinde în miezul ei procesul conflictual cu radicalitate graduală, în funcție de câmpul în care este aplicată schimbarea. Dacă vizează instituții puternice, cum ar fi industria, biserica sau statul, atunci schimbarea va determina o transformare a structurilor sau chiar o revoluție; în schimb, dacă atinge doar un singur aspect al vieții sociale, de exemplu reprezentarea politică, schimbarea va consta într-o simplă modificare în interiorul sistemului.

Partea a doua trece riguros în revistă teoriile privind crizele și conflictele: teoriile acțiunilor colective, conceptul de acțiune socială, conceptul de acțiune colectivă, conceptul de „globalizare”, teoriile privind „globalizarea conflictelor”, teoriile conflictului, teoriile psihologice ale conflictului, problematica managementului și a rezolvării conflictelor, problematica „controlului” conflictului.

Între acestea, autoarea analizează concepția lui **Samuel Huntington** în ceea ce privește *teoria „globalizării conflictelor”*, care postulează ideea că, în prezent, există tendința generală de mondializare a ordinilor istorice ale lumii, în contextul în care sistemul de referință la care s-a trecut îl reprezintă civilizațiile. Simona Ștefănescu ne reamintește că, în concepția lui S. Huntington, una dintre caracteristicile definiției ale sfârșitului de secol XX este globalizarea conflictelor, iar originea conflictelor nu va mai fi de ordin statal, național sau ideologic, ci cultural, iar conflictele principale în politica globală se vor produce între națiuni și grupuri care aparțin diferitelor civilizații. În concluzie, în această viziune, politica globală va fi dominată de „ciocnirea civilizațiilor”, liniile de bătaie ale viitorului vor fi faliile care despart civilizațiile, iar conflictele dintre civilizații vor fi ultima fază în evoluția conflictelor pe care le va cunoaște omenirea. Elementele cheie care definesc „civilizațiile” sunt, în accepția huntingtoniană, religia, legăturile de sânge (etnicitatea), limba și modul de viață, cu sublinierea că religia este elementul cel mai important dintre toate acestea.

Autoarea face o trecere în revistă detaliată și pertinentă a clasificării „marilor civilizații ale istoriei umane” pe care Huntington o concepe pentru a-și fundamenta teoria pe care o avansează, anume *teoria „ciocnirii civilizațiilor”*. Este subliniată ideea centrală a teoriei huntingtoniene conform căreia, datorită rolului de conducere sau dominare al statelor-nucleu în epoca contemporană, lumea devine una a **sferelor de influență**, influență exercitată temperat de către un stat-nucleu față de un alt stat membru al civilizației sale cu care împărtășește o cultură comună.

Aceasta este una dintre teoriile de bază pe care și-a construit autoarea explicația studiului de caz. Cu toate acestea, nu este pe deplin de acord cu S. Huntington, pe bună dreptate, în privința delimitării civilizațiilor și a identificării **statelor-nucleu**. De exemplu, delimitarea civilizațiilor și trasarea liniilor de falie dintre ele (una din erori este trasarea unei linii de falie intercivilizațională prin mijlocul teritoriului României), iar un alt punct în care teoria huntingtoniană nu este suficient de documentată și argumentată este acela al „statelor-nucleu” la care se raportează și cu care se identifică toate statele dintr-o civilizație (conform teoriei lui, România face parte din civilizația ortodoxă, iar statul-nucleu al civilizației ortodoxe este, după S. Huntington, Rusia – cu care poporul român nu s-a identificat niciodată, nici cultural, nici spiritual – de fapt, din nici un punct de vedere). Oricum, cu corecțiile de rigoare, autoarea consideră teoria lui Samuel Huntington „un prețios instrument de analiză și explicație a situațiilor conflictuale cu care se confruntă în prezent omenirea”.

De asemenea, autoarea acordă importanță *teoriei conflictului* a lui **Ralf Dahrendorf**, care deosebește două metaterorii în sociologia contemporană, și anume *teoria integrării societății*, care concepe structura socială funcțional integrat, echilibrată de procese paternale și recurente și *teoria coerciției societății*, care privește structura socială echilibrată prin constrângeri ce produc procese de schimbare nesfârșite. Din teoria aceluiași autor, Simona Ștefănescu dezvoltă pe larg conceptele de: *putere și autoritate, interese latente și interese manifeste, cvasigrupuri și grupuri de interese, pluralism versus supraîmpunere, conflict de grup și schimbări structurale, conflict politic*.

Un alt model teoretic pe care autoarea își fundamentează demersul este bazat pe explicația psihologică a producerii conflictelor. Astfel, în volum este precizat faptul că modalitatea psihologică analizează fenomenele conflictuale în termeni de percepții, valori, credințe, ideologii, motivații și alte stări psihologice pe care indivizii le-au căpătat prin experiență și pe care le-au activat în situații speciale și în diferite roluri pe care ei și le-au asumat.

Prin contrast, modalitatea socio-politico-economică, subliniază autoarea, „caută o explicație în termenii factorilor sociali, economici și politici precum: înarmarea, conflictele obiective pentru interese economice și politice etc.”

Un alt concept de bază al lucrării este „*etnocentrismul in-group-ului*”, explicat prin *teoria psihosocială* a lui **Morton Deutsch**. Astfel, acesta consideră că diferențele culturale se stabilesc devreme, iar convențiile culturale dobândite în copilărie au adesea conotații emoționale grele, pozitive sau negative, de aici rezultând reacții emoționale puternice, datorate unei orientări etnocentrice către diferențele culturale. Aceste diferențe dintre culturi sau subculturi pot duce la neînțelegeri și stereotipii care afectează abilitatea oamenilor care aparțin unor grupuri diferite de a rezolva cu succes conflictele dintre ei.

În **partea a treia** a cărții, Simona Ștefănescu analizează, prin *metoda studiului de caz*, conflictul din Iugoslavia din perioada 1991–1995. Opțiunea teoretică a autoarei include aspecte

combinate din toate paradigmele și punctele de vedere expuse în primele două părți, în special aspectele privind: **a.** globalizarea în general (**teoria lui Anthony Giddens**); **b.** **teoria lui Samuel Huntington** privind globalizarea și mondializarea conflictelor datorată ciocnirii civilizațiilor de-a lungul liniilor de falie intercivilizaționale; **c.** **teoria lui Ralf Dahrendorf** privind specializarea intereselor de grup și, pe această bază, a potențialului de apariție a conflictelor ca urmare a repartiției inegale a autorității; **d.** **teoriile psihologice** privind apariția, desfășurarea, managementul și controlul conflictelor (**concepția lui Morton Deutsch** referitoare la etnocentrism). În concluzie, autoarea consideră că lumea a atins stadiul în care întâmplările locale devin evenimente globale și că problema globalizării nu mai trebuie pusă „în temeni existențiali, ci în termeni analitici: care îi sunt efectele, care va fi evoluția, în special în condițiile dezvoltării fără precedent a mijloacelor de comunicare în masă (apariția Internet-ului, tehnologia transmisiilor instantanee prin sateliți, telefonía mobilă etc.)”. De asemenea, autoarea consideră că globalizarea conflictelor este demonstrată de evenimente recente, iar „întâmplările, conflictele locale devin probleme de interes global și au ca efect implicări globale”.

Ipotezele de la care pornește autoarea sunt structurate pe două paliere distincte: **1.** Ipotezele „premiselor” conflictului (cauzele sale profunde), în care sunt avansate două ipoteze: **A.** Conflictul din fosta Iugoslavie (1991–1995) a fost expresia, la nivel local, a unor disensiuni în angrenajul sistemului global; **B.** Conflictul a fost posibil în zonă datorită fragilității sistemului de legături sociale și are rădăcini în istorie; **2.** Ipotezele „conținutului” conflictului, substanța și modul său de concretizare și manifestare, care conține o ipoteză **C.** Conflictul din fosta Iugoslavie a avut caracteristicile unui conflict interetnic, dar nu în toate momentele derulării sale și nu aceasta a fost cauza sa inițială profundă (ipoteze confirmate de analiza ulterioară).

Simona Ștefănescu abordează studiul de caz al conflictului iugoslav la granița dintre descriptiv și explicativ, pentru că include, în principal, analiza istoriei conflictului din fosta Iugoslavie, analiza premiselor și cauzelor lui istorice profunde. În cadrul metodei mai largi a studiului de caz, autoarea a ales ca metodă sociologică de cercetare empirică **analiza documentelor istorice**, atât oficiale, cât și neoficiale. Astfel au fost efectuate *analiza, comparația, sinteza* diverselor tipuri de documente: **a. istorii „locale”,** scrise din punctul de vedere al fiecărei entități fost-iugoslave; **b. istorii „externe”,** așa cum au fost ele văzute de autorii din afara spațiului iugoslav etc., pentru că, așa cum precizează autoarea, „în istorie trebuie să căutăm și putem găsi, de multe ori, explicații pentru evenimentele actuale, evenimente care, la prima vedere, par mai greu de explicat”.

În analiza propriu-zisă a studiului de caz, autoarea prezintă istoria conflictului iugoslav, dar și istoria propriu-zisă, pornind de la triburile iliro-celtice la primul stat iugoslav, perioada interbelică, perioada comunistă condusă de Tito și falimentul titoismului, prezintă conflictele – de pe teritoriile Croației și ale Bosniei-Herțegovina –, apoi analizează conflictul arătând că războiul a început ca o criză determinată de căderea structurilor comuniste, care continuată și amplificată într-o multitudine de forme: conflicte interetnice și interreligioase, acțiuni de „eliberare națională” (privit din perspectiva bosniacilor musulmani), „lovituri de stat” (din perspectiva sârbilor bosniaci), acțiuni teroriste, „război” autentic. De asemenea, a implicat conflicte internaționale sub forma unor „conflicte ale geopoliticilor (luări de poziție ale diferitelor state mai mult sau mai puțin apropiate geografic de fosta Iugoslavie, constituirea de alianțe politice, răspunsuri politice la chestiuni economice și militare), dar și sub formă militară, prin participări efective la război ale trupelor ONU și NATO”.

Războiul din fosta Iugoslavie este caracterizat de autoare drept **atipic** prin două elemente: **1.** în privința **mediatizării** – în contextul apariției unei „noi forme” de război, „războaiele în direct” (gen războiul din Golful Persic, ianuarie-martie 1991) în care televiziunea și presa se află la locul faptei înainte chiar de începerea intervențiilor militare – în războiul din fosta Iugoslavie televiziunea și reporterii nu au fost de la început la locul evenimentelor; **2.** în ceea ce privește **modalitățile sale de desfășurare**, nu a fost un „conflict modern de înaltă intensitate”, luptele au fost asemănătoare celor din primul război mondial, cu carabine, mine, artilerie grea, iar țintele le-au constituit, pe o scară largă, civilii.

Autoarea sintetizează **trei mari tipuri de interpretări-cauze** ale războiului iugoslav: **a.** prima categorie explică războiul prin **interesele geopolitice** din zonă ale Marilor Puteri și ale statelor vecine; **b.** a doua categorie explică războiul prin **conflictele etno-religioase latente și permanente** de pe acest

teritoriu; c. a treia categorie îl explică prin *deciziile politice conștiente ale liderilor locali* din republicile fostei Iugoslavii.

Războiul din fosta Iugoslavia este interpretat în lucrare ca o exteriorizare în zona respectivă a neînțelegerilor și rupturilor din sistemul mondial. În principal, disensiunile au apărut ca urmare a dorinței tacite a civilizației occidentale de a-și demonstra supremația. Războiul nu a fost doar un conflict al unor geopolitici locale, ci și al unor geopolitici globale incompatibile – prin urmare, consideră autoarea, era cel mai probabil ca războiul să apară în zona cu **legăturile sociale cel mai slab consolidate**. Niciodată popoarele care au constituit Iugoslavia nu au fost o națiune, ele nu și-au pierdut niciodată **identitatea națională**. **Pluralitatea religioasă** din fosta Iugoslavia a făcut posibilă apariția unui conflict al religiilor, împreună cu premisele istorice și geografice ale zonei. **Naționalismul extrem și fundamentalismul militant**, ambele – fenomene întâlnite în decursul conflictului iugoslav, sunt manifestări ale societăților civile anomice și conflictele rezultante, în speță conflictul iugoslav, sunt violente și aproape imposibil de rezolvat. Astfel, atunci când religiile au intrat în conflict, războiul a devenit o manifestare foarte violentă, un **război cultural**, total, în vreme ce religia și etnicitatea au căpătat forma fundamentalismului, al cărui principiu esențial este reprezentat de credința că toți cei care nu sunt de același fel cu membrii unui grup trebuie distruși – în acest fel au apărut genocidele, asasinările în masă și crimele care au caracterizat acest conflict.

Autoarea oferă explicații în termenii lui Ralf Dahrendorf, care considera că astfel de conflicte sunt foarte greu de rezolvat și cunosc **traectorii în spirală**, adică **revin și se reactivează**, și în termenii lui Samuel Huntington, conform căruia astfel de conflicte au șansa să se termine numai dacă se produce un genocid (fapt confirmat în Croația, regiunile Krajina și Slavonia, unde sârbii, altă dată majoritari, au fost exterminați sau au luat calea exodului). Din păcate, conflictele de pe teritoriul fostei Iugoslavii nu s-au stins o dată cu tratatul de la Dayton (noiembrie 1995), fapt confirmat de mai recentul conflict din Kosovo (1999).

Autoarea avansează și posibile soluții pentru astfel de situații conflictuale complicate, precum: soluții educaționale comune pentru toți locuitorii unui astfel de spațiu, maleabilitate politică, investiții care să ridice nivelul de trai, securitate economică la nivel individual, mai multă toleranță la nivelul instituțional al religiilor și învățarea sau „repararea” capacității de comunicare de la nivel interpersonal până la nivelul comunicării de masă.

Simona Ștefănescu a întreprins o muncă de mare anvergură pe plan intelectual și empiric, acțiune în care sunt de remarcat atât pregătirea metodologică, ce conferă rigoare cercetărilor întreprinse, cât și ampla documentare bibliografică. Prin alegerea temei și a modului ei de analiză, lucrarea elaborată de Simona Ștefănescu reprezintă un model de referință pentru domeniul sociologiei politice. Este de remarcat, de asemenea, actualitatea subiectului pe care l-a ales și care a fost prea puțin sau de loc cercetat în România, din punct de vedere sociologic.

Carmen A. Bucinschi

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year XVI, Nos. 1–2 • 2005

SPECIAL ISSUE DEDICATED TO DIMITRIE GUSTI (1880–1955)

CONTENTS

Dimitrie Gusti – The Chronology of His Life and Work (Marin Diaconu) 5

ORIGINAL DOCUMENTS AND RECORDS

DIMITRIE GUSTI, *Sociology as A Science* 21
DIMITRIE GUSTI, *Mail (Letters Sent to Mircea Vulcănescu; Letters Sent to Petru Comarnescu)* 37
The 14th International Congress of Sociology, Bucharest, August 29 – September 6, 1939 43
MIRCEA M. VULCĂNESCU, *Several Observations upon the Spiritual Life of the Peasants
in Goicea-Mare – Notes Taken during A Sociological Investigation* 61
Interview Taken by B.T. Răpeanu and Ion I. Cantacuzino from Henri H. Stahl 69
DUMITRU CRISTIAN AMZĂR, *A Berlin Diary* 81
GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, *Account of the Activity Carried on as Part of the Royal
Team in the Village of Năpădeni, the Bălți County* 93
GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, *Diary (fragments)* 99

EXEGESES AND COMMENTARIES

ILIE BĂDESCU, *The Perenniality of A Pattern* 107
ION VLĂDUȚ, *Dimitrie Gusti about the Social Reform and the Role Played by Sociology in
Implementing It* 113
CONSTANTIN ASLAM, *Dimitrie Gusti – Philosophical Grounds of His Sociological System*
IRINA CRISTEA, *A Program for Developing Sociological Research – Dimitrie Gusti* 119
ANGELA BANCIU, DAN BANCIU, *Dimitrie Gusti about Law, Sociology and the
Legislative Reform* 141
GEORGETA MARGHESCU, *Dimitrie Gusti and “the School after School”* 151
MANUELA GHEORGHE, *Gusti’s Project of A “Religious Sociology” in Romania* 163
MARIN DIACONU, MONICA MARINESCU, *The Investigation of the Romanian Regional
Pattern – Aim of Gusti’s Sociological School* 169
RODICA LĂZĂRESCU, *A Sociologist-Priest: Gheorghe C. Lăzărescu* 177

SOCIETY AND SOCIAL POLICIES

MICHAEL M. CERNEA, *Sociology? culture? ... Where? At the World Bank? – Letter to A
Friend* 183

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI nr. 1–2, p. 1–214, București, 2005

THE SCIENTIFICAL LIFE

·Scientifical Session of Homage Rendered to Dimitrie Gusti on the Occasion of 125 Years Elapsed since His Birth, Held at the Romanian Academy on February 23rd, 2005 (Simona-Grazia Dima)

193

REVIEWS AND READING NOTES

MIRCEA VULCĂNESCU, Words for the Far Away Left Brother. Broadcast Lectures 1930–1940 (*Cuvinte pentru fratele rămas departe. Conferințe la Radio 1930–1940*), edited by Marin Diaconu. Documentary Achieved by Anca Mateescu. Bucharest, Casa Radio Publishing House, 2004 (Monica Marinescu); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, C. Rădulescu-Motru. His Life and Deeds. Cultural Forms and Philosophical Evaluation today (*C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale. Forme culturale și evaluare filosofică azi*), Bucharest, Albatros Publishing House, 1st volume, 2003; 2nd volume, 2004 (Viorel Cernica); MIRCEA BUNEA, The Socioaesthetics of Theatre, (*Socioestetica teatrului*), București, Ed. Adam, 2004; SIMONA ȘTEFĂNESCU, Political Crises – A Sociological Approach (*Crize politice – o abordare sociologică*), Bucharest, Printech Publishing House, 2004 (Carmen Bucinschi)

197

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XVI, N°s 1–2 • 2005

L'HOMMAGE À DIMITRIE GUSTI (1880–1955)

SOMMAIRE

Dimitrie Gusti – chronologie: la vie et les oeuvres (Marin Diaconu) 5

DOCUMENTS INÉDITS ET TÉMOIGNAGES DE L'ÉPOQUE

DIMITRIE GUSTI, La sociologie comme science 21
DIMITRIE GUSTI, Correspondance (lettres envoyées à Mircea Vulcănescu; lettres envoyées à Petru Comarnescu) 37
XIVe Congrès International de Sociologie, Bucarest, le 29 août – le 6 septembre 1939 43
MIRCEA M. VULCĂNESCU, Quelques remarques sur la vie spirituelle des villageois de Goicea-Mare – notes d'une enquête sociologique 61
Interview avec Henri H. Stahl sur le film sociologique réalisé par B.T. Ripeanu et Ion I. Cantacuzino. 69
DUMITRU CRISTIAN AMZĂR, Journal berlinois 81
GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, Rapport sur l'activité de recherche dans le cadre de l'équipe royale dans la commune de Năpădeni, le rayon Bălți 93
GHEORGHE C. LĂZĂRESCU, Journal (fragments) 99

EXÉGÈSES ET COMMENTAIRES

ILIE BĂDESCU, L'École Gusti: la pérennité d'un paradigme 107
[ION VLĂDU], Dimitrie Gusti sur la réforme sociale et le rôle de la sociologie à cet égard ... 113
CONSTANTIN ASLAM, Dimitrie Gusti – des fondements philosophiques du système sociologique 119
IRINA CRISTEA, Un programme de culture de la recherche sociologique – Dimitrie Gusti 133
ANGELA BANCIU, DAN BANCIU, Dimitrie Gusti sur le droit, la sociologie et la réforme législative 141
GEORGETA MARGHESCU, Dimitrie Gusti et „l'école d'après l'école” 151
MANUELA GHEORGHE, Le projet de Dimitrie Gusti d'une „sociologie religieuse” en Roumanie 163
MARIN DIACONU, MONICA MARINESCU, La recherche régionale roumaine – un objectif de l'école sociologique de Dimitrie Gusti 169
RODICA LĂZĂRESCU, Un prêtre sociologue: Gheorghe C. Lăzărescu 177

SOCIÉTÉ ET POLITIQUES SOCIALES

MICHAEL M. CERNEA, Sociologie ? Culture ?... À la Banque Mondiale ? – lettre à un ami 183

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI nr. 1–2, p. 1–214, București, 2005

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique dédiée au 125 anniversaire de Dimitrie Gusti, à l'Académie Roumaine, le 23 février 2005 (Simona-Grazia Dima)	193
--	-----

COMPTE-RENDUES ET NOTES DE LECTURE

MIRCEA VULCĂNESCU, Paroles pour le frère lointain. Conférences au Radio 1930–1940 (<i>Cuvinte pentru fratele rămas departe. Conferințe la Radio 1930–1940</i>). Édition dirigée par Marin Diaconu. Documentaire audio réalisé par Anca Mateescu. Bucarest, Editura Casa Radio, 2004 (Monica Marinescu); CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ, C. Rădulescu-Motru. Sa vie et ses faits. Formes culturelles et évaluation philosophique aujourd'hui (<i>C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale. Forme culturale și evaluare filosofică azi</i>), Bucarest, Editura Albatros, vol. I, 2003; vol. II, 2004 (Viorel Cernica); MIRCEA BUNEA, Socioesthétique du théâtre (<i>Socioestetica teatrului</i>), București, Editura Adam, 2004; SIMONA ȘTEFĂNESCU, Crises politiques – un abord sociologique (<i>Crize politice – o abordare sociologică</i>), Bucarest, Editura Printech, 2004 (Carmen Bucinschi)	197
---	-----

**EDITAT CU SPRIJINUL
AGENȚIEI NAȚIONALE DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: revista@insoc.ro. sau prin Tel / fax: 318 24 48.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dv. cu un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română și cu o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domeniul de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul textelor trimise revine autorului.

Comenzile din țară și din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, sector 1, P.O. BOX 33–57, București, România; Tel: 4021-318 70 00, 4021-318 70 01; Fax: 4021-318 70 02, 4021-318 70 03; E-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., Șos. Viilor nr. 101, bl. 1, sc. 4, ap. 98, parter, sector 5, P.O. BOX 77–19, sector 3, București, România; Tel. 4021-301 87 86; Fax 4021-335 02 96; E-mail: office@orionpress.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, România; Tel. 4021-318 81 06, 4021-318 81 46; Fax 4021-318 24 44; E-mail: edacad@ear.ro; Adresa web: www.ear.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVI, nr. 1-2, p. 1-214, 2005